

A
PSZICHOANALÍZIS
HALADÁSA

ÉRTEKEZÉSEK

ÍRTA:
DR FERENCZI SÁNDOR
IDEGORVOS

BUDAPEST, 1919
DICK MANÓ KIADÁSA (ERZSÉBET-KÖRÚT 14)

Előszó.

A lélekelemző neurózistán haladásáról számol be e gyűjtemény első dolgozata, melytől e kötet a címét is kölcsönözte. De a többi értekezés is kelthet némi benyomást, összeségében, azokról az irányokról, amelyekben a pszichoanalízis halad. Több esztendő változatos tapasztalatai vannak bennük feljegyezve és tudományunk mai látószögéből megvizsgálva. Ugyanezen időből származó dolgozataim egy másik gyűjteménye („A hisztériáról”) egyidejűleg hagyja el a sajtót. E gyűjtemény anyagába csak annyiban hozok némi rendet, hogy az általánosabb érdekű cikkeket előre bocsátom, majd a mindennapi élet pszichopatológiája és az álomfejtés köréből közlök megfigyeléseket, az azután következők a neurózis-elemzés és az elemzési technika részletkérdéseivel foglalkoznak, legvégül pedig a pszichoanalízist tárgyaló s azt kritizáló szerzők munkálatait teszem antikritika tárgyává s ezzel módot adok a szakirodalommal kevésbé ösmerősöknek is arra, hogy a felmerült kontroverziákba bepillantást nyerjenek.

Budapest. 1918 december 1.

Dr. Ferenczi Sándor.

I.

A neurózisok pszichoanalitikus tanának haladása.

(1907-1913)

Freud neurózistanát fejlődésében követni nehéz, de élvezetes feladat. Eltekintve az eredmények gyakorlati és tudományos jelentőségétől, az a mód is, amellyel a pszichoanalízis az ő neurózis-kutatásainak eredményeit mind impozánsabb épületté emeli, metodológiai szempontból mintaszerű, emellett oly izgatóan érdekes, mint egy művészi alkotásnak a keletkezése vagy egy élőlény fejlődése. A pszichoanalízis előítélet nélkül vizsgálja a tényeket s mindig szívesen kész arra, hogy segédhipotéziseit másokkal, jobbakkal cserélje fel. Azonban a korai általánosítás kerülése és a tapasztalatok nyújtotta szigorú ellenőrzés mindeddig megóvták attól, hogy az egyszer már felismert összefüggést teljesen fel kelljen adnia.

Egy *Freud* neurózis-lélektani munkáiról referáló régebbi tanulmány (az 1906-ik évből) arról a váratlan és magát a szerzőt is kétségkívül meglepő felfedezéséről számol be *Freud*-nak, hogy az analízis útján napfényre hozott gyermekkori traumák az esetek legnagyobb részében nem tényleg úgy átéltek, hanem ártatlan élményekhez hozzáképzelt történeteknek (meséknek) bizonyultak. Ég} pillanatig abban a veszélyben forgott a pszichoanalízis, hogy a hiszterikusok „megbízhatatlan” adatai miatt egészében megdőlt *Freud* legjelentékenyebb tetteihez tartozik, hogy e csalódás dacára is kitartott és most már magukat e *fantáziákat* tette kutatása tárgyává. A kutatás irányának ez a megváltoztatása azt a következményt vonta maga után, hogy a pszichoanalízis, amely eddig főleg a gyermekkor külső sorsát és különösen szexuális traumáit kutatta, hogy a neurotikus szimptomát megértse (és gyógyítsa), figyelmét most már azokra az okokra is ráirányította, melyek arra indítják a neurotikust, hogy ártatlan gyermekkori élményeit pathogen fantáziákká fűjja fel. Ezek az okok csak endogén momentumokban voltak kereshetők, míg egyelőre az exogen momentumok minőségének és erősségének kérdése háttérbe szorult. Látni fogjuk, hogy

a trauma a kutatás későbbi fázisában ismét az őt megillető jelentőséghez jut, amint hogy azt különben *Freud* soha szem elől nem tévesztette. Azáltal, hogy a pszichoneurózisok okai közül a konstitucionalis (alkati) momentumok így előtérbe jutottak, a neuróziást az a másik nagy veszély fenyegette, hogy egyszerűen beleolvad a neurózisoknak *Janet*, *Lombroso*, *Möbius* és mások által képviselt „degenerációs” elméletébe, mely a lélektani kutatást túlkorán áldozza fel egy ma még teljesen meddő biológiai frazeológiának. Két dolog óvta meg *Freudot* ettől a tévedéstől: az elfojtás erőszerkezetének ismerete és vizsgálatai a szexualitás fejlődési folyamatairól.

Freud az elfojtást már korábban oly mechanizmusnak ismerte meg, mely azért, hogy a tudatot kellemetlen érzéstől megóvja, bizonyos érzelem- és gondolatkomplexumokat tudat-alattivá tesz, vagy a tudatrajutásban megakadályoz. A szexualitás fejlődésének vizsgálata megmutatta később neki, hogy 9. szexuális libidó érése réteges elfojtásokban történik. A fejlődésnek túlhaladott fázisai, az úgynevezett „perverziók”, a tudat alatt eredeti formájukban tovább élnek, azonban normális embernél csak kivételes esetekben és kivételes állapotok között lesznek észrevehetővé, a neurotikusnál ellenben az elfojtottságból visszatérnek, igaz hogy átalakult formában és negatív hangulati színezettel. Valamely neurózisban való megbetegedés ezek szerint nem más, mint az infantilisnek megmaradt vagy ismét infantilissá vált szexuállibidónak összeütközése a vele küzdő elfojtó hatalmakkal és a szimptomák kompromisszum módjára igyekeznek mindkét törekvésnek megfelelni.

Ezek az ismeretek *Freud* számára lehetővé tették, hogy a trauma-elmélettől való ideiglenes elfordulás után se kelljen megelégednie a neurózisképződmények magyarázataképen az „elfajulás” vigasztalan frázisával. A pszichoanalízis mély betekintést engedett a szexuális elfojtásban résztvevő lelki hatalmak fejlődés-fokaiba és az egyébként semmitmondó „alkat” szónak tartalmat adott.

A neurózistan fejlődése a fentemlített összefoglalás ideje óta a pszichogenezis jegyében halad. Hogy megfelelhessen a neurózisok lényegének és eredetének kérdésére, a pszichoanalízisnek először a libidó és az „én” ontó- és filogenetikai fejlődésének minden fontosabb lépcsőzetét ki kell kutatnia.

Freud „az indulatátvitel erőműtanáról” szóló munkájában*) adja magyarázatát a tudattalan és analízisközben önként napfényre kerülő vagy valamely jelből felismerhető, pathogen fantáziaképződ-

*) *Freud*, Zur Dynamik der Übertragung. Zbl. f. Psych. II.

ményeknek. Legelőször általában rámutat a libidónak kielégületlen s ezért a realitástól elforduló és fejlődésében megakasztott részére, mint e képzelődés forrására. Ez a ki nem elégíthető és primitív libidórészlet, amely noha tudat alá van fojtva, mégis hatékony: némelyeknél vagy átöröklési vagy infantil-traumatikus momentumok következtében a rendesnél nagyobb. Ezek azok az egyének, akiknél a megbetegedés előfeltételei adva vannak és akik hajlandók külső alkalmak behatására libidójukat „introvertálni”, azaz a szexuális kéjnek tudatképes részét még inkább csökkenteni, a tudatalattit pedig az előbbinek rovására megnövelni. Az ösztönök és a szerelmi célok, amelyek eközben „regresszive”, visszaesően, újra felélednek, primitív természetűek, az általuk táplált fantáziák a tudat számára elviselhetetlenek s a cenzúra csak távoli származékaiknak — a *szimptomáknak* — engedi meg, hogy a tudat küszöbét átlépjék. A regressziót (betegséget) kiváltó ok vagy az, hogy a realitás vonzereje csökken, vagy az, hogy e fejlődési gátlás következtében túl-erősnek megmaradt tudatáHp libidórész vonzása abnormálisán erős. A neurotikus *megbetegedést típusoknak Freud* külön tanulmányt szentelt,*) amelyben megmutatta nekünk, hogy micsoda feltételek mellett léphet fel a realitás vonzóerejének csökkenése és a regresszióra való hajlam.

Freud a pszichoneurotikus megbetegedés négy típusát különbözteti meg; mindnyájának közös jelensége a *libidófelgyülemelés*, azaz aránylag nagy, ki nem elégülhető és lelkileg le nem bírható libidótömegnek a felhalmozódása. Az első típusnál a libidinózus feszültség „megduzzadása” a *lemondásnak*, azaz az egyén szerelmét kielégítő tárgy elvonásának, más szóval: a kényszerült önmegtartóztatásnak a következménye. Megteelő hajlamosság esetén regrediái, visszaesik a kielégületlenül maradt libidótömeg (mennyiség) és tudatalatti fantáziákban újra felélesztheti a gyermekkori *”imagókat”* (vagyis egy éretlenebb fejlődési fázis szexuális céljait). A második típus a valósághoz való alkalmazkodási képesség hiányossága miatt betegszik meg; a betegség okai itt az élet reális követelményei, melyeknek ezek az egyének nem tudnak megfelelni.**)

*) *Freud*, Über neurotische Erkrankungstypen. Zbl. f. Psych. An. II.

***) *Freud* természetesen szexuális realitást ért ezen és a valódi szexuális követelményekhez való alkalmazkodás képtelenségét. Azt hiszem, hogy egyes svájci pszichológusoknak újabb nézetei a neurózisok kóroktanáról valójában ennek a megbetegedés! típusnak téves felfogásából keletkeztek, amennyiben ők ezt a típust az egyedül lehetségesnek vélték s azt gondolták, hogy nemszexuális reálkövetelmények miatt is történhetik neurotikus megbetegedés, aminek pedig minden tapasztalatunk ellentmond.

Példa erre az a maszturbáló, aki autoerotikus libidóját tárgyszerelemmé óhajtaná átváltoztatni, de nem bírja; avagy az az egyén, ki egész lelkével gyermek módjára a rokonságán csügg és mégis szeretné az önálló családalapítást magára erőszakolni. Ennek a típusnak mintegy túlságba vitele a harmadik megbetegedési mód; olyan embereket ér el ez, kiknek libidója teljesen infantilis színvonalon marad és kik külső alkalom hozzájárulása nélkül is megbetegszenek, mihelyt átlépik a felelőtlen gyermekkor határát. A *Freud-tól* izolált negyedik és utolsó betegségtípus tisztán biológiai libidó-fokozódás következtében való megbetegedésben áll, mely bizonyos életszakokban magától lép fel; a megbetegedés itt is azon libidó-mennyiség elfojtásának következménye, melynek lelki elintézése nem sikerül. *Freud* az ezen analitikus tapasztalatok alapján osztályozott megbetegedés! lehetőségekből levonható következtetést a következő jelentős mondatban foglalja össze: a külső és belső kórokozó momentumok természetlen ellentétét a sors és konstitúció kórokozó hatása közötti vélt alternatívát fel kell adni és a neurózisok aetiológiájában *mind a kettőt* figyelembe kell venni, mert mindkét momentum egyenként vagy összesen lehet betegséget okozó, hogyha általa relatíve túlerős libidófelgyülemelés következik be.

Az eddig tárgyalt munkák is a libidó fejlődési zavaraként, illetőleg gátlásaként írják le ugyan a neurózis hajlamossági tényezőjét, egy paranoiás beteg önéletrajzának vizsgálata azonban lehetővé tette *Freud* számára, hogy a *neurotikus dispoziciónak* és az *elfojtásnak* fogalmát élesebben megvilágítsa.*) Alapul vette, hogy minden neurózis a libidónak egy bizonyos fejlődési fokon való rögzítődését jelenti. Azelőtt csak két ilyen fejlődési fokot ismertünk: az *autoerotizmust* és a *tárgyszerelmet*. A homoszexuálisoknál és paranoiásoknál tett taraszlatok egy harmadik *narcisztikus* fázis felvételét is szükségessé tették, amely szakban az egyén az ő eddig mintegy *anarchikusan* kielégülő részletösztöneit (pl. az anális, orális, urethralis erotikáját, szadizmusát, mazochizmusát, exhibícióját és nézelődési kedvét) *egy egységgé, az én szerelésévé* foglalja össze és mielőtt a külvilági szerelmi tárgy választására, úgyszólván a libidója szocializálására határozná el magát, előbb ezt az ént teszi érdeklődése tárgyává. Eme stádiumoknak mindegyike lehet rögzítődési, úgyszólván kristályosodási középpontja egy jövőbeli neurózisnak. Amennyiben ugyanis a libidónak valamely, normális kö-

*) *Freud*, Psychoanalyt. Bemerkungen über einen autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia, Jahrb. f. Psychoan. III.

rülmények közt csak átmeneti stádiuma túlerősen hangsúlyozott, úgy annak a tovább fejlődő többi lelki tényezőkkel való összeférhetetlensége miatt már kezdettől fogva elfojtva kell maradnia, úgy hogy a tudattalanból állandó vonzást gyakorol kínos és vele valamiképpen tartalmilag rokon érzelmi- és gondolatkomplexumokra, így a rögzítést egy többé-kevésbé hosszú, még szimptomamentes elfojtási (helyesebben *utánfojtási*) időszak követi, mely alatt a libidónak fejlődésképes része még mindig megfelelhet az élet reális követelményeinek. Mihelyt azonban az előbb említett módok valamelyikén relative nagy libidófelgyülemelés következik be, a libidó a rögzítődési pontra esik vissza és az ott még mindig lappangva csírázó gyermekes kielégülési törekvéseket olyan fantáziák termelésére izgatja, melyek azután anyagot szolgáltatnak szimptomák képződésére.

Ahány fejlődési foka van a libidónak, annyi rögzítődési pont és neurotikus megbetegedési mód gondolható el; mi több: egy és ugyanazon egyén a libidófejlődés több periódusához is rögződniük; ilyeneknél több neurózisformának a lehetősége van adva, melyek egyidejűleg vagy egymásután fejlődhetnek ki. Utóbbira *Freud* közös példát újabb munkáinak egyikében*) Egy nőbeteg megtudja, hogy férjének hibájából utódokról le kell mondania; tárgy szerelmének kielégüléséről való ezen lemondására szorongásos hisztéria tünetjeivel reagált. Abban a pillanatban, amikor férjének nemzőképtelenségéhez közösülési képtelenség is járult, a hisztérikus szimptoma helyébe kényszerneurózis lépett. Ez a neurózis ugyanis a libidófejlődés egy korábbi fokához való rögzítődésnek köszönheti létét, melyben az erotikus érdeklődés még analerotikus és szadisztikus célok felé irányult. Erre a *praegenitalis* rögzítődési pontra kellett a nőpatiens libidójának, miután a genitallerotikában is csatlakozott, visszaesnie. Ilyen, a neurózisok legmélyebb gyökeréig visszanyúló egyes analízisektől várhatjuk a *neurózis-megvalasztás* kérdésének a megoldását, ama kérdését t. i., hogy micsoda feltételeknek kell fennforogni ahhoz, hogy valaki ebben vagy abban a neurózisban betegdjék meg. Amit erről eddig megtudtunk, nagyon röviden elmondható: a parafreniához és paranoiához való hajlamnak előfeltétele a libidófejlődés egy korai stádiumához (a narcisztikushoz) való rögzítődés; a kényszerneurótikus rögzítődés a *praegenitalis* (szadisztikus-analerotikus) szak idejébe esik, míg a hisztériát úgy

*) *Freud*, Die Disposition zur Zwangsneurose. Int. Zeitsch. f. Psychoan. I. évf.

látszik a libidófejlődés fázisának oly fejlődési zavara határozza meg, melyben már a penis és az ezzel egyenértékű clitoris válik az erotika vezérlő zónájává.

Miután ezek szerint az elfojtás (és ősi formája: a rögzitődés) valamint a szimptomaképződés az egoizmus és az erotizmus közti összeütközésnek az eredményei, eleve feltehetjük, hogy az önös ösztönök fejlődésfokainak kutatása a neurózistan további haladását hozza majd magával. Egyelőre azonban csak kevés ilyen irányú vizsgálódásról számolhatok be. Az egyik *Freudnak* a lelki történes két alapelvéről szóló alapvető munkája volt*) Ebben többek közt kimutatta, hogy az egoisztikus és erotikus ösztönök az úgynevezett normális embernél is csak rövid ideig — a csecsemőkoron keresztül — fejlődnek egymással összhangban és párhuzamosan; nem-sokára azonban az „én” fejlődése megelőzi az erotikáét, úgy hogy a szexuális ösztön még a „*lustprincip*” (a kín-kerülési elv) uralma alatt áll és véges-végig többé-kevésbé ennek marad alávetve, míg az én-érdekek már korán a *valóság*hoz tudnak alkalmazkodni (*Realitätsprincip*). Ez a fáziseltolódás tehát normális valami, az ebből származó konfliktust egy ember sem kerülheti ki. Míg azonban egészséges embernél legfeljebb a jellemképződés alakulására van kihatása, a neurotikusnál ez az eltolódás ad módot a visszaesésre és megbetegedésre.

Magam kísértem meg azután megállapítani, mily befolyása van a valóság-érzék fejlődés fokának a neurózisokra és ahhoz a feltevéshez jutottam, hogy ez a befolyás legfeltűnőbben az egyes neurózisfajták tünetében nyilvánul meg.**)

A neurózisok két tünetképző mechanizmusa (a *projekció* és *introjekció*) a valóságfejlődés pro- illetve introjekciós fázisához való rögzitődés által van meghatározva. A *hisztériának* konverziós szimptomáiban pl. a valóság-érzék ama kezdetleges fejlődési fokra esik vissza, amelyben az egyén még *jelbeszéddel* értette csak meg magát; a *kényszerneurózis* az ő „mindenhatósági fantáziáiban” az értelemfejlődésnek azt a fázisát ismétli, melyet *animisztikusnak* lehetne nevezni, míg a *paranoiás* projekció olyan, mintha a megismerés az objektiválás „*projektív*” „tudományos” fejlődési fokának a túlzása volna. A *parafrenikusnak* világtól való elzárkózása viszont visszaesés az egyénfejlődés legelső stádiumára (*csecsemőkor, intrauterin élet*).

*) Freud, »Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens. Jahrb. f. Ps. An. III.

***) *Ferenczi*, Entwicklungsstufen des Wirklichkeitssinnes. Int. Zeitsch. f. Ps.-An. I. (Magyarul: Ideges tünetek c. kötetemben. Dick M. kiadása.)

Ezek szerint a paranoiás és kényszerneurótikus rögzítődésben magasfokú értelmiségnek nagyon primitív libidinózus törekvésekkel való időbeli találkozását látjuk, a hisztériában ennek éppen a megfordítottját. Mindezek azonban úgyszólván csak előzetes megjegyzések az én és libidó genealógiájához, melynek kidolgozásától a neurózisproblema végleges megoldását remélhetjük.

A pszichoneurózisok keletkezéstanában fontos haladást jelentett a filogenetikus szempontok tekintetbe vétele. Ennek az iránynak első kezdetei magától *Freud*tól származnak, ki egy neurózis (a kényszerbetegség) analógiáját egy néplélektani termékkel (a religióval) már régebben felismerte és minden neurózis tengelykomplexumaként egy hitregei motívumot, az „*Ödypus-mythos*” ismerte fel.

Abraham azután részletesen kifejtette az egyéni lélek egy termékének (az álomnak) párhuzamosságát az emberiség ma már túlhaladott *mythosképző* periódusával.*) Azonban csak a zürichiek fáradozásának, különösen *Hoggenernernek****) és *Jung*nak sikerült a lelki betegek rögeszméiben már régen elpusztult népek mitológiájának majdnem szóserinti ismétlődését kimutatni. Most már tudjuk, hogy minden pszichoneurózis (és nem — mint *Jung* gondolja — csak a parafrénia és a paranoia) nemcsak egyéni, hanem fajfejlődési tekintetben is visszaesést jelent a libido és az én korábbi szakára. Ezek úgyszólván régebbi nemzedékek lelki világának ásatag maradványai, élő bizonyítékai annak, hogy *Haeckel biogenetikai alaptörvénye* a lélek fejlődésében is érvényes. Az általános neurózistannak ezen utóbbi haladása egyébként teljesen eltörli a szűkebb, egyéni szempontból nézve kiegyenlíthetetlennek látszó ellentétet a neurózisok traumatikus és alkati kórokozó momentumai között. Hisz a filogenezis megvilágításában az alkat maga sem más, mint „az ősök végtelen hosszú sorára hatott történetes behatások csapadéka.” (Freud.)

A filogenetikus szemléletből kisugárzó világosság fényt derített a neurótikusoknak sok eddig még elégtelenül megértett sajátosságára, különösen az *inceszustól való neurotikus irtózásra* és az úgynevezett „*kétlelkűségre*” (ambivalencia). Az inceszustól való irtózásról *Freud* révén már azelőtt is tudtuk, hogy ez teszi ki a neurózisok „tengelykomplexumát”, de csak *Freud*nak újabb és nagyjelentőségű néplélektani tanulmánya a *totemről és taburól****)) mutatta

*) Abraham, Traum u. Mythos. Deuticke. Wien 1909.

**) Hoggener, Über paranoide Wahnbildung (II. Int ps. An. Kongr. Nürnberg, 1910.

***)) *Freud*, Totem és Tabu. (Dick M. kiadása.)

meg nekünk, hogy az „Ödipuskomplexum” nemcsak infantilizmus, vagyis az egyén gyermekkorának elintézetlen maradványa, hanem egyúttal az emberiség gyermekkori történetéből való fejlődési fázisnak az ismétlése is. A „vad népeknek” sok eddig meg nem értett erkölcsi sajátága és szokása, különösen néhány „*tabu*” név alatt ismeretes elővigyázatossági rendszabály, éppen úgy az incesztustól való túlzott félelemnek a szolgálatában áll, mint ahogy azt ma is konstatálhatjuk neurotikusainknál (és pedig a primitívénél úgy, mint a kényszerneurótikusnál a még igen erős incesztushajlam reakciója gyanánt). Talányos dolog volt mindeddig a kényszerneurótikusoknak úgynevezett „kétlelkűsége” is*), az a tulajdonságuk, hogy náluk ellentétes érzelmi rezdületek nem egyezés útján intézteinek el, hanem egymástól befolyásolatlanul s egymást felváltva külön-külön jutnak teljes érvényre; ez a sajátág most megtalált, tökéletes analógiáját a primitíveknek ellenségeikhez, uralkodóikhoz, iialottaikhoz való „kétlelkű” viszonyában. A gyermekeknél és neurotikusoknál oly gyakori állatfobiában és a (ritkább) állatimádásban úgy *Freud*, mint én is**) a ma élő primitíveknél néhol még uralkodó „*totemizmus*”-nak egy ősi maradványát ismertük fel. A totemizmus vallási és szociális szervezet, melynek egyes csoportjai (az úgynevezett totemklanok) ugyanazt az állatot félik és tisztelik. *Freud* szerint a neurotikus állat félelemnek és a primitívek totemizmusának közös alapja az ősök tiszteletében és a gyermekeknek szüleikkel szemben legnagyobb mértékben kétlelkű érzelmi beállítottságban rejlik. És ha még azt is megtudjuk, hogy a primitíveknek más jellemvonásai is, pl. animisztikus világfelfogásuk és a mágikTis erőbbe vetett hitük, mind feltalálhatók a neurotikusok fantáziáiban, akkor aligha zárkozhatunk el többé *Freud* azon nézete elől, hogy a neurotikus alkat a fejlődésnek primitív fokán való megmaradását jelenti és hogy a neurotikus tulajdonképpen egy „vadember” ösztöneivel született lény, aki a saját kultúraellenes ösztönrezdülései ellen kénytelen az elfojtás segítségével védekezni.

Ezeket a neurózistanilag jelentékeny, de itt csak igen röviden közölt adatokon kívül az utolsó években közölt pszichoanalitikus irodalomból a neurózisok általános természetére vonatkozólag még több érdekes betekintést nyújtó adatot közölhetek.

Therapeutikus tapasztalatok, mint amilyenek *Freudnak* néhány,

*) A kétlelkűség fogalmát *Blenler* vezette be.

**) *Ferenczi*. Ein kleiner Hahnemann. (Magyarul: Ideges tünetek c. kötetben Dick M. kiadása.

főleg technikai szempontból fontos munkájában vannak közreadva*) arra kényszerítenek, hogy megmászítsuk eddigi felfogásunkat a tekintetben, *hogy milyen pathologiai jelentősége van a beteg belátásának* a tünete és élményei közti összefüggésbe. A pszichoanalízis kezdetleges, úgynevezett *kathartikus* fázisában arra az álláspontra helyezkedett, hogy *bizonyos tudatállapotoknak* (pl. a *Breuer-féle* hypnoidállapotnak) *okozati jelentőségük* van a neurózisok keletkezésénél. A neuróziának ez a stádiuma tudvalevőleg a *Janet-féle* kutatási irányból keletkezett. Azonban a hipnotikus katharsisnak tökéletlen eredményei s a „vad pszichoanalitikusoknak” balsikerei, kik a betegeket egyszerűen pszichoanalitikus felvilágosítással óhajtották gyógyítani, eléggé mutatják, hogy a neurózis lényege nem a nemtudáson, hanem bizonyos lelki tartalmak és összefüggések *tudni nem akarásán* alapszik, vagyis azon az ellentálláson, melyet a beteg az ezekhez a komplexumokhoz kapcsolódó érzelmekkel szemben tanúsít.

Azon egyébként már régen túlhaladott álláspontra tarthatatlanságára, mely szerint a pszichoneurótikus „tudatlanságban” szenved, különösen döntő bizonyítékot nyújt *Freudnak* az a megállapítása, hogy igen sok kényszerneurótikus egyáltalában sohasem is felejtette el megbetegedésének körülményeit; ezekben az esetekben az elfojtás egyszerűbb szerkezetet vesz igénybe; ahelyett, hogy a traumáit felejtene el, érzelmi színezetétől fosztja azt meg, úgy hogy belőle a tudatban csak közömbös, lényegtelennek tetsző képzet-tartalom marad meg. Ilyen pacienseknek azután úgynevezett „*déjà vu*” érzésük van**), mikor megmagyarázzuk nekik bizonyos élményeiknek traumatikus jelentőségét; ezekben az esetekben tehát nem is valamely képzet-tartalom elfojtásának, hanem tisztán indulati elfojtásnak a következményeiről van szó. Persze a pathogen *gyermekkori* benyomások ezeknél a neurotikusoknál is a tudat alá vannak fojtva.

„Míg a „vad pszichoanalitikusok” (ahogy őket *Freud* elkeresztelte) ha gyógyító eljárásuk módja után ítélnék, túlnagy értéket tulajdonítanak a neurotikus beteg „tudásának” és „nemtudásának”, addig igen sok pszichológus az ellenkező hibába esik, amennyiben a tudatalattinak jelentőségét alábecsülve, a neurózisokat egyszerűen az ú. n. „komplexumokból” származtatják, anélkül, hogy figyelemre méltatnák azt a tényt, hogy a komplexumnak éppen csak tudatalatti részei hatnak kórokozóként.

*) *Freud*, Über wilde Psychoanalyse. Zbl. f. Psychoan. I.

**) *Freud*, über fausse reconnaissance („*déjà raconté*”). Int. Zeitschr. II.

Minden embernek van „Ödipus-komplexuma”, „fivér”, „nővér”-komplexuma stb., azonban neurózisra csak az lesz hajlamos, akinél ezeknek a komplexumoknak a nagyobb része fejlődésében, átszellemülésében meggátolva, a tudat alatt rögzítve marad és folyton készen áll a regresszív újjáéledésre. Ennek a belátása többek között a »képzettársítási kísérleteknek» és a komplexumokra vadászás többi módjainak pathognostikus jelentőségét is csökkenti, miután ezeknél az egyébként érdemdús és tanulságos vizsgálómódszereknel az a jelentős és a neurotikus elfojtásra döntő megkülönböztetés: hogy valami tudatos-e vagy tudattalan, teljesen el van hanyagolva. *A tudattalan szó értelmének helyes definíciója*, ahogy azt a pszichoanalízis érti és ahogy azt Freud-nak egy tanulmánya közli,*) remélhetőleg hozzájárul majd ahhoz, hogy az itt uralkodó félreértések eloszoljanak. A neuróziatan szempontjából nagyon fontos, hogy megértsük a filozófusok u. n. „*Unterbewusst*”-ja és a pszichoanalízis szerinti „*Unbewusst*” közti különbséget. Csak a *tudattalan* és mégis *aktív* lelki folyamatok felvétele érteti meg velünk teljesen, hogy a hipnotikus és neurotikus szimptomák lelki hatalmak konfliktusának szükségképeni eredményei, míg a *Janet-féle tudathasadási elmélet* a neurotikus jelenségek tulajdonképeni magyarázatával adós marad; a „lelki apparátus gyengesége” ugyanis aligha jöhet magyarázatszámba.

Az a körülmény, hogy a pszichoanalízis ezidőszert főleg azzal foglalkozik, hogy komplikált lelki képződményeket, mint pl. a neurotikus szimptomákat, egyszerűbb, de szintén lelki jelenségekre vezet vissza, ellenben a *pszichoneurózisok organikus alapjaival* egyelőre kevesebbet törődik, nem jelenti azt, hogy a neurózisok problémáját a lelki analízissel teljesen megoldottnak tekinti. Freud már nagyon korán utalt hisztériánál a „testi oldalról jövő segítség” kórnemző jelentőségére és későbbi munkáiban is ismételtlen hangsúlyozta, hogy az elfojtási folyamat ősi alapja tisztán élettani folyamat kell hogy legyen. Arra a meggyőződésre jutott, hogy az énszötnök és az-erotika közti küzdelem nemcsak a lelkiekben, hanem az organikus fejlődésben is a legnagyobb szerepet játssza. Az, amit mi a neurózisokra való szervi dispoziciónak hívunk, Freud szerint nem más, mint túlzott hangsúlyozása az egyes szervek erotikus funkciójának egyéb biológiai működésük rovására. Eme felvételének támaszául egy sor olyan neurózis szolgál, melyeknek az aktuális és pszichoneurózisok eddigi Freud szerinti osztályozá-

*) Freud, Einige Bemerkungen Über den Begriff des Unbewussten. Int Zeitschr, f. Psych. An. I.

sában nem lehetett helyet szorítani és amelyek *szexualneurózisok* neve alatt lettek megkülönböztetve.

A libidógátlást ezeknél a folyamatoknál nem követi lelki zavar, hanem direkt (nem lelki) úton, bizonyos szervi funkciók megzavaratása, melyek azután valósággal nemi szervek módjára viselkednek és az erotizmuson kívüli egyéb funkciójukat elhanyagolják. Példa erre a *szexual-neurotikus látási zavar**) és az *ideges asztma****) Szexual-neurózisoknál az az *organikus elfojtást folyamat* éled fel újra visszafejlődés útján, mely szerintünk a pszichoneurótikus rögzítődés alapját alkotja. Már ez az egy példa is tanúságot tesz egyébként amellet, hogy a pszichoanalitikus semmiképp sem engedi magát a neurózisok okainak kutatása közben a „*testi*” vagy „*lelki*” okok skolasztikusán szigorú alternatívájára csábítani. Minden filozofálás elleni ellenszenve megóvja őt ilyen egyoldalúságtól.

Noha ebben a referátumomban a pszichoanalitikus neurózis-tannak csak *pozitív* eredményeire akartam szorítkozni, a történeti teljesség kedvéért meg kell emlékezni arról a tényről is, hogy az utóbbi években a pszichoanalízisnek két oly bomlási terméke is keletkezett, melyeknek — bár egymástól teljesen függetlenül — közös tendenciája a neurózián deszexualizálás.

Adler szerint***) a szexualitásnak analízis közben napfényre kerülő hangsúlyozottsága csak fikció. A tulajdonképeni fődolog szerinte mindig csak az, hogy a neurotikus *fölnyét* igyekszik biztosítani. *Jung* szerint****) a neurotikusoknak gyermekies szexualitása csak *szimbólum*, míg a neurózisok tulajdonképeni tartalma a páciens „*életfeladataira való utalás*”. Úgy *Jung*, mint *Adler* értik a módját, hogy pácienseik közlései alapján bizonyítékokat gyűjtsenek elméleteik mellett.

Véleményem szerint a két utóbbi szerző újabb munkái nem jelentenek haladást a neuróziánban, de sőt visszaesést a pszichoanalízis előtti helytelen irányokra és letérést a tisztán tudományos alapról a filozófiai és theológiai spekulációra.

*) *Freud*, Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Beleuchtung. Aerztl. Standeszeitung, Wien 1910.

**) *Sadger*, Ist das Asthma bronchiale eine Sexualneurose? Ztbl. für Psychoan. I.

***) *Adler*, Über den nervösen Charakter, Wiesbaden 1912.

****) *Jung*, Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie. Jahrb. für Psychoan. V.

II.

A hit, a hitelenség és a meggyőződés az orvosi lélektan világításában.

Az „internationale Psychoanalytische Vereinigung” IV. müncheni kongresszusán (1913) tartott előadás.

Újszerű tudományos felfogásoknak többnyire olyan arányú bizalmatlanságban és hitelenségben van részük, ami messze túlmege az objektivitás határain és határozott *rosszindulatot* árul el. Az új elmélet megvizsgálása elől csak azért, főleg, ha módszertani tekintetben éles ellentétben áll az eddigi ismeretekkel, sokan már előre kitérnek azzal, hogy azt a priori valószínűtlennek uolík; mások láthatóan *igyekeznek* az új felfogás elkerülhetetlen tökéletlenségeit és gyenge oldalait előtérbe tolni, hogy ennek alapján az egészet elejthessék, ahelyett hogy az összes előnyöket és hiányokat egyenlő pártatlansággal vizsgálnák meg, sőt inkább bizonyos jóakaratot előlegeznének és a kritika jogát csak később érvényeséennek,

E *vak hitelenséggel* éles ellentétben áll az a *vakhit*, amely más — talán kevésbé valószínű — tényeket is befogad, ha csak a közlőjének a személye, vagy a módszer, amelyre támaszkodik, a tudományos publikumnál nagyobb elismerésnek vagy tekintélynek örvend.

Érzelmi momentumok ezek, amelyek — íme — a tudományos ítéletet is megzavarhatják.

A lélekelemzés» amely lassú munkával az analizálandó személyt sok véleményének megváltoztatására bírja, ezernyi alkalmat ad arra, hogy az embereknek újabb felfogásokkal szemben való ily ellentmondó viselkedését megfigyelje, elemeire szétszedje és keletkezésének feltételeit megvizsgálja.

Némely páciens — például sok hisztérikus — a kúrát túlhajtott hitbuzgósággal kezdi; elfogadja minden magyarázatunkat változtatás nélkül és fáradhatatlanul dicsőíti nyilvánosan is az új metódust. Ezek azok az esetek, amelyek a kezdőben hamis képzeteket

kelhetnek a pszichoanalízis hatásának gyors bekövetkezését illetőleg. A mélyreható analízis, amely az ellenállásokat is szóhoz juttatja, kideríti azután, hogy ezek a páciensek a pszichoanalitikus magyarázatok helyessége felől egyáltalán nincsenek meggyőződve, hanem csak vakon (dogmatikusan, doktriner módon) *hittek* benne, úgy viselkedtek, mint gyermekek nyomasztó tekintélyekkel szemben, sikeresen elfojtották minden meggondolásukat és ellenvetésüket, csak azért, hogy biztosíthassák maguknak az orvosra átvitt apai szeretetet.

Más páciensek — különösen kényszerneurotikusok — az orvos minden egyes állítása ellen a leghevesebb intellektuális ellenállást fejtik ki*) Az analízis azután ezt az ellenséges viselkedést arra vezeti vissza, hogy a páciensek tekintélyes személyektől hallott igazságokban, illetőleg ezek szeretetének valóságában csalódtak, aminek az lett a következménye, hogy hajlamossá váltak tulajdonképeni hívesük elfojtására és kifelé csak hitetlenséget mutatnak. A kényszerneurozisz egy különös fajtáját, a kételkedési kényszert, az ítélőfunkciók gátlása jellemzi: a hit és hitetlenség itt egyidejűleg, vagy közvetlenül egymás után érvényesül egyforma intenzitással és megakadályozza úgy a meggyőződésnek, mint valamely állítás elvetésének, egyáltalán az ítéletalkotásnak, a létrejövetelét.

A paranoiás nem is bocsátkozik bele az előadott magyarázó kísérlet megvizsgálásába, hanem megakad már annál a kérdésnél: vajjon mi oka, mi érdeke van az orvosnak abban, hogy ezt az állítást felhozza, miféle célt akar vele elérni; és mint-hogy ilyen motívumokat könnyen találhat és talál is, nem is bocsátkozik be mélyebben az analízisbe**) Az olyan személynek tehát, akinek valamit be akarunk bizonyítani, bírnia kell az indulatátételre (hívesre) való képességnek, vagyis a bizalomnak legalább egy töredékével; nem szabad, hogy már eleve kizárja annak a lehetőségét, hogy nekem igazam is lehet.

Általában a logikailag eléggé meg nem okolt hitetlenség két indulati forrásból fakadhat, abból, hogy valaki már előzőleg csalódott tekintélyes személyeknek dolgokat és folyamatokat magyarázó

*) „Úgy látszik, hogy férfi-pácienseknél a kúra alatt a legerősebb ellentállás az apakomplexumból indul ki és mint az apától való félelem, az apa ellen való dac és az apával szemben való hitetlenség magyarázható.” (Freud: „Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie.” Zentralblatt für Psychoanalyse I. 1.)

**) Hasonlóan viselkednek olykor a neurotikusok és ehhez a kategóriához tartoznak a pszichoanalízis ellen felhozott „tudományos” ellenvetések is, amelyek szerint az analitikus csak pénzt akar keresni, hatalmat akar gyakorolni a páciensen, el akarja rontani az erkölcsét, stb.

képességében, vagy hogy csalódott már az arra való jóhiszeműségükben is, hogy az igazat megmondják. Az első csalódás visszahatása a szülők” mindentudásába és mindenhatóságába vetett előlegzett bizalomnak, amit a későbbi tapasztalat nem igazol: a másik az eredetileg feltételezett és valóban tapasztalt szülői jóságba vetett hit elleni reakcióképződmény. A „hitetlenség” nevet tulajdonképpen csak az első, az értelmi negativizmus érdemli meg, amelynél a tekintély egészen elvész, míg a másik formát inkább bizalmatlanságnak nevezhetjük. Az első esetben a tekintélyeket mintegy megfosztják isteni mivoltuktól, a másodikban — ha negativisztikusan is — de tovább tisztelik, csakhogy az istenhitet valami-féle ördöghit váltja fel, a híves egy olyan mindenhatóságban, amely kizárólag gonosz szándékok szolgálatába szegődött. Legfeltűnőbben nyilvánul ez meg az üldöztetési téveszmében szenvedőnél, aki az üldözőjét, helyesebben: a negative felfogott apaeszményképét, emberfölötti hatalommal és természetfölötti képességekkel ruházza fel, pl. azzal, hogy rendelkezik az összes többi emberekkel, az összes fizikai és okkult erővel (az elektromossággal, magnetizmussal, telepátival stb.), amik mind csak arra szolgálnak, hogy őt — az üldözöttet — annál biztosabban megrontsák. Alig van különben olyan analízis, amelynek folyamán a páciens az apát képviselő orvost átmenetileg vagy hosszabb időre ne identifíkálna magával az ördöggel; némelyik az orvosban felváltva majd az ő segítő, mindenható istenét látja, akinek vakon kell hinni, majd meg az ugyancsak mindenható, de ördögien rosszakaratú megrontóját, akinek még a látszólag nyilvánvalót se szabad elhinnie.

Mindezek a tények arra mutatnak és ehhez analíziseink naponta újabb bizonyítékokat szolgáltatnak, hogy a híves minden abnormitása: a határtalan hiszékenység, a kóros kétkedés, valamint az elvszerű hitetlenség és bizalmatlanság nem más, mint regressziós szimp-tóma, vagyis a valóságérzés fejlődésének megakadása azon infantilis fokon, amelyet én a *valóságérzék mágikus illetve projekciós fázisának* neveztem.”)

Mikor a tapasztalataim okulva, a gyermek kezdi elveszteni a hitét a maga mindenhatóságában, amely minden vágyának kielégítést szerzett pusztán erős vágyakozás, majd taglejtések és szójelek segítségével, lassankint az a sejtés ébred benne, hogy léteznek „magasabb”, „isten” hatalmak (anya vagy dajka), akiknek meg

*) L. Ferenczi; A valóságérzék-fejlődésfokai. Ideges tünetek, 73. 1. Dick M. kiadása.

kell nyernie, a kegyét, hogy az ő mágikus taglejtéseit nyomó kövesse a kielégülés*) Ennek a stádiumnak az emberiség történetében megfelel a vallásos fázis.**) Az ember már megtanul lemondani a saját vágyainak mindenhatóságáról, de a mindenhatóság gondolatáról általában még nem. Ezt egyszerűen átvitte más, magasabb lényekre (az istenekre), akik az embereknek kegyelmességükben mindent megadnak, ha bizonyos, nekik kijáró ceremóniákat pontosan betartanak, például a dajka bizonyos kívánságait a tisztaságra és egyéb viselkedésre vonatkozólag, illetve bizonyos imaformulákat, amik istennek tetszenek. Sok embernek hajlandósága a *vak tekintélyhitre* a valóságérzék ezen stádiumához való fixálódásként fogható fel.

A saját hatalmában való csalódást azonban nemsokára követi e magasabb lények (szülők, istenek) hatalmában és jóakaratában való csalódás is. Kiderül, hogy e tekintélyek jóakarata és hatalma nem is ér olyan sokat; hogy azok maguk is engedelmeskedni kénytelenek más, még magasabb hatalmaknak (a szülők az előljáróiknak, a fejedelemnek, az istennek), hogy ezek az istenített személyek gyakran kicsinyesen önző lényeknek bizonyulnak, akik még mások rovására is önös célokra törekcsenek; végül egyáltalában eltűnik ez isteni mindenhatóság -és kegyesség létezésének az illúziója, hogy helyet adjon a természeti történésben mindent egyenlően és érzéketlenül kormányzó törvényszerűség gondolatának.

Ez utolsó csalódásnak eredménye a valóságérzék *projekciós* — Freud szerint *tudományos* — fázisa. De a fejlődés e fájdalmas útjának minden egyes túlhaladott állomása döntő benyomást gyakorolhat a lelki életre és abban sebezhető helyet, rögzítődési pontot hozhat létre, amelyhez a libidó mindig visszatérni hajlandó, amely tehát a későbbi élet bizonyos megnyilvánulásaiban is visszatér. A (látszólag) túlhaladott álláspont ilyen „visszatérésiének fogom fel a vakhit, a kóros kétkedés, az elvszerű hitetlenség és bizalmatlanság különböző megjelenési formáit is.

A legelső csalódás, amikor t. i. a *saját* hatalmában csalódik, tudvalevőleg akkor éri a gyermeket, amikor olyan igények ébrednek benne, amiket pusztán kívánással többé nem, hanem csak a külvilág megváltoztatása által tud kielégíteni. Ezek kényszerítik az embert arra, hogy a külvilágot egyáltalán *objektiválja*, mint olyat érzé-

*) U. o., 74 l.

**) LÜ. Freud: „Über gewisse übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und Neurotiker.” „Animismus, Magie und Allmacht der Gedanken.” Imago, II. Jahrgang, I. Heft. Magyarul I.: Totem és Tabu. (Dick M. kiadása.)

kelje és elősmerje: az érzéki észrevezés tehát voltaképp még egyetlen biztosítéka valamely pszichikai tartalom objektivitásának, realitásának. Ez az *őspröjekció*, a pszichikus tartalmak szétválása az „én”-re és „nem-én”-re.*) Csak azokat a dolgokat fogjuk fel „való”-nak (vagyis a mi elképzelésünktől függetlenül is létezőnek), amik a mi akaratunktól függetlenül, sőt gyakran ennek ellenére „feltolakszanak” a mi érzéki észrevezésünkbe. Seeing is believing.**)

E szerint a valóságmegismerés kezdetén a gyermek első hitcikkelye így szól: Valóság, vagyis énkívülem is létezik minden olyan dolog, ami — ha nem is akarom — mint érzéki észrevezés betolakszik eszméletembe. A „kézzelfoghatóság”, a „szemmel láthatóság” tényleg hosszú időre minden „nyilvánvalóság” alapja marad. A későbbi tapasztalat persze megtanít arra, hogy érzéki észrevezések is okozhatnak csalódást és csak az érzéki benyomások egyidejű és egymás után való kölcsönös ellenőrzése (ami persze már az eredeti *W* [Wahrnehmung, érzékelési] rendszer mellett az *E* [Erinnerung, emlékezeti] rendszer fejlettségét is feltételezi), szerzi meg a „szemlélet azon közvetlen bizonyosságát”, amit mi röviden nyilvánvalóságnak nevezünk. A valóságérzék folyton előrehaladó fejlődésének folyamán azután a *logikus gondolkodási formák* képződésére kerül a sor, vagyis a képzeteket egymásra vonatkozó azon szellemi működések kifejlődésére, amelyek segítségével mindig „helyesen” (vagyis a tapasztalatnak ellent nem mondóan) lehet ítélni, következtetni, eseményeket előrelátni és célszerűen cselekedni. Tehát nemcsak a „kézzelfogható” dolgok, hanem a logikus gondolkodás (pl. a matematika) törvényei is kétségtelenül nyilvánvalóak; minthogy azonban az utóbbiak tulajdonképpen a tapasztalás csapadékai, végül mégis *Locke* véleménye bizonyul igaznak, amely szerint „minden bizonyosság érzékelésen alapul*.

A külvilág azon „tárgyai” között, amelyek szembeszállnak a gyermek akaratával, amelyeknek létezését tehát el kell ismernie, egészen különös és mind jelentékenyebb szerepet visznek a *többi emberek*. A külvilág többi tárgyaival a gyermek csakhamar rendbejön; ezek az útjába állandóan és változatlanul egyazon akadályokat gördítik, t. i. az ő változhatatlan vagy törvényszerűen változó tulajdonságait, amelyekkel ő *számolhat*, úgy hogy megismerve őket, többé-kevésbé uralkodhat fölöttük. Ellenben a többi élő lények, különösen

*) Ferenczi: „Indulatáttétel és magábavetítés.” *Lelki problémák*, 15.1.

***) „The ground of all certainty is objective, — in the sense, that is, of being something directly and immediately determined for the subject and not by it.” (L. a „Belief” c. cikket az *Encyclopedia Britannica*-ban, 10. kötet, 597.1.)

a többi emberek, a gyermek előtt *kiszámíthatatlan, önkaratú* tárgyaknak tűnnek fel, amik az o akaratával szemben nemcsak passzív, hanem aktív ellenállást is fejtenek ki és épen ez a látszólagos korlátlanóságuk készíti a gyermeket arra, hogy mindenhatósági fantáziáit különösen imponáló embertársaira, a felnőttekre, vigye át. A másik nagy különbség az emberek és a többi külvilági tárgyak között abban van, hogy az utóbbiak sohasem hazudnak; ha valamely tárgynak egy vagy más tulajdonságában tévedünk is, végül mindig kiderül, hogy a hiba bennünk volt. A gyermek a szavakkal eleinte úgy bánik, mintha tárgyak volnának (*Freud*), — *hisz* nekik; nemcsak *felfogja*, de *igaznak is fogadja* őket. Míg azonban más objektumokkal szemben lassankint megtanulja korrigálni a tévedését, addig a szülők szóbeli kijelentéseire vonatkozólag hiányzik ennek a lehetősége, először azért, mert a szülők állítólagos és valódi hatalma már eleve úgy imponál, hogy abban a gyermek nem is *merészel* kételkedni, másrészt mert büntetések és a szülői szeretet megvonásának terhe alatt sokszor meg is tiltják neki, hogy a felnőttek szavainak az igazsága felől meggyőződést szerezzen. Veleszületett hajlam és nevelési befolyások működnek tehát közre abban, hogy a gyermek vakhítívú váljék imponáló személyek kijelentéseivel szemben. Ez a *hivés* abban különbözik a *meggyőződéstől*, hogy a *hivés* az *elfojtás* egy ténye, míg a *meggyőződés* pártatlan *ítéletalkotás*.

Az alkalmazkodást még jobban megnehezíti az a komplikáló körülmény, hogy a felnőttek nem egyformán gátolják a gyermek ítélőképességét. Némely „ártatlan” dolog felől szabad, sőt kell is helyes ítéletet formálnia; sőt a gyermekek intelligenciájának a megnyilvánulásait ujjongással fogadják és különös szeretettel jutalmazták, amíg nem irányúinak szexuális és vallásos kérdésekre, vagy a felnőttek tekintélye ellen; ez utóbbi dolgokban azonban megkövetelik tőlük, hogy — ellentétben minden nyilvánvalósággal — vakoknak tetsessék magukat, elnyomjanak minden kételyt, minden kíváncsiságot, szóval lemondjanak minden önálló szellemi tevékenységről. Mint *Freud* több helyütt hangsúlyozta,*) nem minden gyermek képes az önálló ítélkezésről való ilyen részleges lemondásra, hanem némelyikük általános gondolkodási gátlással — mondhatni affektív korlátoltsággal — reagál erre. Azok közül, akik ezen a fokon megrekednek, kerülnek ki azon egyének, akik prédái lesznek minden energikus személyiség hatásának, vagy bizonyos különösen energikus szugesztióknak egész életükre alávetik magukat és sose tudnak

*) L. különösen *Freud*: Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci. Schriften zur angew. Seelenkunde.)

felülemelkedni e sugalmazások szűk határain. Ilyenféle diszpozíciójuk lehet a könnyen hipnotizálható személyeknek is; hisz a hipnózis nem egyéb, mint időleges visszaesés az infantilis alárendelésnek, hiszékenységnek és legyőzöttségnek e fázisába*) Ilyen esetek analízise persze többnyire rejtett gúnyt és csúfolódást fedez fel a vakhivés mögött. A „credo, quia absurdum” gondolata tulajdonképpen a legkeserűbb öngúny.

Kissé korán kifejtett valóságérzéssel rendelkező gyermekek az ítélőképesség ezen részleges elfojtásának nem felelnek meg mindenben. Kétségük, gyakran más képzetekre áttolva, könnyen visszatér az elfojtásból. Bebizonyul ezeknél *Lichtenberg* mondása: valamely dologban való hitetlenség a legtöbb embernél egy más dologban való vakhivésen alapszik. Bizonyos dogmákat kritika nélkül elfogadnak, viszont túlhajtott bizalmatlansággal bosszulják meg magukat más állításokkal szemben.

A gyermeket hívőképességének legsúlyosabb megterhelése az ő saját, szubjektív érzéseit illetőleg éri. A felnőttek azt követelik tőle, hogy a neki kellemes dolgokat „rossz”-aknak, a neki terhes lemondásokat „szép”-eknek és jóknak tartsa. A „jó” és „rossz” kettős értelme (jelentvén ezek jó- és rosszízűt, de egyúttal illendőt és illetlent is), nem kevéssé járul hozzá ahhoz, hogy harmadik személyeknek az ő érzéseire vonatkozó állításait kétségesekké tegye. Az elmondottakban kereshetjük a *pszichológiai* állításokkal szemben való különös bizalmatlanságnak legalább is egyik forrását, míg u. n. „exakt”, matematikailag megformulázott vagy gyakorlati és mechanikai bizonyító módszerekre alapított állításokat gyakran megokolatlan bizalommal fogadnak. A kételkedés stádiumában való megrekedés gyakran az ítélőképesség tartós bénulását vonja maga után; ez a pszichikus állapot legkifejezettebben a kényszerneurózisnál mutatkozik,**) A kényszerneurótikus hipnózissal és szuggesztióval nem befolyásolható, viszont önálló ítéletalkotásra sem képes.***)

*) L. Ferenczi: Indulatáttétel és magábavetítés: Lelki problémák, 15. l.

***) L. Freud: Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose. (Kl. Schriften zur Neurosenlehre. III. k.)

****) Ebben az összefüggésben említhetjük fel azt a feltűnő lényt is, hogy a neurózisok közül a nagy hisztéria, amelynek sikerül a kételkedést és általában a tudattal összeférhetlen érzést a pszichikus szférából tökéletesen a testibe tolni ál, látszólag mind ritkább lesz; talán összefüggésben áll ez azzal is, hogy újabb megfigyeléseink szerint a hipnotizálható embeiek arányszáma mintha csökkenőben volna. Viszont a kényszerneurótikusok — úgy látszik — szaporodóban vannak. Azt lehet mondani, hogy manapság alig van bizonyos kényszer

Most már jobban megértjük, hogyan lett a mai társadalom, tudományos állításokkal szemben, egyrészt hitetlen és kétségeskedő, másrészt dogmatikusan hiszékeny. Érthetővé válik a technikai, matematikai, grafikus, statisztikai bizonyító eljárásoknak túlhajtott és gyakran megokolatlan megbecsülése és a nagy szépségszűz különösen pszichológiai dolgok, így a pszichoanalitikus tanok iránt is.

Beigazolódik a régi közmondás: aki egyszer hazudott, annak nem hisznek, ha igazat is mond. A csalódás, amely a gyermeket bizonyos pszichológiai (szexuális és vallási) dolgokban a szülők és tanítók igazságszeretete részéről érte, túlzottan szkeptikussá teszi a fenőtteket pszichológiai állításokkal szemben; azért követelnek különös biztosítékokat, hogy ne kelljen újból csalódnuk.

Ez a követelés nagyon is megokolt, logikátlan csak akkor lesz, ha épen azok, akik megkövetelik a „nyilvánvalóságot”, elkerülik az egyetlen alkalmat, amikor ezt megszerezhetnék.

Ez az egyetlen alkalom — pszichológia dolgokban —: a saját átélés.

A páciens, aki aláveti magát az elemző kezelés fáradságának és aki kezdetben minden állításunkat csúfolódó hitetlenséggel fogadja, állításaink igazáról csak régi emlékeinek felelevenítésével és — ha ezek már elérhetetlenek — az „indulatáttétel fájdalmas útján”, aktualitásokra, különösen a kezelőorvosra vivén át az indulatokat, tud meggyőződni. Sőt szinte el kell felejtenie, hogy mi voltunk azok, akik őt a helyes nyomra vezettük és magának kell meglesnie az igazságot. Annyira megy az emberek ösztönös bizalmatlansága minden tanítás és tekintély ellen, hogy a páciensnek már elfogadott belátása újra ingadozóvá lehet, ha valami arra emlékezteti, hogy azt nekünk köszönheti.

Nem kisebb a beteg neurotikus bizalmatlansága orvosának minden mutatkozó *tendenciája* iránt; „er merkt die Absicht, und wird verstimmt”, vagyis bizalmatlanná lesz. Ezért az orvosnak, aki ilyen kórosan kételkedővel foglalkozik, minden kijelentését indulat

jelenségektől mentes, u. n. normális ember. Az ember hajlandó ennek az eltolódásnak az okát a társadalom vallásosságának félre nem ismerhető csökketésére vezetni vissza. El kell ismernie még annak is, aki a vallásosságnak történelmi jelentőségét elismeri, hogy a gyermekekbe korán belevéselt merev vallásos dogmák tartósan károsíthatják ítéletének önállóságát. Már *Schopenhauer* rámutatott a felnőttek csökkent gondolatszabadsága és a gyermekek vallásos nevelése közötti összefüggésre: »Nemcsak az igazság kimondását és közlését, hanem magát a *gondolkodást* és az igazság megtalálását igyekeznek lehetetlenné tenni azzal, hogy a fiatal gyermekek fejét a papoknak szolgáltatják ki.» Parerga und Paralipomenai.

nélkül és egyforma hangsúlyozással kell előadnia és nem szabad észrevétnie, hogy mire fektet nagy súlyt; a különböző dolgok fontosságának megállapításit is magára a kétkedőre kell bíznia. Mindenki aki valamit megmagyarázni vagy valakit valamiről meggyőzni akar, ezzel az apa- és tanító-imago egy képviselőjévé válik és minden hitetlenséget, amit ezek valaha a gyermekben felébresztettek, magára von. Az igen elterjedt ellen-szenv u. n. tendenciózus színdarabok és regények ellen, amelyekből nagyon is kirí az író moralizáló szándéka, ugyanebből a forrásból vezethető le. Ugyanezeket a tendenciákat azonban szívesen, sőt élvezettel fogadja el az olvasó, ha azok a szépirodalmi műben mintegy el vannak rejtve és magának az olvasónak kell kihámozni őket. Ismeretes továbbá, hogy a pszichoanalízisnek csaknem minden tanítását elfogadják, sőt elismerésben részesítik még a pszichiáterek is, ha éle köntösébe van burkolva, vagy mint egyedülálló esetet adják elő.

Ebből következik, hogy költői művekből pszichológiai tanulságot csak példába való öltöztetéssel (tehát megint részletekben való átéléssel), nem pedig pusztán logikus munkával lehet szereztetni. Pszichológiai dolgokban tehát a fent idézett tétel ily módosításban érvényes: *Feeling is believing*. Ami pszichológiát más módon tanulunk, sohasem éri el az önátélés biztosságát és megreked a „plauzibilitás” valamelyik fokán. Egyébként úgy áll a dolog, hogy az ember „csak a híradást hallja, de nincs meg a hite benne”.

E belátásaink azon feltételek felől, amelyek között pszichológiai meggyőződés szereshető, arra képesítenek minket, hogy az eddig ismert pszichoterápiái módszereket kritikailag megvizsgáljuk és értéküket összehasonlítsuk. A Dubois-féle „rábeszélő” és „moralizáló” módszer, mint mindannyi közül a leghaszánhatatlannabb, magától elesik. Amíg programjának megfelelően csak „*dialektikával*” él és „*demonstrál*” és a pácienseket „gyakran egyszerű szillogizmusok segítségével” akarja annak belátására bírni, hogy tüneteik lelki természetűek, hogy „azok nem mások, mint valamely érzelmi folyamat természetes következményei”,— mindaddig ennek a terápiának hatástalannak *kell* maradnia; amennyiben pedig hatásos volna, úgy ez a páciens *érzelmeire* való nyílt, vagy rejtett befolyásnak tudható be,— ezzel azonban a módszer megszűnik racionális lenni (vagyis csak az észre hatni, logikai eszközökkel) és szuggesztív (emotív) befolyásolásnak lesz egyik nem is nagyon ügyes fajtája. A moralizálás és logikai rábeszélés kísérlete-

fentemlített okoknál fogva — azonnal sorompóba kell hogy állítsa a páciens minden ellentállását. A páciens hadilábra helyezkedik a kezelő orvosával szemben, nem törődik többé azzal, mennyi *igazság* foglaltatik az ő kijelentéseiben, az ő érveléseiben csak gyöngé pontokat keres és talál; ha pedig végül még sincs menekvése, bevallja talán, hogy alul maradt, de megmarad az érzése, hogy az orvos nem *meggyőzte*, hanem csak *legyőzte* őt. Az így legyőzöttnek a lelkében tovább is leselkedik az a kétely, vajjon nem csupán az orvos dialektikai ügyességének lett-e az áldozata, csak ép hogy nem tudta leleplezni az ő hamis következtetéseit.

A tudatosan érzelmi befolyásolást célzó szuggesztiós és hipnótikus terápiának hatóképessége kétségen felül áll. Alkalmazásának azonban számos meggondolás mond ellen. Az egük az, hogy *legtöbb* ember *valóban* nem hipnotizálható. Nem tartom megengedhetőnek, hogy bizonyos teljesen hatástalan procedúrákat, amelyek folyamán a páciens megőrzi minden kételyét az orvos állításaival szemben, ha még olyan misztikus félhomályban, homloksimogatás közben mondtak is — hipnotikusoknak nevezzenek. Az „éberszuggesztió” kifejezése mögött gyakran sok önámítás húzódik meg; csak meg kell kérdezni, mennyi csúfot üznek a páciensek, akik ilyen kúrát végigcsináltak, orvosukból.

Sőt a kétségtelenül sikerült szuggesztiós (ill. hipnótikus) befolyásolásnak sincs reménye arra, hogy a páciensnek az orvos kijelentéseinek igazságáról *tartós* meggyőződést adjon és olyan mély hitet véssen belé, amely elég erős ahhoz, hogy, minden szemmel láthatóság ellenére, a tünetei nemlétezésének érzetét (vagyis egy negatív hallucinációt) tartson benne ébren. A betegnek ez az „önmehtagadása” — mint ismeretes — csak akkor lehetséges, amikor és amíg az orvosnak úgyszólván szülői tekintélye érvényesül tőltte és ez a tulajdonsága gyakran ismétlődő szeretetnyilvánítások vagy büntetéssel való fenyegetések (vagyis szigor) formájában nyer beigazolást, (apa- és anyahipnózis). A harmadik — inkább praktikus — kifogás az, hogy vajjon megengedett dolog-e egy embert szándékosan visszazorítani a hiszékenységnek arra az infantilis tokára, amelyen — mint a tünetek mutatják — ő felül szeretne emelkedni. Ez az önlealacsonyítás ugyanis — amennyiben hatásos — sohase szorítkozik egy speciális komplexumra, hanem mindig az egész individuumra kiterjed. **Az** mindenestre kétségen felül áll, hogy a beteg szuggesztió útján sohase tesz szert valóságos „meggyőződés”-ekre, amelyek alkalmasak volnának arra, hogy egy tartósan tünettelcn, vagyis gazdaságosabb és elviselhetőbb pszichikus egzisztencia bázisául szolgáljanak.

Míg a racionális (helyesebben: racionalizáló) és a szuggesztiós-hipnótikus pszichoterápia» tekintet nélkül azokra az fezen tanok képviselőitől nem is ismert) feltételekre, amelyek mellett fontos, az eddigi pszichikai beállítást megváltoztató meggyőződések és belátások létrejönnek, egyoldalúan *intellektuálisan*, vagy *emotiválóan* akar hatni a páciensre: addig a Freud-féle pszichoanalízis a szellemi és érzelmi életnek teljes figyelembevételét követeli. Abból a tényből indul ki, hogy igazi meggyőződések csak érzelmileg aláfestett *átélésekből* szerezhetők és hogy ezeknek létrejövetele a gyűlölet és a hitetlenség érzései által akadályozódik meg. A szabad asszociáció segítségével a páciens abba a helyzetbe hozza, hogy elfojtott emlékeit és fantáziáit, amelyeket valaha hibásan, vagyis elfojtás útján intézett el, újból átélje és hogy ezek segítségével önálló és független kritikával revideálja a saját lelki életét. Amennyiben pedig az analízis a páciensnek (pozitív és negatív) érzéseit az indulatáttétel formájában az orvosra viszi át (és itt hangsúlyozni kell, hogy ez a processzus mindig a páciens műve és csaknem soha az orvos provokálása): alkalmat ad arra, hogy a páciens azokat a komplexumokat, amelyeknek tudatos nyomai már elmosódtak és alig eleveníthetők fel, amelyek tehát előtte tökéletesen idegeneknek tűnnek fel, a valóságban cselekményesen *átélje* és ezeknek a létezéséről minden kétséget kizáró módon meggyőződjék. — A pszichoanalízis a páciens bizalmát egyszerű eszközzel nyeri meg: nem kínálja fel magát a páciensnek, sem a tekintélyét, sem ennek segítségével a tanait. Ellenkezőleg: megenged a páciensnek mindennemű hitetlenséget, gúnyt és csúfolódást a módszerével és ennek képviselőjével, az orvossal szemben és ahol ennek akár rejtett és elfojtott nyomaira is bukkan, kímélet nélkül napvilágra *hozza*. Mikor a páciens látja, hogy neki szabad bizalmatlannak is lennie, hogy gondolkodásában és érzelmeiben semmiféle formában se befolyásoltatik, kezd annak a lehetőségére gondolni, hogy talán akad valami helyes is az orvos állításai között.

Az u. n. Breuer-Freud-féle kathartikus gyógyító módszer (amelynél egyes orvosok — mint Frank, Bezzola — megmaradtak) a pszichoanalízis történeti fejlődésében még nagyon sok nyomát mutatja a hipnózisnak.

Az orvos tekintélye ennél a gyógyító módszernél — az indulatáttétel figyelembe nem vétele miatt — érintetlen marad, ennél tehát a páciensek nem szerzik meg az önálló ítéletképzéshez szükséges teljes függetlenséget.

Az Adler-féle pszichoterápia, amely az egész neurotikus lelki életet egyetlen formula (az alacsonyabbrendűség; és ennek kompenzációja) Prokrustes-ágyába akarja szorítani, jellemteni finomságainál fogva számos neurotikusnak érdeklődését és gondolkodását ébresztheti fel; ezek az Adler-féle tanban vizionálják az ő saját (hibás) véleményeiket az állapotuk felől és el vannak ragadtatva. Terapeutikailag azonban nem nyertünk vele semmit, mert itt még kísérlet se történik arra, hogy a páciens új, az ő beállítását lényegesen megváltoztató meggyőződéshez jusson.

Az oly terápia módosítás, mint pld. a Jung-é, amely nem vet különösebben súlyt arra, hogy a páciensek az infantilis, traumásan ható átéléseket egyenként újból átéljék és megelégszék azzá, hogy általánosságban rámutat a tünetek archaisztikus karakterére és ezt néhány példával igazolja, — a kezelés megrövidítése folytán lemond arról az előnyről, hogy a páciens tudattalanját pontos lokalizáció segítségével beleiktassa a pszichikai determináció szilárd épületébe és ezzel megszerezze a páciens számára a bizonyosságunk az azt a fokát, amelyhez a *Freud-féle* pszichoanalízis segíti őket. Általános tanítások és moralizálások egy pillanatra elragadhatják a páciens, az e fajta belátásnak azonban — minthogy csak szuggesztívó vagy dialektika kényszeríthette ki — a tekintélyi és u. n. „racionális” terápia minden, már felsorolt hiánya megvan; ez a módosítás is elveszi tehát a páciensről a meggyőződés élményes megszerzésének lehetőségét, — vagyis az egyetlen módot, amellyel pszichológiai dolgokban feltétlen bizonyosság egyáltalán szerezhető.

III.

A mechanika lelki fejlődéstörténete.

Kritikai megjegyzések *Ernst Mach* egy tanulmányához.

A pszichoanalitikus, miután megismeréseit a lelkinyugalmában megzavart emberiség csaknem egyhangúlag visszautasította, nagynehezen beletanult a fatalizmusba, ámde időnként — ha átmenetileg is — bizonyos tapasztalatok felrázzák őt ebből a hangulatából. Míg a mértékadó tudósok folytonosan csak azon fáradoznak, hogy ezt a mi tudományunkat újra meg újra értelmetlenné tegyék és eltemessék, addig majd a távol Indiákon, majd Mexikóban vagy Ausztráliában jelentkezik egy-egy magános gondolkodó, orvos vagy természetvizsgáló, aki *Freud* követőjének vallja magát. Még meglepőbb, ha kitűnik, hogy közvetlen közelünkben dolgozott csöndben egy pszichoanalitikus és lép váratlanul a nyilvánosság elé éveken át összegyűjtött tudásával. De legritkábban kerülünk abba a helyzetbe, hogy a mai tudomány valamelyik elismert nagyságának műveiben bukkanjunk a pszichoanalízis befolyásának nyomaira, vagy fedezzünk fel párhuzamot a pszichoanalízissel.

Így állván a dolgok, bizonyára mindenki érthetőnek és megbocsáthatónak fogja tartani, hogy én *Ernst Mach*-nak legutóbb megjelent „*Kultur und Mechanik*” c. munkáját*) olvasva, egy pillanatra megint elfeledkeztem a végre is csak kényszerűségbe) magamra erőszakolt és nehezen elviselhető fatalisztikus beállításról és átengedtem magam annak az optimista gondolatnak, hogy a most élő gondolkodók és tudósok egyik legkiválóbbjában egy elvtársunkat üdvözölhetem és tisztelhetem**)

Az én — mint nemsokára kiderült — téves reménységem minden pszichoanalitikusban felébredt volna, aki elolvassa a könyv előszavát, melynek tartalmát részben itt közlöm.

„A Szerző 1883-ban megjelent „*Mechanik*” c. munkájának bevezetése — mondja az előszó elején — azt a felfogást képvi-

*) *E. Mach*. Kultur u. Mechanik. Stuttgart, Verlag von W. Spemann 1915,

***) E sorok leírása óta *Ernst Alach* meghalt.

seli, hogy a mechanika tanai a kézművesség tapasztalati kincséből adódtak intellektuális átszellemülés útján

Most megadatott a lehetősége annak, hogy még inkább menjek egy lépéssel: ugyanis *gyermekkorában mechanikai tekintetben igen tehetséges Lajos fiannak* sikerült az én ösztönzésemre az ő akkori fejlődésének lényegét újra meg újra megismételt visszaemlékezési kísérletek útján sok részletével reprodukálni, amikor is kitűnt, hogy annak az életkornak kitörölhetetlen dinamikai érzet-tapasztalással azt a benyomást kelthetik fel bennünk, hogy minden segédeszközt: az ipari szerszámokat, a fegyvereket és a gépeket, ösztönös eredetűnek tartunk.”

„Attól a meggyőződéstől vezéreltetve, hogy ezeknek a tapasztalatoknak további nyomkövetése a *mechanika őstörténetébe való páratlan bemélyedést* tenne lehetővé, de sőt egy általános *genetikus technológiának a megalapozásához* is vezethetne, írtam meg ezt a tanulmányt, mint szerény lépést ebben az irányban. . . .”*)

Ezekben a sorokban a pszichoanalitikus előtte rég ismeretes gondolatokat és neki megszokott munkálkodási módokat lát viszont.

Egy sokszorosan összetett lelki képződmény tényleges alapokait „újra meg újra megismételt visszaemlékezési kísérletek” által vezetni le a primitívükből, s a gyökereit végül az infantilis átélésben találni meg: ez épen a pszichoanalitikus módszer lényege és legfontosabb eredménye. Több mint húsz éve nem fárad bele *Freud*, hogy ezt a módszert a legkülönbözőbb pszichikus képződményeken: betegek neurotikus szimptomáin, egészségesek komplikált lelki működésein, sőt az emberiség bizonyos társadalmi és művészi alkotásain is kipróbálja — és pedig egyforma eredménnyel. Sőt *Freud* egynéhány tanítványa már felállított olyan pszichogenetikai elméleteket és tapasztalati elveket is, amelyek épen a *Mach* szaktudományának, a mechanikának fejlődésére vetnek némi fényt.

Mach bevezető soraiban azonban más olyan felfogás is foglaltatik, amit eddig talán csak a pszichoanalízis hirdetett, vagy ismert fel a maga fontosságában. Ezek a szavak: „a kora gyermekkor eltörölhetetlen érzettapasztalásai* úgy hangzanak, mint *Freud* gondolata az infantilisnek és tudattalannak elpusztíthatatlanságáról és örökéletűségéről. Az a terve, hogy a mechanika őstörténetét ásatások helyett az individuális lelki élet módszeres genealógikus vizsgálatával igyekszik megállapítani, csak megismétli azt a pszichoanalitikus tételt, amely szerint a felnőtt ember tudat

*) A ritkítások tőlem erednek.

talanjában nemcsak a saját gyermekkorának lelki tendenciái és tartalma, hanem a fajtörténeti élmények nyomai is kimutathatók. *Mach*-nak az a gondolata, hogy az emberiség kultúrtörténetét a biogenetikus törvény alapján az egyéni lélektanból vezesse le, közhely a pszichoanalízisben. Elég, ha *Freud* korszakalkotó munkájára, a „Totem és tabu”-ra*) utalok, amely eddig megmagyarázatlan szociális intézményeket a gyermekkorba visszanyúló individuális lélekelemzés segítségével hoz közelebb a megértésünkhöz.**)

Sietek közölni, hogy az a reményem, hogy *Mach* az ő vizsgálataiban a pszichoanalízis eredményeit felhasználta, vagy tekintetbe vette, nem igazolódott be. Sehol sem mondja meg nekünk, milyen természetűek voltak azok az „újra meg újra megkísérelt visszaemlékezési kísérletek”, amiket végzett; e pszichológiai kísérleteknek se a módját, se az eredményeit nem közli velünk, csak a belőlük vont következtetéseket, de már ezek a következtetések is arra engednek gondolni, hogy itt egyszerűen olyan erőlködésről volt szó, amely a múltat a figyelem *tudatos* ráirányításával akarta felidézni. Nem tudjuk meg, vajjon nem segítette-e és ha igen, mennyiben, az itt bizonyára nem hatástalan, mert apai *suggesztió* az emlékezeti ellenállások legyőzését, amint ez *Freud* első analitikus kísérleteinél is történt. Semmiesetre sem alkalmaztatott azonban a *szabad asszociáció*, az egyetlen módszer, amely az infantilis emlékezeti kiesést okozó minden érzési ellenálláson átsegít és lehetővé teszi a múltnak csaknem maradék nélküli reprodukálását. Ennek megfelelően a gyermek- és ős kori erőműtani rátalálások indulati determináltságát *Mach*-nak ez a kutatása nem méltányolja kellőképpen és a technika haladását csaknem kizárólag racionalisztikus szempontból, mint az intelligenciának előrehaladó fejlődését írja le.

Mach nézete a kora gyermekkori és ősi rátalálások geneziséről a következő mondatokból vehető ki. „Visszapillantva (a gyermekkorra, az ősidőkre) csodálkozással látjuk, hogy a mi egész további életünk csak az akkori viselkedésünk folytatása; arra töre-

*) H. Heller kiadása, Wien, 1913. (Magyarul most jelent meg)

***) L. továbbá *Storfer* munkáját: Zur Sonderstellung des Vatermordes, *Sperber* dolgozatait a nyelv pszichogenezisééről, *Giese* vizsgálatait az ősi származásokról, valamint *Abraham*-nak, *Rank*-nak a munkáit a mítoszok és költői alkotások keletkezéséről és *Sachs*-nak még nyilvánosságra nem került vizsgálatait a szántás-vetés kultúrájáról és ennek szimbolikus lecsapódásáról az emberi léleken.

A pénz iránt való érdeklődést magam próbáltam ontogenetikusan magyarázni.

kedtünk, hogy tisztába jöjjünk a környezetünkkel, hogy megértjük és ennek segítségével az akaratunkat érvényesítünk” . . . „Egyszeriben bepillantást nyerhetünk abba, hogyan küzdött számtalan nemzedék hosszú évszázadokon át, csak néha segítve a kedvező éghajlattól és talajtól, a jobb megélhetésre való ösztönös törekvésben, de általában olyan körülmények között, amiknek ridegességét mi már fel sem tudjuk fogni, és közben hogyan alkotott olyan műveket, amiknek utolsó láncszemeit mi tartjuk a kezünkben” ... „De ha a régmúlt időknek ezeknek a dolgairól *gondolkozunk*, vagy *álmodunk*, akkor mintegy illuzióképen felbukkannak bennünk rég átélt és átérett dolgok, és ha elmélyedünk hajdani gyermekkori érzésvilágunkba, megsejtjük és kitaláljuk ezeknek a mérhetetlen horderejű feltalálásoknak sokféle keletkezési útját és módját.”

Ezt a, mint mondtuk, a mi szempontunkból is feltétlenül helyes programot azonban *Mach* csak tökéletlenül viszi keresztül. Minthogy mellőzi a pszichoanalitikus módszer alkalmazását, mely a tudatos álmokat és gondolatokat, az infantilis fedőemlékeket, a *tudattalan* háttér feltárásával egészíti ki és eltorzulásait helyreigazítja: ezért a megismerési felületesek kell hogy maradjanak és, minthogy a libidinózus indítékok többnyire elfojtottak és tudattalanok, az ő kísérletei csaknem mindig csupán racionális magyarázatát adhatják a technika haladásának, helyesebben: a motiválásnak csak a racionális oldalát világhatják meg.

Az agyagedények először talán „az iváshoz homorított tenyér pótlása céljából” keletkeztek, amennyiben a kivájt darabokban összegyűlő víz adhatta meg az impulzust arra hogy edényeket készítsenek, eleinte egyszerű agyagtömböket, amelyekbe a tenyerükkel mélyedést vájtak”. Dehogy „a kezükügyében fekvő finomra formálható agyag” miért volt „mindig oly igen csábító anyag”, ennek okát tovább nem keresi. Pedig a pszichoanalízis megadja a magyarázatnak ezt a hiányzó részét is, amennyiben lehetővé teszi, hogy ezt a sajtóságot „csábító hatást” a libidónak egészen bizonyos erotikus komponenseire vezessük vissza.*)

Ép ily kevéssé kutat *Mach* pld. azután, miért van az, hogy „a textil anyagok sodrása és fonása oly erősen ingerli a foglalkozási ösztönt, — hogy szinte állandó élvezet forrása”. *Mach* megelégszik egy primär foglalkozási ösztönnek a felvételével, amelyek

*) *L. Freud* dolgozatát: Charakter und Analerotik, valamint már idézett munkáját a pénz iránti érdeklődés ontogeneziséről.

emlékezeti nyomai (mikor szükség van rájuk villámszerűen bukkannak fel és értékesíttetnek.

„Már meglévő forgó testek, valamint gömbölyű faágak simítása valószínűleg szinten hozzátartozott a primitív idők játékaikhoz. Gyermekkorunkban számtalanszor megcsináltuk ezt magunk is és megesett, hogy egyszer egy ilyen kis botocskát valamiféle mélyedésben a tengely eltolása nélkül ide-oda forgattunk, miközben a bot valamelyik egyenetlensége szabályos csatornát mélyített. . . . stb.”
(*Az esztergapad ősalakja.*)

... „A saját ujjainkkal való játszadozás tanított meg minket legkorább gyermekkorunkban a *csavarra*; a kezünk ügyébe kerül valami, aminek csavarformájú szerkezete van ..., s miközben játszadozva forgattuk, éreztük, amint az a tenyerünkbe befűrődik, — igen rejtélyes érzés volt az akkor, ami állandóan ismétlésre csábított...”

Hasonló módon magyarázza meg nekünk *Mach a tűzfűrészszerző* és *tűzdörzsölőgépek*, a *vízmérő* és *szivattyúzók* eszközök keletkezését. Mindenütt és mindig a foglalkozási ösztönnek az érvényesülését látja, amely, ha a szerencsés véletlen is kedvez, feltaláláshoz vezet. „Feltalálások ott jönnek létre, ahol a körülmények a legkedvezőbbek és a nehézségek a legcsekélyebbek.” Mach szerint tehát a találmányok „óriási hosszú idők folyamán, különös személyiségek és egyéniségek minden közreműködése nélkül észrevétlenül férkőzhetnek be elődeink életébe”.

A pszichoanalízis mást tanít. A valóságérvék fejlődésfokairól írt, inkább csak programmszerű munkámban azt kellett a pszichoanalitikus tapasztalatok alapján felvennem, hogy úgy az egyének, mint a fajnak a fejlődésében, tehát az emberi kultúra fejlődésében is^ valószínűleg a *szükség* hatott fejlesztő motívumként. Rámutattam különösen a *jégkorszakok* szűkölködéseire, amelyek a fejlődést alighanem nagy lépéssel vitték előre. Ha *Mach* közlése szerint az *eszkimók* feltaláló szelleme egybehangzó jelentések szerint szinte kifogyhatatlan, akkor nehéz a klíma és talaj részéről való valami különös kedvezést venni fel a találmányok véletlen okául. Sokkal plauzibilisebb, ha oly különösen alkalmazkodni képes individuumok, tehát személyiségek felléptét vesszük fel, akik a soha sem hiányzó „véletlent” szolgálatukba hajtva, feltalálókká lesznek.

A realitáshoz való alkalmazkodással azonban a pszichoanalízis a problémának csak egyik oldalát látja megvilágítva. Azt tanítja, hogy a feltalálásoknak rendszerint nemcsak az önzésben, hanem a libidóban is van lelki gyökerük. A gyermek mozgási és foglalkozási öröme a gyúrás és fűrásnál, a vízmerés- és fecskendésnél stb.,

bizonyos szervi működések erotizmusából folyik, amelynek egyik átszellemülési módja épen abban áll, hogy ezeket a működéseket a külvilágban szimbolikusan reprodukálja. Az ember ipari eszközeinek bizonyos tulajdonságai, különösen a nevük, még nyomait mutatják részben libidinózus eredetüknek.)*

Ilyen nézetek azonban *Mach*-tól, aki az ember analitikus pszichológiáját nem ismeri, egészen távol állnak. Hisz ő még a Hegeliánus *E. Kapp*-nak a felfogását is, aki a mechanikus szerkezeteket tudatlan szervi projekcióknak tekinti, elméncségnek nevezi, amelynek komolyanbevésétől őrizkedni kell, mert hogy „a tudományban a misztikustól mi sem lesz világosabb”. Viszont *Spencer*-nek az a gondolata, hogy a mechanikai konstrukciók a szervek *meghosszabításai*, szerinte nem olyan képtelen.

A mi pszichoanalitikus felfogásunknak e két magyarázat egyike sem mond ellent, sőt az én nézetem szerint azok egymással sem ellentétesek. Valóban vannak *primitív* gépek, amik még nem szervek projekciói, hanem a külvilág egy részének a testhez kapcsolását, *introjekcióját* jelentik, ami által az én működési köre tágul; ilyen a bot, a kalapács. Az önműködő gépek azonban már csaknem tisztára szervek projekciói, a külvilágba vetítései: a külvilág egy részét itt emberi akarat szellemíti át és dolgoztatja az emberi kéz helyett

E szerint az *introjekciós-* és a *projekciós-gépek* — ahogy én szeretném őket nevezni — épen nem *zárják ki* egymást, hanem csak két pszichikus fejlődési foknak felelnek meg a külvilág meghódítása közben. (Bizonyos gépeknek szervekkel való szembeszökő analógiája elől egyébként *Mach* sem tud elzárkózni teljesen.)

Mindezekkel a megjegyzésekkel a legkevésbé se akarom *Mach* munkájának nagy értékét és jelentőségét kisebbiteni; a célom csupán az volt, hogy újra rámutassak arra, mily dús ismeretforrástól fosztják meg magukat tudósaink azzal, hogy nem veszik figyelembe a pszichoanalízis eredményeit. Nekünk, pszichoanalitikusoknak, nincs hőbb kívánságunk, mint a pszichológiának az „exakt” tudományokkal való együttműködése, ahogy azt *Mach* ebben a művében követeli; csak azt követeljük viszont, hogy az exakt tudósok a mi pszicho-

*) *Mach*nak erről a tárgyról való véleménye, amely a libidinózus vágyakat egyáltalán nem veszi tekintetbe, ép oly tökéletlen, mint *Jung*nak ezzel ellentétes túlzása, amely szerint az ipari eszközök csupán erotikus hajlamokat akarnak reprodukálni, a tüzfűró pl. az elfojtott genitális működést. A mi véleményünk szerint - mint kifejtettük — a találmányok két forrásból, egy egoisztikusból és egy erotikusból, fakadnak. El kell azonban ismerni, hogy az eszközök végső kialakulásának igen gyakran valamely libidinózus szervi működés a mintaképe.

lógiai vizsgálati módszerünket is alkalmazzák és az őket érdeklő pszichológiai problémákat ne válasszák el mesterségesen a többi lelki tartalomtól. Egyébként *Mach* maga is hibának tartja, ha az egyénre ható benyomások tömegéből ép csak a mechanikaiakat követik, holott a természetben, az életben, a legkülönbözőbb ösztönös és tapasztalati megismerések együtt és egymásból fejlődtek ki valaha* (és ezért ebben a munkájában nemcsak mechanikai, hanem metallurgiai, kémiatechnológiai, sőt biológiai és méregtani találmányokra is sorol fel példákat.)

Könyvének egy másik helyén azt hangsúlyozza, hogy az egész mechanika nem egyéb, mint idealizálás, abstrakció, amely a meg nem fordítható (thermodinamikus) folyamatokat nem képes exakt módon ábrázolni. Ugyanazzal a pártatlansággal azonban, amivel *Mach* a saját szaktudományának a határait megjelöli, azt is megvallhatna magának, hogy az olyan vizsgálódás, amely csak a mechanikus képességek fejlődésével foglalkozik a többi lelki összefüggésből kiszakítva, ahogy ő mondaná: „szempontok észre nem vévése vagy mellőzése folytán szükségképen veszít a valószínűségéből” és a valóságtól eltávolodott idealizálás kell, hogy maradjon.

Machnak még csak egy kezdeményezésével szemben szeretnék állást foglalni. „A kísérleti etnográfának kiválóan fontos segéd-eszköze volna — véli *Mach* — elszigetelt, környezetükből már legkezdetben kivont és lehetőleg magukra hagyott gyermekek megfigyelése.” „Minthogy tapasztalatból tudjuk, hogy az elemi ismereteket felnőtt személyek is a legrövidebb idő alatt pótolhatják, ennél fogva ez a kísérlet semmiképen sem jelentene beleártást az egyén életébe, másrészt az első fejlődési szaknak a jellemre való döntő és az egész életre irányító befolyásánál fogva elvárható, hogy ilyen eljárás — ép ellenkezőleg — az egyénben kiváló tulajdonságokat ébreszt fel és ez által új, nagy horderejű értékek teremthetnek/

Úgy hiszem, sikerült végre megtalálnom a legdöntőbb érvet az ellen, a poétáknál és filozófusoknál egyre visszatérő (mert az ő saját tudattalan vágyaik mélyében gyökerező) terv ellen, amely ilyen kultívatlan „Naturkind”-ek tenyésztését *célozza*. Egy ilyen kis ősembert nevelni azért lehetetlen, mert az újszülöttet — hogy a kultúra érintésétől tökéletesen elvonjuk — rögtön a születése után egy ősemberi családba kellene helyeznünk, mondjuk egy olyanba, amilyen az első mechanikai eszközök feltalálása előtt létezett. Hogy ez ma kivihetetlen, az magától értetődik. Legfeljebb valami dravida vagy déloceáni szigetlakó családtól adoptáltathatnók a gyermeket, ami viszont teljesen felesleges, mert hiszen a dravidáknak és sziget-

lakóknak maguknak is vannak gyermekeik, az etnográfusnak csak oda kell utaznia, hogy megfigyelje őket.

Az a gondolat pedig, hogy a gyermeket „környezet nélkül” magára hagyjuk, észszerűtlen, — hisz soha nem élt emberi vagy akár ősenberi lény megfelelő környezet nélkül, amely a már megszerzett, ha még oly szerény kultúrával az újszülöttet meg ne ajándékozta volna. A kultúra legkezdetét megtaláljuk már állati őseinknél is, — hiszen *Mach* maga tulajdonít mechanikai tehetséget a majmoknak is. A kísérleti etnográfiának *Mach*-tól is ajánlott formája tehát soha sem érhetik majd tetté; nem vagyok bizonyos abban sem, vajjon az így, „környezet nélkül” magára hagyott gyermek nem lenne-e imbecill. Még a tehetségnek is külső ösztönzésre van szüksége. A *Jungle-Book*-fantáziát tehát jobb, ha a költőknek engedjük át.

Mindezeknek az egyébként lényegtelen ellenvetéseknek dacára is *Mach*-ot a könyvének elolvasása után, mégis pszichoanalitikusnak kell minősítenem, bármennyire tiltakoznék is talán ez ellen az „Erkenntnis und Irrtum” kritikus szerzője.

„Az érzés és értelem tudattalanul bizonyára a magunk és őseink emlékezetében gyökerezik” „Az archaisztikus ízű műremekeket a saját gyermek- és őskori érzéseink teszik oly mélyen meghatóvá.” Ezek a mondatok ép így előfordulhatnának egy pszichoanalitikus tanulmányban, — bizonyára elő is fordultak már, de a pszichoanalízis az egyetlen tudomány, amely ezeknek az állításoknak az igazolására bizonyítékokat is tud felmutatni.

„Belenőve abba a kulturális stádiumba, amelybe születünk, rövid tanulási idő alatt (a foetalis állapothoz hasonlóan) óriási munka — és fejlődési — időket futunk be...” Ha a kultúránk hirtelen elveszne, akkor a gépeket ismét a régi sorrendben, az ősember kezdetleges ügyeskedéséből kiindulva, kellene megcsinálni stb. — *Mach* itt, úgy látszik, geniálisan megragadta azt a kérlelhetetlen felebbezési útvonalat, amely a lelki életben (talán a szerves világban egyáltalán) uralkodik és amit *Freud* tudott először demonstrálni, mert ő volt az, aki a komplikált mechanikai (és másfajta) kultúrát az emberi tudás legszebb kivirágzásaként írja le, amely azonban még ma is csak a legegyszerűbb cselekvési ösztönökben gyökerezik és csak azokból tud regenerálódni.

Ezért veszi *Mach* is, aki eddig csak azzal a gondolati munkával foglalkozott, amely a mechanika tudományos irodalmában folyik, most már az egyszerű munkást, a gyermeket, az ősembert vizsgálódásának alapjául, belátta, hogy az egyszerűbb körülményekbe való

bepillantás „szükségképen megelőző alapja és feltétele” a komplikált viszonyok megértésének.

Itt is párhuzamot találhatunk a pszichoanalitikusok munkatervével, akik mindig csak a gyermeki, vagy álom és betegség közben újra gyermekivé vált lelki életből igyekeznek a normális, éber ember bonyolult kulturális teljesítményeit megérteni.

Nem hagyhatom végül említés nélkül azt a szabad, *animisztikus* szellemet, amely a *fizikai* világ e kiváló ismerőjének a művét átlengi. *Mach* nem fél annak a beismerésétől, hogy egy mechanizmusnak önmagában véve mozdulatlanak kellene lennie, mert csak az *erő* hozhat mozgást egy »mechanikai rendszerbe és mint ahogy már *Leibnitz* is oly találóan mondta: az *erő* valamikép analog a *lélekkel*.

De vajjon mikor fog az a fizikus, aki a mechanizmusban is” megtalálja a lelket, kezét nyújtani a pszichoanalitikusnak, aki a lélekben is mechanizmusokat lát, hogy egyesült erővel dolgozzanak egy egyoldalúságtól és „idealizálás”-tól mentes világnézet felépítésén?

IV.

A mindennapi élet pszichopathológiájából.

A *Freud* szerinti lélekelemzésről gyakran hall az ember — orvosoktól is, sőt épen orvosoktól — oly tájékozatlanságról tanúsodó véleményeket, hogy nem tartom feleslegesnek a pszichoanalízis egyik elemi fejezetéhez, a mindennapi életben előforduló botlások (elfelejtések, szórakozottság, tollhibák, tévedések) magyarázatához néhány illusztráló példát a nagyobb orvosi közönség előtt is elmondani. E példákat *Freud* az ő monográfiájába (*Zür Psychopathologie des Alltagslebens*, VI. kiadás) már felvette ugyan, de magyar nyelven is közölni óhajtom őket addig is, míg *Freud* könyve magyar fordításban megjelenik.

Nem lehet feladatomban, dióhéjba sűríteni itt azt az elméleti felfogást, amelyen e példák magyarázata alapul; az érdeklődőket a fentidézett könyvhöz kell utasítanom. Itt csak röviden annyit bocsátok előre, hogy *Freud* megállapítása szerint az ilyen tévcselekményeket nem lehet egyszerűen a „kifáradás”, a „szórakozottság”, „eltereltség” jelszavával elintézni, sem pedig úgy, hogy a létrejöttüknél tényleg szereplő mellékkörülményeket (pl. az azonos elemek sűrítését) magyarázatnak vesszük. Megoldásuk csak akkor válik teljessé, ha elfogadjuk *Freud* feltevését, mely szerint az ilyen tévcselekményeket a kellemetlenségük miatt *tudat alá fojtott lelki-anyagoknak zavaró hatása* okozza és megkíséreljük az ő módszerét, mely abban áll, hogy a zavaró lelki komplexumokat utólagosan, *szabad eszmetarsitas* segítségével napfényre hozzuk.

*

Egy *mondat elfelejtése* — mely velem magammal esett meg — legyen az első példa; s ez egyúttal példa arra a nem közönséges esetre is, mikor az elfelejtés a *megfontolás* szolgálatába áll, ha az a veszély fenyeget, hogy pillanatnyi vágy legyen úrrá fölötte. A téves teljesítmény így hasznos működéssé válik. Érett megfontolással újra csak igazat kell adnunk azon belső áramlatnak, mely a

tévcselekményben csak mint nemsikerülés, elfelejtés, pszichikus tehetetlenség, nyilvánulhatott.

Egy társaságban elhangzik a szó: „Tout comprendre c'est tout pardonner”. Azt jegyzem meg hozzá, hogy a mondat első része elég; a „pardonadás” már elbizakodottság, bízzuk azt istenre és a papokra. Egy jelenlevő a megjegyzésemet igen sikerültnek találja; ez vakmerővé tesz és — valószínűleg, hogy jóakarata bírálóm jó véleményét fokozzam — azt mondom, hogy nemrégén valami még jobb jutott az eszembe. Amint azonban ezt el akarom mondani, — nem akar eszembe jutni. — Azonnal visszavonulok és felírom a fedőötleteket (Vagyis a szabad eszmetársításnál, maguktól feltolakvó gondolatokat.) — Elsőbb azon barátomnak s egy budapesti utcának neve jelentkezik, amelyek tanúi voltak a keresett ötlet születésének; azután egy másik barátom neve: *Miksa*, kit rendszeren *Maxi*-nak hívunk. Ez a *maxima* szóhoz vezet s ahhoz az emlékezéshez, hogy akkor is (miként a fent említett esetben) egy ismert maxima módosításáról volt szó. Különösképen erről nem egy maxima, hanem a következő jut eszembe: „*Az isten az embert a saját képmására teremtette*” s ennek módosított fogalmazása: „*Az ember teremtette az istent a saját képére.*” Rögtön felbukkan erre a keresett dologra való emlékezés:

Barátom ezt mondta akkor az Andrassy-uton: „*Semmi sem idegen tőlem, ami emberi**” amire én — a pszichoanalitikus tapasztalatokra célozva — ezt feleltem: „*Tovább kellene menned és beismerned, hogy semmi sem idegen tőled, ami állati.*”

Miután azonban végre rendelkezésemre állt a keresett dologra való emlékezés, akkor vált még csak igazán lehetetlenné számomra, hogy ezt abban a társaságban, amelyben épen voltunk, elbeszéljem. Ama barátomnak, akit tudattalan állatiasságára emlékeztettem, a fiatal felesége is a jelenlevők között volt s nekem tudnom kellett, hogy ő ilyen kellemetlen belátások tudomásulvételére egyáltalában nincs előkészülve. Az elfelejtés révén megkíméltem magam egész sor, az ő részéről várható kellemetlen kérdéstől s egy kilátástalan vitától is, és épen ez lehetett az „időleges amnézia” oka.

Érdekes, hogy fedőötlet gyanánt olyan mondat jelentkezett, amelyben az istenség emberi találmánnyá fokoztatik le, míg a keresett mondatban az emberben levő állatiságra történik utalás. Tehát a *capitis diminutio* a közös. Az egész dolog nyilván csak folytatása a beszélgetés által megindított gondolatmenetnek a megértés és megbocsátás felől,

Hogy ez esetben a keresett emlék olyan hamar jelentkezett,

azt talán annak a körülménynek is köszönhetem, hogy a társaságból, amelyben az ötlet cenzúrázva kellett hogy legyen, azonnal egy üres szobába vonultam vissza.

Egy *név elfelejtésének* itt következő esetében az elemzés a *pótlóötletek* felvilágosításai által válik tanulságossá.

Egy hölgynek, aki hallott valamit a lélekelemzésről, nem akar az eszébe jutni *Jung* elmeagyógyász neve.

Ehelyett a következő ötletek jelentkeznek: *KI. (egy név) — Wilde — Nietzsche — Hauptmann.*

Nem mondom meg neki a nevet s felszólítom, hogy minden egyes ötlethez szabadon asszociáljon.

KI.-ről azonnal *KI.-né* jut eszébe s az, hogy ő egy kényeskedő, szenvedő teremtés, aki azonban a *korához* képest nagyon jól néz ki. „*Nem öregszik meg.*” *Wilde* és *Nietzsche* közös ismeretőjele gyanánt az „*elmebetegséget*” nevezi meg. Azután azt mondja gúnyosan: „Maguk, freudianusok, addig fogják keresni az elmebetegségek okait, míg maguk is *elmebajosok* nem lesznek.” Azután: „Ki nem állhatom *Wilde*-t és *Nietzscht*. Nem értem meg őket. Hallom, mindketten homoszexuálisok voltak; *Wilde fiatal* emberekkel foglalkozott.” (Habár e mondatban a helyes nevet — igaz, hogy magyarul — már kimondta, még mindig nem tud rá emlékezni.)

Hauptman-ról *Halbe*, azután „*Jugend*” (*Ifjúság*) jut eszébe s csak most, mikor figyelmét a „*Jugend*” szóra irányítom, jut eszébe, hogy a *Jung* nevet kereste.

E hölgynek, ki 39 éves korában vesztette el a férjét és nincs kilátása megint férjhezmehteni, elég oka van arra, hogy kitérjen minden olyan emlékezés elől, amely a *fiatalságra* vagy *öregségre* figyelmeztetheti. Feltűnő a fedőötleteknek tisztán tartalomszerinti társítása a keresett névhez s a hangasszociációk hiánya.

Ideiktatok egy példát egy városnév elfelejtéséről, amely talán nem oly egyszerű, mint az előbb idézettek, de amelyet mindenki, aki ilyen vizsgálatokkal közelebbről ismerős, hihetőnek fog tartani. Egy olasz város nevére nem sikerül visszaemlékezni, egy női tulajdonnévhez való messzemenő hangzási hasonlatossága folytán, amely névhez sokféle indulattelt, a közleményben nem is kimerítően fejtegetett emlék fűződik. Az elfelejtés e példáját saját magamon figyeltem meg s úgy bántam vele, mint amikor egy álmot vagy kényszer gondolatot elemzek. Feljegyzésem az esetről így hangzik:

„Ma egy ismerős családnál voltam; felsőolaszországi városok kerültek szóba. Valaki említi, hogy az osztrák befolyást meg felismerhetni rajtuk. Néhányat idéznek e városok közül; én is akarok egyet említeni, a neve azonban nem jut eszembe, bár tudom, hogy ott két nagyon kellemes napot töltöttem, ami nem igen felel meg *Freud* elméletének az elfelejtésről. A keresett városnév helyett a következő ötletek tolnak föl: „*Capua*”, „*Brescia*”, „*A bresciai oroszlán*”.

Ezt az „oroszlánt” márványszobor alakjában egész tárgyiasan látom magam előtt, de mindjárt észreveszem, hogy kevésbé hasonlít a bresciai szabadságszobron levő oroszlánhoz (amelyet csak képen láttam), mint inkább azon másik márványoroszlánhoz, amelyet a Tuillériakban elesett svájci garda síremlékén, Luzernben láttam s amelynek kicsinyített másolata könyvszekrényemen áll. Végül mégis csak eszembe jut a keresett név: Verona.

Tudom is azonnal, mi, illetőleg ki volt ez amnézia oka. Senki más, mint annak a családnak egy régebbi alkalmazottja, amelynél épen vendégségben voltam. *Veronika*-nak, vagyis *Verona*-nak hívták és rendkívül ellenszenves volt szememben úgy arckifejezése, mint *rekedt, rikoltó hangja* és tűrhetetlen bizalmaskodása miatt, amelyre hosszú szolgálati ideje által feljogosítottnak hitte magát. Nem állhattam azt a *zsarnoki módot* sem, ahogyan annak idején a család gyermekeivel bánt. Most már tudtam azt is, mit jelentettek a pótötletek.

Capuához azonnal a *caput mortuum* szót asszociálom. Verona fejét nagyon gyakran hasonlítottam össze halálfejjel. A *kapzsi* szó is egyik meghatározója volt talán az eltolásnak. Természetesen megtalálom azokat a sokkal közvetlenebb asszociációs utakat is, amelyek *Capuát* és *Veronát* mint földrajzi fogalmakat s mint hasonló ütemű olasz szokat kötik össze egymással.

Ugyanez áll *Bresciara* is; de itt vannak az eszmetársításnak bonyolultabb mellékútjai is,

Ellenszenvem annak idején oly heves volt, hogy Veronát valószínűleg tűrhetetlennek találtam és több ízben bámulatomat nyilvánítottam a fölött, hogy mégis lehetett szerelmi élete s hogy szerethette valaki; — ”öt megcsókolni, — mondám — hisz' annak hányingert (németül: *Brechreiz*) kell előidéznie”. És mégis bizonyos, hogy már rég vonatkozásba lehetett őt hozni az *elesett* svájci garda gondolatával.

Bresciát, legalább itt Magyarországon, nem az oroszlánnal, hanem egy másik *vadállattal* együtt emlegetik gyakran. A leg-

gyülöltebb név az országban, miként Felsőolaszországban is, *Haynau* tábornoké, akit röviden a bresciai hiénának neveznek. Tehát Haynautól, a gyülölt *zsarnoktól* az egyik gondolatfonál Brescián át Verona városához vezet, a másik a *rekedthangú sírásóállatnak* (amely a *síremlék* felmerülését is előmozdítja) eszméjén át a tudattalanom által oly gonoszul kicsúfolt Verona halálfejehez és kellemetlen hangjához, akiről már említettem, hogy annakidején e házban csaknem oly zsarnokian uralkodott, mint az az osztrák tábornok a magyar és olasz szabadságharcok után.

Lüzernhez azon nyár gondolata kapcsolódik, amelyet Verona gazdáival a vierwaldstatti-tónál, *Luzern közelében*, töltött; a „*svájci gárdához*” meg az az emlékezés, hogy nemcsak a gyermekeken, hanem a felnőtt családtagokon is mert zsarnokoskodni és hogy a *garde-dame* szerepében tetszelgett. Határozottan mondhatom, hogy V. iránti ellenszenvem — tudatosan — a már régen legyőzött érzelmek közé tartozik. Időközben ő úgy külsőleg, mint modorban nagyon az előnyére megváltozott és, igaz hogy ritka találkozásainkkor, őszinte barátságossággal tudok vele érintkezni. A tudattalanom azonban, mint rendesen, szívósabban ragaszkodik a benyomásokhoz s „utólagosan” is haragtartó.

A *tuillériák* célzás egy más személyiségre, egy idősebb francia hölgyre, aki a család nőtagjait sok alkalommal ténylegesen „gardírozta” s akit nagyok és kicsinyek egyaránt tisztelnek, talán némileg *félnek is tőle*. Egy ideig élve-je (tanítványa) voltam francia társalgásban, Az „élve” szóhoz még eszembe jut, hogy midőn mai házigazdám sógoránál voltam látogatóban, sokat kellett nevetnem azon, hogy ott a falusi nép a helybeli erdészeti főiskola hallgatóit (élèves) következetesen a „*Löwen*” (oroszlánok) névvel illette. Ennek a vidám emléknek is lehetett része a hiénától az oroszlánhoz való eltolódásban.”

Iskolás koromból való a következő eset:

Az első gimnáziumi osztályban először életemben kellett nyilvánosan (t. i. az egész osztály előtt) elszavalnom egy költeményt. Jól el voltam rá készülve s így megdöbbentem, mikor mindjárt a kezdetén kitoró nevetéssel zavartak. A tanár aztán megmagyarázta nekem a különös fogadtatást: ugyanis a költemény címét „A távolból” egész helyesen mondtam, szerző gyanánt azonban nem az igazi költőt neveztem meg, hanem — saját magamat. A költő neve *Petőfi Sándor*. A keresztnév azonossága az enyémmel előmozdította az összetévesztést; ennek tulajdonképeni oka azonban

bizonyára az volt, hogy azidőtájt titkos vágyaimban az ünnepeelt hős költővel azonosítottam magam. Tudatosan is imádattal határos szeretetet és tiszteletet éreztem iránta. Természetesen a nagyravágyási komplexum is ott rejtőzik e tévteljesítmény mögött.

Régebben „szórakozott” ember hírében álltam és ismerőseim tudtak tévcselekményeim gyakoriságáról. E szórakozottság jelei azonban lényegesen csökkentek, amióta betegek lélekelemző kezelését kezdtem gyakorolni és kénytelenítve voltam saját énem analízisére is figyelmet fordítani. Az ember lemond a tévcselekményekről, ha megtanulja a saját felelősségét annyival kiterjeszteni. Ennélfogva a szórakozottságot joggal olyan állapotnak tartom, amely tudattalan komplexumoktól függ és lélekelemzéssel gyógyítható. Egy napon azonban azt a szemrehányást kellett tennem magamnak, hogy egy betegemnél valami hibát követtem el az elemzésben. E napon megint jelentkeztek összes előbbi „szórakozottságaim”. Menésközben többször megbotlottam az utcán (a kezelésben elkövetett „faux pas” [botlás] ábrázolása), tárcámat otthon felejtettem, a villanyoson egy krajccárral kevesebbet akartam fizetni, ruhámat nem gomboltam be rendesen, stb.

Egy állítólag „véletlen” lövést sérülés esetének analíziséből kiderült, hogy az tudattalan öngyilkossági kísérletnek nyilvánítható.

J. Ad., 22 éves asztaloslegény, 1908 január 18-án keresett fel. Meg akarta tudni tőlem, hogy a golyó, mely 1907 március 20-án hatolt be bal halántékába, műtéttel eltávolítható és eltávolítandó-e. Időnként fellépő, nem nagyon heves főfájásoktól eltekintve teljesen egészségesnek érzi magát s az objektív vizsgálat sem mutat a jellegzetes, lőportól feketített lövési hegen kívül semmit, úgy hogy a műtétről lebeszélem. Az eset körülményei felől megkérdeztetve kijelenti, hogy „véletlenül” sebesítette meg magát. Fivére revolverével játszott, *azt hitte, hogy nincs megtöltve, bal kezével a bal halántékára nyomta.* (nem balkezes), ujját a kakasra tette, s a lövés eldőrdült. *Három töltény volt a hatlövetű lőfegyverben.* Kértem tőle: hogy jutott eszébe, hogy a revolvert magához vegye. Azt feleli, hogy a sorozás idején volt; előző este magával vitte a fegyvert a korcsmába, mert verekedéstől tartott. A sorozásnál visszértágulás miatt alkalmatlannak nyilvánították, amiért nagyon szégyelte magát. Hazament, játszott a revolverrel, de nem volt szándéka kárt tenni magában; ekkor történt a baleset. Arra a kérdésre, hogyan volt különben sorsával megelégedve, egy sóhajással

felelt s elbeszélte szerelmi viszonyát egy leánnyal, aki őt szinten szerette és mégis elhagyta: tisztára pénzvágtyból kivándorolt Amerikába. Ő utána akart menni, de szülei megakadályozták ebben. Szerelmese 1907 január 20-ikán, tehát két hónappal a szerencsétlenség előtt, utazott el. Mindezen gyanúkok dacára a beteg ragaszkodik hozzá, hogy a lövés „baleset” volt. Én azonban erősen meg vagyok róla győződve, hogy az a hanyagság, hogy a játszadozás előtt nem bizonyosodott meg a fegyver töltött voltáról, úgyszintén maga a lövés is pszichikailag voltak meghatározva. Egészen a boldogtalan szerelmi viszony lesújtó hatása alatt állott még s a katonaságnál nyilván „felejteni” akart. Mikor ezt a reményt is elvesztette, akkor került sor a löfegyverrel való játszadozásra, azaz a tudattalan öngyilkossági kísérletre. Hogy a revolvert nem a jobb hanem a bal kezében tartotta, határozottan amellet szól, hogy valóban csak „játszott”, vagyis tudatosan nem akart öngyilkosságot elkövetni.

„Déjà vu”-nek nevezik a pszichológusok azt a sajátságos érzést, amelynél fogva a környező új helyzet olyannak tetszik hirtelen, mintha azt ugyanígy már egyszer átéltük volna. *Freud* szerint a magyarázata az, hogy az adott helyzetnek megfelelő *tudattalan fantáziák* tényleg éltek vagy élnek az illetőben.

A „déjà vu”-nek eme magyarázatát megerősíthetem. Meggyőződtem róla úgy magamnál mint másoknál, hogy az ismertség megmagyarázhatatlan érzése olyan fantáziákra vezetendő vissza, amelyekre egy aktuális helyzetben tudattalanul visszaemlékezünk. Egyik betegemnél látszólag máskép, a valóságban azonban teljesen analóg módon ment végbe a dolog. Ez az érzés nagyon gyakran ismétlődött nála, de rendszerint *az elmúlt éjjel egy elfelejtett (elfojtott) álmrészletéből* eredőnek bizonyult. Úgy látszik tehát, hogy a „déjà vu” nemcsak a nappali álmodozásokból, hanem az éjjeli álmokból is származhat*)

*) L. A rémlés (déjà vu) egy esetéről szóló közleményemet az „Ideges Tünetek” c. gyűjteményben.

V.

Vélt tévcselekmények.

A tévcselekmények egy különös fajtája az, amikor tévesen úgy véljük, hogy tévcselekményt követünk el. Az ilyen „vélt” tévcselekmények nem is olyan ritkák. Hányszor esik meg a szemüveges emberrel, hogy üvegét az asztal alatt keresi, holott az orrán van; hányszor gondolja az ember, hogy elhagyta a tárcáját és szorgalmas keresés után ott találja, ahol lenni szokott, nem is szólva a házi-asszonyok éléskamrakulcsának „ elvesztése”-ről és „ megtalálásáról”. Az e fajta tévcselekedet mindenestre elég tipikus ahhoz, hogy mögötته speciális mechanizmust és dinamizmust keressünk.

Az első eset, amit analitikusan megvilágíthattam, kissé komplikált kettős tévcselekmény volt.

Egy fiatal hölgy, aki a pszichoanalízis iránt igen érdeklődik (neki köszönhetem a „kakasimádó fiúról” szóló megfigyelésemet*), olykor fel szokott engem keresni a rendelő órámön. Egyik látogatását azzal a kijelentéssel kellett megszakítanom, hogy sok dolgom van. A hölgy elköszönt és távozott; néhány perc múlva azonban visszatért azzal, hogy a szobában felejtette az esernyőjét, ami azonban semmiképen sem volt lehetséges, mivelhogy az ernyőt — a kezében tartotta. Egy kis ideig még ott maradt azután és felém fordulva meg *akarta* kérdezni, vajjon nincs-e neki *fültőmirigygyulladása*, de elszólta magát és *fültőmirigy* helyett így mondta: *fültőürügy*. A hölgy *azután* kérdésemre megvallotta, hogy szeretett volna tovább maradni nálam és a tudattalanja az esernyő vélt otfelejtését úgy látszik csak *ürügyül* használta arra, hogy a látogatás meghosszabbítása céljából visszatérjen. Sajnos, ebben az esetben nem volt módomban mélyebben behatolni az analízisbe, úgy hogy magyarázatlanul kellett hagynom, miért jött létre a célzatos tévcselekmény csak a képzeletben és nem a valóságban. Valamely rejtett tendencia (vagy ürügy) ugyanis minden tévcselekményre egyformán jellemző.

*) Az Ideges Tünetek c. gyűjteményben.

Sokkal behatóbban vizsgáltam meg a következő ál-tévcselekményt: Egy fiatalember a sógora nyaralójában volt vendégségben. Egy este víg társaság gyűlt náluk össze; nemsokára előkerült a cigánybanda, táncoltak, énekeltek és késő éjszakáig ittak a szabadban. A fiatalember nem volt italos, úgy hogy csakhamar patológiás érzélgősség vett rajta erőt, különösen amikor a cigány ebbe a nótába fogott: „Kitették a holttestet az udvarra”. Zokogva sírt és nemrég elhalt apjára kellett gondolnia, akire senki sem gondol a jókedvű mulatozók közül, aminthogy a dalban sincs, aki az udvarra kitett holttestet végig-végig sirassa”. A mi fiatalemberünk mihamar ott is hagyja a társaságot és az éjszaka ködében magányos sétára indul a közeli tóhoz. Engedelmeskedve egy megmagyarázhatatlan belső kényszernek (ő maga is kissé „ködös” állapotban volt), hirtelen fogja a tárcáját és bedobja a vízbe, bár a benne levő pénz csak őrizetére volt bízva és az anyjáié volt. A később történeteket csak vázlatosan tudja elmondani. Visszatért a barátaihoz, tovább ivott, elaludt és a kocsin alva vitték vissza a városi lakásába. Késő reggel az ágyában ébredt. Az első gondolata — a tárcája. Kétségbe van esve a tette miatt, de nem meséli el senkinek; kocsit hozat, hogy a tóhoz hajtasson, bár a legcsekélyebb reménye sincs, hogy a pénzt megtalálja. Ebben a pillanatban bejön a szobalány — és átadja a károsultnak a tárcát, amit az ágyában, a párna alatt talált meg!

Az alkoholos mámorral való komplikáció ezt az esetet sem teszi alkalmassá arra, hogy belőle az ál-tévcselekményekre vonatkozólag valami általános tapasztalatot vonhassunk le. A pszichoanalitikus vizsgálat azután bebizonyította, hogy az alkohol itt sem a létrehozója volt a tüneteknek, hanem egy már meglévő, érzéssel aláfűtött komplexumot csak kitöréshez segített*) A pénztárca a reá bízott és eldobott pénzzel szimbolikusan magát az anyát képviselte, akit ő — ki erősen az apjához volt fixálódva — a tudattalanjában formálisan meg akart fullasztani. Tudatos nyelven ezekkel a szavakkal volna lefordítható ez a cselekedet: „Bár csak inkább az anyám halt volna meg, mint az apám !” **) A páciens az esetet úgy *magyarázza*, hogy amikor ködös állapotban kószált a tó körül, a pénztárcáját ide-oda lóbálhatta a víz felett, de azután bizonyára visszatette szépen a zsebébe és vetkőzéskor gondosan a párnája alá rejtette, tehát

*) L. „Alkohol és neurózisok” c. tanulmányomat. (Ideges Tünetek.)

**) A tárca tömötsége célzás volt az anya iránti érzület őseredetére. A szüleinek házassága igen termékeny volt, csaknem minden évben született egy testvére. A pénz egyúttal célzás a gyermekek anális születési teóriájára; a megfajtás ellentéte a vízből való kimentésnek, stb.

megett minden intézkedést, hogy el ne veszítse, de épen ezeket a cselekedeteit felejtette el és azzal *a* biztos tudattal ébredt, hogy a tárcának vége. Pszichoanalitikusan szólva, e tévceselemnében az ambivalenciája nyilvánul meg. Miután a tudattalan fantáziájában megölte az anyját: *vele együtt* feküdt ágyba és gondosan vigyázott rá. Az apának határtalan gyászolása is kétértékűleg fejthető meg, mert ezzel egyúttal leplezni akarta afölötti örömét is, hogy végre megkaphatja az apai jussát (és a legértékesebb javát, az anyját). Az ambivalens tendenciák közül csak a pozitív (a gyengéd) vált tette, míg a negatív csak az emlékezeti tévedésnek sokkal ártatlanabb és veszélytelenebb formájába öltözött. —

Íme egy másik, hasonlóan magyarázható eset, aminek megvan az az előnye, hogy exogén befolyás (mint az előbbinél az alkoholos mámor) nem komplikálja.

Egy orvosnövendéknek, amikor orvosságot adott be egy betegnek, hirtelen az a gondolat nyilallott át az agyán, hogy az ápoltnak nem jó orvosságot adott, szóval megmérgezte őt. Ellenszert alkalmazott. Leírhatatlan szorongása csak akkor tűnt el, amikor jobban utánanézte, kiderült a dolog lehetetlensége. A medikus, akin az „ellenséges testvérek komplexuma” erősen uralkodott, a fantáziájában egy riválisával végzett, míg a valóságban csak az óvintézkedésre szorítkozott. Szerencse, hogy ezzel nem ártott.

Hasonló esetem volt nekem magamnak is, amikor egyszer késő éjszaka hívtak egy pácienshez, aki rosszul lett. Ugyanaz nap délutánján volt nálam a beteg és egyéb jelentéktelen panasz mellett torokfájásról is szólt. Megvizsgáltam őt, semmi szervi elváltozást nem találtam, inkább csak u. n. „kis hisztériát”. A páciens körülményei nem engedték meg, hogy pszichoanalitikus kúra alá vegyem, ezért meg kellett elégednem a szokásos megnyugtatóval és a torokfájásának enyhítésére egy skatulya „formamint”-pasztillát adtam neki, amit a gyáros küldött be nekem megtekintésre; úgy írtam elő, hogy napjában 3—4 szemet vegyen be.

A pácienshez tartva, az a kínos gondolatom támadt, vajjon nem mérgeztem-e meg a pasztillákkal. A készítmény eddig ismeretlen volt előttem; csak aznap küldték; arra gondoltam, hogy valami *formol-vegyület* lehet, talán *egyform-amin* így!), ami erős dezinficiens. A páciens gyomorfájdalmak közt találtam, de különben oly megnyugtató volt a kinézése, hogy megkönnyebbülve mentem haza. Csak útközben jutott eszembe, hogy a formamint egy ártatlan mentha-készítmény lehet, ami másnapra igaznak is bizonyult. Analitikusan nézve, az egész mérgezési fantázia csak az éjszakai nyu-

galmamban való megzavartatás miatti bosszankodásnak volt a kifejezése.

Valószínűnek látszik tehát, hogy az ilyen tévcelemekények mögött veszélyes, agressziós tendenciák lapulnak meg, amiknek a hozzáférése a motilitáshoz jól el van zárva, míg a belső észrebevét még tévedésbe tudják ejteni.

Normális körülmények között tudvalevőleg a lelki apparátus mozgató végén a *tudat* uralkodik. Ezekben az esetekben azonban, úgy látszik, már a tudattalanban gondoskodás történik arról, hogy a tudattól tiltott cselemekények semmiesetre se jöhessenek létre; annál biztosabban foglalkozhat tehát a tudat ezekkel az — igaz hogy negatívan hangsúlyozott — agresszív fantáziákkal. Ez a viselkedés emlékeztet az álom fantáziaszabadságára, mely annál nagyobb lehet, mert hisz az alvás egyáltalán minden cselekedetet megbénít*)

Van valami hasonlóság a leírt tévcelemekények és a tépelődési kényszer között; mindkettőben egy épen elkövetett cselemekény kritizáltak meg utólag, csakhogy a tépelődő *bizonytalan-ságban* van afölött, vajjon a szándékolt cselemekényt *helyesen* végezte-e, míg az ilyen „ál-tévcelekvő” tévesen *biztos* benne, hogy *helytelenül* cselekedett. A realitás-vizsgálat mechanizmusának valami finom különbségéről van itt szó, amit metepszichológikusan elképzelni is alig tudunk. E tévcelekedeteknek kényszerneurótikus tünetekkel való analógiája különben megerősít minket abban a feltevésünkben, hogy a vélt tévcelemekények — mint a kényszerjelenségek — ambivalens törekvések szelepjeiként működnek.

A tévcelemekények e fajtájának a mechanizmusát a „tüneti cselekvés” ellentétéképen is leírhatnók. Az áltévcelemekényekben a tudat egy (a tudattalanból származó) cselemekényt vélt elkövetni, míg a motilitás a valóságban jól volt cenzurázva. Az u. n. tüneti cselekvésnél ellenben az elfojtott tendencia, elkerülve a tudatot, motorikus akcióvá változik. De a tüneti cselekvésnek és a vélt tévcelekedetnek közös az a vonásuk, hogy mindkettőben a tudat két funkciójának: a belső észlelésnek és a motilitáshoz való hozzájutás elzárásának a diskrepanciája van jelen, holott ez a két funkció rendszerint egyformán helves, vagy egyenlő mértékben zavart szokott lenni.

*) *Barthodelszky* barátom helyesen figyelmeztetett arra, hogy az áltévcelemekények többnyire fogtalkozásszerű, vagy máskülönben jól begyakorolt működéseknél fordulnak elő, amik automatikusak, tehát tudattalanok, és mégis megbízhatók.

Tévedni a tévedésben olyasvalami, mint az „álom az álombán”. Mindakettő a reduplikálással védekezik a tudattalannak erősen tiltott nyilvánulásai ellen. Hiszen tévedni a tévedésben eo ipso korrektívum, amint hogy az álomban való álmódás is megfosztja az álomtartalom egy részét az álomkaraktertől. Ha tudjuk, hogy álmodtunk, az már nem olyan álom, mint máskülönben, amikor az álmodottakat igaznak gondoljuk; és amikor egy tévcselekményt elvégezni elfelejtünk, akkor az egyáltalán nem is jön létre.

Az „ál-tévcselekmények” tendenciája legjobban ezzel a diáktréfával érzékíthető: „Bocsásson meg, hogy meglöktem” — szól oda a diák egy járó-kelőhöz« „De hiszen Ön meg se lökött” — feleli ez. „Ja, bocsánat elfelejtettem!” — mondja a diák és jól oldalba löki.

Ez az éle az ál-tévcselekmények leleplezett tendenciáját utólagosan tetté váltja, míg máskülönben csak örülni szoktunk, ha felismertük a tévcselekvésben való tévedésünket és így megmenekültünk egy képzelt veszélytől.

Avatatlanok álmai.

Tudjuk, hogy gyakran mily fáradtságos dolog egy pszichoanalitikus kúrában lévő beteg álmainak megfejtése. Az ilyen már nagyon is „tapasztalt” és jól vigyáz rá, hogy ne produkáljon olyan álmokat, amik könnyen lefordíthatók és amiket talán még ő maga is meg tudna fejteni. Egész másként áll a dolog az emberek azon nagy tömegénél, kiknek fogalmuk sincs a pszichoanalízisről. Asztal fölött, vagy csak úgy beszélgetés közben elmondják egymásnak az ő primordiális, analitikus ismeretektől érintetlen álmaikat és nem is sejtik, hogy e közben a hozzáértő hallgató előtt elárulják intim, titkos, még önmaguk előtt is eltitkolt vágyaikat. Egyszer több hetet töltöttem egy üdülőhelyen, ahol az étkezések alatt a könnyen megfejthető álmok egész sorozatát gyűjthettem össze.

„Képzelve csak, mit álmodtam máma” — mondja egy, leányával a penzióban lakó hölgy a szomszédnőjének: „Ma éjszaka elrabolták a leányomat; — az erdőben, séta közben férfiak jöttek velünk szembe és erőszakkal elhurcolták a leányomat. Borzasztó volt!” — Én azonban az álmodot nem tartottam borzasztónak, és arra gondoltam, hogy ez a hölgy talán már szabadulni szeretne eladó lányától. Véleményem megerősítése nem sokáig késett. Már másnap arról panaszkodott a hölgy, mennyivel kedélyesebb volt a tavalyi szezón, amikor egy sereg fiatalember volt ott; most nincs a leányának semmi társasága, nem látni mást, csak öreg urakat. A következő napon bejelentette, hogy rövidesen el utaznak, ami meg is történt.

Egy ott tartózkodó kolléga mondja egy reggel: „Ma éjszaka veled álmodtam, te egy csatornában birkóztál egy apaccsal, aki téged a víz alá akart szorítani. Én rendőrért futottam, segítségért.” Nem tudtam visszafojtani a kérdést: „Mit követtem el, hogy ennyire haragszol rám?” „Dehogy, semmit! Ezt csak izgalomban

álmodhattam, mert egész éjszaka heves kólikás fájdalmaim voltak.” „Ennek lehet része az álomképzésben — válaszolom —, a *csatorna*, amibe bele kellett volna fulladnom, célzás a te tápcsatornádra, amely az álomban nem neked, hanem nekem okoz fájdalmat. Ismétlem, te valamiért neheztelsz rám!” „Csak nem gondolod, hogy azért akartalak vízbe fullasztani, mert tegnap nem tetted meg nekem azt a kis szívességet? Ezt nem lehetem!” Nekem azonban hinnem kellett, hogy ezt az álmot a bosszú fantáziája diktálta.

„Mit jelent az, ha az ember álmában egész éjszaka fel- meg lehúzza a cipőjét?” — kérdi tőlem az ebédnél egy nagyon fiatal és nagyon szép hadiözvegy. „Az isten szerelmére, ne olyan hangosan!” — volt az én egyetlen válaszom és igyekeztem más fordulatot adni a beszélgetésnek. De a hölgyet nem lehetett olyan könnyen eltéríteni az álmától. A következő éjszaka folytatta az álmot és most már a következő álom megfejtését akarta tudni. „Tegnap álmomban feleségül mentem egy öreg úrhoz, akihez az az anyám kényszerített hozzá. Azután volt egy nagy halom cipőm, amiket fel- és lehúztam, fekete, barna és sárga cipők voltak.” Láthatóan nagy öröme tellett ebben a cipőkészletben, mert amikor beszélt róla, akkor is kacagott. „Kire emlékezteti Önt az az öreg úr, az álombéli férj?” „Érdekes, hiszen ez egy fiatal ösmerősömnek a férje, aki valóban öreg úr már. Én az ilyen házasságokat erkölcsstelennek tartom, mert egyenesen a házasságtörésre csábítanak”. Most már nem kellett tovább kérdezősködnöm, hogy megtudjam a sokszínű cipők magyarázatát és azt gondoltam magamban: aggregények jól teszik, ha ettől a hölgytől óvakodnak.

A penzióban eközben, úgy látszik, elterjedt a híre, hogy érdeklődöm az álmok iránt, mert egy szép napon felkeresett egy ott tartózkodó páciens ápolónője és elmondta a következő borzalmas álmot: „Egy szobában zsákot láttam, amelyben meghalt nővérem hullája feküdt. A zsák maga faedényen volt, amely valószínűleg a holttetem rothadásából származó piszkos vizet tartalmazta — azonban nem volt bűzös. Csodálatosképpen egyre elfelejtettem, hogy a nővérem halott; énekelni kezdtem, majd büntetésből a számra ütöttem. Amikor a zsákot felbontottam, észrevettem, hogy a nővérem nem halott, csak nagyon sápadt. *Mellette egy kis gyermek hullája feküdt.* A nővérem arcán csúnya kiütést láttam.”

Az álom megértéséhez tudnunk kell, hogy az álmodó erőteljes, 38—39 éves nőszemély volt, akin látszott az anyaságra való

alkalmasság, de aki mégis hajadon maradt és az ápolónői hivatást választotta. A koporsóban való születés sajátos fantáziáját, a kétséget, hogy a nővér él-e vagy halott: ennek a meghalt nővérnek egy élő személlyel való identifikációjaképpen magyaráztam. Az ő különös, kétszínű viselkedése a meghalt nővérrel szemben amellest szólt, hogy ez az élő személy az álmodó maga, aki örül a nővére halálának s aztán megbünteti magát ezért az öröméért. Talán megirigyelte egyszer a nővérét (aki, mint megtudtam, férjes asszony volt) és szerette volna elfoglalni a helyét, hogy neki is lehessenek gyermekei. — Hozzáintézett kérdésem a következő volt: „Nővére halála után nem gondolt arra, hogy a sógora — mint annyiszor előfordul — elveszi Önt?” „Én nem — szólt a válasz — *a sógorom ugyan megkérte a kezemet, de én visszautasítottam, mert a nővérem négy gyermeke felől való gondoskodást nem akartam magamra vállalni.*”

Az álom analízisének részleteibe nem akartam belebocsátkozni, de annyi ebből az elbeszélésből is világos lett előttem, hogy azóta alaposan megbánhatta, hogy sógorának az ajánlatát oly hirtelen visszautasította. Vajjon az álom képzésében az elmondottakon kívül nem volt-e része valóságos élményeknek is, teszem egy abortusznak, ennek a megvitatását mellőzöm, erre vonatkozó kérdések feltevésére természetesen nem is gondolhattam. Ám, ha a *fantázia* vagy realitás kérdését ebben az esetben nem is döntöttük el — ami a tudattalan problémáinál jogosult —, mégis sikerült a pusztá álomtartalomból megismernünk az álmodó lelkiéletének fontos mozzanatait.

Indulatcsere az álomban.

Egy idősebb urat éjszaka felkölt a felesége, mert álmában oly hangosan és féktelenül kacagott, hogy szinte megijesztette őt. A férj elmondotta később, hogy ez alkalommal a következő álma volt: „Feküdtem az ágyban, egy ösmerős úr lépett a szobába, én fel akarom csavarni a villanyt, de nem sikerült, próbálgatom, de hiába. Erre a feleségem leszállott az ágyról, hogy segítsen nekem, de ő sem tudott elérni semmit; minthogy azonban az illető úr előtt szégyelte magát pongyola öltözéke miatt, abbahagyta a dolgot és visszafeküdt az ágyba. Mindez oly komikus volt, hogy borzasztóan nevetnem kellett. A feleségem egyre kérdezte: ‚mit nevelsz, mit nevelsz‘ — de én csak tovább nevettem, amíg fel nem ébredtem” — Másnap az álmodó borzasztóan le volt törve, fájt a feje, — „a nagy nevetés rázott így meg” — mondta.

Analitikusan tekintve, az álom sokkal kevésbé mulatságos. Az „ösmerős úr”, aki belépett, a lappangó álmogondolatban nem más, mint a halálnak, a „nagy ismeretlennek” előző nap felidézett képe. Az öregúrnak, aki arteriosklerózisban szenvedett, előző nap oka volt rá, hogy a halálra gondoljon. A féktelen kacagás *a sírást és zokogást helyettesítette* arra a gondolatra, hogy meg kell halnia. Amit nem tud felcsavarni, az az ő életének a lámpása. Ez a szomorú gondolat a röviddel azelőtt megpróbált, de nem sikerült koitalási kísérlethez is kapcsolódhatott, amelynél a felesége pongyolája sem tudott segíteni; észrevette ekkor, hogy ő már lefelé halad. Az álommunkának sikerült az impotencia és a meghalás szomorú gondolatait komikus jelenetté, a zokogást nevetéssé változtatni.

Hasonló „indulatfelcserélődést” és a kifejező mozdulatok átváltozását különben az álmon kívül a neurózisnál és az analízis folyamán, mint „futólagos tünetképződést” is észlelhetjük*)

*) L. Ideges tünetek c. munkám első értekezését. (Dick M. kiadása.)

Egy szexuál-szimbolikus álom.

Egy úr elbeszéli a következő álmát: „*Okkluzívpesszariumot dugok a húgycsövembe. Közben aggódom, hátha belecsúszik a hólyagba, ahonnan csak véres úton lehetne eltávolítani. Megpróbálom tehát kívülről a gát-környék felől rögzíteni és visszahúzni, vagy esetleg kinyomni a húgycső mentén.*” Itt eszébe jut, hogy ennek az alomnak egy előző töredékében „*a pesszarium a végelébe volt betömve*”. Pótlás. „*Az álomban tudatos volt előttem, hogy ez az elasztikus dolog a hólyagban szét fog terpeszkedni és nem lesz többé kivehető.*”

A különben teljesen férfias páciens előtt képtelennek tűnik fel ez az álom, amelyben ő — mintha nő volna — óvintézkedéseket tesz a terhesség ellen, és kissé gúnyosan tudakolja, vajjon ez az álom is vágyteljesítő természetű-e?

Megkérdetve az álom aktuális okaira vonatkozólag, rögtön a következőket beszéli el:

— Tegnap intim együttlétben voltam valakivel. Közben természetesen a hölgypartnerem tett óvintézkedést és nem én; ő tényleg pesszariummal védekezik a következmények ellen.

— Akor Ön az álomban ezzel a hölgygel identifikálja magát. Hogy lehet ez ?

— Én feminin tendenciáktól egészen mentnek ismerem magam. Gyermekkoromban élvezettel dugtam kis tárgyakat a fejem nyílásaiba (az orromba, a fülembe), ahonnan ezeket néha csak nagynehezen lehetett eltávolítani, s ez nem ment aggodalmas izgalmak nélkül. A szalag, ami a gumipesszariumon függ, emlékeztet a szalagférgerekre, amiktől ugyancsak szorongást éreztem. Itt jut eszembe, hogy tegnap kutyával játszottam és arra gondoltam, hogy echinococcust kaphatok tőle. *)

— A galandférgek és az echinococcus tényleg könnyen hoz-

*) Páciensem természettudós.

hatók kapcsolatba a terhesség gondolatával — jegyzem meg —, mind a kettő tojásalakban, vagy a fejlődés más korai stádiumának alakjában jut a szervezetbe és ott tekintélyes nagyságúra nő, mint a gyermek az anyaméhben.

— Evvel egybevág az, hogy az álmomban szorongva félek attól, hogy az elasztikus dolog kiterjeszkedhet a hólyagomban. Az echinococcus ugyebár szintén hólyagalakú? És még valamit. A szexuális érintkezésnél gyakran nagy gondot okoz nekem egy másik veszély is, a venereás infekció. Ez ellen halhólyaggal védekezem.

— Az infekció az álomban egyáltalán gyakran veszi át a terhesség szimbólizálását. Ön úgy látszik az álomban elcserélte, vagy legalább is összekeverte azt a két veszélyt, ami a legényembert fenyegetheti. Ahelyett, hogy önmagát halhólyaggal, a nőt pedig pesszáriummal védené, Ön mintegy magát inficiálja a hólyagalakú eszközzel: vagyis saját magát ejti teherbe.

— Ahogy azt a galandféreg teszi. A féregtagok, ha jól emlékszem, hermafroditák.

— Ebben az ötletben a feltevésünk újabb megerősítését kapjuk, de még mindig nem tudjuk, hogy jön Ön ahhoz, hogy önmagát ejtse teherbe. Mi jut az eszébe a „véres operációról?”

— Ennél a következő esetre gondolok. Nemrégén az előbb említett hölgy egy gátkörnyéki operációt állt ki. Fia születésekor egy annakidején rosszul összevarrt gátrepedést szenvedett, aminek később vagina- és uterus előreesés lett a következménye, ez nálam — és nála természetesen nem kevésbé — *zavarta a* nemi élvezetet. Az operáció a repedés utólagos összevarrásában állott.

— Az Ön ötletei, úgy látszik, minden oldalról a szülés szituációjára koncentrálnak. Figyelmeztetem rá, hogy az Öntől — bár nagy kihagyásokkal — elbeszélte esemény tulajdonképpen már el van mondva a manifeszt álomban is; gondoljon az idegen test *”rögzítésére”* „*kívülről, a gátkörnyéken*”, vagy annak álombéli *„visszaszorításra”*, vagy a *„kipréselésre”*. Ön szinte egész szabályszerűen leír egy *gátvédelmet* szüléskor. Hol szerezte ezeket a szülészeti ismereteket?

— E tárgy iránt legutóbb az említett operáció alkalmából érdeklődtem. Attól is félttem, hogy egy esetleges újabb szüléskor a nő a szülési csatorna megszükitése által veszélyeztetve lehet.

— A gyermek miatt való szorongáshoz tehát az a félelem is kapcsolódik, hogy Önnek nem lesz gyermeke.

— Igen, talán ez az egyetlen dolog, ami visszatart attól, hogy

ezt a nőt feleségül vegyem; pedig különben — mint tudja — mindenben megfelel nekem. Tudom azt a két alkalmat is, ami ezeket a gondokat épen tegnap eszembe juttatta. Egy másik, fiatal hölgyet, akit évekkal ezelőtt nőül akartam venni, tegnap mint menyasszonyt mutatták nekem. Ekkor arra gondoltam: ez bizonyára hamar fog gyereket kapni.

— Ennél a hölgnél valószínűleg épen az a kilátás csábította Önt, de a fiatalság és érintetlenség hasonlóképen vonzóan hathattak, ellentétben különösen a mostani barátnőjének többé nem érintetlen nemi szerveivel. Emlékeztetem Önt különben az Önnél ismételtén megállapított kasztrációs komplexumra. Még a normális női genitale is visszariasztóan hat az Önhöz hasonló férfiakra, de a gátrepedéssel, operációval, abnormis tágassággal való asszociáció még az egész normális ember nemi élvezetét is megzavarhatja. Ám Ön adós még nekem a másik álomgerjesztővel!

— A másik alkalom a következő: tegnap este sokáig voltam az anyámnál, akinél a hatéves unokája, nekem unokaöcsém, volt látogatóba. A kisfiút nagyon szeretem, igen tudnivágyó és okos, nagyon gyöngéi vagyok hozzá és minden kérdésére felvilágosítást nyújtok neki, ahogy csak tudok. Tegnap ugyanígy tettem és közben arra gondoltam, nekem nem volt ilyen jó dolgom anyámnál. Tudja, mily szigorú volt velem szemben.

— Ön, úgy látszik, meg akarja mutatni anyjának, hogyan kell a gyermekkel bánni, illetőleg hogyan kellett volna bánni Önnel, vagyis identifikálja magát az anyjával mint nevelő. Innen azonban már csak egy lépés a másik, ősi anyai funkcióhoz, a szüléshez, amint azt Ön álmában végigcsinálja. Az Ön újraszületése ez tulajdonképpen, amelyben Ön egyidejűleg az anya és a gyermek szerepét játssza. Az álom nehézkes nyelvén talán ez a naiv vágygondolat nyer kifejezést: ha az idősebb nőtől nem lehet, a fiatalabttól nem szabad, hogy gyermekem legyen, — majd csinállok én egyet magamnak! Ez kapcsolatos különben az Ön infantilis autoerotikus kielégüléseivel, amiket más alkalommal állapítottunk meg; itt nemcsak az Ön által említett orr- és fülvájválásra gondolok, hanem a hólyag- és székiürítés erotikus mellékgyönyöreire is. A vizelet és bélsár voltak az Ön első — urethralisan és análisan született — gyermekei.

— Bár ezt az utóbbi magyarázatot nem fogadhatom el teljesen, mégis, mint idevágót, felhozom, hogy gyermekkoromban sokáig nem voltam vele tisztában, hogyan születik a gyerek. A családomban uralkodó prűdéria lehetetlenné tette ilven kérdések feltevését.

A kis unokaöcsérmnek azonban nem régen megadtam az erre vonatkozó végső felvilágosítást is.

— Az álom igen merész alakoskodásra is képes. Valószínű, hogy Ön, mint a legtöbb gyermek, először a végbélet és csak később vélte a húgycsőtáját a születés helyének. Ezt az álom nem tudja másképp kifejezni, mint hogy azt mondja, hogy az a szétterpeszkedő pesszarium először a végbélbe és csak azután volt a húgycsőbe dugva. De itt eszembe jut, hogy ez a szófordulat: terpeszkedni, szokatlan; tárgyakra nem szokták alkalmazni.

— A „terpeszkedés”-hez ezek a szavak jutnak az eszembe: *kakas a szemétdombján — betolakodó*. Mind a három megjelölés azonban én rám is alkalmazható. A kedvesem fivérei már régen rossz szemmel néznek engem és nekem bujkálnom kell előlük. Gyakran önmagam előtt is gyávának tűnök fel; attól is félek, hogy előbb-utóbb még valami kellemetlenségen megyek keresztül.

— Keresztülmenni egy résen, ez persze képletesen kifejezheti az Ön szorongatott helyzetét, aminthogy annak az anyagnak a lágyága és engedékenysége, amiből a pesszarium készül, egész jól talál az Ön gyávaságára és lapulására, amit magának a szemére hány. És minthogy csak az Ön elhatározásától függ, hogy e szituáción változtasson, tulajdonképen önmagának tulajdoníthatja azt a kint, ami miatt panaszkodik, mint az álomban is.

— Arról, hogy szűköségről és tágasságról beszélünk, eszembe jut a tegnapi álomnak egy elfelejtett részlete. Most már pontosan emlékszem, hogy *a pesszarium a végbélben nagyon kicsi volt, úgy hogy majdnem kiesett, a húgycső számára pedig nagyon is nagy volt*.

— Most hogy Ön ezt a pótlást rendelkezésemre bocsátotta, megállapíthatom, hogy ez az én megfejtésemnek tudattalan megerősítése. Folytassa í

— Két ifjúkori barátomra gondolok, J. M.-re és G. L.-re i mindkettőt irigyeltem a membrum nagysága miatt. Most meg eszembe jut az is, amit Önnek legutóbb elmondottam, hogy apám nemi szervének a nagysága, amit egyszer fürdésnél láttam, engem gyermekkoromban borzasztóan megijesztett.

— Ezzel Ön a lelki életének egy másik, részben már különben analizált rétegét juttatja szóhoz. Ötletei és az álma odamutatnak, hogy valaha, amikor az anyján kívül más nő hatását még nem érezte, sok gondot okozott Önnek a gyermek és a felnőtt testének diszproporcioja. Emlékeztetem az Ön későbbi gyermekkorának szexuális kíváncsiságára, amikor elbeszélése szerint sub titulo „doktorjátás” egy a házban lakó kis lány genitalejét nézte meg. Úgy

látszik, hogy az ő genitalejának igen szűk volta ép oly kevésbé elégítette ki, mint a felnőtt nőnél az Öntől képzelt túltágasság. Még ma is csak ebben a bizonytalanságban és mindkét irányban való elégtelenségben leledzik, amidőn a fiatalabb és öregebb között nem tud választani és egyikőtől sem érzi magát kielégítve. Az önkielégítés hosszú periódusa, amit ifjúkorában végzett, lehet Önnél az oka a szerelmi tárgyválasztás megghiúsulásának. És az álmában azért is csinálja önmagának a pesszár-gyermekeket, mert ép azon a napon találkozott a nagyon tág vaginájú asszonnyal és az igen szűk vaginájú menyasszonnyal, mint az Ön korábbi, sikeresetlen udvarlásainak másaival. A mi műnyelvünkön ez „regressziót” jelent a tárgyszeretésről az önkielégítéshez, vagyis egy korábbi kielégülési módhoz. Most vissza kell térnem arra, hogy Ön az óra elején az álmát képtelennek mondta; igaza is van; persze, hogy oktalanság; ha valaki szükség nélkül egy idegen testet töm a végbelébe vagy ahólyagjába; nem kevésbé képtelenség az is, ha egy férfi női óvszereket használ, önmagának akar gyermeket csinálni és önmagának akar segédkezni a szülésnél. Az álomfejtés művészetének egy jól bevált törvénye azonban azt mondja, hogy ilyen képtelen álmok mögött többnyire gúnyolódás és csúfolódás szokott rejtőzni.

— A most következő ötleteim Önre vonatkoznak, Doktor Úr, bár e kapcsolatot egyelőre nem értem. Arra gondolok, hogy Ön tegnap célzásokat tett rá, hogy az Ön segítsége mihamar feleslegessé válik és hogy majd egyedül is megállóm a helyemet. Én azonban igen sajnálkoztam ezen a kijelentésén, mert még nem érzem magamat annyira egészségesnek, hogy az Ön támogatását nélkülözhessem.

— Most már értem a dolgot. Ön rajtam gúnyolódik, amennyiben a pesszárium ügyetlen bevezetésével azt akarja mutatni, hogy mily képtelen dolog Önt magára hagyni és arra ösztökélni, hogy ezentúl a saját orvosa legyen. Részben igaza is lehet, másrészt azonban talán megjegyzésemmel való elégedetlenségében az én személyem iránti, többször konstatált indulatáttétel is megnyilvánul, amely megnehezíti Önnek a kúra befejezését. E hajlandósága a saját képességeinek alábecsülésére és az én személyemnek és támogató teljesítményemnek túlbecsülésére készíti. Tehát a gyermek, akit önmagának csinál, egyúttal az önmagán végzendő analízist is jelenti.

— Mint tudja, én ismételten megpróbáltam önmagamot analízálni. Leülök az íróasztalhoz, leírom az ötleteimet, íveket írok tele az asszociációimmal a nélkül, hogy valamire való dolog jönné ki belőle. A gondolataim szétfolynak a végtelenbe, nem tudom őket

jól összefogni, nem találok a csomópontokat a gondolatgomolyban. Viszont gyakran csodálkoztam azon az ügyességen, amivel Ön a látszólag összefüggéstelen is rendezni tudja.

— Az asszociációk végtelen megnövekedése megfelelne a „terpszkedő” eszköznek, ami fölött Ön elvesztette a hatalmát. De nem véletlen, hogy Ön a képtelenségét épen a genitálén és a gyermeknemzésen demonstrálja. Tudja, hányszor említette, hogy gyermekkorában mennyire elcsüggedt, megszégyenítve az apja imponáló nagyságától, de különösen az egyre szaporodó gyermekáldástól! Ön sokáig azt gondolta, hogy apja támogatása nélkül semmire se tudja majd vinni; arra egyáltalán nem is gondolt, hogy valaha maga alapítson családot. Korábban analizált álmainak néhány világos célzást mutat az Önnek apjával szemben való feminin beállítottságára. Jelenleg azonban én töltöm be Önnél az apa helyét. Ön a páciens szerepében igen kényelmesen érzi magát és szorongást érez, ha arra gondol, hogy önmagára legyen utalva és a későbbi sorsáért való felelősséget egészen magára vállalja.

Nem kívánom Öntől, hogy összes megfejtéseimet elfogadja; ezt majd talán a későbbi ötletei lehetővé fogják tenni. Annyit *azonban* már most be kell ismernie, hogy ennek az álmának sikerült mindazokat a kínos gondolatokat, amik a tegnapi éjszakai álmát zavarhatták, átöltöztetni az urethralis és anális beavatkozás sokkal kevésbé ijesztő fantáziájába, amely azonban egyúttal a legkívánatosabb vágyának a beteljesülését is jelenti. Hogy az álomnak sikerült a vágyteljesülést: a gyermeket, ugyanabból az anyagból (a gummipesszáriumból) előállítani, amely Önben épen az örök gyermektelenség kellemetlen gondolatát ébresztheti fel, becsületére válik az álma teljesítőképességének.

Pollúció orgasztikus álom nélkül és álombéli orgazmus pollúció nélkül

Gyakran elbeszéli a páciensek, hogy álmukban pollúciójuk volt, anélkül hogy a kísérő álomtartalom érzéki jellegű lett volna, vagy egyáltalán nemi vonatkozást árult volna el. Néha az analízis még megtudja találni azt a fonalat, amely az ártatlan, tudatos álomtartalomtól ahhoz a tudattalan nemi fantáziához vezet, amely érthetővé teszi a történt magömlést. Mindenesetre erős elfojtóképességre mutat, ha valaki a tulajdonképeni fantáziától a tudatát egész az organikus kielégülési folyamat utolsó pillanatáig el tudja zárni. — Sokkal gyakoribbak természetesen azok az esetek, amelyekben mint rendszeren történni szokott, az álom a fantázia elfátyolozásával és elferdítésével kezdődik, az orgazmus pillanatában azonban az álmodó előtt leplezetlenül tudatossá teszi a szexuális, vagy genitális folyamatot.

Van azonban ezeknek az orgazmus nélküli pollúciós álmoknak egy tipikus formája, amelyet hosszabb időn át csaknem naponként volt alkalmam egy fiatalemberen tanulmányozni. Ennek minden éjszaka volt pollúciója, amihez azonban sohasem kapcsolódott érzéki álomtartalom.

Foglalkozási álmok voltak ezek, amik magömléssel végződtek; megerősítik *Tausk* felfogását, amely szerint a patológikus foglalkozási kényszer szexuális ténykedést leplez.

Ez a fiatalember állandóan komplikált mechanikai találmányokról álmodott (technikus akart lenni), pl. repülőautomobilról, mely egyesítse a repülőgép és az automobil minden előnyét. Az álombéli munka nehezen indult, minden lehető akadály gördült az útjába, amikor aztán a gép elkészült és elindult, — pollúcióra ébredt. Más alkalommal egy nehéz matematikai feladatról álmodott, amelynek megfejtése ejakulációval végződött, stb.

Mint ahogy tudtam *Freudtól*, hogy a pollúció többnyire éjjeli onania, vagy legalább is onániás fantázia, behatóan utánanézttem

a páciens maszturbációs történetének, és megtudtam, hogy ebben a tekintetben igen heves védekező harcot kellett megvívnia. Az anyja azok közé a látszólag gondtalan (a tudattalanjukban azonban igen érzéki) egyének közé tartozott, akik fiuk felcseperedését nem akarják tudomásul venni, hogy annál tovább maradhassanak vele közeli intimitásban. Hogy az ez esetben leplezetlenül jelentkező incesztuózus fantáziákat legyőzze, a fiatalember számára nem maradt más hátra, mint hogy a szexualitást egyáltalán egy más — lehetőleg ártatlan nyelvre fordítsa le. Ezt annakidején — az onánia idejében — tudatosan tette. „Fantázia nélkül” onanizált. Amióta az éberonániát egészen elnyomta, azóta ez mint foglalkozási pollúció tér vissza.

Úgy látszik tehát, hogy a nem-orgasztikus pollúció tárgya egyáltalán szorosan összefügg az *érezki fantázia nélküli onánia kérdésével*, amiről oly gyakran hallunk beszélni. A felnőttek ilyenmű bemondásait a legnagyobb fentartással kell fogadnunk; csak egészen kis gyermekeknél, a „primär onánia” korában, ismerhetjük el lokális genitális inger lehetőségét a psziché többi részének együttműködése nélkül. Kellő utánjárással felnőtteknél mindig biztos tudomást szerezhetünk affelől, hogy ők az onániás cselekmény folyamán, ha érezki fantáziákkal nem is mindig, de bizonyos gondolatokkal feltétlenül foglalkoznak. Ezek a gondolatok gyakran egészen sajtáságosak, így előfordulnak: töprengés matematikai vagy mechanikai problémákon (mint a mi fiatalemberünkénél), számolás, sőt — egy esetben — a héber ábécé felmondása.

A pszichoanalitikusnak itt nem kerülheti el a figyelmét a kényszergondolatokkal és cselekvésekkel való analógia. Az onánia maga is a kényszereselekvés egy neme; a kényszerbetegeknek pedig tudvalevőleg szintén megvan néha az a törekvésük, hogy bizonyos értelmetlen, vagy az adott helyzetben értelmetlennek látszó gondolatokkal való kapcsolódás által menekülnek gondolataik a tulajdonképeni jelentésétől.

Arról a páciensről, aki az onánizálásnál a héber abc-t mondta el, kiderült, hogy az onániát egy ideig héber *imádságokkal* kísérte, ennek a közelebbi analízise pedig a következő eredményt adta: tudattalan incesztuózus onánia-fantáziáról volt itt szó, amelynek tiltott tartalmát a szentséges imának vagy maradékának, a héber alefbéthnek elmondása mintegy ellensúlyozta.

Egy másik, tizenegyéves fiú a maszturbációnál minden érezki tartalom nélküli vallásos jeleneteket képzelt maga elé. Leggyakrabban a Szűz Mária képét idézte maga elé, ami annál érthetőbb volt, mert az anyját is Máriának hívták.

A genitális fantáziának működtetése és az attól látszólag oly távoli imádkozás ténykedése között az az *automatizmus* szolgál összekötő hídul, amely mindkettőnek közös tulajdonsága.

Az imák ütemes morzsolgatása, amely meg ritmikus és automatikus testmozdulatokkal is lehet összekötve (előre- és hátrahajlongás néhány zsidó szektánál, a „táncoló dervisek” komplikált ritmikus testmozdulatai, a mell ritmikus verése, stb.), épen ezen automatizmus folytán lesz alkalmas arra, hogy vele egy másik ritmikus automatizmus, a genitális, burkoltan ábrázoltassék. Ezt mondhatjuk az abc és az automatikus számfelsorolásról is, amiknél a szexualitástól való meneküléshez a teljes abstrakció is segítségül szolgál t. i. az, hogy ezek minden érzéki gondolati tartalomtól mentesek. (Utalok itt *Freudnak* „Zwangshandlungen u. Religionsübung” c. munkájára.)

A pollúciók vagy éberonániák, amelyekben, mint a fent leírt esetben, az ejakuláció egy nehéz feladat megoldásánál következik be, szimptomái egy miniatűr *szorongásos neurózisnak*. *Freud* megmutatta, hogy az emberek legtöbb szorongásos érzése, így a szorongásos álmok is, neurotikus eredetűek: a tudatképtelen (elfojtott) libidó, az erre diszponáltagnál, a szorongás testi és lelki tüneteiben tér vissza. Amiről itt van szó, nem más, mint szorongásos pollúció, amilyen fiúknál néha éber állapotban is előfordul. Ugyanis a szorongás létrejötte a libidopangás folytán, megfordítható folyamat. Nagy szorongás is kiválthat libidinózus ingert. (Erre a libidoforrásra *Freud* gyakran rámutat a következő műveiben: „Három értekezés a szexualitás elméletéről”, „Álomfejtés”.)

A nern-orgasztikus álmok harmadik csoportját, úgy látszik, csak a *szinesztézia* fogalmának a segítségülvevésével lehet magyarázni. Hallunk olyan éjszakai orgasztikus pollúciókról, amiknek lelki kíséretűnetei egyszerűen szép tájak látása volt, amiket az illető, mondjuk a vonat ablakából lát, vagy élénk színek, tűz, stb. Az ilyen álmokra jellemző példát beszélt el egy hölgy, aki harmonikusan szép színjelenségek hosszú sora után hirtelen egy japán tájékot látott magi előtt és abban a pillanatban, amikor nagyszerű fény- és szín-eípektusokkal egy vulkán készült kitörni, valóságos erupció is történt nála, t. i. a genitaleján, vagyis orgazmus következett be. Mintha ezekben az esetekben a genitális érzetlehetőségek egész skálája esztétikai, optikai területre helyzetetett volna át. A heterogén érzékelési területek ilyen összekeverődései mint szinesztéziák ismeretesek. (Audition colorée, odorée, etc.)

De tudjuk a pszichoanalízisből, hogy az optikai érzetek magukban

véve sem mentesek az erotikus vonatkozásoktól és hogy a *nézelődési kedv* jelentős — bizonyos patológiás esetekben az egyetlen — szexuális izgalom forrást jelent. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a „tájképek” az álomban többnyire szexuális térképet jelentenek (*Freud*), akkor az efajta álmokat egyszerűen rejtett voyeur-álmok gyanánt foghatjuk fel, amikben a szexuális képeket optikai szimbólumok helyettesítik. A helyett tehát, hogy ennek a tüneménynek a magyarázatára a „szinesztézia” fogalmát vennők segítségül, épen ellenkezőleg: ezeket a megfigyeléseinket kell a szinesztézia sajátos jelenségének a magyarázatában értékesítenünk.

*

Amint e példasorozatból látjuk, pollúciós álmok nyilvánvaló érzéki tartalom nélkül nem is oly ritkák. Hiszen *Rank* felállította azt a tételt, hogy minden álom, még a látszólag nem érzéki is, felépítésének valamely rétegében közel áll az orgasztikus vágyteljesüléshez. Sokkal ritkábbak a leplezetlen coitus-álmok teljes orgazmussal, de a nélkül, hogy megfelelő fiziológiai tünemény, pollúció, kísérmé őket.

Ilyen álmot csak egyszer volt alkalmam közelebbről megvizsgálni, miért is olyan részletesen óhajtom közölni, ahogy azt a páciens elmondotta.

Első kép: *„Egy kis gyermek az ágyba csinált; egy nagy, szélesvállú férfi kinéz az ablakon, az agytól és az ebben fekvő gyermektől készakarva elfordítja a tekintetét, mintha szégyellne magát a gyermek előtt.”*

Második kép: *„A kedvesemmel az ágyban fekszem, közösülök vele, teljes kielégülést érzek; azt hiszem, kétszer közösültem vele, egyszer normálisan, egyszer per anum. Homályos, nem egészen tiszta kísérő jelenség gyanánt a következőkre emlékszem még; mintha egy barátom, akit igen nagyrabecsülök és akivel közös üzleti dolgot kellene elintéznem, a szomszédos szobában volna és a gyermekét valami megbízással abba a hálószobába küldené, ahol az említett koitalási jelenet lejátszódik. Én természetesen szégyellem magam, amiért előtte így mutakozom, de a gyermek nem hagyja magát zavartatni. Mintha a gyermek atyja sem tudna azokról a nemi eseményekről.”* Pollúció lefolyásának minden nyoma nélkül ébredek.

Az álom előzménye a következő: A páciens többek között makacs székrekedésben szenved és a természetes kiürülést beöntésekkel szokta elősegíteni. Az álom előtti este megtörtént vele, hogy a klizma hatása oly gyorsan jelentkezett, hogy már nem volt ideje

felkeresni a félreeső helyet, hanem a defekációt a szobában kellett elvégeznie. Kissé kellemetlenül érintette őt azután, hogy a szobalányt kellett hívnia és — az eset megmagyarázása után — arra kellett kérnie, hogy az éjjeli edényt vigye ki a szobából.

Ezeket tudva, nem nehéz megmagyarázni az álom első részét. A kis fiú, aki oly illetlenül viselkedett, az álom előtti este eseményei szerint nem lehet más, mint maga az álmodó. A szégyenérzet, amit a férfi viselkedése ábrázol, az álmodónak saját, az álomba is folytatódó érzése. Itt tehát az egyéniség „megosztásáról” van szó, amely bizonyos vágyteljesülő tendenciákat szolgál. Nem ő (a felnőtt), hanem egy kis gyermek viselkedett illetlenül, mondja az álom. A lappangó álomgondolat viszont így szólhat: Szégyellem magam, hogy úgy viselkedtem, mint egy kis gyermek.

Az álomnak csak a másik része vonatkozik a mi tárgyunkra; itt pollúció nélküli coitus-álommal van dolgunk. Ha közelebről nézzük a dolgot, arra az eredményre jutunk, hogy az álomnak ez a része — amint ez gyakran megtörténik — ugyanazt az álomgondolatot fejezi ki, mint az első rész, csak más álomtartalommal, ahogy *Rank*-kal mondhatnók: a lelki élet egy más, magasabb rétegeből vett tartalommal. Itt az előző napi tiltott anális kiürülés genitális ejakulációvá változott át, s ez bizonyosan vágyteljesítő áthelyeződés, mert *e miatt* a kiürítés miatt nem kell szégyellnie magát, sőt ellenkezőleg, ez éppen annak a jele, hogy ő már *nem gyermek*, pláne ha az aktust kétszer egymás után tudja elvégezni. A lappangó gondolatból mindenesetre belopódzott ebbe az álomrészbe valami anális vonás is, ezért végzi el az aktust egyszer „per anum”. Utólagosan hozzáfűzve, egészen más tartalommal, de mégis szóba kerül végül az álom első részében említett szégyenérzet és a kis gyermek is. A szégyen a fölött, hogy az üzlettársával együtt tervezett munkából még semmit sem végzett el; egy másik, ugyancsak aktuális *gène-je* egy más, nem fiatal asszonnyal való viszonya miatt (holott ama nagyrabecsült atyai barátjának a leányát is elvehette volna): mindezek a magukban véve kellemetlen gondolatsorok — úgy látszik — a legtiltottabb ösztönösségnek, az análerotikának. vágyteljesítő eltolásai. Ez az álomrész a szexuális kellemetlenséget a genitális és a tárgyszeretet nivójára emeli az által, hogy segítségül veszi az organikus váladékoknak (bélsár, ondó) szimbolikus identitását

Miféle segédeszközt ad ennek az álomnak az analízise a pollúciónélküli coitus-álmok felfogásához?

Véleményem szerint a következőt: Ebben az álomban nem

(vagy csak másodrendűen) volt fontos az, hogy a kedvese utáni vágyakozás csillapíttassék, inkább az a kellemetlen, az álmodást is zavaró gondolat rejtőzik benne, hogy az előző esti szégyenletes eset valamiképpen lepleződjék. Ennek az elferdítésnek az anyaga a genitális szférából vétetett ugyan, de nem rendelkezhetett azzal az impulzív erővel, amely a nő utáni erős vágyakozásnál a genitális szervek mechanizmusát is mozgásba tudja hozni.

Az álom második részének ismerjük egy példányképét. Mindannyian emlékszünk arra a Freud-tól megfejtett álomra, amelyben egy hölgy, akinek unokaöccse röviddel azelőtt meghalt, immár egyetlen és nagyon szeretett másik unokaöccsének a haláláról álmodik, Joggal utasította vissza az álmodó, hogy ez az álom vágyteljesedést fejezzon ki és csak az analízis folyamán emlékezett rá vissza, hogy első unokaöccsének a halálakor látta utoljára azt a férfit, akit szeretett; a másikkal a halála tehát nem önmagában jelent vágyteljesülést, hanem egy másik lehetőség reményének (a férfi viszontlátásának) a beteljesülését jelentette.

A mi álomunkban sem magában a szexuális érintkezésben volt a vágyteljesülés, hanem abban a szituációban, amely az előző esti balesetet meg nem történtté tette; a szexuális érintkezés tehát nem volt öncél, hanem csak eszköze egy más cél elérésének.

Mindent összefoglalva, azt mondhatjuk tehát, hogy az érzéki álom nélküli pollúció esetében a tudattalan vágy elég erős ahhoz, hogy az organikus genitális folyamatot előidézze, de gyöngé ahhoz, hogy a tudattalan és tudatos közötti szigorú cenzúrát áttörje. A pollúciónélküli orgasztikus álom esetében viszont a tudattalan nemi vágy gyöngé ahhoz, hogy magömlést hozzon létre és csak arra szolgál, hogy egy, tudatosan elviselhetetlen gondolatot szimbolizáljon. A cenzúra kapui ekkor tárva-nyitva állnak akármilyen fantázia előtt és a nemi képzelet éppen ezért — gyengesége ellenére — teljes tudatos érvényesülésre jut. A testiséghez csak az erős tudattalan vágy tud hozzáférni, míg a tudatelőtti vágy legfeljebb lelki folyamatokat vált ki.

Ez alól a szabály alól nem jelentene kivételt az, ha a genitális ösztön reális gyöngése esetén ilyen pollúciónélküli orgasztikus álmok fordulnának elő. A libidó tudattalan részét u. i. itt is gyöngének, az álmodást pedig inkább a *kéjvágyra való vágyakozás* teljesülésének kellene tartanunk.

X.

A hangképzés pszichogén rendellenességei.

I. Anyja kíséretében egy 24 éves fiatalember keresett fel, aki impotenciájától akart megszabadulni. Állapotát már az első vizsgálatnál a neurózis és paranoia kombinációjának ismertem fel. Az egy ideig kísérletképen végzett analízis folyamán azután sajátos nagyzási téveszméi mindinkább felszínre kerültek. Az volt az érzése, sőt biztos meggyőződése, hogy ő természetfölötti — mágikus — erővel van fölruházva, amelyekkel más embereket (különösen a férfiakat) arra tud kényszeríteni, hogy rátekintsenek, mihelyt ő rájuk pillant. Ezt a képességét akkor vette először észre, amikor egyszer a színházban erősen megnézte látcsövén az egyik szereplő színészt, mire ennek a nézőtér arra a pontjára kellett néznie, ahol a páciens ült. Ezt a csodálatos képességét azután egyre több emberen kellett kipróbálnia, ami őt módfelett izgatta és végül is arra kényszerítette, hogy lemondjon minden szociális érintkezésről és özvegy anyjával egy távoli vidéken telepedjen le. Foglalkozását, amelyben már szépen előrehaladt, feladta. Állapotának neurotikus jelleget azok a szorongásos rohamok kölcsönöztek, amelyek őt mágikus erejének megfigyelése közben lepték meg, különösen akkor, amikor ezzel a varázserővel élettelen tárgyakra vélt hatni: „mert ha már az élettelen tárgyak is engedelmessékednek akaratomnak — mondotta — akkor a világ tönkre mehet én miattam.” **) Ennek elkerülése végett, ha olyan emberekkel beszélt, akiket meg akart kímélni, le kellett sütnie a szemét. Már az analízis néhány órája után nagyzási mániájának valódi magva gyanánt a feltétlen tetszenivágyást (ma *nárciszmus*-nak neveznök) és az ezzel összefüggő homoszexualitást ismertem fel. Az a tudatlan vágya, hogy mindenkinek — különösen a férfiaknak — tessék, az elfojtás után egyrészt mint hisztérikus félelem, más-

*) V.o. a *Schreber*, szenátusi elnök önéletrajzában említett „Weltuntergangs”, motívummal. (Idézte *Freud* paranoiadolgozatában, Sammlg, kl. Schriften, III. k.)

részt mint mindenhatósági téveszme jelentkezett. Amikor a homoszexuális szerelem került szóba, felszólítás nélkül elmesélte homoszexuális szerelmi emlékeit a gimnáziumból, ahol ő kitűnően érezte magát abban a női szerepben, amit vele tanárai és iskolatársai játszottak. Leánynevet adtak neki, kétértelmű szavakat mondtak előtte, hogy elpiruljon és mulattak vékony, lányos hangján. „De ez már mind régen elmúlt! A férfiak már egyáltalán nem érdekelnek, nőkkel szeretnék nemileg érintkezni, de ez sehogy se sikerül.” Mai állapotának időrendi kifejtésénél azután kiderítettük, hogy téves eszméjének első jelentkezése egyidőben történt a férfi-szerelem megszűntével. Alkalmat e változásra az adott, hogy régi lakóhelyét elhagyta, s ezzel elvesztette régi pajtásait is. A szülővárosában mindenki ismerte és ő, ki csak látszólag kényelmetlenül, valójában pedig nagyon jól érezte magát barátainak pajzán körében, most egyszerre egy idegen nagyvárosba került, ahol sehogy se tudott a régivel felérő „elismerés”-re szert tenni. Erről a vágyáról tudatosan nem vett tudomást, sőt azt hitte, hogy a régi homoszexualitása (melyet nem tagadott) már elmúlt; de ehelyett mihamar fellépett a fent leírt megfigyeltetési szorongás és a mindenhatóság gondolata. — Mint látjuk, ez az eset a pszichoanalízis paranoiatanához semmi újat nem fűz, csak megerősíti eddigi felfogásunkat a paranoia pathogeneziséről, különösen annak genetikus összefüggéséről a narcizmussal és homoszexualitással. Hogy mégis közlöm, annak egy a páciens-től produkált sajátos tünet az oka. A páciensnek két hangja van: egy magas szopránhangja és egy elég normális baritonja. A gége sem külső, sem belső vizsgálatra nem mutat abnormalitást, csak bizonyos „innervációs-zavar” van jelen; így mondanák azokban a körökben, ahol ilyen szépen hangzó neveket magyarázatként fogadnak el. Pedig csak az eset pszichológiai analízise mutatta meg, hogy itt sem az innerváció „szubkortikális” vagy „corticalis” zavara, sem a gége fejlődési rendellenessége nincs jelen, hanem egy pszichogen fonációs zavar. Rögtön feltűnt nekem, hogy a páciens a baritonhangját csak akkor használta, amikor komolyan és objektíven elmerült egy tárgyba; amint azonban — indulatáttételt folytán — velem tudat talanul kokettálni kezdett és tetszeni akart nekem, tehát a szavainak inkább a hatásával, mint a tartalmával törődött, akkor a női hangján kezdett beszélni. Minthogy csak ritkán sikerült neki magát a tetszeni-vágyás kényszere alól emancipálnia, a női hang lett a „rendes” hangja. Ez a hang azonban nem normális szoprán, hanem valami fejhang-féle, amire mindamellett igen büszke volt. Egyszer

egy kis dalt adott elő ezen a fejhargon és nevetéskor is szívesen hallatta ezt a hangszínezetet Önkényesen bármikor meg tudta változtatni a hangját, a fejhangszínezetben azonban nyilván jobban érezte magát. — Ellentétben a férfi-pubertásnál oly gyakran előforduló hirtelen „hangelcsuklással”, ami valóban innervációzavar, a gyorsan növekedő gégével való bánni nem tudás: a mi páciensünk órákig el tudott beszélni a két hangszínezet egyikén, anélkül, hogy a hangja a szó vagy mondat közepén átsuklott volna.

II. A másik páciens, egy 17 éves fiút, ugyancsak az anyja hozta hozzám, még pedig épen azzal a panasszal, hogy elviselhetetlen hangja van, amit a gégespecialisták idegességnek tartanak. További zavarként az egerektől való túlzott félelmet emlegetik. Négyszemközt azt is megvallotta a fiú, hogy a potenciája bizonytalan: coitust csak megelőző felláció után tud végezni. — Ennek a páciensnek is *két hangja* volt, illetőleg állandóan kissé rekedt fejhargon beszélt és csak arra a kérdésemre, hogy más hangon nem tud-e beszélni, eresztett ki egy olyan mély basszus hangot, hogy formálisan megijedtem tőle. Ez a hangja teljes és zengő volt és az eléggé fejlett, előreugró ádámcsutka mozgása kísérte. Nyilván ez volt a rendes hangja. Az eset pszichológiai megvizsgálása, amihez csak két óra állott rendelkezésemre, - a következő eredményt adta: Az apának (ép úgy, mint az első páciensnél) nincs semmi jelentősége; él ugyan, de szellemileg teljesen inferioris, míg az anya a család tulajdonképem feje. Egy a homoerotikáról szóló tanulmányomban felemlítettem, mennyire kedvező az ilyen családi alakulás homoerotikus fixálódásokra. Így volt ebben az esetben is. Már 17 éves volt a páciens és különben normális nemi életet is élt, és még mindig nem tudta magát emancipálni a saját nemének erotikus ingere alól. Fiatalabb korában sokáig onanizált egy hasonló korú rokonával, sőt még most is fantáziái néha passzív nemi szerepről egy „csinos huszárhadnaggal”. E mellett azonban a női nem iránt egyáltalán nem érzéketlen, csak-hogy az erre vonatkozó vágyképzeteit hipochondriás képzetek kísérik, amiktől a homoerotikus vágyódásai feltűnően szabadok. Ezt az ellentétet az anyához való tudattalan incesztuózus fixálódás feltételezésével véltem megfejtetni. Anyjával folytatott beszélgetésem bizonyossá tette előttem, hogy kétségkívül ő volt az okozója a gyermek szexuális hipochondriájának. Ő volt az, aki a fiát gyakran rendreutasította, amikor a basszus hangját kezdte használni: „Nem tudom hallgatni ezt a hangodat, erről le kell szoknod!” — mondotta gyakran.

Véleményem szerint itt annak a nem ritka helyzetnek egy esetével van dolgunk, amelyet „a tudattalanok dialógusa” névvel

szoktam jelölni, amikor u. i. két személynek a tudattalanja kitűnően megérti egymást és megérteti magát, anélkül, hogy bármelyikük tudatának sejtelve is volna róla. Az anya a tudattalanjában egész helyesen fogta fel a basszus hangot az ébredő férfiaság jeleként, és az ellene irányuló incesztuózus tendenciát is megsejtette. Az anyának e hang elleni „antipátiáját” viszont a fiú fogta fel az incesztuózus vágyódások tilalma gyanánt, amiknek a sikerebb legyőzésére hipochondriásan racionalizált képzeteket mozgósított a heteroszexualitás ellen egyáltalán s ez vonta maga után azután a potenciazavarokat. A páciens tehát tulajdonképpen már érett férfi, csak *az anyja kedvéért* konzerválja a leányosságot és az ehhez illő hangszínezetet. Az eset legeredetére csak a hosszantartó éjjeli ágybavizeléseknek (amiket közvetlenül felváltottak az éjjeli pollúciók) a megállapítása vet némi fényt; az elfelejtett infantilis onánia maradékaként lehet azt felfogni. — Az egerektől való félelemben pedig bizonyára régi phallikus *fantáziák* jelét láthatjuk.

A két eset részleteinek a hasonlósága mellett szól, hogy itt valami tipikus dologról van szó, ami számos fiún lesz megfigyelhető, ha a hangszínezet anomáliáira és a pubertáskori hangátváltozás késlekedésére kellő figyelmet fordítunk. Mindkét páciens úgy látszik azok közé a homoerotikus neurotikusok közé tartozik, akiket én mint „*kényszerhomoerotikusokat*” állítottam szembe a tulajdonképeni invertáltakkal*). Ez a fiútípus adja, úgy látszik, a legnagyobb kontigensét azoknak a „*nőimitátorok*”-nak is, akik a varieték publikumát a szoprán és basszus hang hirtelen felcserélésével szórakoztatják.

*) Ferenczi: A férfiak homoszexualitása. Ideges tünetek, 26. l.

XI.

Erotikus és jellembeli vonások keveredése.

Az esetek egész sorában észlelhetjük, hogy bizonyos jellemvonások szívesen visszatérnek az erotikus fejlődés azon előző lépcsőfokaira, amelyeknek ők tulajdonképpen a szublimálódási produktumai; ez által az erotikus és jellemvonások keverékképei jönnek létre.

1. Egy fiú azt vallotta a pozsonyi gyermekbíróság előtt, hogy egy gyűjtőurnából oly módon tulajdonított el papírpénzt, hogy hosszú botokat kent be a saját exkrementumával és a rájuk ragadó bankókat kihúzta az urnából.*)

Bizonyára nem véletlen, hogy a fiú, amikor az eszközön gondolkodott, amelynek segítségével pénzvágyát kielégíthesse, épen erre a gondolatra jött rá. Elég volt ehhez, hogy a pénzgyűjtés analízis jellemvonása a neki alapul szolgáló análerotikát (koprofilíát) meg-elevenítse. Ez egyik módja annak, ahogy az elfojtott képzet az elfojtóban újra visszatér.

2. A „háziasszony-pszichózis”-ban szenvedők különös kedvvel éresztik szabadjára tisztogatási rohamaikat a félreeső helyeken. (A tisztálkodásnak [analízis jellemvonás] kombinációja koprofilíával [análerotika]).

3. Több esetben speciális fukarságot konstatálhattam, amely csak bizonyos kiadások ellen irányult, t. i. ha fehérneműtisztításért, vagy klozetpapírért kellett pénzt kiadni. Igen sok különben jó módban élő ember feltűnően takarékoskodik a fehérneműváltással és nehezen tudja magát elhatározni arra, hogy háztartása számára tiszta klozetpapírt vásároljon. (Fösvénység [analízis jellem] + tisztátalanság [análerotika])

4. Egy régebbi munkámban már közöltem egy gyermek esetét, aki, hogy szép fényes „arany krajcárjai” legyenek, *rézpénzt* nyelt és a bélsárból fényesen kipucolva kikereste. Az emésztő csatorna kémiai nedvei lemarták a pénzdarabokról a rozsdát. (Két

*) Dr. Sisa Miklóstól hallottam.

jellemvonásnak, a pénzvágynak és tisztaságszeretnek a kombinációja az eredeti análerótikával.)

5. Sok anális jellemű embernek a pedanteriája semmiben sem olyan szigorú, mint a székelés pontos idejének a megtartásában.

6. A makacsság tudvalevőleg tipikus anális jellemvonás. De a makacsságnak igen népszerű kifejezőeszköze a test hátuljának a lemeztelenítése és koprofil működésre való felszólítás. Ebben a kifejezőmódban az eredeti análerotika jelentkezik.

7. Sok neurotikusnak és a gyermekek játékának a megfigyelése mutatja, hogy a „tűzzel játszás”, a tűz látásának öröme, sőt a gyújtogatásra volt hajlam is: urethralerótikus jellemvonás. Sok gyújtogató egyenest ágybavizelő volt és az ebből az alacsonyrendűségből kifejlődött ambíció — még nem ismert okból — szívesen választja a dicsőségszerzés herostratesi módját. A gyújtogatói esetek egy kriminológiai gyűjteménye nagy számát sorolja fel azoknak a gy új tógátoknak, akik saját ágyukat gyújtották fel és ezzel egyszersmind rámutattak piromániás jellemvonásuknak enurézises forrására.

8. Egy úriember, aki hólyagjának infantilis inszufficienciájáia még jól emlékszik, később szenvedélyes önkéntes tűzoltó lett, ami a fentiek után nem ejt minket csodálkozásba. Már a tűzoltás is a herostratesi karakternek és az urethralerótikának keverékképe, de az urethralis hajlamok továbbélése még világosabban mutatkozott a pályaválasztásánál. Orvos lett és speciális szakul az urológiát választotta, amelyen állandóan módjában volt foglalkozni mások hólyagürülésével.

Ha *Jung* azon felfogásának tévessége, amely szerint az analíziskor felszínre kerülő erotikus gerjedelmek többé nem „reálisan”, hanem csak „szimbolikusan” értendők, még bizonyításra szorulna, akkor ez a megfigyeléssorozat újabb ellenérvet adna a kezünkbe. Az erotikus tendenciáknak folytonos belekeverődése a már látszólag leülepedett jellemvonásokba, mindennél jobban mutatja, mily élénken valók még mindig ezek a tudattalan erotikus gerjedelmek, és hogy mennyire megragadnak minden alkalmat, hogy valamilyen — mint láttuk, gyakran nagyon is átlátszó — álruhában realizálódnak.

Gyermekkori „kasztráció” lelki következményei.

A „kakasimádó fiúról” szóló munkámban leírtam egy fiú esetét*) akit kora ifjúságában jelentéktelen sebesülés ért a penisén, amely aztán döntő befolyást gyakorolt egész ösztönéletére és szellemi fejlődésére; ugyanott rámutattam az egyéni konstitúció nagy fontosságára a kasztrációtól való félelemben, míg az átélés szerintem itt csak kiváltó mozzanatként szerepel.

Néhány évvel ezelőtt egy páciens került *hozzám*, aki a „kakasimádó fiú” ellentétéként fogható fel; alig hároméves korában valóban kasztráción esett át Ezen természetesen nem az orvosi értelemben vett kasztráció, hanem egy más penis-műtét értendő. A páciens pontosan emlékszik, hogyan került erre a sor. Vízelési nehézsége volt (valószínűleg phimosis következtében), ami arra készítette apját, egy nagyon energikus parasztembert, hogy — dacára keresztény hitének —, fiához ne a körorvost, hanem a falubeli zsidó metszőt hívja el. Ez aztán egy orvosi szempontból itt csak helyeselhető gyógyeljárást, a körülmetélést ajánlotta. Az apa rögtön beleegyezett, mire a metsző elővett egy hosszú, éles kést és az irtózatosan védekező és csak erőszakkal megfékezhető fiúnak eltávolította a fitymáját.

L. úrról, egy horvát mezőgazdasági hivatalnokról van szó, aki impotenciájának gyógyítása céljából fordult hozzám. Bemondása szerint még legényember, akinek nővel még nem igen volt dolga, eltekintve alacsonyrendű prostituáltaktól; ám még ezeknél se volt biztos a potenciája; az ehhez szükséges bátorsága hiányzik. Kiderült továbbá, hogy az önbizalom e hiánya nemcsak nemi dolgokban, hanem más élettevékenységeiben is uralkodik és ez volt oka annak, hogy a nem közönséges intelligenciájú ember se társadalmilag, sem anyagilag nem vihette sokra.

Minthogy hosszabb szabadságot nem engedett meg az állása, csak nagyobb időközökben jöhetett egynéhány (1—3) hétre hozzám,

*) L. „*Ideges tünetek*” c. gyűjteményemet.

ami erősen csökkentette nemcsak a gyógyeredményt, de az eset pszichoanalitikus értékesítésének lehetőségét is. Az analízis mindamelllett az idők folyamán annyi jellemzőt hozott felszínre, hogy közlése megokoltnak látszik,

Az első ülészek alatt (így nevezhetjük az analízis egy-egy ciklusát) a pácienset igen nehezen lehetett szólásra bírni. Erős, alig legyőzhető ellenállása onnan eredt, hogy a lelkét reális bűnök is nyomták. Erős hajlandósága volt arra, hogy a kártyában a szerencsését megkorrigálja, nemcsak akkor, ha kedvező alkalom kínálkozott rá, hanem előre felkészülten, megfelelő kártyamachinációk segítségével is. Ilyen sikerült svindlik után, amelyek gyakran veszélybe is sodorták, nem érzett kielégülést; a pénzt elpazarolta, elitta, majd kegyetlen szemrehányásokkal illette magát. Inkorrekt játéka szerencsére nem tudódott ki, de így is sikerült rossz hírbe keverednie: gyakran leissza magát és részegen muzsikusokkal, pincérekkel komázik, akiknek ismeretségét józan állapotban borzasztóan szégyelli. Felidézve gyermekkori bűnlajstromát, néhány jelentéktelen tolvajlása derül ki; a legnagyobbstilú az volt, amikor alvó apjának a nadrágzsebéből ellopta a pénztárcáját. Ez az apa erőszakos ember volt, aki fiát ostorral nevelte, gyakran leitta magát és alkoholepilepsiában halt meg. Az elbeszélésnek ezen a pontján került sor a már leírt, igen durva módon elvégzett műtét közlésére,

Miután a páciens e közlésekkel könnyített a lelkén, megnyilvánulhatott érzésvilágának másik oldala is és ekkor egy szenzibilis, szeretni és szerettetni vágyó, költői és tudományos tehetséggel megáldott ember képe bontakozott ki. De akár valamelyik bűnének a beismerésére, akár egy költeményének az előadására került sor, mindannyiszor egész különös módon tiltakozott: a hangja fojtott lett, féktelenül káromkodott, szinte opisthotonusba cövekelté magát, mint valami hisztérikus, összes izmai ad maximum összehúzódtak, arca kipirult, vénái megduzzadtak, mígnem a kritikus dolog közlése után hirtelen megnyugodott és a kínverejtéket letörölhette a homlokáról.

Elmondta azután, hogy ilyen alkalmakkor a penisének erős retrakcióját szokta érezni és az a kényszerimpulzusa volt, hogy annak az embernek, akivel beszél, megragadja a genitaleját.

Eltávozása előtt felvilágosítottam, hogy egész életén át csonkított-ságának elbátortalanító tudatában élt, ez tette őt gyávává és ez okozta azt a kényszert, hogy magának bizonyos előnyöket akár ravasz-sággal és csalással is megszerezzen. Az apja nadrágzsebéből való való lopás különben csak szimbolikus visszafizetése a rajta elkövetett rablásnak. A penisretrakció, mindig, amikor valamiért helyt kell állnia,

emlékezteti az ő értékcsökkenésére; az a kényszerimpulzus, hogy egy idegen membrumot megfogjon, ettől a kínos képzettől akarja őt megszabadítani, amennyiben fantáziájában egy teljes értékű genitale tulajdonosává teszi őt.

Egy későbbi ülészak alkalmával a már leírt kínok között bevallotta csaknem mithikus jellegű fantáziáit, amelyek akkor szoktak felbukkanni benne, ha egészen egyedül volt. Sasnak érezte magát, aki nyitott szemmel a napnak röpül. A legcsekélyebb félelem nélkül repül a nap felé, erős csőrével leharap a széléből egy darabot, mire elsápad a fénye, úgy mint napfogyatkozáskor. Ezzel a napszimbolumos fantáziával a páciens a hozzáértő előtt az apja (a nap) elleni olthatatlan bosszúvágyát árulta el, akinek e megcsonkítással akarja visszafizetni a nemiségének az ő hibája folytán bekövetkezett benuhátságát. A sashasonlat álomkép, amely leplezi az erekciója zavarának tudatát. A nap = apa magyarázat megerősítéseként foghatjuk fel a páciens azon panaszát, hogy potenciájának legjobban egy napkúra ártott. A nap és az apa között asszociációs kapocsként adódott az apa fénylő, fenyegető *szeme*, amely előtt gyermekkorában — ellentétben a *fantázia* vakmerőségével — mindig le kellett sütnie a szemét.*)

Magyarázatot nyert továbbá különös viselkedése kellemetlen vagy véleménye szerint az orvosnak nem tetsző képzetek közlésekor. A fojtott hang, a káromkodás, az opisthotonus stb. nem volt egyéb, mint a kasztrációnak és ennél az erőszakos beavatkozásnál való viselkedésének újból való, tudattalan átélése. Kevésbé kínos közléseknél csak a penis retrakcióérzete figyelmeztette a kasztrálásra. A gyermekkori lelki rázkódás tartós pszichikus és nervózus kapcsolatot létesített a sérült testrész és az ő érzélemvilága között (amihez hasonlót némely felnőtt háborús neurotikusnál találtam), úgy hogy az érzelmi retrakciós és kasztrációs érzetek skálájaként voltak leírhatók. Minden későbbi érzés izgalomba hozta lelkének még mindig be nem gyógyult sebeit és organizmusának megfelelő pontját.

Az a kényszer, hogy a szorongásban egy az övét felülmúló, idegen genitalet ragadjon meg, többféleképpen magyarázható. Mindenekelőtt a már említett vágyából ered, hogy nagyobb penise legyen;

*) Elgondolható, hogy általában az apa szeme adja a napszimbolus képzésénél a tertium comparationis. Gondoljunk csak „Isten szemére”, amit napsugarak környeznek. Ismerek egy hivatásos hipnotizőrt, aki úgy véli, hogy szuggesztív képességét áthatoló szemének köszönheti. Gyermekkorában szembezárt szigorú apjával és sokáig azzal foglalkozott, hogy szembe nézett a legszúrabb napsugárral is.

de ezt a fogást a páciens a kasztráció megismétlődése ellen biztosítéknak is használta; vélt ellenfelének a penisét állandóan mintegy zálogként a kezében tartotta. (Szokatlanul hosszú ideig folytatott onaniáját hasonlóképp kellett magyaráznom. A penisét nem merészelte kiengedni a kezéből és valami idegen, veszélyessé válható asszonyra rábízni. A kasztráció-komplexum általános jelentőségű és feltehető, hogy sok onanistánál szerepel motívumként.)

E kényszerimpulzus mögött végül passzív homoszexuális fantáziákat is fedeztem fel: mint kasztrált, nőnek tekintette magát és így legalább asszonyi szexuális élvezetben akart részes lenni.

A nemi fejlődés zavara — amely valószínűleg éppen a nárcisztikus és genitális stádium között állott be — lesz az oka szokatlan narciszinusának és erős análerotikájának, amit mind a mai napig megőrzött. Ide vonatkozó gondolatai igen sajátosak voltak. Csak azt akarom megemlíteni, hogy a defekációt legszívesebben a lakásától nem messze fekvő patakban végezte és énje ezen levált alkotó részeitől nehezen tudván megválni, további sorsukat sokáig figyelemmel kísérte. A fősvénység análerotikus eredete iránt különösen élénk szimatja volt; amikor például úgy találta egyszer, hogy a nővére nagyon is szegényes ebédet adott az ő tiszteletére, az jutott eszébe, hogy „a nővére a farsangi fánkot talán úgy szedegette ki az anusából”.

Legértékesebb tulajdonától megfosztva érezvén magát, irtózott mindennemű pénzkidástól mintha mindenben megcsalták, „megrövidítették” volna; ezért igyekezett ő is másokat becsapni. A szabóval és borbélyal szemben erős idioszinkráziával viseltetett.

A neurózis kitörésének a kezdete nem volt felderíthető. Mint fiatalember éveken keresztül attól felt, hogy epilepsziás lesz. Alkohol-epilepsziás apjával való identifikáció mindeneseire felvehető itt, de ennek a szimptomának valószínűleg többszörös jelentősége nem volt kellőképpen analizálható.

Ez az eset *Freud* „aetiológiasorozatában” a legszélsőbb helyen állhat; valószínű ugyanis, hogy egy ilyen trauma egy különben nem diszponált gyermeket is neurotikussá tehet.

Mint egy hadikórház idegosztálya vezetőjének, alkalmam volt kikérdezni boszniai mohamedánokat, akik gyermekkorukban circumcindáltattak. Megtudtam, hogy ott az operációt a legtöbb gyermek életük második évében végzik és hogy ez semmiféle ideges következménnyel, különösen pedig impotenciával nem jár. A zsidóknál a rituális körülmetélést a gyermek születése után nyolc nappal végzik; ezeknél is hiányoznak a pácienséhez hasonló szimptomák. Lehet-

séges tehát, hogy ennek a beavatkozásnak csak a kritikus narcisztikus korban van utólagos kóros hatása.

Ilyen és hasonló esetekben el kell ismernünk — amint *Freud* is teszi — a tünetképzésnél a „férfíúi protestálásnak” kiváló jelentőségét. Ennek a páciensnek legepesztőbb, legösztönösebb vágya valóban az volt, hogy férfi lehessen, persze nem „felülkerekedés” kedvéért, hanem azért, hogy apjához hasonlóan ő is szerethessen asszonyt és alapíthasson családot. Különben nem csoda, hogy narcizmusának súlyos sérülése folytán nemcsak libidinózus, hanem egoisztikus fantáziákat is produkált a körülmetéléstől megbántott önszeretete.

A genitális tájék paresztéziája impotenciánál.

Némelyik pszichoszexuálisan impotens páciensem arról szokott panaszkodni, hogy nem érzi a penisét; mások a genitális tájék kifejezett „hidegségéről” szólnak, mások meg a penis összezugorodásáról. Mindezek az illúziók kohabitáció-kísérletnél fokozódnak. Az analízis folyamán azután a páciensek gyakran maguktól elmondják, hogy már „jobban érzik” a penisüket, hogy a hidegérzésük már csökkent, hogy (nem erigált) penisük már „konzisztensebb” és „duzzadóbb”. Technikai okokból nem tanácsos ilyen panaszok alapján testi vizsgálatba bocsátkozni, de néhány esetben nem kerülhettem ezt ki, objektíve azonban semmi különösebb „hideget”, anesztéziát vagy analgéziát nem tudtam konstatálni, a penis összezugorodását igen. Analízisnél ezen szenzációk tudattalan forrásaként infantilis *kasztrációtól való félelmet* állapítottam meg, ami — mint más helyen kifejtettem — oka azoknak a *refrakciós érzeteknek* is, amik némely páciens, különösen az analitikustól (az apától) való szorongás közben elfognak. Egy ilyen páciens éjszaka azzal az érzéssel ébredt egyszer, hogy a penisét egyáltalán nem érzi; nagy szorongás jött rá és a genitáliák megtapintásával kellett meggyőződést szereznie afelől, hogy valóban megvan még a penise. A magyarázat a következő volt: gyermekkorában a genitáléjának onanisztikus célú tapogatása miatt kasztrációval fenyegették, innen a genitále érintésének a félelme is. A penishez való szorongásos odakapás kompromisszumnak bizonyult az onania-vágy és azon aggodalom között, hogy ezért súlyos büntetést kaphat. („Az elfojtott képzett visszatérése.”) Az itt leírt és a hozzájuk hasonló paresztéziák ingadozása néha nagyon jól mutatja a páciens állapotában beálló javulásokat és rosszabbodásokat. A tudattalan (onanisztikus) incesztus-fantáziák mellett a lelki impotenciának leggyakoribb oka a kasztrációs félelem szokott lenni; többnyire azonban mind a kettő együtt: félelem az incesztus-vágyak miatti kasztrációtól.

Vasárnapi neurózisok.

Ismerünk a pszichiátriából kóros állapotokat, amelyeknek lefolyása kifejezett időszakosságot mutat; elegendő, ha a periodikus mániára és melankóliára emlékeztetek. Tudjuk azonkívül *Freud* pszichoanalitikus megállapítása óta, hogy a pszichoneurotikusok — akik közül tudvalevőleg oly sokan szenvednek elfojtott emlékek miatt — bizonyos rájuk nézve kritikus vagy nagyjelentőségű átéléseknek évfordulóját vagy évszakát szívesen ünneplik meg tüneteik felfokozásával. Olyan neurózisokról azonban, amelyeknek tünetingadozásai a hét egy bizonyos napjához fűződnének, tudtommal senki sem tett még említést.

És mégis fel kell tételeznem ennek a sajátos periodicitásnak a létezését. Több neurotikust kezeltem, akiknek maguktól elbeszéltek, vagy az analízis folyamán reprodukált kórtörténetében szerepelt az az állítás, hogy bizonyos ideges állapotaik — különösen ifjúkorukban — a hét egy bizonyos napján, de akkor aztán rendszerint bekövetkeztek.

A legtöbbjük a zavarok periodikus visszatérését *vasárnapokon* érezte. Többnyire *fejfájásokról* és *gyomorbélzavarokról* volt szó, amelyek minden különösebb ok nélkül jelentkeztek ezen a napon és a fiatalembereknek egyetlen szabad napját alaposan elrontották. Nem kell hangsúlyoznom, hogy magyarázatomban nem hagytam figyelmen kívül a racionális okok lehetőségét, A páciensek is azon fáradoztak — látszólag sikerrel —, hogy állapotuknak ezen sajátos időbeli meghatározottságát észszerűen magyarázzák és a különleges vasárnapi életmóddal akarták azt összefüggésbe hozni. Vasárnap tovább alszik az ember, mint más napokon, innen van a fejfájás, — mondták egyesek; vasárnap bővebben és jobban étkezünk, könnyebben rontjuk el a gyomrunkat, — mondták mások. Magam sem akarom a vasárnapi periodicitás létrehozásánál ezeknek a tisztán testi mozzanatoknak a jelentőségét kétségbe vonni.

Egynémely dolog azonban a mellett szól, hogy ezek a fiziológikus momentumok nem mentik ki a tényállást. A fejfájás például akkor is jelentkezik, ha a beteg vasárnapi alvási ideje nem különbözik a többi napokétól és beállnak a gyomortünetek, bárha a beteg és környezete már okult a tapasztaltakon és az étkezést ezen a napon profilaktikusan csökkentette.

A tudomásomra jutott egyik esetben, egy kis fiúnál, minden péntek este hidegrázás és hányás jelentkezett. (Az illető zsidó fiú volt, akinél péntek este kezdődött a „vasárnapi pihenő”) Ő és családja az állapotot a hal élvezetére vezette vissza, péntek este u. i. ritkán hiányzott a hal asztalukról. Nem használt az se, hogy lemondott ennek az ételnek az élvezéséről; a tünetek azután is ép úgy jelentkeztek, amit ily alkalommal talán a veszedelmes étel megpillantása ellen való idioszinkráziának tulajdonítottak.

A pszichológiai momentum, amely szerintem e tünetek időbeli visszatérésénél mint mellékfaktor, vagy gyakran mint egyedüli ok szerepel, adva van azokban a körülményekben, amelyek — a hosszú alvástól és bő étkezéstől el is tekintve — a vasárnapot jellemzik.

A vasárnap a mai kulturemberiség ünnepnapja. Csalatkozik azonban, aki azt hiszi, hogy ez az ünnepnap csak a testi és lelki nyugalom jelentőségével bír; a pihenéshez, amihez rendesen hozzájuttat, lényegesen hozzájárulnak egyéb lelki momentumok is. Ezé a napon nemcsak hogy a' magunk urai vagyunk és szabadoknak érezzük magunkat minden bilincstől, amit a kötelesség és a körülmények kényszere kívülről rakott ránk, hanem egyúttal valami belső felszabadulást is érzünk. Tudjuk *Freud*tól, hogy azok a belső hatalmak, amelyek gondolkozásunkat és cselekvésünket logikailag, etnikailag és esztétikailag nem kifogásolható mederbe terelik, csak ösztönszerű reprodukálásai annak a kényszernek, amit valaha a külső szükség erőszakolt az emberre. Nem csudálandó, hogy az aktuális külső nyomás csökkenésével szabaddá válik a különben tartósan elfojtott ösztönök egy része is. A külső cenzúra csökkenése maga után vonja a belső cenzúra alászállását is.

A kívülálló számára mindig érdekes annak a megfigyelése, mennyire változik egy embertömeg nívója ünnepélyes alkalmakkor. „Auf der Alm, da gibt's ka Sünd”, — mondja a stájer közmondás és azt érti ezen, hogy vasárnapi kiránduláskor az alpeseken „minden szabad”. Felnöttek úgy viselkednek, mint gyermekek, a gyermekek pedig szinte a fejük tetejére állnak és gyakran olyan pajkosságokra ragadtatják magukat, amik a tekintélyes személyektől büntetést

provokálnak és a szertelen jó kedvnek hirtelen szomorú véget vetnek. Nem mindig van így, mert a felnőttek ilyen alkalmakkor gyakran rendkívül türelmet tanúsítanak, mintha valami titkos, ki nem mondott megállapodás kötne őket, ami a bűnösöknek időleges büntetlenséget biztosít.

Nem mindenkinek adatik meg azonban, hogy ünnepi jókedvét ilyen természetes szabadsággal tombolja ki. A neurotikusan terhelt épen ilyen alkalmakkor lesz hajlamos a tartózkodásra, vagy azért, mert nagyon is veszélyes ösztönöket kell megzaboláznia (amiktől különösen akkor kell erősen óvakodnia, amikor mások rossz példája csábítja őt), vagy mert túlérzékeny lelkiismeretével kisebb hibákat sem tud magának megbocsátani. Megesik azonban, hogy ezen „ünneprontóknál” a rosszkor beálló depresszió kivül az ünnep által aktivált elfojtott szenvedély és az ellene mozgósított önbüntető fantázia kis hisztériás tünetekben is megnyilvánul. És ilyeneknek kell minősítenem a fent említett vasárnapi fejfájásokat és gyomor-tüneteket is: a „hosszú alvás”, a „bőséges étkezés” stb. csak alkalmak, amiket ez a kis neurózis arra használ fel, hogy igazi létrehozó okait racionális mezbe burkolja.

Ezen felfogás igazsága mellett szól az a tény is, hogy a periodikus, de gyorsan elmúló „vasárnapi neurózisokon” kivül vannak elhúzódó „vakációs neurózisok” is. Az ebben szenvedőket iskolai vagy hivatali vakációjuk alatt többé-kevésbé terhes pszichikai állapot kínozza. A fent említett kis-hisztériáktól eltekintve, gyakori náluk egy különös hangulatváltozás. Arra az *unott feszültségre* gondolok, ami az illetőt mindenféle szórakozásában gátolja és egyúttal kínos munkaképtelenségét okozza. „Lustaság és lelkiismeret-furdalás”, „olyan lustaság, aminek nem tud örülni az ember”, — ezekkel a kifejezésekkel próbálta egyikük jellemezni ezt a hangulatát. A másik valami ismeretlen utáni vágyakozásról szólt és említette, hogy már gyermekkorában órákig elkínózta anyját ezzel a sokértelmű kéréssel: „Mama, adj nekem valamit!” Bármit adott neki azonban az anyja, őt nem elégítette ki, tovább nyafogott, míg alaposan össze nem szidták, vagy akár el is verték; erre aztán megnyugodott*). Vajjon a vasárnapi neurózisok mögött is ilyen kielégületlen vágyak

*) *Vörösmarty* kedves humoros költeményében, a *Petikében*, az anya hiába próbálja a mély bánatba esett Petikéjét ajándékkal és édességgel felderíteni, míg ki nem ejti a szomszéd lányának, *Juliskának* a nevét, mire megszólal a kis negatívista: „Jöjjön hát!” De erre átlát rajta az aggódó anya, jól megmossa a fejét és iskolába küldi őt.

rejlének-e? És ha igen, mi ezeknek a vágyaknak a tartalma? Honnan a rossz lelkiismeret, a tünetek büntető tendenciája és a büntetésnek kitűnő, a szülőktől is jói ismert terápiái hatékonysága?

A legutóbb említett páciensnél a pszichoanalízis a tudattalan büntetendő vágyak rejtett tartalmában — bár a legjobb akarral azon volt, hogy az emberi cselekvés végső motívumaiba egyszer már valami változatosságot hozzon be — megint csak az Ödipusz-fantáziát találta meg: erőszakosságot a tekintély ellen és hatalombakerítési impulzusokat a másiknemű szülővel szemben. Amíg a tapasztalat véleményem megmásítására nem kényszerít, addig a többi ünnepnap neurózisnál is ezt a tünetmotiválást kell érvényesnek tartanom.

A péntek-esti gyomorzavarokban szenvedő fiúnál a hisztériás tünetek determinálásában még tovább kell mennünk. Ismeretes, hogy vallásos zsidóknál péntek este nemcsak a halevés, hanem — a hitvesi szerelem is kötelező; így fogja fel legalább nagyon sok zsidó, különösen a szegények, a bibliának a követelését, a szombat megszenteltetését. Ha aztán ebből a gyermek, a szülők vigyázatlansága folytán, a kelleténél többet tapasztal vagy kiles, létrejöhet benne egy állandó asszociáció a hal (a termékenység szimbóluma) és azon izgató élmények között. Az idioszinkrázia ily módon érthetővé válik; de akkor a hányás sem egyéb, mint annak a folyamatnak a „materializációja**), amelynek ő tanúja volt. A hálnak az alakja is elég ahhoz, hogy megadja hozzá az asszociációs hidat.

Az embernek ünnepnapok utáni vágyakozása nem kisebb, mint vágyuk a kenyér után. Panem et circenses! Freud megmutatta a „Totem és tabu”-ban**), miért érzik a totemtörzsek bizonyos napokon annak a szükségét, hogy a különben szent félelemmel imádtott totemállatot darabokra tépjék.

A bacchanáliáknak és szaturnáliáknak is megvan minden népénél, a most élőkénél is, a maguk analogonja. A búcsúk és a zsidók púrim-ünnepe is megőrizték néhány vonásukat. Feltehetjük, hogy ezen atavisztikus felszabadulási tendenciák kis maradéka a hetenkinti ünnepnap hangulatba is belopódzik és különösen érzékeny lelkűeknél a periodikus „vasárnapi neurózisokat” okozza.

Az ünnepnapot követő „kaccenjatnmer”-t, vagy „blaumontag”-ot ciklikus lefolyású, utólagos és múltó melankóliának lehet minősíteni.

Ha azonban az ember ünnepnapon a terhek és kötelességek külső nyomásának csökkenésével szükségét érzi annak is, hogy nemi-

*) L. „A hisztéria» c. kötetemet, 16 old.

**) „Totem és tabu”. Dick M. kiad. Budapest.

leg is kiélje magát, akkor talán csak annak a biológiai folyamatnak követi nyomát, amely az embert mindenkoron ünneptartásokra készítette.

A genitális folyamatok periodicitása volna tehát a példányképe úgy annak a normális szükségnek, hogy a köznapi fáradságot szabad napokkal váltsuk fel, mint a „periodikus ünnepi neurózisokénak, talán a mániás-depressziós elmezavar ciklikusan váltakozó kórlefo-lyásának is.

Cornelia, a Gracchusok anyja.

Cornelia sok éven át felesége volt *Tiberius Sempronius*-nak, akinek tizenkét gyermeket szült. Életben csak két fia, *Tiberius* és *Cajas*, meg egy lánya, *Sempronia* maradt (akit később *Scipio Africanus Junior* vett nőül). Férjének halála után visszautasította *Píolomaeus*-nak, az egyiptomi királynak a kezét, hogy kizárólag gyermekeinek szentelhesse magát. *Egyszer ékszerei után érdeklődtek, mire ő gyermekeire mutatott és így szolt: „Ezek az én kincseim, az én ékszereim.”* Két fiának szomorú végét állhatatosan, a legnagyobb visszavonultságban viselte el. *Cornelia* egyike volt Róma legnemesebb asszonyainak, akít nagy képzettsége miatt is tiszteltek; leveleinek szépségét mindenki megcsodálta. A római nép „a Gracchusok anyja”-nak emlékét ércszoborban örökítette meg*)

Ennyit mond el Plutarchos erről a nemes római nőről; személyéről való ismereteink azonban kivétel nélkül másodkézből valók és a szakértők a *Cornelius Nepos* írásában hátrahagyott két levél-töredéket se tartják eredetinek.

Bizonyára vakmerőség tőlem, hogyha most, több mint két évezred múltán, újabb adalékot merek szolgáltatni *Cornelia* jellemének az ismeretéhez. E folyóiratban való közlése azonban**) sejteti, hogy megismeréseimet nem újabb ásatásoknak, hanem pszichoanalitikus tapasztalatoknak és meggondolásoknak köszönhetem. Ugyanis ma is élnek még asszonyok a nemes *Cornelia* fajtájából, akik — a maguk személyét illetőleg — szerények, tartózkodók, gyakran kissé ridegek, de gyermekeikkel úgy büszkélkednek, mint mások az ékszereikkel; az is előfordul, hogy az ilyen nő véletlenül valamely pszichoneurózisban megbetegszik, amikor is a lélekorvosnak alkalma nyílik -rá, hogy többek közt ezt a jellemvonást

*) A Pallas-Lexikon “Cornelia”-cikke nyomán.

**) Németül az „Imago” c. folyóirat számára írtam, e cikket.

is analízis alá vegye. Ilyenkor betekintést nyer példányképüknek, *Corneliának* a lelki sajátosságaiba is és érthetőbbé teheti azt az általános érdeklődést, amivel a róla forgalomba hozott anekdota találkozhat.

Módomban van az általánosításhoz minimálisan szükséges *két* ilyen esetről referálni. Két ilyen nőt valóban behatóan analizáltam és külső és belső sorsuknak érdekes egybevágását állapítottam meg.

Az egyik, egy sok év óta férjes nő, hosszú ideig az analízis minden óráját legidősebb és legfiatalabb gyermekének magasztalásával kezdte, vagy a középsők viselkedésére panaszkodott, „akiknek a viselkedése sok kívánnivalót hagy hátra”. De ez utóbbiak szellemi képessége is sok szeretetteljes elbeszélésre adott neki alkalmat. Külső megjelenése és viselkedése olyan volt, amilyen a *Corneliáé* lehetett. Megközelíthetetlenül kitért a férfiak pillantása elől, ha vágyakozással merték szépségét bámulni, s eközben nemcsak rezerváltan, hanem kifejezetten visszautasító módon viselkedett. Egyedül házastársi és anyai kötelességeinek élt. — Ezt a szép harmóniát sajnosán megzavarta egy hisztériás neurózis, amely egyrészt bántó testi tünetekben és időnkénti hangulatzavarokban nyilvánult meg, másrészt — mint az analízis csakhamar kiderítette — abban, hogy a genitális kielégülésre való képessége csaknem hiányzott. — Az analízis folyamán a legfiatalabb gyermekével szemben való viselkedése különös formát öltött. Rémülettel vette észre, hogy ha ezt a gyermekét becézte, kifejezett erotikus gerjedelmeket, formális nemi izgalmakat érez, amiket pedig a házastársi érintkezésnél nélkülöznie kellett. Az orvosra való indulatáttétel formájában azután őt magát is meglepő jellemvonások kerültek felszínre; kissé prúd és visszautasító viselkedése mögül lassankint kifejezett, mondhatnók normális asszonyi tetszenivágyás bontakozott ki, amely minden eszközt fel tudott használni arra, hogy a figyelmet a bájaira terelje. Az álmaiból azután egy előttünk jól ismert szimbólum segítségével könnyen kitalálhattuk, hogy a *gyermek neki a genitaleset jelentette*. Nem kellett sok éleslátás ahhoz, hogy egy lépéssel továbbmenve kitaláljuk-, hogy az a hajlama, hogy *gyermeké kívánságait mások előtt mutogassa, a normális exhibíciós kedv pótléka* volt. Kiderült azután, hogy ez a részletösztone úgy alkatilag, mint élmények következtében igen kiemelkedő volt és hogy elfojtásának tekintélyes része volt neurózisa keletkezésében. Különösen erős elfojtási lökést ez az ösztone akkor szenvedett, amikor ő — még egész fiatal korában — operációt állott ki a genitális tájon. Ettől kezdve más lányokhoz képest

értéktelennek érezte magát, érdeklődésével szellemi irányba fordult és — mint *Cornelia* — szép leveleket, sőt kis verseket is írogatott, egyébként pedig a leírt, kissé prúd jellemet kezdte felvenni.

Az *ékszerhez* való viszonya vezet el minket annak a hasonlatnak a magyarázatához, amit *Cornelia* nagyasszony használt. Ruházatát és ékszereit illetőleg nagyon szerény volt. De valahányszor valami kínos gyermekkori genitális élményére akart visszaemlékezni, előzőleg mindig elvesztette valami értéktárgyát, úgy hogy lassankint ékszer nélkül maradt.

Abban a mértékben, amint a nemi gyönyör élvezetének képessége és exhibíciós vágyának a tudata felébredt benne, enyhült az a szertelensége is, amellyel gyermekei kiválóságait fitogtatta volt; ez által gyermekeihez való viszonya természetesebb és bensőbb lett. Nem szégyelte már azt sem, hogy bevallja kedvtelését mindenféle női ékszerekben, és lényegesen alábbhagyott az ember szellemi részének túlzott nagybecsülésével.

A páciens eleinte annyira megrémítő erotikus érzet legkisebbik gyermekének az érintésénél, egyéniségének legmélyebb rétegeiben és fejlődésének első periódusára való emlékezésekben leli magyarázatát. Ez az érzet csak reprodukciója volt azoknak az érzéseinek, amelyekből ő infantilis önkielégítésének erőszakos elnyomása előtt bőven kivette a részét; ez az élvezete idővel szorongássá változott és, ha tudatában váratlanul felbukkant, *ijesztően* kellett hatnia.

Ilyen tapasztalatok után vajjon ki fog még odahallgatni, ha a szimbólumok „mintha”-természetéről, irrealitásáról fecsegnek? E nő számára a gyermekek és ékszerek kétségkívül olyan szimbólumok voltak, amelyek realitás és lelki érték dolgában nem állnak semmi más pszichikus tartalom mögött.

A másik páciens, akiről referálni akarok, az ékszerekhez és gyermekekhez való viszonyát sokkal feltűnőbben árulta el. Gyémánt-csiszoló mesterséget választott, szívesen hozta el *hozzám* magát a gyermekét, hogy nekem megmutassa és — éles ellentétben tisztos, mint ő mondotta, guvernántos ruházatával — tipikus meztelenségi álmai voltak.

Ezek után a megfigyeléseim után feljogosítva érzem magam arra, hogy a híres *Cornelia* esetét is — dacára régiségének — ép úgy ítéljem meg, mint egy most élő asszonyét és feltegyem, hogy az ő szép jellemvonásai ugyanannak a perverz exhibíciós hajlandóságnak az átszellemülési termékei voltak, amelyet a mi pácienseink hasonló tulajdonságai mögött mutattunk ki.

Ebben a sorozatban: genitale, gyermek, ékszer, az utolsó

minden bizonnyal a legkevésbé tulajdonképi, a leginkább letompított szimbólum. Igaza volt tehát *Cornéliának*, mikor figyelmessé tette polgártársnőit, hogy szimbólumimádatuk természetellenes és mikor példaadásával természetesebb szerelmi objektumokra utalt. Mi azonban megengedhetjük magunknak egy még régibb, egy őseMBERI *Cornéliának* a képzetét, aki még tovább ment és ha észrevette, hogy a társnői a „gyermek” szimbólumának a tiszteletét nagyon is túlozzák, a genitalejára mutatott rá, mondván: *Ez az én kincsem, ez az én ékszerem és annak a kultusznak is az ősforrása, amit ti a gyermekeitekkel űztök.*

Ilyenfajta példáért egyébiránt nem is kell az őskorhoz folyamodni. Minden neurotikus, vagy exhibicionista nő „ad oculos” demonstrálhatja nekünk ennek a szimbolikának a visszaütközését tulajdonképi jelentésére.

A „hasonlatok analíziséről” szóló tanulmányomban azt állítottam, hogy a véletlenül elejtett hasonlatok szószerinti szövege gyakran a tudattalanból merített mély megismeréseket tartalmaz. *Cornelia* hasonlata is be volna sorozható az ott felsorolt példák közé.

Gondolkodás és izombeidegzés.

Sok emberben megvan a hajlandóság arra, hogy valahányszor mélyebben át akarnak gondolni valamit, félbehagyják az épen teljesített mozdulatot, pl. a járást s azt csak a gondolati munka befejeztével folytatják tovább. Mások viszont képtelenek rá, hogy valamivel szövevényesebb gondolati munkát nyugodtan végezzenek el, hanem kénytelenek eközben élénk izomműködést kifejezni, pl. felállani, járni-kelni stb. Az első kategóriához tartozókról sokszor kiderül, hogy ők gátlásokkal küzdő egyének, akiknek minden önálló gondolati tevékenysége erős belső, és pedig értelmi vagy indulati ellentállás leküzdésével jár. Viszont a második csoporthoz tartozók, akiket „motorikus típus” névvel szoktak jelölni, olyan egyének, akiknek a gondolatársítása felette gyors s a fantáziájuk igen élénk. A gondolkodás és a mobilitás közötti benső kapcsolat mellett szólna, ha valóban bizonyulna az a látszat, hogy gátoltságnál az ember az izombeidegzéstől kölcsönvett energiát használ fel gondolkodásbeli ellentállás legyőzésére, a „motorikus típus” pedig izomenergiát kell hogy pazaroljon, ha azt akarja, hogy az intenzitásoknak túlkönnyű átömlése mérséklődjék, vagyis a túlélénk fantáziálás helyébe a logikus gondolkodás lépjen. Mint már jeleztük, a gondolkodáshoz megkívántató „erőlködés” nagysága nem mindig a megoldandó feladat értelmi nehézségétől függ, hanem analíziseink tanúsága szerint igen gyakran indulati tényezőktől is; kínos gondolatok ceteris paribus nagyobb erőlködéssel járnak és a gátolt gondolkodás igen gyakran cenzúráról feltételezettnek, vagyis neurotikusnak bizonyul. Enyhébb cyclothymiában szenvedőknél az ember megfigyelheti a párhuzamosságot a fantázia tevékenység gátolt vagy felszabadult állapota és a kifejező mozgások élénksége között. De a „normális” embernél is előfor-

dulnak időnként a gondolati gátlás, illetve izgalom e motorikus kísérő jelenségei.

Alaposabb megfontolásnál persze hamarosan kitűnik, hogy az a látszat, mintha ezekben az esetekben egyszerűen arról volna szó, hogy pszichikus energia mozgássá változik és viszont: csalogka volt; sokkalta komplikáltabb folyamatokról, a *figyelem*, illetőleg a *koncentrátság* részekre hasadásáról van itt szó. A gátolt gondolkodású ember egész figyelmét a gondolati műveletre kell, hogy fordítsa, úgy, hogy képtelen ezzel egyidejűleg a szintén figyelmet igénylő koordinált mozgások végzésére. Akinek pedig a gondolatai „szökellnek”, az *figyelmének* egyrészét kénytelen a gondolati munkától másfelé terelni.

Szóval a gátolt gondolkodású nem az izombeidegzési munkaerő mennyiségét kevesbíti erőlködés közben, hanem csak a koordinációs beidegzési munkát, sőt ha jobban figyelünk, kitűnik, hogy gondolkodás közben a *nem mozgatott* izmok tónusa rendszerint még emelkedik is. (Ezt a fiziológiások ki is tudják mutatni.) És a motorikus típusnál sem az izom-innervációs energia növeléséről van szó, hanem arról, hogy a figyelem bizonyos izomműködések bekapcsolása által részben megkötetik.

Azt sem szabad hinni, hogy az egyidejűleg való gondolkodásra és cselekvésre képtelenség speciálisan neurotikus jelenség. Hiszen épen neurotikusoknál gyakori az az eset, valamely komplexumokozta körülírt gondolkodási zárlatot a nem-zárolt lelki területek túlzott élénksége maszkírozza,

A pszichoanalízis sok mindennel járulhatna hozzá a lelki tevékenység és izombeidegzés közti komplikált viszonylatok felderítéséhez. Utalok itt az *álomhallucinációk* Freud szerinti magyarázatára, mely szerint ez az észrevevési (W-) rendszer regresszív ingerülete akkor jöhet létre, ha az alvási állapot folytán a lelki szerkezet motorikus része zárolva van (tehát hűdött). A másik jelentős adalék, amellyel a pszichoanalízis járult hozzá a gondolkodás és izombeidegzés viszonyának felderítéséhez, az élces vagy komikus benyomás hatása alatt beálló *nevetés* Freud szerinti magyarázata; a nevetés nem más, mint feleslegessé vált *lelki* feszültség *motorikus* kisülése. Utalunk végül a hisztériás tünet *Breuer-*

Egy nőbeteg, kinek meg van az a tic-szerű szokása, hogy a lábát remegteti, analízis közben azzal árulla el azt a pillanatot, amikor valami az eszébe jutott, hogy e remegést hirtelen abbahagyta, úgy hogy mindig kitalálhattam, ha valamely ötletét elhallgatta. Valódi eszmetársítási „üresség” közben nem szűnt meg remegni.

Freud szerinti magyarázatára, ami szerintük nem más, mint lelki ingerületek *konverziója* testi beidegzésekké; továbbá a *kényszer-gondolkodásra*, melynél — mint *Freud* mondja — a cselekvés helyét gondolkodás foglalja el.

Az a tény, hogy a gondolkodás és figyelés lelki műveleteivel rendszerint motoros beidegzési ingadozások járnak együtt s e két folyamat gyakori reciprocitása vagy egymástól való függése, mindenestre amellet szól, hogy ez a két folyamat lényegében egy. Végül valószínűleg igaza lesz *Freudnak*, aki azt mondja, hogy a *gondolkodás* voltaképp „próbálkozó cselekvés kisebb megszálló energiákkal” s aki a *figyelem-szerkezetet*, mely a külvilágot időszakonként „átkutatja,” s az érzéki benyomásoknak „elébe megy”: a lelki szerkezet motorikus végén tételezi fel.

Kellemes érzetek hatása a lélekzésre.

Tapasztalati tény, hogy az ember zárt levegőjű, szellőzetlen szobában és olyan helyiségben, ahol sok ember van együtt, rosszul érzi magát, viszont a szabad levegőn, főleg erdőben, mezőn vagy hegyek közt felfrissül. Az orvosok ezért küldik már régóta üdülésre szoruló betegeiket „jó levegőre”, sok betegségnél pedig a friss levegőn való tartózkodást egyenest mint gyógyszer ajánlják, tagadhatatlanul nagy sikerrel.

A friss levegőnek ilyen üdítő és gyógyító hatását sokáig a levegő vegyi összetételének különbségeivel próbálták megmagyarázni. Azt hitték, hogy zárt helyiségben és nagy városokban a levegő „megromlik”, ellenben a szabad levegőn, főleg ahol sok a párolgás (erdőben, tengeren), sok az ózon és ennek a sűrített oxigénnek volna a friss levegő gyógyhatása tulajdonítandó. A vegyészek azonban kimutatták, hogy a levegő élenytartalma még a sokáig zsúfolt teremben is alig különbözik az alpesi levegőétől. A szénsavtartalma pedig a zsúfolt helyen sem olyan, hogy abból az egészségnek bármily háborítása következhetnék. Teljesen alaptalannak bizonyult az ózon gyógyító voltáról elterjedt hit is, bár e babonáról még ma is sokféle ozonpreparatum tanúskodik, mellyel a betegszoba, a színház stb. levegőjét „felfrissítik”.

A vegyi magyarázatok megdőlven, fizikaiakra tértek át. Némelyek egészen mellőzni kívánják a levegő szerepét a tényleges gyógyhatások létrehozásában és a legnagyobb jelentőséget a napfénynek tulajdonítják, mint a mely (főleg gyors- és kishullámú sugaraival), erős vegyi hatásokat s ezzel az anyagcsere s a kórfolyamatok elleni szervezeti reakció fokozását *hossa* létre. Kétségtelen, hogy ebben sok az igazság; bizonyítják ezt egyebek közt a mesterséges magaslati fény „-nyel, minden levegőváltozás nélkül elérhető gyógyeredmények. Mások a levegő vegyi összetétele helyett annak más, fizikai tulajdonságaiban, főleg hőfokában, páratelt-

ségének fokában stb. keresik a gyógyító és anyagcserét fokozó hatóerőt. A testhőmérsék s a levegő hőmérséke közti különbség volna e szerint az, ami a belégzett levegő felmelegítéséhez szükséges hőt a szervezettől elvonja s azt több tápanyag felvételére kényszeríti stb., szóval az anyagcserét gyorsítja. Az egyszer megindított anyagcseregyorsulás tényleg nem szokott megelégedni az elvesztett energiamennyiség pótlásával, hanem — ha már egyszer megindult — a pótláson túl is megy és rezervaerőket gyűjtet a szervezettel. Más szóval, a beteg meghízik és megerősödik. Szabad levegőn való mozgásnál a végzett izommunka is ily értelemben szerepel; a szokásos „fekvő-kúránál” pedig a mozdulatlanság révén energiamegtakarítás is fokozza a bő táplálkozás és jó áthasonítás eredményét.

Gondolkodó ember és orvos nem *zárkózhat* el ez utóbbi tapasztalások és megfontolások alapossága elől. Nem is az a célom e rövid hozzászólással, hogy a fentiekkel szemben állást foglaljak. Csak fel akarom hívni a figyelmet egy eddig kevésbé méltányolt tényezőre, melynek szerintem az elmondottakon kívül szintén jelentősége van s egyúttal rámutatni a mai orvosi gondolkodás egy érzékeny hiányára.

Tapasztalhatja mindenki, milyen szívesen lélezkzik az ember mélyet és nagyot, ha dohos vagy szellőzetlen levegőjű szobából a szabadba jön. Ugyanígy lélezkzik a városi ember, ha a poros, forró utcákról kimegy a hűvösbe vagy kirándul a hegyek közé. Ámde ugyanezt a lélekezési módot észlelheti az ember magán és másokon, ha otthon friss illatot permeteznek szét a szobában s a friss levegőn is még jobb a mélyről lélekezés, ha a szellő friss levegőn kívül széna- vagy virágillatot is hoz magával. És ez az a tényező, amiről szólni akartam: a kellemesen hús vagy kellemesen illatos, főleg pedig a hús és illatos levegő vagy szél sajátosan megváltoztatja a lélekezési típust s ezzel lényeges hatást gyakorol a többi szervek működésére és a szervezet anyagforgalmára.

A mély lélekezések elsősorban a kis vérkör keringési viszonyait változtatják meg: végét vetik a nyugalmas, felületes lélekezés közbeni pangásának. A nagy vérkörre is nyomásfokozóan hat a mély lélekezés azáltal, hogy a tüdőütréből több vért kap az időegységben. A hasi zsigerek vénáit a mély lélekezés mintegy masszázsszerűen kiüríti s ezen szervek működését *fokozza* stb. Nem óhajtom kimerítően felsorolni a mély lélekezések szervei következményeit, csak arra akartam utalni, hogy a levegő hőmérsékének kellemesen ingerlő volta a lélekezések mélyítésével nagyon fokozhatja

a legkülönbözőbb zsigerek működését s így a levegő-kúráknál észlelhető gyógyhatásnál figyelembe veendő tényező. Viszont a zsúfolt, rossz szagú, túlmeleg szoba levegője mintegy reflektorikusan felületessé teszi a lélekzést s ennek a következménye mindaz a kínos tünet, amit eddig szénsavmérgezéssel, élenyhiánnyal stb próbáltak megmagyarázni.

Érdekes jelenség továbbá, hogy rossz levegőn az orrkagylók megduzzadnak és még jobban szűkítik a légcsonyírást, míg friss levegőn nemcsak az orrcimpák tágulnak, hanem a duzzadt orrkagylók is reflektorikusan kiürülnek, hogy minél több levegőt bocsássanak az orron keresztül s minél jobban és tovább élvezhesse az ember a levegő frissességét és illatát.

Ha a friss levegő üdítő és gyógyító voltát jobban meg akarjuk érteni, a tisztán vegyi és fizikai tényezőkhez egy részben pszichikai természetű mozzanatot is hozzá kell vennünk tehát: a kellemes levegő lélekzéstfokozó s a kellemetlen levegő légzést gátló hatását.

S ha egyszer ráléptünk erre az útra, arról is meg fogunk győződni, hogy a szabadban való tartózkodás nemcsak a levegő hőmérséke és illata révén tud hatni, hanem azáltal is, hogy a lélekállapotot megváltoztatja. A szobában ülő és dolgozó, vagy fárasztó előadást hallgató ember, ha a fárasztó környezetből és munkából kikerül: „fellelékzik” s szervezetének sok tekintetben egész más beállítást ad, mint munkaközben.

És ez az a pont, ahol a mai egyoldalú, a lelki hatásokat mellőző orvosi gondolkodás hiányaira rá lehet mutatni, főleg pedig arra, hogy a fiziológia és pathologia semmi tekintettel sincs azokra a lényeges hatásokra és változásokra, melyeket a lelki kín és öröm tud gyakorolni úgy az egyes szervek, mint az egész szervezet működésére. Pedig Pavlow gyönyörű állatkísérlete a gyomormérsztésre gyakorolható lelki hatásokról, kitűnő példáját adták annak, mennyire gazdagítja a természettudományi nézőpontokat és megismerési eredményeket, ha az életműködéseknél nemcsak a testre, hanem a leiekre is ügyelünk.

Más összefüggésben már megírtam egyszer*), hogy a mai fiziológia, mely kizárólag a hasznossági elv szemontjából mérlegeli a szervek s a szervezet működését, kiegészítésre szorul. Valamint az emésztésről való tudásunk nem volt teljes, amíg csak a tápanyagok kaloriamentiségét vettük figyelembe s mellőztük az,

*) „*A Hisztéria*” c. kötetben.

emésztés fontos lelki tényezőinek, pl. az étvágnak a méltatását: úgy a többi szervek működésének is meg kell alkotni a hasznossági elvre épített élettana mellett a lelki kedv hatásait méltányoló fiziológiáját. (A „Lust-Physiologie” az eddigi „Nutz-Physiologie” kiegészítésére.)

A fiziológia úgy szokta leírni a szervezetet, mintha az csak munkagép volna, amelynek nincs más gondja, mint hogy minél kisebb erővesztéssel minél több hasznos munkát végezzen, pedig a szervezet egyúttal életkedvvel is van telítve s mint ilyen arra törekszik, hogy minden szervnek külön-külön s az egész szervezetnek együtt minél több örömet *szerezzen* s e közben bizony sokszor mellőzi a hasznossági elvtől parancsolt takarékosságot.

Ezen élettani felfogás elmélyítése kétségkívül kedvezően fogna visszahatni a gyógyítás mesterségére is. Aki a szervezet működésének lelki tényezőit is méltányolja, főleg aki a szervek „elkedvetlenedésének” és — *sit venia verbo*: „jókedvének” a feltételeit is ismeri, annak több kilátása van rá, hogy a kórfolyamatokat megértse és gyógyítsa.

XVIII.

Pecunia-olet.

Egy fiatal kereskedő kényszeres és szorongásos állapotai miatt sokáig volt a kezelésem alatt, a kezelést azonban nem tudtam befejezni, mert a beteg ellenállása a beállott javulást, mint ez oly gyakran történni szokott, a kúra megszakítására használta fel okul. Mint az analízis mihamar kiderítette, a megbetegedésre közvetlen alkalmat a feleségéhez való viszonya adott. A páciens igen világos jelek alapján fel kellett világosítanom afelől, hogy ő a pénzszeretése (analerotika) és egyéb szexualitása közötti konfliktusban feneklett meg. Nőül vett egy több mint jómódú asszonyt, akit nem szeretett, holott a tudattalanjában érdeknélküli odaadásról álmodozott; többek között gyakran gondolt tudatosan is egy egészen vagyontalan, de szeretetreméltó nőre, akinek az oldalán talán megtalálta volna azt a boldogságot, ami után vágyott. Persze rá kellett mutatnom a páciens előtt arra, hogy ez a boldogság se lett volna zavartalan, mert ennél meg a másik, nem kevésbé erős szenvedélye, a pénzszeretete maradt volna kielégítetlen.

Egyik beszélgetésünk alkalmával azután a páciens ezen előzetes magyarázatokra — véleményem szerint — döntő megerősítést hozott. Visszaemlékezett arra, hogy röviddel eljegyzése után, egy intim együttlétkor a menyasszonyával, hirtelenül megijedt a nő szájának kellemetlen szagától. Azonnal eltávozott, egy bizalmasához sietett és az eljegyzést rögtön fel akarta bontani. Megnyugtatták őt és minthogy a rossz szag sem jelentkezett többé, elállt a szándékától és a házasság végbement.

Ezt az emléket a következőképen kellett magyaráznom. A menyasszony szájának önmagában véve nyilván jelentéktelen szaga asszociatíve kapcsolódott a páciens eredeti analerotikájával amiből a pénzszeretete származott; nem akarta megvallani ma-

*) L. „*ideges tünetek*” c. kötetem 1. Értekezlet

gának, hogy a pénz miatt akart megházasodni, ez elől a lehetőség elől *ugyanazzal* a szorongással próbált elmenekülni, mint egykor a saját, rosszul elfojtott analerotikus ösztönös gerjedelmétől. Itt tehát a *jellemregresszió* egy esete áll előttünk, egy jellemvonásnak (pénzszeretet) a visszaesése az erotikus előfokozatára. A tudattalan fantáziának sikerült egy pillanatra a menyasszony száját anus-nyílásnak hinni.

Akinek nincs sok tapasztalata a pszichoanalízis terén, az ezt a magyarázatot rendkívül erőszakoknak és bizonyára igen ellen-szenvesnek fogja találni. Azt fogja mondani ő is, amit oly gyakran hallunk: „Miért kell itt megint az u. n. „analerótikának” szerepet vinnie? Nem volna ez *az* eset egyszerűbben magyarázható a kultúrember érhető averziójával egy olyan rossz szag iránt, amiről ebben az esetben szó van, anélkül, hogy segítségül kellene venni a „ellemregresszió” fogalmát.”

A helyett, hogy e kérdések tárgyalásába bocsátkoznék, röviden közölni kívánok egy másik esetet.

Egy hölgyre, aki a férjét szenvedélyesen szeretni véli, ráolvasom, hogy különböző tünetek odamutatnak nála, hogy ő a férjéhez tulajdonképpen érdekből ment hozzá és minthogy ilyesmit összeegyeztetlennak tart a jellemével, túlozza a férje iránti szenvedélyét. Hosszú ellenállás után végre meg kellett vallania nekem és magának, hogy ő az eljegyzés idején tulajdonképpen egy másik fiatalembert részesített előnyben a férjével szemben, továbbá, hogy ő és családja azidőtájt nagy anyagi szükséglet szenvedett, végül, hogy a férjére akkoriban gazdag örökség várt.

Mint az előbbi esetben, most is rámutattam az analerótikára, amire a páciens a következő emlékkal reagált:

»Amikor az eljegyzésem után először láttam azt a fiatalembert, akibe előbb szerelmes voltam, a következő történt: Ő üdvözölt engem és kezet csókolt, ebben a pillanatban az a gondolat villant át az agyamon, hogy az előbb a klozetben voltam és utána nem volt alkalmam kezet mosni. Még bélsárszagot talál szagolni az ujjamon! A szorongásom oly erős lett, hogy a kezemet az orromhoz kellett emelnem hogy megszagoljam, miközben úgy tűnt fel, hogy egy jelenlevő barátnőm ironikusan mosolyog».

Ezt az emlékképet természetesen az előbb említett feltételezésem megerősítésképpen kellett felfognom és hozzátettem, hogy ő tulajdonképpen attól fél, hogy a fiatalember „megszagolhatja” rajta,

hogy érdekből házasodik. A jelenet inogott különben infantilis bélsárral való játék megismétlését kellett is gyanítanom. A páciensnő homályosan emlékszik arra, hogy a klozetben játszott volt ilyen játékokat.

Az olvasóra kell bíznom, hogy a közölt két eset közötti nagy egybehangzást véletlennek tartsa, vagy valamely értelmet tulajdonítson neki, talán épen azt, amelyet a pszichoanalízis tulajdonít. Hangsúlyoznom kell azonban ez alkalomból, hogy a pszichoanalízis a tételeit sohasem spekulációkra, hanem ilyen egybehangzások halmozódására, tehát tényekre alapítja. Arra a kérdésre felelni, honnan erednek ezek az egybehangzások, megint más feladat; az analízis bizonyára nem fog adós maradni a válasszal. De nem engedi magát arra csábíttatni, hogy magyarázatokkal szolgáljon ott, ahol egyelőre csak tényekkel rendelkezik. Mindenesetre megokolatlan, hogy a tények utánvizsgálását logikus okokból bárki is visszautasítsa.

A latin közmondás, amit megváltoztatott fogalmazásban e közlemény címéül választottam, a fenti meg gondolások alapján új világításban jelentkezik. Az a tétel, hogy a pénznek *nincs* szaga, euphemizmusa ép az ellenkezőjének. A tudattalanban bizonyára így szól a tétel: Pecunia olet, vagyis: pénz = bélsár.

Hallgatni — arany.

Egy kényszerbeteg, aki egyébként szófukar és nehézkesen asszociál, az egyik órán feltűnően beszédes. Figyelmeztettem erre mire maga is megerősíti viselkedésének szokatlanságát, de a nála szokásos öngúnnal panaszkodik is miatta, mert hogy „hallgatni arany”. Ezt az ötletét alkalmul veszem arra, hogy a bélsár és az arany jelképes azonosságáról beszéljek neki és kérdezem, hogy nem szokott-e ő is a pénzzel és a beszéddel egyformán takarékoskodni; talán ma kivételesen „pazarló”. Megmagyarázom továbbá a „hallgatni arany” mondás mélyebb értelmét: hallgatni azért „arany”, mert aki nem beszél, eo ipso takarékoskodik. — A páciens erre szinte leküzdhetetlen nevetés fogja el. Elbeszéli, hogy egyébként székszorulásban szenved, de aznap *kivételesen* igen bő széke volt. (A beszédességnek és pazarlásnak közös alkalmi oka az volt, hogy lehetővé vált számára egy rá nézve kínos és fáradtságos utazást — elkerülni.)

Egy másik páciensnél (hisztériás), egyebek közt két tünet szokott — mindig egyidejűleg — fellépni: hangrészgörcs és a végbél záróizmának görcse (tenesmus). Ha emelkedett hangulatban van, akkor a beszéde hangos és bátor, a széke bőséges és „kielégítő”. Ha — pl. valami tökéletlensége miatt — deprimált, vagy ha magasabbrangúakkal, felebervalókkal van dolga: egyszerre lép fel az aphonia és a sphinktergörcs.

(Az analízis mellest kiderítette, hogy a páciens azok közé a nem is ritka emberek közé tartozik, akik tudattalanul azért tartják vissza a széküket, mert attól testi és szellemi erősödésüket várják, míg minden kiürítés gyengülést jelent nekik. Az erő és a szék-visszatartás közti társítási kapcsolat tapasztalataim szerint gyermekkori balesetekre vezethető vissza, mikor is a páciensek „túlgyengék” voltak ahhoz, hogy széküket visszatartsák. A visszatartási törekvés a lelki körre is áttérjed és az érzelmi „ömlengé-

sektől” is tartózkodóvá teszi az illetőket; ha véletlenül mégis meg-
esik, hogy érzelmeik kitörését nem tudják elfojtani, ugyanúgy szé-
gyenlik magukat miatta, mint annakidején az analis incontinentia
miatt.)

Freud-tól tudom, hogy a beszéd és az analis erotika között
szoros kapcsolat lehet; egy beteg *beszédhibájának* (dadogás) min-
den sajátságát analerotikus *fantáziák* szövegének tudattalan inter-
ferenciája *magyarázta* meg. *Jones* is közölt egy dolgozatot, melyben
többször utalt arra a lehetőségre, hogy a libidó az analis térről a
fonetikusra áttolódik. Egy korábbi dolgozatomban pedig (A trágár
szavakról, *Lelki problémák*, II. kiad.) magam is rátérek a zenei
hangképzés és az analis erotika közti vonatkozásra.

A fenti két esetet azért tartom közlésre érdemesnek, mert
támogatják azt a feltevést, hogy a hang- és beszédképzés nemcsak
esetlegesen és kivételkép, hanem törvényszerűen összefüggenek
az analerotikával. Az a közmondás pedig, hogy „hallgatni arany”
— néplélektani párhuzamosa lehet ennek a feltevésnek.

XX.

A páciens befolyásolása pszichoanalízis közben.

A müncheni nemzetközi pszichoanalitikai kongresszuson, hol nyílt kenyértörésre került a dolog a pszichoanalízis és a szecesszionisták között, egyebek közt dr. *Bjerre* stockholmi kolléga is előadást tartott, melyben ő, hasonlóan a zürichi irányzat híveihez, azt javasolta, hogy ne szorítkozzunk a pusztá pszichoanalízisre, hanem kössük azt egybe a páciens orvosi és erkölcsi nevelésével. Minthogy *Bjerre* kifejezetten én ellenem, illetve azon állításaim ellen fordult, amelyek ellentétben állnak az ő felfogásával, azonnal válaszoltam neki, megvédtem a magam álláspontját és újból hangsúlyoztam, hogy a pszichoanalitikus gyógyítás ne legyen más, mint a páciens belső ellentállásainak módszeres leküzdése, mert ez egymagában, minden más aktív beavatkozás nélkül is, teljes gyógy sikerhez vezet. Különösen óva intettem attól, hogy a pszichoanalízist összekeverjék a szuggesztiós kúrával.

A szerkesztésünkben megjelenő „Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse” egyik számában azonban nemrég ugyanerről a kérdésről két egymásnak ellentmondó véleményt nyilvánítottak. Prof. *Jones*, azonközben, hogy a *Janet* felfogását a tőle megszokott éles logikával kritizálta, egyebek közt így nyilatkozik: „A pszichoanalitikus soha se tanácsoljon semmit a páciensnek, legkevésbé pedig azt, hogy nemileg érintkezzék.” Viszont dr. *Sadger* egyik közleményében arról van szó, hogyan viselkedett az a páciens, miután „a szerző tanácsára először életében megkísérelte a coitust”. Azt hiszem, a kérdés elég fontos ahhoz, hogy újra szőnyegre hozzuk és új meggondolás tárgyává tegyük azt: adjon-e a pszichoanalitikus orvos a páciensének tanácsokat.

Azok után, amiket e tárgyban Münchenben hangoztattam, természetesnek látszanék, hogy feltétlenül *Jones-nak* adjak igazat és helytelenítsem a *Sadger* eljárását. Ha tehát most nem így teszek,

hanem *Jones* kijelentését minősítem túlzásnak, úgy ez magyarázatra szorul.

Lényegileg mindent fentartok, amit *Bjerre* ellen felhoztam. Ismétlem, hogy védeni kell a pszichoanalízis módszertani tisztaságát más eljárásokkal való elhomályosítástól és védeni kell a pácienseket a „vad pszichoanalitikusoktól” is, akik a neurózisok pszicho-szexuális természetét nem ismerve, szövevényes lelki konfliktusokat olyformán akarnak megoldani, hogy a páciensnek azt tanácsolják: „nősüljön meg”, „tartson szeretőt”, „közösüljön gyakrabban” stb.

És mégis vannak esetek, amikor épen a pszichoanalízis érdekében nem térhetünk ki az elől, hogy a páciensnek utasítást is adjunk.

Szorongásos hisztéria és hisztériás impotencia több esetben* azt tapasztaltam, hogy az analízis egy bizonyos pontig simán haladt és a páciensek a szorgalmasan gyűjtött anyag segítségével sok mindenben megváltoztatták a felfogásukat, maga a szimptóma azonban, pl. a főbiák, a nemi irtózás nem akart engedni, sőt az ötletek kezdtek bizonyos monotonióval ismétlődni, mintha a beteg tudattalanja kimerült volna. Úgy látszott, mintha ezekben az esetekben a szabad asszociáció felmondta volna a szolgálatot. Ebben a szorult helyzetben eszembe jutott *Freud*-nak egy szóbeli közlése, amely szerint hisztériás főbiák esetében az analízis egy bizonyos tartama után a beteget egyenest *exponálni* kell azoknak az élményeknek, amelyek náluk szorongást szoktak kiváltani, vagyis azt a *tanácsot* kell nekik adni, próbálják meg — dacára a kínos szorongásnak — pl. az egyedüljárást, társaságba- vagy színházbamenést stb. A tapasztalat azt mutatja, hogy ily kísérletek után a heves szorongás nyomán *új pszichikai anyag* kerül felszínre, amely az analízist előbbre viszi. A magam részéről követtem *Freud* javaslatát és megállapíthattam, hogy ily módon tényleg sikerül a stagnációnak véget vetni és az analitikus munkát gyorsítani.

Kritikusaink most majd szemünkre fogják vetni, hogy ezzel a pszichoanalízis vélt metodológiai különállásán rést ütöttünk, amennyiben „szuggesztív” elemeket kevertünk belé. Pedig: si duo faciunt idem, non est idem! Először is: mi sohasem ígérjük a páciensünknek, hogy ha tanácsunkat követi, állapota javulni fog, vagy „hozzászokik” a szorongástkeltő helyzetekhez. Az igazsághoz híven meg is mondjuk neki, hogy az ilyen kísérletet talán az állapot *rosszabbodása* fogja követni s ez már nem igen mondható „szuggesztív kezelésnek”. De nem kell kitérnünk az elől a tény elől sem, hogy a pszichoanalízisben, csakúgy mint a szuggesztíóval való gyógyításban, vannak *indulatattételi elemek*. Ám míg az indulat-

áttétel a szuggesztív és hipnotikus terápia tulajdonképpeni *gyógyhatánya*, melynek az így gyógyító orvos folyton csak az erősítésén és a konzerválásán dolgozik (a betegnek imponálni igyekszik vagy nyájassággal nyerni meg a bizalmát és hívesét): addig a pszichoanalízisben ez az indulati tényező csak vehikuluma a tulajdonképpeni gyógyításnak, mely abban áll, hogy a páciens megküzdjön a tudattalan komplexumai ellen belső ellentállással. Végül a pszichoanalitikus azon igyekszik, hogy ezt az „indulatáttételt” (az orvoshoz való személyes, affektív viszonylatot) mihelyt lehet, szétoszlassa s a beteget mint *orvosától is független* egyéniséget bocsássa el a kúrából. Csak ezen szempontok figyelembevételével mellett van tehát helye a pszichoanalízisben is a tanácsadásnak, amely tehát — ha alkalmaztatik — semmiképp se ront a lélekelemző módszer egységességén. Szóval: ragaszkodom ugyan mindahhoz, amit *Bjerre*-el szemben hoztam fel a pszichoanalízis és a szuggesztív egybekeverése ellen és mégis azt kell mondanom, hogy a fentjelzett kontroverziában *Sadger*-nek kell igazat adnom és túlzásnak kell minősítenem *Jones* azon kijelentését, hogy a pszichoanalitikus *sohase* adjon tanácsot.

A pszichoanalízis technikájához.

— A „Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület”-ben (Freud-társaság) tartott előadás. —

1. Visszaélés az asszociáció szabadságával

Freud egész módszere azon a „pszichoanalitikus alaptörvényen” alapul, hogy a páciens köteles mindent közölni, ami az analízisórán az eszébe jut. Kivételt e törvény alól semmi körülmények között sem szabad tűrni és kímélet nélkül napvilágra kell hozni mindent, amit a páciens akarmiféle okból el akarna vonni a közlés elől. Ámde mikor aztán nem csekély munka árán sikerül a páciens ránevelni e szabály szószerinti betartására, előfordulhat, hogy az ellenállása éppen ezen alaptörvénybe kapaszkodik bele és az orvost most a saját fegyverével akarja legyőzni.

Kényszerneurótikusok gyakran nyúlnak ahhoz az eszközhöz, hogy az orvosnak azt a felszólítását, hogy az értelmetlen ötleteket is közöljék, szándékosan félreértik és *csak* értelmetlenségeket asszociálnak. Ha az orvos ezt nyugodtan tűri és nem szakítja őket félbe, remélve, hogy idővel majd csak belefáradnak ebbe, könnyen csalódhat ebben a reményében, míg végül arra a meggyőződésre kell jutnia, hogy a páciensek tudattalanul azt a tendenciát követik, hogy az orvost ad absurdum vigyék. Ennél a felületes asszociációnál többnyire a szóötletek megszakítatlan sorát produkálják, amelyekből azonban természetesen kicsillan az a tudattalan anyag is, amely elől a páciens menekül. Az egyes ötletek behatóbb analizésére azonban egyáltalán nem kerülhet sor, mert ha az orvos rámutat valamely rejtett, de előbukkanó vonásra, akkor a megfejtés eltogadása vagy visszautasítása helyett egyszerűen — további értelmetlen anyagot hoz fel a páciens. Ilyenkor nem marad más hátra, mint hogy a páciens figyelmessé tegyük eljárásának tendenciózus voltára, amire ő persze mintegy triumfálva vág vissza: hisz én csak azt

teszem, amit Ön követelt tőlem, elmondok minden értelmetlenséget, ami eszembe jut. Egyszersmind azt az ajánlatot teszi talán, hogy tekintsünk el az alaptörvény szigorú betartásától, vigyünk rendszert a beszélgetésbe, intézzünk hozzá határozott kérdéseket, kutassunk az elfelejtett dolgok után módszeresen, vagy akár hipnózissal. Erre az ellenvetésre könnyű válaszolni: mi követeltük ugyan a páciens-től, hogy minden ötletét közölje, még az értelmetlent is, de legkevesebbé sem kívántuk, hogy csak értelmetlen és összefüggéstelen szavakat mondogasson. Ez az eljárás — így magyarázzuk neki — ellentmond éppen annak a pszichoanalitikus törvénynek, amely eltiltja az ötletek minden kritikai kiválogatását. Az éleseszű páciens erre azt fogja válaszolni, hogy ő igazán nem tehet róla, hogy csupa értelmetlen dolog jutott az eszébe és azzal a logikátlan kérdéssel jön, hogy vajjon ezentúl elhallgassa-e az értelmetlen dolgokat. Nem szabad még ezért sem haragudnunk, mert akkor a páciens elérné a célját. A tapasztalat azt mutatja, hogy annak az intelmünknek, hogy az asszociáció szabadságával nem szabad visszaélni, többnyire megvan az az eredménye, hogy a páciensnek ettől kezdve nem csupán értelmetlenségek jutnak az eszébe.

Egyszeri magyarázat csak a legritkább esetben elégsége ehhez; ha a páciens megint ellenállásba kerül az orvossal vagy a kúrával szemben, akkor ismét értelmetlenül kezd asszociálni, sőt az elé a nehéz kérdés elé állít bennünket, vajjon mit tegyen, ha még csak nem is egész szavak, hanem artikulálatlan hangok, állathangok, vagy szavak helyett melódiák jutnak az eszébe. Felszólítjuk a páciens-t, hogy ezeket a hangokat és melódiákat, mint minden egyebet, csak közölje bátran, de egyszersmind figyelmessé tesszük a rosszindulatra, amely „félelme” mögött bujkál.

Az „asszociációs ellentállás” egy másik megnyilvánulási formája tudvalevőleg az, amikor a páciensnek „egyáltalán semmi se jut az eszébe”. Ez a lehetőség tényleg előfordulhat minden különösebb ok nélkül is. Ha azonban a páciens hosszabb ideig hallgat ez többnyire azt jelenti, hogy *elhallgat* valamit. A beteg hirtelen elhallgatását tehát mindig „futólagos tüneteként kell felfognunk*).

Hosszantartó hallgatás gyakran abban leli a *magyarázatát* hogy azt a felszólítást, hogy mindent közöljön, a páciens még mindig nem veszi komolyan. Ha utólagosan érdeklődünk a hallgatás ideje alatti lelki tartalmak felől, olyasféle választ kapunk a

*) L. „Ideges tünetek keletkezése és eltűnése” c. dolgozatomat ugyanily című gyűjteményemben.

betegtől, hogy ő *csak* egy tárgyat nézett a szobában, egy érzete vagy paresztéziája volt valamely testrészén, stb. Ilyenkor nem marad más hátra, mint hogy a páciens előtt ismét kifejtsük, hogy mindent, ami benne történik, tehát az érzéki észrevéseit épúgy, mint a gondolatait, érzéseit, akarat impulzusait közölnie kell. Mint-hogy azonban ez a felsorolás sohasem lehet teljes, a páciens, ha visszaesik az ellenállásba, mindig talál rá módot, hogy a hallgatását és elhallgatását racionalizálja. Némelyik pld. azt mondja, hogy azért hallgat, mert nem volt „világos gondolata”, hanem csak homályos, elmosódott szenzációi. Ezzel persze csak azt bizonyítja, hogy ötleteit az ellenkező értelmű meghagyás ellenére, még mindig kritizálja. Ha aztán azt látjuk, hogy a felvilágosításainknak még mindig nincs eredménye, akkor fel kell vennünk, hogy a páciens csak hiábavaló felvilágosításokra és magyarázatokra akar minket csábítani, hogy ezzel megakassza a munka menetét. Ily esetekben legjobb, ha a páciens hallgatására mi is hallgatással válaszolunk, így olykor eltelik az óra legnagyobb része anélkül, hogy az orvos vagy páciens akár egy szót is szólt volna. Az orvos hallgatását a páciens nehezen tudja elviselni; az az érzése támad, hogy az orvos haragszik rá, vagyis a saját rossz lelkiismeretét projiciálja az orvosra; végre is engedékenységre készíti ez és szakít a negativizmussal.

Nem szabad megtévesztetni magunkat a páciensnek attól a fenyegetésétől sem, hogy végül majd elalszik az unalomtól; néhány ilyen esetben a páciens rövid időre valóban elszunnyadt, de gyors felébredéséből arra kellett következtetnem, hogy nála a tudatelőttes az alvás alatt is éber maradt és kezelés szituációjához kapcsolódott. Az a veszély tehát, hogy a beteg át találja aludni az egész órát, nem fenyeget*)

Némelyik páciens azt a kifogást emeli a szabad asszociációval szemben, hogy neki túl sok minden jut egyszerre az eszébe és

*) A viszont-áttétel (Gegenübertragung) fejezetéhez tartozik, hogy némely órán az orvos is el hagyja menni a füle mellett a beteg asszociációit és a páciensnek csak bizonyos nyilatkozatainál figyel fel; ilyen körülmények között előfordulhat, hogy az orvos is elbóbiskol. Ily az esetben utólagos vizsgálat többnyire arra az eredményre vezet, hogy tudattalanul az épen közölt asszociációk ürességére és értéktelenségére válaszoltunk a tudatos érdeklődés visszavonásával; a páciensnek legelső, a kúrát lényegben illető ötletére ismét éberek leszünk. Tehát az a veszély sem fenyeget, hogy az orvos talál elaludni és megfigyeletlenül hagyja a páciens. (*Freud* tanár személyes közlése teljesen megerősítette ezt a megfigyelésemet.)

nem tudja, mit közöljön először. Ha megengedjük neki, hogy a sorrendet ő maga állapítsa meg, akkor azt mondja, hogy nem tudja magát elhatározni, hogy melyik ötletet részesítse előnyben. Egy esetben ahhoz a segédeszközhöz kellett nyúlnom, hogy a páciensnek meghagytam, hogy olyan sorrendben mondjon el mindent, ahogy az eszébe jutott. A páciens erre abbéli félelmének adott kifejezést, hogy míg ő az első gondolatát elmondja, addig a többi elfelejtődik. Megnyugtattam őt, mondván, hogy ami fontos — még ha egy időre elfelejtődik is — később magától felszínre kerül.*)

Az asszociálás mikéntjének apró sajátosságai is jelentőséggel bírnak. Amíg a páciens minden ötletét ezzel a mondattal vezeti be: „Most arra gondolok, hogy . . .” — ezzel azt mutatja, hogy ötleteinek észbejutása és közlése közé értékelést és megbírálat iktat. Mások a kellemetlen ötleteiket szívesen bújtatják az orvosra való projekció köntösébe, amennyiben ezt mondják: „Ön persze most azt hiszi, hogy én azt gondolom . . .” vagy „Persze Ön ezt úgy fogja megfejtani, hogy . . .” Arra a felszólításra, hogy a kritikát hagyja el, némelyik azt válaszolja, hogy „elvégre a kritika is ötlet”, ami tagadhatatlan; de azért joggal válaszolhatjuk ez ellenvetésre, hogy, ha szorosan a szabályokhoz ragaszkodnék, akkor nem fordulna elő, hogy a bírálat a közlésben megelőzze vagy pláne pótolja az ötletet.

Egy esetben a pszichoanalízis főszabályának ellenére kénytelen voltam a pácienszt arra utasítani, hogy a megkezdett mondatot mindig *fejezze* be. Észrevettem u. i., hogy mihelyt a megkezdett mondat kellemetlen fordulatot vett, a páciens sohase fejezte be, hanem a mondat közepén egy „à propos”-val átsiklott valami mellékes, lényegtelen dologra. El kellett neki magyaráznom, hogy a pszichoanalízis szabálya az ötlet *végiggondolását* nem, hanem a már egyszer elgondoltak teljes elmondását igenis kívánja. De többszöri intésre volt szükség, amíg ezt megtanulta.

Még nagyon intelligens és különben belátással bíró páciensek

*) Talán felesleges is nyomatékosan rámutatni arra, hogy a pszichoanalitikusnak a pácienssel szemben kerülnie kell minden valótlanságot; ez természetesen áll azokra a dolgokra is, amik a módszerre és az orvos személyére vonatkoznak. A pszichoanalitikus olyan legyen, mint *Epaminondas*, aki *Cornelius Nepos* szerint „nec joco quidem mentiretur”. Az igazság egy részét persze, például aminek a megtudására a páciens még nem érett, az orvosnak el lehet és el kell tennie későbbre, vagyis a közlés tempóját neki kell meghatározni.

is gyakran úgy próbálják a szabad asszociáció módszerét ad absurdum vinni, hogy ez elé a kérdés elé állítanak bennünket: „Mi lesz akkor, ha az jut az eszembe, hogy hirtelen felugorjak és elfussak” vagy hogy „az orvost tetteleg *bántalmaztam*, megöljem, egy bútordarabot összetörjek” stb. Ha *azután* elmagyarázzuk nekik, hogy a felszólításunk nem úgy szólt, hogy mindent *megtegyenek*, hanem hogy mindent *megmondjanak* ami az eszükbe jut, akkor többnyire azzal az aggodalmukkal felelnek, hogy hátha ők a gondolat és cselekvést nem tudják oly élesen megkülönböztetni egymástól. Ezeket a félnkeket azzal nyugtathatjuk meg, hogy ez a félelmük nem egyéb, mint reminiscencia a gyermekkorukra, amikor ilyen megkülönböztetésre valóban nem voltak még képesek.

Ritkább esetekben a pácienseket szinte magával ragadja egy impulzus, úgy hogy további asszociálás helyett *színrehozzák* a pszichéjük tudattalan tartalmát. Nemcsak hogy ötletek helyett „futólagos tüneteket” produkálnak, hanem gyakran világos tudattal is komplikált cselekvéseket, sőt jeleneteket játszanak végig, amiknek áttételes és ismétlési karakteréről halvány fogalmuk sincsen, így például egy páciens — az analízisnek egy-egy izgalmasabb pontjánál — hirtelen felugrott a kerevetről, fel és alá járkált a szobában és szitkozódott; az analízis folyamán *azután* kiderült a mozdulatok és szidalmak történeti megokolása. Egy infantilis típusú hisztérikus nőbetegem, miután rövid ideig sikerült őt eltérítenem a gyermekes csábítási technikától, (állandóan könyörgő tekintetet vetett az orvosra, feltűnő, vagy exhibicionisztikus toaletteket viselt) egy napon valóságos attackkal lepett meg; felugrott, követelte, hogy én, az orvos csókoljam meg, sőt azt ki is akarta erőszakolni. Magától értetődik, hogy az orvost ilyen eseményeknek sem szabad kizökkenteniük jóakarató türelméből. Újra meg újra rá kell mutatnia ezen viselkedés áttételes természetére s a pácienssel szemben egész passzive kell viselkednie. Az erkölcsi felháborodás ilyen esetben természetesen ép oly kevésbé volna helyénvaló, mint bármily efajta kívánság teljesítése. Kiderül, hogy ily fogadtatásra a betegek támadó-kedve gyorsan alábbhagy és az egyébként analitikusan is megfejtendő zavar hamar kiküszöbölhető.

A „trágár szavak”-ról szóló tanulmányomban azt a kívánságot állítottam fel, hogy a páciens nem szabad megkímélni attól, hogy legyőzze bizonyos szavak kiejtésével szemben való ellenállását. A páciensnek adott olyan könnyebbítés, hogy megengedjük neki bizonyos közlések leírását, ellene van a kúra céljainak, mely lényegében éppen abban áll, hogy a páciens konzekvens és

mindig előrehaladó gyakorlás által úrrá legyen a belső ellenállásai felett. Még ha olyasvalamire való visszaemlékezésen erőlködik is, amit az orvos jól tud, még akkor sem szabad őt a zavarból egyszerűen kiségiteni, mert ilymódon elveszhetnek az esetleg értékes pótló-ötletek.

Az orvosnak ezt a passzivitását persze nem kell a végletekig vinni; időnként, amikor nem annyira a beteg lelkierejének tornászgyakorlása a főgondunk, hanem bizonyos felvilágosítások gyorsabb megszerzése: egyes ötleteket, amiket mi sejtünk a 'páciensben, de ő nem merészel kimondani, egyszerűen a nevéen kell neveznünk és ilymódon kell őt vallomásra bírunk. Az orvos helyzete a pszichoanalitikus kúra közben sokban emlékeztet a szülészére, akinek ugyancsak lehetőleg passzive kell viselkednie és meg kell elégednie a szülésnek mint természeti folyamatnak a megfigyelésével, de kritikus esetekben készen kell állnia a fogóval, hogy a spontán előhaladni nem akaró folyamatot befejezéshez juttassa.

2. A páciens kérdései. — Elhatározások a kúra folyamán.

Szabályként vezettem be a magam gyakorlatában, hogy valahányszor a páciens kérdést intéz hozzám vagy felvilágosítást kér, mindig egy ellenkérdéssel válaszolok: azzal, hogy hogyan jutott ennek a kérdésnek a feltevéséhez. Ha egyszerűen válaszolok, akkor az indíték, amely őt e kérdésre bírta, a válasz által közömbösítettik; így azonban a páciens érdeklődését kíváncsiságának tulajdonképeni forrása felé tereljük és ha kérdéseit analitikusan kezeljük, többnyire meg is feledkezik az eredeti kérdés megismétléséről, s ezzel is azt mutatja, hogy ő magára a kérdésre valami nagy súlyt nem is vetett és, hogy az csak mint tudattalanjának kifejezőeszköze bírt jelentőséggel.

Nehézzé csak akkor válik a helyzetünk, ha a páciens nem indifferens kérdéssel, hanem azzal a kéréssel fordul hozzánk, hogy ránézve jelentős és sürgős ügyben, pld. egy alternatíva dolgában, döntsünk. Az orvos törekvése mindig odairányuljon, hogy az ilyen döntéseket mindaddig halassza, míg a páciens a kúra segítségével olyan helyzetbe nem jut, hogy önállóan képes cselekedni. Jól tesszük tehát, ha a gyors elintézés szükségességének — bárhogy hangsúlyozza is a páciens — nem adunk rögtön hitelt, hanem arra a lehetőségre is gondolunk, hogy a kérdés látszólagos aktualitását maga a páciens tolta az előtérbe, amennyiben vagy az

nem vétele a beteget olyan hangulatba hozza, amely többé nem reparálható, ürügyül fogja ezt felhasználni a kúra megszakítására. Bele kell nyugodni abba, hogy a pszichoanalízis új technikai szabályainak megtanulása az orvosnak egy-egy páciense elvesztésébe kerül.

Ha azután a pszichoanalitikus lassankint megtanulta helyesen értékelni a viszontátétel tüneteit és nagynehezen elérte, hogy minden szavából és tettéből, sőt még az érzéséből is kiküszöböl mindent, ami zavarokra adhat alkalmat, akkor az a veszély fenyegeti, hogy beleesik a másik végletbe és a pácienssel szemben túlrídegen és visszariasztóan fog viselkedni; ez viszont lassítaná az indulatátételnek, minden sikeres pszichoterápia előfeltételének, a létrejövését, vagy egyáltalán lehetetlenné tenné azt. Ez a fázis mint a viszontátétel elleni ellenállás fázisa volna jellemezhető. Az orvos túlságos félnékesége szintén nem helyes viselkedés és csak ezen stádium legyőzése után éri el a harmadikat: a viszontátétel feletti uralkodás stádiumát.

Csak ha az orvos eljutott idáig, ha tehát biztos abban, hogy az e célra kirendelt cenzúra-különítmény rögtön jelt ad, mihelyt az a veszély fenyeget, hogy a pácienssel szemben való érzelmi pozitív vagy negatív értelemben túlhaladjak a helyes mértéket: csak akkor tudja magát azzal a kényelemmel átengedni a páciens ötletei meghallgatásának, amelyet a pszichoanalitikus kúra megkövetel.

Az analitikus terápia tehát olyan követeléseket állít fel az orvossal szemben, amik látszatra homlokegyenest ellenkeznek egymással. Egyrészt megkívánja, hogy szabad utat engedjen önmagában az asszociációknak és *fantáziának*, vagyis szabadjára hagyja a *saját tudattalanját*; hiszen tudjuk *Freudtól*, hogy csak ily módon tudjuk intuitíve felfogni *a paciensnek* manifeszt ötletei és viselkedése mögött rejlő *tudattalan anyagot*. Másrészt az orvosnak a páciens és a saját szabad ötleteitől szolgáltatott anyagot logikusan is meg kell vizsgálnia és cselekvéseiben és közléseiben kizárólag ezen értelmi munka szempontjai által vezettetheti magát. Idővel megtanulja aztán persze, hogy a szabad asszociálást bizonyos, a tudat-előtesben mutatkozó automatikus jelekre időnként megszakítsa és helyébe a kritikus beállítást helyezze. Azonban ez az állandó ingadozás a fantázia és kritikus vizsgálat között az orvos lelki beállításának olyan szabadságát és akadályt nem ismerő mozgékonyágát tételezi fel, amilyen a terápia más terén aligha kívántatik meg.

Hasonlatok analízise.

(A betegek hasonlatai — Figyelem-összpontosítás és elfojtás — A cenzúra funkciói — Akció és gátlás — A hasonlatok okozta öröm.)

Sok idegbetegnek megvan az a szokása, hogy gondolatait és ötleteit hasonlatokkal magyarázza. Gyakran alig megfelelő, hajuknál fogva előráncigált hasonlatok ezek ahhoz, amit velők a beteg magyarázni óhajt, azonban gyakran valóban találók, ötletesek és szellemesek. Úgy vélem, hogy az analizáltaknak ezek a produktói különös figyelmet érdemelnek és hogy gyakran az eh ejtett lelki anyaghoz közvetlen hozzáférhetést tesznek lehetővé. Néhány példán szeretném ezt megmutatni és oly betegeknek hasonlatait választom erre, kik nem szűnnek meg az analitikus munkáról szerzett benyomásaikat megjegyzésekkel kísélni. Szóval a pszichoanalízisről szóló hasonlatok ezek.

„Az analízis unalmas” — mondja egyik páciens — „fáradtságos munkához hasonlít, mintha mákszemeket választanának el rizs szemektől.”

Ennek a hasonlatnak a választása nem volt véletlen. A „szemkeresés” közvetlenül az infantilis korhoz rögződött beteg életéből való gyerekkori jelenetekhez és mesékhez vezetett, a patriarchális falusi élethez, mely az évtizedek óta fővárosban élő pácienset belsőleg ma is kizárólagosan érdekli.

„Az analitikus munka olyan, mint a hüvelyes vetemény hámozása” — mondta egy másik páciens — „eldobják a héját és megtartják a babot”. Ennek az ötletnek analízise mélyebbre vezetett. A beteg visszaemlékezett arra, hogy gyermekkorában a nővére által kiűritett sárdarabokat babnak hívta. Ettől az emléktől az analízis erotikához vezetett az út.

„A hipnózis és analízis közti különbséget abban látom, hogy a hipnózis olyan, mint a poroló, amely még mélyebbre beleveri a port a ruhába, az analízis meg olyan, mint a vacuum-cleaner, kiszívja a szimptomákat.”

Ezt a kitűnő hasonlatot méltán lehet *Freud* ismert hasonlata mellé állítani, ki a hipnózist és analízist a szobrászati technikának Lionardo által jellemzett két fajával hasonlítja össze.*) A homoszexuálisán mazochistikus páciens álláspontjából tekintve, a verésről és szívásról szóló hasonlatnak egy tisztán személyes történeti magyarázata is volt, amit aztán az analízis kiderített.

„Az analízis olyan, mint a féregelhajtószer — mondta egy másik páciens — akárhány féregtagot hajtunk is el, míg a feje bennmarad, nem érünk vele semmit.” Nem hiszem, hogy a pszichoanalitikus gyógy mód tendenciáját találobban lehetne jellemezni. A szimptomák valóban csak távoli tagjai a pszichikus szervezetnek, melyeknek magva, feje, amelyből erejüket kapják, a tudattalanban van. Amíg a fejét nem hoztuk világosságra, addig — az egy időre talán eltűnő — szimptomatagoknak újra való megjelenésére kell számítani. A páciens analízisének céljából azonban ezt a hasonlatot analízis kisgyerekkori tapasztalatoknak megvilágítására kellett és lehetett értékesíteni. Egyébként ez a hasonlat helyesen megsejtette, hogy a beteg gyógyítása a végcél elérése előtt megszakad, még pedig anyagi (anális) szempontok miatt. A páciens nem engedte neurózis-férgének analízis fejét eltávolítani.

„Analízis közben úgy érzem magamat, mint ketrecébe zárt vadállat.”

„Kutyának érzem magam, ki hiába rázza a láncát.”

„Az ön magyarázatai, melyekkel ötleteimet kíséri, oly helyzetbe hoznak engem, mint amilyen a lángoktól körülvelt skorpióé, akárhova igyekszem is, magyarázatainak tüze elállja az utamat.”

Mind a három hasonlat ugyanegy páciensé, akinek hiába igyekeztem bebizonyítani, hogy tudatos légyszívúsege és gyengédsége mögött nagyon is támadó természetű egyéniség rejlik. De hogy ezekben és sok más hasonlatában épen vad, harapós és mérges állatokkal hasonlította össze magát, feltevésem igazolásául kellett vénem.

Néha egy látszólag véletlen metaforának jelentőséget tulajdoníthatunk, így annál a páciensnél, aki lelkiállapotát így jellemezte: „Úgy érzem magam, mintha folt volna a lelkemen.” Persze folt nem csak a „lelkén” volt, hanem, mint az analízis kiderítette — a lepedőn is, mely onanizmusának tanúja volt.

*) *Freud* a hipnózist a szobrászat azon technikájához hasonlította, mely *anyagfelrakással*, a pszichoanalízist ahhoz, mely *anyaglehordással* formálja tárgyát.

„Nehéz szülés!”, mondta egy páciens gúnyosan, mikor nem haladtunk előre az analízisben. Nem tudta, hogy ennek a kifejezésnek a választását feleségének nehéz szülése határozta meg. E miatt a nehéz szülés miatt kellett lemondania az utódokról, noha elsőszülöttje közben meghalt.

„Ön olyan, mint a farmer, ki lelkem őserdejének legsötétebb helyén is kiismeri magát”, mondta egy másik páciens. Ehhez az eléggé kényszeredett hasonlathoz az anyagot természetesen ifjúkori Robinson-fantáziái szolgáltatták.

Ez utóbbi hasonlat analízisének az élettörténeti determinánsok mellett mélyebb, szimbolikus meghatározókra is kell gondolni. Ha meggondoljuk, hogy a hasonlat olyan páciensé, kinél a szexualitás kisebb teljesítőképessége nárcisztikus és homoszexuális rögzítődésre volt visszavezethető, úgy kijelentését mint az orvosra való indulat-átvitelnek a jelét foghatjuk fel és „lélek őserdejének sötét helyeit” szimbolikus értelműnek tekinthetjük.

Elég világosan beszél a szimbolika egy másik páciensnek következő hasonlataiból:

„Az analízis olyan, mint a vihar, mely a tengerfenék moszatját felkorbácsolja.” (sic!) (Analerotika. Szülési fantáziák.)

„Nem tudok megbarátkozni evvel a gyógykezelési” móddal, ahol a beteget egyedül hagyják ötleteivel. Az analízis egyszerűen a mélybe fúr és azt reméli, hogy ami rejtve van, mint valami artézi kút, magától szökken a magasba, pedig ahol a belső nyomás olyan kicsiny, mint nálam, ott szivattyúval kellene segíteni.”

Ebben a hasonlatban a szexuális szimbolikának megértéséhez *hozzájárul* annak a ténynek a közlése, hogy páciensnél az *apához* való szokatlan erős rögződés állott fenn s hogy ezt az érzését az orvosra is átvitte.

Egy páciens meséli, hogy nővérének mennyegzői lakomáján egy tószóban új sógorához a következő szavakat intézte:

„Majd ha nemes gondolataid feleséged retortáján ömlenek át, akkor még nemesebben fognak kikristályosodni*.”

Minthogy ezt a hasonlatot lakodalom alkalmából mondta el, minden hallgatóra úgy hatott, mint a szexuális és szülésfolyamatokra való célzás. Csak épen maga a szónok nem tudott erről a célzatról semmit.

„Ha Önnek sikerül tudatalatti gondolataimig lehatolni, akkor Ön olyan hős, mint az, aki Konstantinápoly kapuját egy ütessel beverte.”

Ennek a hasonlatnak magyarázatául szolgáljon, hogy a páciens

szimptomái és álmai — noha ő maga erről semmit se akar tudni — szexuális alkatának erősen szadisztikus komponensére engednek következtetni.

A példáknak e sora elég ahhoz, hogy általános képet alkossunk a hasonlatképzésnél működő lelki viszonyokról. Ha valaki figyelmét arra összpontosítja, hogy valamihez hasonlatot találjon, akkor csak az azonosságokra, a hasonlatosságra fektet súlyt, ellenben teljesen közömbös neki, hogy milyen anyagból merítse a hasonlatot. Észrevettük, hogy ilyen körülmények között ez a *közönyös* anyag majdnem mindig az elfojtott tudattalamból származik. Ez kötelességünké teszi, hogy a páciensek hasonlatait gondosan megvizsgáljuk tudatalatti hátterük szempontjából; és tényleg: a hasonlatok analízise az álmok, tévcselekmények, szimptomák analízise mellett nem lényegtelen fegyvere az analitikus technikának.

Azt is konstatálhattuk, hogy a hasonlatokban foglalt anyag — mint a manifeszt álomtartalom — néha a páciens élettörténetéből való emléktöredék származékának mutatkozott, tehát reális történelmi értékűnek volt vehető, máskor meg csak tudatalatti tendenciák szimbolikus kifejezési módja. Természetesen mind a két hasonlat forrás részt vehet egy és ugyanazon hasonlat alkotásában is.

Elvi jelentőségűnek tartom a tényt, hogy a figyelemnek (érdeklődésnek, talán a libidó egy részének) összpontosítása a hasonlatkeresőnél a cenzúrának ugyanolyan enyhülését idézi elő, mint amelyet az *álomképzésnél* tapasztalunk. Az eddig elfojtott anyag — bár talán csak elváltozott és szimbolikus formában — a hasonlatkeresési figyelemösszpontosításnál ugyanolyan módon juthat a tudatba, mint az aludni akarásra való vágy összpontosításnál. Az alvónak is csak az alvási állapot fenntartása az érdeke, minden más szempont közömbös reá nézve. Természetes azonban, hogy ebből a „*közönyös*” lelki anyagból, épen az eddig erősebb nyomás alatt állott s így nagyobb feszültségű lelki anyag: azaz az *elfojtott lelki tartalom* jut először a tudatba. Ezen *előnyomulási* tendencia erőssége megfelel az eddigi *elnyomás* erejének. A figyelemnek és a tudatalatti anyagnak ez a reciprocitása egyébként számos más téren is ismeretes előttünk. A *szabad képzetársítás*, a pszichoanalitikus technika főfegyvere, csakis *Freud* alapszabályának betartásával volt hasznosítható, mely szerint a páciensnek törekednie kell ötleteivel szemben lehetőleg közömbösnek lenni. Csakis ennek a szabálynak a betartása mellett merül fel a magyarázandó és

rendezendő anyag a tudattalanból, míg aki azon erőlködik, hogy egy szimptomát vagy ötletet tudatos figyelemmel indokoljon meg, csak még erősebb éberségre kelti a cenzúrát. Egyébként *Freud* megtanított arra, hogy maga az analizáló sem annyira logikus erőlködéssel, mint inkább ötleteinek szabad játékával jut a helyes magyarázathoz, amihez a páciens ötleteivel szemben bizonyos közömbösség szükséges. Féktelen tudni- vagy gyógyítani-akarással semmire sem, vagy tévútra vezet.

A mindennapi élet pszichopathológiájában mutatkozik a fentemlített reciprocitás a legfeltűnőbbben. A „szórakozott tanárnak” áruló tévcelekménye annak az eredménye, hogy összes figyelmét egy tárgyra összpontosítja és minden más dolog iránt közönyös. (Lásd az archimédeszi mondást: *Noli turbare circulos meos.*)

Az emberek *szimptoma-cselekvései* is annál gyakoribbak, menél inkább elterelődik róluk valami más ok miatt a figyelem. *A tulajdonnevek elfelejtésénél* a tudatos keresés semmit nem szokott használni, de ha abbahagyjuk az erőlködést, magától eszünkbe jut az elfelejtett szó. ^

A koncentrátság és elfojtás közti viszony reciprocitásának figyelembevétele által a *hipnózis és szuggesztio* tünettana is megérthetőbb lesz. Azt állíthattuk másutt,* hogy a hipnotizáltatásra való hajlam vak engedelmességre, ez pedig átvitt szülői rögzítődésre vezethető vissza. Csak kétféle hipnózis van: *apahipnózis (ijesztési hipnózis)* és *anyahipnózis (hízselgési hipnózis).*

A megijedésre és szeretetre való figyelemösszpontosítás a hipnotizáltat minden más iránt közönyössé teszi. Az ijedtségtől kataléptizált ember lelkiállapotát ezek mondatok fejezhetnék ki: „Azt érzem, teszem és mondom, amit akarsz, csak ne bánts!” A szerelmes így mondhatná: „A kedvedért azt látom, teszem, hiszem, amit akarsz. Szerelmeden kívül minden más közönyös rám nézve.”

A hipnózisnak bármelyik formájáról legyen is szó, a *Breaer-Freud*-féle kathartikus módszer eredményei megmutatják nekünk, hogy itt a hipnotizáló által való fascinálás és minden más dolog iránti közömbösség folytán az egyébként mélyen elfojtott lelki anyag könnyűszerrel lesz tudatossá.

Különben, hogy a hipnózisban a koncentráció nagy szerepet játszik, mutatja már a hipnotizálásnál oly gyakran használatos fogás is, mely a hipnotizált figyelmét optikai és aukusztikai tünetnyekre igyekszik összpontosítani.

* *L. Lelki problémák* c. könyvemben a hipnózisról szóló dolgozatot.

Ebben az összefüggésben kell rámutatnom a *kristály-* és *tükörlátók* (lekanoskopok, lekanomantok) „okkult” praktikáira, kik figyelmüket görcsösen egy pontra rögzítik és közben „jósolnak.” *Silberer* vizsgálatai mutatják, hogy ezeknél a jóslásoknál saját tudattalanuk jut szóhoz; hozzátennők: a koncentráció következtében beálló cenzúra-nyhülés által közömbössé vált elfojtott anyag nyilatkozik meg bennük.

Túl erős színezetű érzelemnél pl. a gyűlölet kitörésénél, mely káromkodásban éli ki magát, hasonlót lehet megfigyelni. Az *obscoen* szavakról való pszichológiai értekezésemben rámutattam arra, hogy noha — vagy talán épen mert — a káromkodónak egyedüli vágya, hogy a gyűlölt egyént, közömbös, hogy mely szavakkal, de mennél inkább lepszokolja, a káromkodás szavaiban mellesleg saját mélyen elfojtott anális- és Oedipusz-vágyai is teljesen leplezetlenül kifejezésre jutnak. Elég ha utalok az alsóbb néposztálykáromkodásainak obszcénítésára és azoknak a kultúrebernél használatos enyhébb kiadásaira.

A lélek patológiájában is találunk bizonyítékot az elfojtás és érdeklődés hangsúlyozottsága közötti eme funkcionális viszonyra. A *mániás* egyén gondolatszökellésében a legelfojtottabb lelki tartalom könnyű szerrel jut felszínre. Feltehetjük, hogy ránézve ezek — ellentétben a gátolt melankolikus érzésvilágával — közömbösek. A *parafréniánál* (*dementia praecox*), melynek lényege a külvilág és minden tárgyvonatkozás iránti közömbösség, azt látjuk, hogy az ebben szenvedő betegek a neurotikustól oly elővigyázatosan őrzött titkokat egyszerűen kifecsegik. A *parafréniások* tudvalevőleg a legjobb szimbólum-magyarázók; miután ezek rájuk nézve jelentőség nélküliekké váltak, fáradtság nélkül megmondják nekünk minden szexuáliszimbólum jelentését.

Egyébként pszichoanalitikus kúráinkból láthatjuk, hogy egy bizonyos „közömbössé válás” talán általában előfeltétele annak, hogy a tudatalatti anyag tudatos lehessen. A páciensek csak akkor fogadják be tudatukba az elfojtott vágyrezdüléseket, ha ezek a gyógyítás folyama alatt mindinkább közömbössé lettek és a libidó már más, megfelelőbb tárgyra tevődött át.

Hogy olyan területre térjünk vissza, mely kiindulási pontunkhoz közelebb fekszik, utalok az *élcnek Freud* által leírt pszichikus folyamatára, melynél a figyelmet a vicc technikája bilincseli le és a figyelemnek ez az elterelése segíti az elfojtott tendenciákat kifejeződéshez. Végül dr. H. *Sachs* pszichoanalitikusnak egy szóbeli kijelentését idézem, mely szerint a *szavak*, melyekbe a

költő öltözteti gondolatait, gyakran az ötlet mélyebb, tudatalatti forrásából fakadnak. A hasonlatképzés analógiája alapján itt is fel kell vennünk, hogy a költőnél az ötlet-keresésre való figyelem-összpontosítás lehetővé teszi, hogy a költeménynek kényre-kedvre választott szavaiban keresztülörjön a tudatalatti anyag.

Különben *Pfister* úgy találta, hogy a teljesen gondolattalanul papírra vetett (tehát biztosan közönyös) firkálásban gyakran a tudatalatti lelki életből valóban csodálatos közléseket kapunk.

Abból a tényből tehát, amely szerint az összes itt említett esetekben figyelemösszpontosításnál az elfojtási cenzúra intenzitásának megfelelő mértékű csökkenését észleljük, arra következtethetünk, hogy koncentráció közben egy egyébként az elfojtási cenzúrával elfoglalt energiamennyiség használódik fel. (Hogy vajjon libidínuszus energiáról, érdeklődésről vagy mindkettőről van-e itt szó, pszichoanalitikus tudásunk mai állása mellett nyílt kérdésnek kell tekintenünk.) A két funkciónak ez a váltakozása érthetőbb lesz előttünk, ha arra gondolunk, hogy a koncentráció minden *fajtája* tulajdonképpen szintén a cenzúramunkának egy neme, t. i. minden belső vagy külső benyomás távoltartása a tudattól, azoknak a kivételével, amelyek a figyelem tárgyköréhez tartoznak, vagy amelyek a koncentrált lelki beállítottsággal egybevágznak. Mindent, ami az alvást zavarja, az alvó cenzúrája épp úgy elfojt, mint éber állapotban az erkölcstelenségük miatt tudatképtelen gondolatokat. A tárgyába elmerülő tudós süket és vak lesz minden más egyéb szemben, azaz cenzúrája minden benyomást elfojt, amelynek nincs vonatkozása tárgyahoz. Hasonló — ha csak futó — elfojtási folyamatot kell a koncentráció minden más esetében, így a hasonlatkeresésnél is felvennünk. Mindezek után érthetőbb lesz előttünk, hogy a tudat-előttés és tudatos között állandóan működő gátló erőből s ez erőnek rovására bizonyos energiamennyiség ilyen futó elfojtási (cenzúra) munkára használódik fel.

A cenzúra korlátolt teljesítőképességű rendszer. Ha valamelyik teljesítményével szemben fokozzuk az igényeket, úgy ez csak más működés rovására történhetik. Ez pedig teljesen megfelel a Freud által indítványozott szemléleti módnak, amely szerint a pszichikai rendszerben minőség nélküli energiáknak eltolható mennyiségei működnek.*)

*)Az államoknak cenzúrázó hivatalában is érvény és, úgy látszik, ez a szabály. Úgy látom, hogy mióta a háború folytán a cenzúra a politikával szemben oly szigorú lett, szigorú az erotikus irodalommal szemben némileg engedett.

A folyamatnak eme tisztán „*ökonomikus*” leírása mellett lehet némi fogalmunk a koncentrációnál működni feltételezett energia-eltolódás *dinamikájáról* is. Az a látszólag misztikus és megmagyarázhatatlan valami, ami minden akarati és figyelési aktusban benn van, nagyobb részét megmagyarázódik, hogyha a következő feltevést tesszük magunkévá: A figyelési aktusnál a primaer működés abban áll, hogy a szándékolt pszichikai aktuson kívül minden más aktust erővel *meggátunk*.*) Ha minden út, ami a tudathoz vezet, egynek a kivételével zárva van, akkor a lelki energia *önként*, a nélkül, hogy erőlködésre volna szüksége (ami különben elképzelhetetlen is), az egyedül nyitva hagyott irányba folyik. Tehát, ha valamit figyelmesen meg akarok nézni, akkor ezt úgy csinálom, hogy minden érzéket a látóérvék kivételével a tudattól elzárók; az optikus ingerek iránti fokozott figyelem magától létrejön erre, ép úgy, mint a folyam nívójának emelkedése magától jön létre, ha a vele közlekedő lefolyási csatornákat elzárjuk. *Minden akció lényege tehát egyenlőitlen gátlás*. Az akarat működése nem olyan, mint a lokomotívé, amely a sínen keresztülrobog; sokkal inkább hasonlít a váltóöréhez, aki a magában véve minőség nélküli energiát — a tulajdonképpeni lokomotorikus erőt — minden úttól, egy kivételével, elzár, úgy hogy annak az egyedül nyitva maradt úton kell haladnia. Úgy sejttem, hogy ez az „akcióknak” minden fajára, tehát a fiziológiaira is érvényes, hogy tehát egy bizonyos izomcsoport beidegzése csak minden antagonisztikus izom gátlása révén sikerül. A hasonlatképzésre való lelki koncentráció csakis az érdeklődés szétterülésének meggátlása (azaz közömbösség) folytán lehetséges, amely minden egyébre kiterjed, így többek között a különben elfojtott anyagra is, amely azután felhasználja az alkalmat, hogy érvényesüljön.

Szívesen közöltem volna — pszichoanalitikus megfigyelés alapján — valami újat a hasonlatképzésnél vagy hallásánál érzett örömről vonatkozólag. De amit találtam, az nem más, mint *Freud élelteóriájának* alkalmazhatása erre az esztétikai örömforrásra is. Az által, hogy a figyelem és vele együtt a cenzúraműködés egy része a távoli dolgokkal való és önmagában is kellemes *hasonlatosság* megállapítására koncentrálódik, más, eddig szigorúan cenzúráit komplexumok szabadulnak meg a rájuk nehezedő nyomástól és a gátlási erő eme megtakarításának lehet a hasonlat okozta *tulajdonképpeni gyönyört* (a „*végörömet*”) tulajdonítani. A hasonlóság (az azonosság) feletti örömet tehát a *viccotechnika* által keltett *izelítőörömmel* lehetne

*) Itt emlékeztetek a *Pikler* pszichológiájára.

analógiába hozni. Mindenesetre hosszú átmeneti sorozat van az egyszerű hasonlatoktól, amelyek semmi tudatalatti örömforrást nem szabadítanak fel, egészen a „mély” és „elmés” hasonlatokig, melyeknél a főöröm a tudatalattiból származik.

Az a sajátos öröm, amit ugyanazon dolognak egész más anyagban való újra-megtalálásánál érzünk, bizonyára a mellé az intellektuális munkamegtakarítás mellé állítható, mely a vicctechnikánál az előörömet idézi elő. Lehet, hogy e mögött *az ismétlési öröm mögött újratalálási öröm rejtőzik.*

Vannak emberek, akiknek megvan az a tehetségük, hogy az ismerőseikhez való hasonlatosság leghalványabb nyomát is felfedezik idegen arcokban. Úgy látszik, hogy ők a hasonlatosság által keltett ismerősségi érzéssel védekeznek az egészen ismeretlen fiziognomiák teljesen új benyomásai által keltett kellemetlen érzés ellen. Azt is észrevehetjük, hogy mily élvezettel látjuk viszont az egyszer már látott várost, ellenben bizonyos időbe telik (tehát itt is az ismétlésig), míg az egészen új üti benyomásoknak ridegsége (élessége) enyhül. Azt hiszem, hogy azok a dolgok, melyeket egyszer már „szellemileg bekebeleztünk”, introjiciáltunk, már ezzel is mintegy „megnemesültek”, részesek lettek a mi nárcisztikus libidónkban. És végső elemzésben ez lehet az oka annak az élvezetnek, amit akkor érzünk, mikor hasonlatképzésnél az új benyomásban a régismerttet látjuk viszont. Az a különösen elidegenítő benyomás, amit a pszichoanalízis gyakorol a páciensekre, lehet az oka annak, hogy néhányan közülük — mint a bevezetésben előadott példák mutatják — ezt a benyomást a hasonlatok egész rajával próbálják enyhíteni. Az a tendencia, hogy a szeretett tárgyat az ellenséges külvilág minden dolgában újra megtaláljuk, ősoka valószínűleg a szimbólumképződésnek is.

Frakcionált analízisek.

Freud egy alkalommal rámutatott arra, hogy a terápiai siker gyakran akadálya az analízis elmélyülésének; ezt én számos esetben igazolhattam. Ha analitikus kezelés közben eltűnnek a neurózis legterhesebb tünetei, könnyen megesik, hogy a beteg a még le nem győzött kóros tüneteket kevésbé érzi károsnak, mint a nagyon is terhes és nélkülözésekkel teli analitikus munkának a folytatását. Ha azonban a gyógyszer tényleg „peior morbo,” akkor a páciens (többnyire anyagi tekintetektől is sarkallva) siet a kúrát abbahagyni és érdeklődésével az őt már kielégítő reális élet felé fordul. Ezeket a féliggyógyultakat persze még az indulatáttétel hozzáköti az orvosukhoz, az ember aztán azt hallja felőlük, hogy kissé túláradó módon dicsérik a kúrát és az orvos személyét, képeslevelezőlapokkal és egyéb kisebb figyelmességekkel is adnak alkalomadtán életjelt magukról, ellentétben azokkal, akik a kúrát az ellenállás kellő közepén megszakították és dacos hallgatásba burkolóznak. A valóban gyógyultak, akiknél az indulatáttétel is eljutott az oldódásához, nem igen érzik a szükségét, hogy az orvosukkal valami sokat törődjenek és nem is igen törődnek vele.

Megesik mármost, hogy ezek a „féliggyógyultak” rövid idő múlva megint megbetegednek és az analízis továbbfolytatását kívánják. Ilyenkor kiderül, hogy a recidiva kiváltó okaiként külső és belső momentumok szerepeltek, amelyek által az analízisben még fel nem dolgozott tudattalan anyag mintegy aktiválódott és felmerült az elfojtásból. Az is biztosra vehető, hogy az analízis folytatásánál olyan dolgok fognak megbeszélésre kerülni, amik először semmi, vagy csak kis szerepet játszottak.

Feltűnő, mily csodálatos gyorsan helyreáll az orvos és a páciens között a régi kontaktus. Egy páciens például, aki a (befejezetlen) analízis után 4 évig jól érezte magát, a kúra folytatásánál visszaemlékezett az első kezelés minden részletére; még érdekesebb volt az, hogy az orvos emlékezetében is, aki pedig a közbeeső időben a pácienssel semmit, viszont annyi mással intenzíven foglalkozott,

maguktól feléledtek a leglényegtelenebb apróságok is, amik a betegre vonatkoztak: egész gyermekkori története, összes rokonnainak a neve, álmok és ötletek az akkori magyarázattal együtt, még a szóban levő személyek hajának a színe is. Az analízis egy-két órája után már benne voltunk a régi kerékvágásban, mintha nem is négyévi távollétről, hanem csak a szokásos „vasárnapi kéregről” lett volna szó, mellyel a hétfői órán kell megküzdünk. A könnyen gyógyuló esetek tudományos haszna többnyire igen kevés volt, a recidiva azután mélyebb belátást hozott az annak-idején csak felületesen felismert összefüggésekbe.

Freud azon technikai alapelve, hogy a beteget a kezelés alatt sem szabad a való élet izgalmaitól óvni, egyes esetekben a szűkésztől kényszerítve a háttérbe szorul, ha például a kezelés a rokonságtól (a neurózis legfontosabb reagenseitől) távol történik. Ilyen esetekben előfordulhat, hogy a magát gyógyultnak gondoló páciens azonnal, vagy rövid idővel az otthonába való visszatérés után neurotikus tünetek közt megint megbetegszik és mihamar visszatér az orvoshoz (aki különben előkészítette őt erre az eshetőségre). A realitással való érintkezés ezekben az esetekben is a felszínre hajt addig elrejtett lelki tartalmakat.

Az analízis megszakításának harmadik alkalma tisztán külső körülményekből adódik. Vannak nagyon elfoglalt, vagy távol lakó páciensek, avagy olyanok, akiknek évenként csak meghatározott mértékű idő és pénz áll rendelkezésükre; ezek az évek csak 1 — 2 hónapján állhatnak kezelés alatt. Nem lehet állítani, hogy az egyes munkaperiódusok közötti idő nyomtalanul halad az ilyen pácienseken; gyakran felismerhetetlen, hogy a kúra folyamán megismert dolgokat időközben alaposabban feldolgozták és mélyítették. Ez a kis előny azonban elvész amellet a nagy hátrány mellett, hogy ily módon a különben is hosszadalmas kúra beláthatatlanul hosszúvá nyúlik. A folytatólagos analízis tehát minden esetben előnyösebb a megszakítottnál.

Olyan analíziseknél, amelyek egész éven át tartanak, a kúrát az orvos szabadságideje is megszakítja. Olyan páciensekre, akik a kúrát valóban folytatni akarják, ez a megszakítás tulajdonképen nem is jelenti a folytonosság megszakadását, úgy hogy a szabadság utáni első óra nem ritkán formális folytatása annak az analitikai megbeszélésnek, amit az orvos távozása félbeszakított.

A megszakításos analízist érdemes külön névvel is jelölni; discontinuált vagy *frakcionált* analízisnek nevezhetnők.

Szédülés érzete az analízis-óra végén.

(Adalék a pszichogén testi tünetek magyarázatához.)

Az analízis-óra végén, a fekvő helyzetből való felkeléskor, némely páciens szédülést jelez. Az az — önmagában véve észszerű — magyarázat, hogy ezt a hirtelen helyzetváltoztatás (az agy anaemiája) okozza, az analízis folyamán sikerült racionalizálásnak bizonyul, amennyiben ez a helyzetváltoztatási érzet valósággal csak alkalom arra, hogy bizonyos, még cenzúráit érzések és gondolatok megnyilvánulhassanak. Az analízis-óra alatt a páciens gondtalanul átadta magát a szabad asszociációnak és ezzel kapcsolatosan az orvosra való indulatátvitelnek és mintegy abban a téveszmében él, hogy mindig ilyen jó dolga lesz. Az orvos figyelmeztetése, hogy az órának vége, hirtelen felijeszti ebből a (tudatlan) fantáziájából, váratlanul tudatára jön a valódi tényállásnak, hogy ő itt nem érezheti magát „otthon”, mert csak egy a sok páciens közül; a fizetett orvos és nem az önfeláldozó apa áll vele szemben. A lelki helyzetnek ez a hirtelen megváltozása, a *csalódás* (amelynél a beteg úgy érzi magát, mint aki „*a fellegek-ből pottyant le*”) ugyanazt a szubjektív érzést hozhatja létre, ami hirtelen és váratlan helyzetváltoztatásnál érezhető, amikor az ember képtelen az új szituációhoz kompenzáló testmozdulatok és az érzékszervek megfelelő korrektúrája által alkalmazkodni, vagyis megőrizni az „egyensúlyt”; ennek a munkának a tökéletlenül sikerülése idézi elő tulajdonképpen a szédülés érzetét. A csalódásnak ebben a pillanatában természetesen igen könnyen elillanhat a páciens analízisben való hitének az a része, amely nem becsületes meggyőződésen, hanem csak bizalmon nyugszik és a páciens ismét hajlandóvá lesz arra, hogy az analízis eredményeit „szédeltetés”-nek tartsa, amely szóhid a tünet létrejöttét megkönynyítheti. Ennek a megállapításával azonban még nem oldottuk meg

a problémát, hanem csak kitértünk előle, mert nyomban felmerül a kérdés, miért is nevezik egyáltalán a csalót „szédelőgő”-nek, vagyis olyan embernek, aki másokban a szédülés érzetét tudja előidézni? Nyilván azért, mert olyan illúziókat tud ébreszteni, amelyek a csalódás pillanatában (az előbb leírt módon) a szédülés érzetét idézik elő!

Az analízis-óra vége különben szükségkép egy másfajta lelki „ingadozást” is hoz létre. Az analízis-óra alatt nyert teljes asszociációs szabadságnak az eltávozás előtt hirtelen vége szakad és újból feltámadnak azok a logikai, ethikai és esztétikai korlátok, amelyeket a társadalmi lét megkövetel. A gondolkodási folyamatnak ezt a teljes átfordulását, ezt az alávetését a valóság elvének, egy kényszerneurótikus fiú, aki ezt az óra utáni szédülés-érzetet különösen erősen érezte, úgy fejezte ki az ő automobilisztikus terminológiájával, hogy felkeléskor a gondolkodását 50 km.-es sebességről 25 km.-re kell *lefékeznie*.

A fékberendezés azonban — amikor ennek a szükségessége túlhirtelen következik be — az első pillanatban felmondhatja a szolgálatot, mert a gép az új helyzetben egy ideig még a régi „sebesség”-gel dolgozik tovább, míg aztán a kompenzációs berendezésnek végre sikerül úrrá lenni a szituáción, ami meg is szünteti a szédülésérzetet. Legnehezebben sikerül a páciensnek az óra végén ismét megtalálnia a konvencionális hangot az erotika kérdésében. A beteg, aki csak az imént gondolkodás nélkül elárulhatta a legbelsőbb titkait, hirtelen mint egy idegen úrral áll az orvossal szemben, aki előtt szégyellnie kell magát és tényleg úgy szégyelli magát, mint aki azon kapja magát rajta hogy a ruhája nem volt rendesen begombolva. Egy különösen érzékeny páciensnél ez az utólagos szégyenérzés az analízis után egy óráig is eltartott; olyan érzése volt, mintha meztelenül járna az utcán.

Az itt leírt kis szimptomának nincs különösebb patológiai jelentősége, technikailag sem okoz az orvosnak semmi nehézséget és rögtön eltűnik, mielőtt a páciens alkalmazkodott a pszichikai helyzet hirtelen átalakulásához. Csak azért írtam le, mert példa arra, ahogy lelki izgalmi állapotok átáramlanak a testi szférába s ezzel némi adalékot nyújt a hisztériás konverzió megértéséhez. Az analízis-óra végén fellépő szédülésérzet esetében, a lelkiállapot átcsapásakor, a csalódási érzés valószínűleg csak azért alakul át szédülési érzetté, mert mindkét folyamatnál az egyen-

súly analóg *zavara* forog fenn. Lehetséges, hogy minden pszichogén testi szimptóma és minden hisztériás konverziós jelenség *magyarázatánál* gondolnunk kell arra a lehetőségre, hogy a kérdéses lelki és testi folyamatban a finomabb mechanizmus identitása szerepel tertium comparationis gyanánt.

Pszichoanalízis és kriminológia.

A tudattalan lelki élet felderítése és kutatási módszerének kidolgozása — ami a pszichoanalitikai lélektan legfőbb eredménye — forradalmat jelent nemcsak a pszichiátriában, hanem az u. n. szellemi tudományok csaknem minden ágában is. Váratlan eredményekhez juttatta már eddig is a néplélektan, a pedagógiát, a művészeti alkotás és élvezés lélektanát. A nemzetközi pszichoanalitikai egyesület és annak helyicsoportjai már 1908 óta azon fáradoznak, hogy az új lélek-megismerési vizsgáló és kutató módszert — mely megindulásakor csupán orvosi gyógyító eljárás volt — hozzáférhetővé tegyék mindazok számára, akik *Freud* tudományát az elmélet és gyakorlat széles körében alkalmazni szokták.

A társadalomtudomány pszichoanalitikus revíziójára mindezt nem vállalkozott senki; e téren csak töredékes kísérletek és általánosságban mozgó irányító dolgozatok jelentek meg. Halaszthatatlannak tartom, hogy ezt a munkát arra hivatott emberek minél előbb elkezdjék.

De nem szabad várni, míg ennek az új szociológiai segédtudománynak lassan-lassan lerakják az alapjait és felépítik a tetőzetét. Elsősorban azt a munkát kell programmba venni, aminek előreláthatólag lényeges gyakorlati eredményei lesznek. Ilyen feladat, véleményem szerint, a *pszichoanalitikus kriminológia* megalkotása.

Az eddigi kriminológia a büntetteket elméletileg öröklési és környezet-hatásokra vezeti vissza, gyakorlatilag pedig eugenikus, nevelésügyi és gazdaság reformokat javasol a megakadályozásukra. Ez a program alapjában helyes és teoretikus tekintetben minden lehetőséget kimerít, de kivitelében felületes és épen a sokat hangoztatott determinizmussal ellenkezik, mikor a büntettek lelki rugói közül a leghatalmasabb determinánsokat, a *tudattalan lelki élet törekvéseit* és azok keletkezési és megóvási módjait teljesen figyelmen kívül hagyja.

A büntetettek tudatos bemondása és a bűncselekmények tény-körülményének még oly beható megállapítása sem fogja soha kielégítő magyarázatát adni annak, miért kellett annak az egyénnek az adott helyzetben azt a cselekedetet elkövetnie. A külső körülmények a tettet igen sokszor egyáltalán nem indokolják; a tettes pedig — ha őszinte — be kell hogy vallja, hogy tulajdonképpen maga sem tudja, hogy mi vitte rá a tett elkövetésére; legtöbbször azonban nem őszinte még önmagával szemben sem és utólagosan keres és talál magyarázatokat alapjában érthetetlen és lelkileg indokolatlannak látszó viselkedésére, vagyis *racionalizálja* azt, ami *irracionális*.

Mint pszichoanalitikus orvosnak módomban volt néha olyan ideg-betegek lelkiéletét is elemezni, akik egyéb kórtüneteken (hisztériás- és kényszerjelenségeken) kívül bűnözési hajlandóságokban vagy impulzusokban is szenvedtek. Sok embernél sikerült azután az erőszakosságra, lopásra, csalásra, gyújtogatásra való hajlandóságot tudattalan lelki rugókra visszavezetni és e tendenciák erejét épen a pszichoanalitikus kúra segítségével csökkenteni, vagy akár teljesen hatástalanítani.

Ezek az eredmények érlelték meg bennem azt a felfogást, hogy a bűncselekményeket nemcsak mint az idegbetegségek mellékterményét, hanem külön is beható lélekelemzési vizsgálat tárgyává kellene lenni, szóval: a pszichoanalízist a bűnügyi lélektan szolgálatába állítva, meg kellene alkotni *a kriminálpeszichoanalízist*.

E terv kivitele — úgy hiszem — nem ütközik leküzdhetetlen akadályokba.

Elsősorban széleskörű kriminálpeszichoanalitikus anyaggyűjtésre van szükség.

Úgy képelem a dolgot, hogy hozzáértő pszichoanalitikusnak kellene vállalnia a feladatot, hogy jogerősen elítélt és vallomásban lévő büntetettek keressen fel a fegyintézetekben és őket rendszeres lélekelemzésnek vesse alá.

Az ilyenek semmi oka sincs rá, hogy őszintén ne mondja el minden gondolatát és eszmetársítását, amelyek segítségével a cselekmények és tendenciák tudatalatti motívumai napfényre hozhatók. S ha egyszer megkísérelte: az u. n. *indulatáttétel*, vagyis az analitikus személyéhez kapcsolódó érzelem, előbb vagy utóbb még kívánatosná és kellemesé is teszi, hogy ilyen módon foglalkozzanak vele.

Az egyfajta bűncselekmények több személytől gyűjtött lélekelemzési adatainak tudományos egybevetése azután módot fog rá

adni, hogy a bűnügyi determinizmus tátongó réseit szolid tudományos anyaggal töltsük ki.

Ez volna a munkálatok elméleti eredménye. De gyakorlatilag sem tartom a munkát kilátástalannak. Nem szólva arról, hogy csak az igazi bűnözési lélektan alapján fog lehetni a bűntettek *nevelési profilaxisának* a módját megtalálni, meggyőződésem, hogy *a már bűnbe esettek lélekelemző gyógyítása* sem kilátástalan, mindenestre sokkal több kilátást nyújt igazi sikerre, mint a fegyőrök barbár szigorúsága, vagy a fegyintézeti papok szenteskedése.

Nagy perspektívát nyit meg előttünk a büntettek pszichoanalitikus gyógyításának, illetőleg utánanevelésének a lehetősége.

A büntetést eddig sokan a „megsértett jogrend helyreállításával” indokolták, mások elriasztó hatásától vártak kedvező hatást a bűntettek profilaxisa tekintetében; valósággal azonban a mai büntetési módokban könnyűszerrel felfedezhetünk tisztára libidinózus, a büntető közegek *szadizmusát* kielégítő elemeket.

A pszichoanalitikus irány és kezelésmód kiirthatná úgy a végrehajtó közegekből, mint általában a közfelfogásból a büntetés-vágy ily kártékony elemeit és ezzel is megkönnyítené a bűnösök lelki megújódását és a társadalmi rendhez való alkalmazkodásukat.

XXVI.

Rövid feljegyzések az analitikai gyakorlatból.

1. Két tipikus kopro- és paedoszimbólum.

Két nőnél, akiknek félelmi kényszerképzete a gyermektelenségükkel függ össze*) és akiknek tudattalanjában a genitális és szülei erotikáról ugyanolyan regresszió jött létre az analerotikára, mint Freud híres kényszerbetegénél,**) egészen sajátos szerepük volt a *férgeknek* és a *tojásnak*. Mindkettejüket (szinte hihetetlen, hogy a neurózisok gyakran milyen apró részletekig ismétlődnek) már gyermekkoruk óta az az aggodalom kínozza, hogy a hajjukban tetvek vannak. Csodálatosképpen néha — nagy ijedelmükre — *valóban* találnak a hajzatos fejbőrükön egy-egy példányt, ami azonban nem csoda, mert — ellentétben a parazitáktól való nagy félelmükkel — hajtoalettjük dolgában érthetetlen hanyagságot tanúsítanak. A valóságban ugyanis tudattalanjukban mindketten azon vannak, hogy ilyen parazitákat szerezzenek, mert ezek kitűnő alkalmat adnak arra, hogy legrejtettebb tudattalan vágyuk szimbolikus kielégülést nyerjen: t. i. elfojtott vágyakozásuk sok, nagyon sok gyermek után —, akik tényleg úgy élőködnek az anyjukon, mint a paraziták; továbbá a szadizmusuk és az analerotika, amelyhez a nemiekben való csalódás után kényszerültek menekülni (a férgek megölése, vajakálás a piszokban). Hogy a két eset analógiája még feltűnőbb legyen, a páciensek egy másik kopro- és paedoszimbólumot is produkáltak, amely előttem mint ilyen, eddig ismeretlen volt, t. i. mérhetetlen érdeklődést a tyúktojás iránt. Az egyik páciens, mikor, állapota javulván, háztartásával foglalkozni kezdett, gyakran beszélt nekem, milyen érthetetlen élvezetet okoz neki, ha egy kosár friss tojásban turkál, a tojásokat rendezgeti, számol-

*) Az egyik hölgynek van ugyan egy gyermeke, de ez távolról sem elégti ki az ő tudattalanját.

***) Freud: Die Disposition zur Zwangsneurose. Int. Zeitschr. f. Ps. an I. évf. 525 l.

gátja; ha nem szégyellene magát, órákig is eljátszana velük. A másik (egy vidéki hölgy) csaknem teljesen munkaképtelen; az egyetlen hely, ahol valamiképp tevékenykedni tud, a baromfiudvar; órákon tömi a libákat, nézegeti a tyúkokat, amint tojást raknak, — közben ő maga is segít a kotlásnál, amennyiben az ujját bedugja az állat kloakájába és kiveszi a tojást. A tojásnak szimbolikus azonossága a bélsárral és a magzattal még átlátszóbb, mint a férgeké. Nem szabad azonban megfélemleni a tojás pénzértékéről sem; tudjuk, hogy a tojás ára adja mindenütt az élelmiszerek olcsóságának vagy drágaságának fokmérőjét, különösen vidéken, ahol szinte pénzegységként szerepel. Úgy látszik, hogy az analerotika ontogenetikus átalakulása bizonyos analízis jellemvonásokká, némely életfeltételek mellett fennakadást szenved. Ez a tojáskedvelés mindenesetre sokkal közelebb áll az ősi koprofilához, mint a mégis már immateriálisabb pénzszeretés.

Megemlítjük végül, hogy mindkét kopro- és paedoszimbólum mellesleg phallikus vonatkozásokat is árult el.

2. Spektrofóbia.

A tükörtől való hisztérikus félelem és az iszonyat, mikor valaki a saját képmását pillantja meg a tükörben, egy esetben „funkcionális” és „materiális” eredetűnek bizonyult. A funkcionális magyarázat az *önmegismeréstől* való rettegés volt. A materiális: a nézelődőkedv és az exhibicionizmus elől való menekülés. Az arc részei itt is — mint oly sok esetben — tudattalanul a genitális részeket képviselték.

3. Fecsegés.

Számos esetben bizonyul a páciens fecsegése az ellentállás eszközének. Felületesen, össze-vissza beszélnek mindenféle jelentéktelen dologról, hogy ne kelljen az egyedül fontosról szólniok, vagy arra gondolniok.

4. Pompadour-fantáziák.

Így nevezhetnénk bizonyos hetéra-famáziákat, amiket nappali álmódosításukban a legerkölcösebb nők is beváljanak maguknak. Azzal, hogy partnerüket királynak teszik meg, megadják a lehetőségét, hogy máskülönben erkölcstelennek vallott és félretolt hajlamaik is tudatosá legyenek.

5. A legyező, mint genitál-szimbólum.

Egy páciens álmodta: „Egy nőt láttam, a genitáleja helyén legyező volt; ezen a legyezőn járt, a lába le volt vágva.” A páciens erős kasztrációs-komplexuma megbotránkozott a nők penishiányán, s ezért a vulvát legyezőformájúan kifeszített penisnek, de mégis csak penisnek fogja fel.*) Inkább a nő lábszárait áldozza fel. (V. ö. azzal a gyakran megfigyelt perverziót, amely csak sánta vagy amputált nővel keres kielégülést. Egy napilap apróhirdetésében olvastam, hogy valaki levelezni óhajt amputált lábú hölgyekkel).

6. Polykratismus.

Így nevezhetnők Schiller „Der Ring des Polykrates” című költeményének analógiája alapján azt a babonás félelmet, hogy valakinek csak azért van nagyon jó sora, hogy annál keményebb legyen aztán isten büntetése. Analitikailag ez egy esetben a páciens saját, büntetendő fantáziák miatti rossz lelkiismeretére volt visszavezethető.

7. A vagina cipőszimbólumának variánsa.

Egy páciens azt álmodja, hogy „egy gummi-sárcipőt (galosni) kell keresnie a piszkos földön, mialatt a fivérei és mások a feleségeikkel már régen előrementek.* (A jelenet egy mulatság után való hazamenéskor, vagy hasonló alkalommal játszódott le.) A páciens még nőtlen, a fiatalabbik fivére már régen megházasodott. A páciens egy már nem fiatal férjes asszonyhoz van kötve, akinél egy gátrepedés következményeit operációs úton kellett megszüntetni. Az álom előtti nap ki nem elégítő nemi érintkezése volt, amelynél a páciens nem tudott elkészülni (mint az álomban). A piszok célzás arra a szégyenre, amit akkor érezne, ha a férj tudomást szerezne a dologról. Ezért változott át a normális cipőszimbólum a sáros és jól tágítható sárcipővé.

(A szimbólumoknak ezek az individuális variánsai abban különböznek az általánosaktól, hogy ezekhez bőven asszociálódnak ötletek, míg különben az álmodónak ritkán jut eszébe valami a szimbólumokhoz.)

*)A legyező felnyitását az álom kétségkívül a penis-erekció szimbólumaként alkalmazta.

8. A test szimmetrikus érintésének kényszere.

Sok ideges, de néha az egyébként normális ember is különös babonás kényszert érez. Ha egy testrészüket véletlenül vagy szándékosan megérintik, kényszerítve érzik magukat arra, hogy az azzal szimmetriás testfelületet is hasonló módon megérintsék. Ha például a jobb kezükkel megfogják a jobb fülüket, akkor a baljukkal azonnal oda kell kapniok tökéletesen ugyanazon módon a bal fülükhöz. Ha ezt elmulasztják, akkor nyugtalannak érzik magukat, mint az kényszertünetemények megakadályozásakor általában történni szokott.

Egy esetben alkalmam volt analizálni egy leányt, aki egyéb neurotikus tünetei mellett ebben a különbségben is szenvedett (amit azonban szubjektíve nem érzett betegesnek). Ezen tünet okára irányuló egyenes megkérdezés — mint rendesen — nem adott magyarázatot. Az első asszociációs ötlet gyermekkori jelenetekhez vezetett vissza. A szigorú nevelőnő, akivel szemben ő nagy szorongást érzett volt, a mosakodásnál nagyon ügyelt arra, hogy a gyermekek mindig mind a két fülüket és mind a két kezüket rendesen megmossák és ne elégedjenek meg az egyik testfél megtisztításával. E magyarázat után hajlandó lett volna az ember, a „szimmetriás érintési kényszert” „posthipnótikus parancsa automatizmus”-nak minősíteni, amely a sok év előtt hallott intések után még mindig érvényben tud maradni.

Mint mindig, ezt az egyszerű magyarázatot most is fel kellett cserélni” egy komplikáltabbal. Ugyanaz a nevelőnő u. i., aki a test alapos megmosására és dörzsölésére oly nagy súlyt helyezett, egy testrészt, a genitálét, mindig kihagyatott velük, azt mosni vagy egyáltalán csak megérinteni is egyáltalán nem volt szabad. Pedig épen ez az a testrész, aminek a dörzsölése és mosása nem volt kellemetlen feladat, hanem élvezetes.

Ahhoz a feltevéshez jutottam, hogy a mosakodásban való túlzásnak és a szimmetriás testrészek megérintésének a kényszere tulajdonképpen *dacot* jelent, ami itt a kötelességtudás és szorgalom mezébe öltözködik. A szimmetriás testrészek megérintésének kényszere annak a kételynek a túlkompenzációja, vajjon nem volna-e jobb épen *egy bizonyos* testrészét érinteni a középvonalban.

A páciens nővére, aki különben mentes a neurózistól, a „szimmetriás érintési kényszer” tünetében osztozik vele.

9. Ha a páciens analízis közben elalszik.

A páciensek az analízis alatt (az ellenállás tetőfokán) gyakran panaszkodnak álmoságról, sőt fenyegetőznek is azzal, hogy el fognak aludni, így fejezik ki elégtelenségüket a „céltalan”, „értelmetlen” és „unalmas” kúrával szemben. Az orvos megmagyarázza nekik, mire céloznak a fenyegetőzésükkel, mire megint fellelevenednek, jeléül annak, hogy eltaláltuk az igazságot. Egyik páciensem azonban a fenyegetéssel nem elégedett meg, hanem egynéhányszor tényleg el is aludt. Én nem zavartam őt és vártam, mert meg voltam róla győződve, hogy ez az alvás (már arra való tekintettel is, hogy „az idő pénz”) nem fog sokáig tartani, tudtam azt is, hogy abban fő a feje, hogy ad abszurdum vigye az én módszeremet, hogy t. i. ő egyre csak beszél, én meg hallgatok. Tovább hallgattam tehát és a páciens valóban körülbelül öt percig aludt, de aztán felriadt és tovább folytatta a munkát. Ezt ismételte három-négyszer. Az utolsó alkalommal szendergés közben volt egy álma is, amelynek megfejtése megerősítette már előbb alkotott magyarázatomat, hogy a páciens azért választotta az ellenállásnak ezt a fajtáját, mert így kifejezést adhatott passzív-homoerotikus fantáziáinak is. (Fantázia az álomban reátörő erőszakról.) Hasonlóan magyarázható számos páciensnek az a vágya, hogy hipnotizálják őket.

10. Szégyenlős kezek.

Fiatalembereknél, de felnőtteknél is, elég gyakran megfigyelhető, hogy a kezüket nem tudják hova tenni. Valami megmagyarázhatatlan érzés arra kényszeríti őket, hogy a kezüket valamivel foglalkoztassák, de megfelelő foglalkozást sehogy sem találnak. Ezenfelül azt hiszik, hogy a jelenlevők megfigyelik őket, mindenféle képen (többnyire ügyetlenül) próbálgatnak a kezükkel valamit csinálni, de elszégyellik magukat, ami csak fokozza a zavarukat és az mindenféle tévceseleményre: tárgyak, poharak eldöntésére stb. készíti őket. A figyelmük mindenképp túlerősen rá van irányítva a kezük helyzetére és mozgására és ez a tudatos megfigyelés zavarólag hat máskülönböni közvetlenségükre, vagyis a testtartás és kézmozdulatok automatizmusára. Egyesek úgy menekülnek e zavarból, hogy a kezüket az asztal alá, vagy a zsebükbe dugják, mások ökölbe szorítják a kezüket, vagy a karjukat és kezüket valami merev tartásra szoktatják.

Tapasztalásom szerint ezekben az esetekben egy *nem eléggé elfojtott onánia-vágy* érvényesül, ritkábban valamely más „illetlenség”, mint a körömrágás, orrpiszkálás, vakaróztatás stb. legyőzött tendenciája. Az onanizálás elfojtása ily esetekben csak odáig jutott, hogy az elvégzendő cselekvésnek (a maszturbációnak) a célja már nem tudatos, a mozgás ösztöne még érvényre jut. A kéz-foglalkoztatás kényszere csak elfojtott megnyilvánulása a maszturbációs tendenciának, de egyszersmind kísérlet annak realizálására. A sajátos megfigyelési kényszer az elfojtott exhibíciós hajlamban leli a magyarázatát, amely eredetileg a genitáliákra vonatkozott, azután a test kevés fődétlenül maradt részére (az arcra és kézre) lett áttolva.

Ha alaposabban szemügyre vennők azokat a tendenciákat, amelyek a lappangás időszaka alatt elfojtának és a pubertás korában ismét érvényesülnek, de a tudat által visszautasítatnak, vagy félreértetnek: akkor a kamaszkor idejének sok egyéb „különös” és „komikus” sajátosságát is meg tudnók magyarázni.

11. Szemdörzsölés — onánia.

Egy kényszerneurótikus páciensem, akinek bajában az elfojtott onánia-hajlam nagy szerepet visz, nemi izgalmakra heves szemhéjviszketéssel reagál, amit dörzsöléssel igyekszik csillapítani, itt rá kell mutatnom a szem és genitale szimbolikus indentitására.

12. Élősködők, mint terhességi szimbólumok.

Az élősködőktől való szertelen félelem és azon indulattelt fedőképzetek mögött, amik azzal a megszégyenüléssel foglalkoznak, amit ilyen „tisztátlanság”-nak a felfedezése okoz, számos esetben a *terhességnek* tudattalan fantáziája rejtőzött. A terhességben és férgeességben — a szégyenen kívül — az is közös, hogy mindkettőben apró élőlények élősködnek a testen illetve a testben. Ugyanez áll a bélférgekre is. (Magzat „kicsi féreg”.) Féreg az álomban is ugyanígy fejtendő meg.

13. Félelem a szivarozástól.

Ez többnyire más (erotikus) élvezettől való szorongást jelképez, amit a páciens veszélyesnek tart. A szivarozás és nemi érintkezés olyan dolgok, amiket a felnőttek megengednek maguk-

nak, de a gyermeküket megfenyítik érte vagy elijesztik tőle. Emlékeztetek az antialkoholizmusról adott magyarázatomra. (Ideges tünetek: „Alkohol és neurózis” cikk.)

14. Egy tünet „elfelejtése”.

Egy nőpáciensem, akinek alvás előtt szokása volt az ágy alá nézni, vajjon nem rejtőzik-e ott valami rabló, egy este elfelejtette megtenni ezt az óvintézkedést. Ugyanezen éjjel azt álmodja, hogy egy fiatalember üldözi és késsel fenyegeti. Az elemző asszociációk az álomtól egyrészt infantilis szexuális eseményekhez vezetnek, másrészt egy elalvás előtti fantáziájához; a különben igen prúd hölgy megengedte magának akkor, hogy ifjú vizavijával szexuális érintkezésbe képzelje bele magát. Feltehető, hogy a szoba-átkutatás elfelejtése azt a célt szolgálta, hogy ezt a fantáziát — bár szorongásossá torzítva — az álomban tovább szöhesse. Minthogy nem kutatott a „rabló” után, az erre-gondolás könnyebben „megzavarhatta” a páciens álmát.

15. Múló tünetképződés: a beteg pozitúrája a kúra közben.

Két férfpáciensem olymódon árulta el passzív homoszexuális fantáziáit, hogy az analízis-óra alatt a hanyatt- illetve oldalfekvésből időnként hasra feküdtek.

16. Ágynemű-szimbolika.

a) Egy fiatalember rendszerint csak akkor kap pollúciót, ha az ágyneműjét frissen áthúzzák. Megfejtés: a tisztát (a nőt) akarja bepiszkítani; egyszersmind (tudattalanul) arra kényszeríti nőhozzátartozóit, akik utána takarítanak, hogy tudomásul vegyék a potenciáját.

b) Egy férfinak relatív impotenciája van: csak akkor tud kohabitálni, ha az előbb feltétlenül sima lepedőt a kezével szét-túrja, vagy ha a nő sima papirosra fekszik, amit a férfi közvetlenül az aktus előtt összegyűr. Ez a tünet túldeterminálnak bizonyult: 1. gyermeki szerelmének tárgya valamikor egy ráncos-arcú öreg rokona volt, 2. szadizmus, 3. emlékezés az ágyneműn való onanizálásra.*)

*) A bőr- és fehérmemű-ráncokhoz 1. a „Fliegende Blätter” következő élcét: „Mit akarsz kisfiam avval a vasalóval ?” — „Ki akarom vasalni a nagymama arcát.”

17. A sárkány, mint erekciós-szimbólum.

Egy páciensem közli velem üldöztetési téveszmében szenvedő nagybátyja esetét, aki bár túl van a harmincon, még mindig kis fiúkkal játszik, gyakran a membrumját mutogatja nekik és különös ügyességgel készít óriási papírsárkányokat, hosszú farkkal. A sárkányt olyan magasra eresztette, amíg eltűnt a szem elől, a zsinórját egy székhöz kötötte, arra ráültette az egyik fiút és őrtült, ha a tovaszálló sárkány feldöntötte a széket és vele a fiút. (A paranoia és homoszexualitás együvé tartozósága ebből a példából is kitűnik.) — Eszünkbe juthat ez alkalomból *Dickens* Copperfield David-jának elmebetege, *Mr. Dick*. Ő is mindig fiúkkal játszott és sárkányokat eregetett, amikre a meggyilkolt I. Károly király haláláról való fantáziáit írogatta. — Ha ez valamely páciensünkkel történne, akkor őt — ha olyan kedélyes volna is, mint *Mr. Dick* — tudattalan apa(király)gyilkosnak kellene minősítenünk, aki azonban másfelől tiszteli az apai tekintély jeleit*).

18. A flatus a felnőttek privilégiuma.

Előfordul, hogy az analizálandó betegnek azzal a hajlandósággal kell küzdenie, hogy óra közben hallható és érezhető flatust produkáljon; különösen akkor teszi ezt, ha az orvossal elégedetlen. Ez a tünet azonban nem csak az orvos kigúnyolását jelenti, hanem azt is akarja mondani, hogy a páciens olyan dolgokat is meg akar engedni magának, amiket az apja valamikor megtiltott. Ez az „Ungenierteit” itt azokat az előjogokat is képviseli, amiket a szülők maguknak megengednek, a gyermekeiktől azonban szigorúan eltiltanak.

19. Infantilis felfogás a női nemi szervről.

Egy gyermekkorában erősen megfélemlített páciens (jelenleg kasztrációs félelmek következtében impotens) azt álmodja, hogy angol tanárnőjének *nyakkendőt* vásárol, ami azonban tulajdonképen

*) A sárkányeregetés szimbolikájához 1. Az *Anthropolyteia* VII. kötetében közölt gross-frankfurti elbeszélést (26. szám): „A sárkányeregetés” -t. A kis fiú kérde atyját, hogy a gyermekek miért csak ősszel eregetnek sárkányt. Az apa elmagyarázza: „Sárkányt eregetni csak akkor lehet, ha a gabona le van aratva, mert csak akkor lehet a földön nagyobb távolságokra futni; de én, az én „sárkányomat” egész évbe' eregetem (steigen lassen)”.

nem egyéb, mint egy összegöngyölt *ángolna*. Az analízis kideríti hogy ő penist (hal, nyakkendő) akar neki vásárolni, minthogy irtózik a penis nélküli (kasztrálás, asszony) személyektől. Hogy szorongás nélkül közeledhessék a nőhöz, a vaginát összegöngyölt penisként kell felfognia.

Egy másik páciens arra az infantilis felfogására emlékszik tudatosan, hogy a nőknek rövid, de vastag penisük van igen tág urethrával, amelynek lumene elég tág ahhoz, hogy befogadja a férfi penisét. Annak az elgondolása, hogy vannak penis nélküli személyek is, a kasztrációs komplexummal való közeli asszociáció folytán a gyermekre nézve igen kellemetlen (*Freud*), úgy hogy mindenféle elméletet kell koholniuk a női nemi szerv felől, amik mind egyeznek abban, hogy a nőnek — a látszat ellenére — *van penise*.

20. Gyermek felfogása az emésztésről.

A hároméves kisfiú kérdi; „Doktor bácsi, mi van a hasadba, hogy olyan kövér vagy?” A házi orvos (viccesen): „Kaka!” Mire a gyermek: „Hát te olyan sok kakát eszel?”

A kicsi a hasat üregnek képzei, ami változatlanul tartalmazza a lenyelt ételeket, mint ahogy a mesében és mítoszban is a Kronosztól, a farkastól, a cethaltól felfalt ember, az emberevő vagy az állat megölése után elevenen születik újra, vagy *hányás* útján jön a napvilágra. A kis kíváncsi kijelentése azonban arra is utal, hogy ő az evés és széklet közötti oki kapcsolatot még nem ismerte fel és az utóbbit külön funkciónak tartja. Hiszen tudjuk, mily nehezen ment, amíg az emberiség ilyen összefüggéseket meg tudott állapítani. A harmadik, amit itt a „gyermekszó” elárul, az a 'magától érthetőség, ahogyan ő a bélsárevést is feltételezi az embernél.

21. Undorodás a reggelitől.

Igen sok gyermek undorodik a reggeli elfogyasztása ellen. Az undor sokszor leküzdhetetlen; semhogy egyenek, inkább üres gyomorral mennek ezek a gyermekek az iskolába; ha pedig rájuk kényszerítik az ételt, megesik, hogy azonmód kihányják. Nem tudom milyen élettani magyarázatát adják a gyermekorvosok ennek a jelenségnek és hogy egyáltalán foglalkoztak-e már vele. Nekem egy ilyen eset pszichoanalitikus vizsgálata révén a dolognak lélektani magyarázata adódott.

Betegemnél ez az undor megmaradt felnőtt korában is és magyarázatképen az derült ki, hogy annak tulajdonképeni előidéző oka nem volt más, mint az anyja kezétől való undorodás. Már kisgyermek korában tudott a szülők nemi érintkezéséről, de ezt a tudását elfojtotta, mert összeegyeztethetetlen volt irántuk való gyengédségi érzelmeivel és tiszteletével. Mikor azonban reggel az anyja a hálószobából jövet ugyanazzal a kézzel, mely az utált cselekménynél szerepelhetett, előtálalta a reggelit, — előbb még talán meg is csókoltatta a kezét a gyerekekkel — akkor az elfojtott rezdület mint reggelitől való undorodás nyilvánult meg, anélkül, hogy a gyermeknek sejtelve lett volna idiosynkráziája tulajdonképeni oka felől.

Gyermekorvosok feladata volna utána nézni, vajjon ez a magyarázat más esetekre, vagy épen valamennyire érvényes-e. Ez esetben útmutatást nyernénk az állapot gyógyítására is.

Más alkalommal mutattam rá, hogy az undorérzet és a köpködés, illetve hányás közti sajátos kapcsolat arra mutat, hogy a tudattalanban él valamiféle koprofil tendencia, mely az „undorító” dolgok lenyelésére készítetne. E szerint a köpés és hányás már ellenhatási képződménynek tekinthető a koprofilia ellen. Ez a fel fogás igazolódott a „reggelitől való undor” analizált esetében is.

22. Egy gyermek zárkózottságának oka.

Egy fiatalasszony vigasztalhatatlan, mert idősebbik (4 éves) fia feltűnően zárkózott; mindent megpróbált, hogy a kicsit megszólaltassa, de hiába. Még amikor elküldték az angol bonnet, — akít a gyermek nagyon szeretett, — akkor se nyilvánított semmi érzelmet az anyja előtt. Az anya kéri, legyen őszinte, hiszen az anyjának mindent elmondhat, ami a szívéen fekszik. „Igazán megmondhatok mindent?” — kérdi a kicsi. „Igen, kérdezz csak” — feleli az anyja „Na akkor mondd meg nekem, hogy születnek a gyerekek!”

Csattanó megerősítése *Freud* azon felvételének, hogy a szülőknek a tudnivágyó gyermekkel szemben való őszinteségihiánya tartós érzelmi és intellektuális zavaroknak lehet az oka.

23. Kinek meséljük el álmainkat.

Mi analitikusok tudjuk, hogy az ember belső kényszer folytán öntudatlanul is épen annak a személynek mondja el szívesen

az álmát, akire annak lappangó tartalma vonatkozik. Ezt azonban úgylátszik már *Lessing* is sejtette, amikor a következő disztichont írta:

Somnum.

Alba mihi semper narrat sua somnia mane.

Alba sibi dormit: somniat Alba mihi.

24. A jus primae noctis geneziséhez.

Már eleve valószínű volt előttem, hogy a földesúrnak összes jobbágy női defloreálásához való joga a patriarchális idők maradéka volt, amikor is a családapának joga volt rendelkezni a ház összes asszonyai fölött. Az apa — pap — isten tekintélybeli azonosulásának ismerete alapján a következő vallásos szertartásokat is felhozhatom e vélemény támogatására: Pondichéry környékén az újdonsült asszony a bálványnak áldozza a szüzességét. India egy-némely vidékén a papok helyettesítik ebben az istent. Calicut királya országa legtekintélyesebb papjának engedi át első éjszakára a leányt, akit feleségül választ. (H. *Freimark*. Okkultismus und Sexualität. 75 oldal) A legközelebbi közelünkben, Horvátországban, állítólag olyik családapa még most is jogot formál arra, hogy menyével, fiatalon megházasodó fiának felnevelkedéséig, nemileg érintkezzen. Ezen vallásos- és népszokások neuropatologikus paralleljeként értelmezem számos neurotikusnak azokat a többnyire tudattalan fantáziáit, amelyekben nemi közösüléskor az apát gondolják oda elődjüknek.

25. Tudattalan incesztus-fantáziák megfejtése egy tévceselexmény alapján.

A „La Vie des Femmes Galantes”-ban *Brantôme* (született 1530-ban, meghalt 1614-ben) többek között a következőt mondja el: „Emlékszem egy híres fejedelemre. Ez, mikor dicsérni akart egy nőt, akinek szerelmét élvezte, ezt mondta: Szép nagy ágyasom van, olyan mint asszonyanyám. E kifejezés kétértelműsége miatt hozzáfűzte, hogy nem azt akarta mondani, hogy az a nő ép olyan nagy rima, hanem hogy ép olyan nagyra nőtt, mint amaz. Gyakran mond az ember olyat, amire nem gondol, de gyakran anélkül is, hogy arra gondolna, hogy most az igazságot mondja.”

XXVII.

Jones professzor pszichoanalitikus dolgozatai.*)

Jones tanár pszichológiai és pszichoterápiái munkáinak ebben az értékes gyűjteményében formális enciklopédiáját nyújtotta a pszichoanalízisnek. Megbeszéli benne az új tudomány minden fontosabb kérdését külön kis monográfiák formájában; *Freud* iskolájának különben szétszórt munkáit összegyűjti, egymással összhangba hozza és találó példákkal és világos fejtegetésekkel kíséri.

Az első e munkák közül a „mindennapos életben való racionalizálás”-sal foglalkozik, amely fogalmat *Jones* alkotott meg és amely olyan szükségesnek bizonyult, hogy minden pillanatban használnunk kell. Ez a szerencsésen választott kifejezés azokra a „szekundár megmunkálási módok”-ra vonatkozik, amelyekkel az *én* a kellemetlen belátások elöl kifogásokkal és ártatlan magyarázatokkal menekülni igyekszik. A „*Freud* pszichológiája”-ról szóló tanulmányban *Jones* azt a nehéz feladatot vállalja, hogy a *Freud* különböző műveiben szétszórt pszichológiai megismeréseket egy egységgé fűzze. Tudjuk, hogy *Freud* tanár mennyire óvakodik az elhamarkodott rendszeralkotástól és ebben *igazat* kell neki adnunk. Nagyon is sok bajt okozott már az olyan eleve elfogult tudomány, amely azután új tapasztalásokkal szemben vaksággal van sújtva. *Jones* nem esik bele ebbe a hibába. Ő megalégszik a tények csoportosításával és annyi elmélettel, amennyi ebből a csoportosításból erőszakolás nélkül adódik. A „mindennapos élet pszichopatológiájáról”, az „álomfejtésről”, a „szuggesztiónak a pszichoterápiában való alkalmazásáról” szóló fejezetek sikerült kifejtései e témáknak. Külön fejezetek tárgyalják a pszichoneurózisok modern felfogását, a viszonyt organikus és funkcionális betegségek között, a pszichoanalízist mint terápiát, az analitikus módszert, a szóasszociációk értékesítését a neurózisok

*) *Ernest Jones, M. D., London, Professor of Psychiatry, Papers on Psycho-Analysis* (London, Baillière, Tindall & Cox, 1913.

kezelésében, egy temperamentumos tanulmányában pedig *Freud* elleneseivel száll szembe. Ezen didaktikus részen kívül, amely a könyv olvasását megkönnyíti a kezdő számára, egész sorát találjuk a könyvben *Jones* saját kutatásainak, amelyek közül kiemelem a nevelésről és a szublimálási folyamatról való szociológiai igen értékes munkáit. Nem kevésbé tanulságosak azonban a beteges szorongás pathológiájáról, az álmok utóhatásáról az éberlétre, az álomnak a neurotikus szimptomákhoz való viszonyáról szóló eredeti tanulmányok, valamint a kazuisztikus közlemények. Sajnos, meg kellett elégednem azzal, hogy a tanulmányoknak csak a címeit közöljem, azt remélve, hogy az olvasónak a könyv tartalomgazdagsága ösztönzést fog adni az elolvasására. Meg fog győződni róla, hogy ezekben a munkákban csodálatraméltó olvasottság egyesül az anyag kritikus elrendezésénél és tagadhatatlan eredetiség nagy szerénységgel.

A bordeaux-i pszichiátriai iskola a pszichoanalízisről. *)

Még nem záródtak be a nemzetközi tudományos érintkezés kapui, amikor — 1914 május 1-én — a bordeaux-i pszichiátriai klinika nagynevű vezetői egy könyv kiadásával a pszichoanalízisnek mintegy hivatalos bebocsátást engedtek a francia irodalomba, ahol ez addig — kisebb közleményektől eltekintve — csak *Janet* felületes kritikája által volt képviselve. A szerzők, úgy látszik, már akkor is tudatában voltak egy olyan vállalkozás vakmerőségének, amely német nyelven írt tudományért emelt szót, mert már az előszóban felhoznak egy-némely megokolást, amellyel a „tudományos germanizmus” vádjá ellen akarnak védekezni. Az már a közben beállott szomorú viszonyoknak előjele, hogy egy tudományos mű szerzői egyáltalán szükségesnek tartják rámutatni arra, hogy a „függetlenségi törekvésnek” a tudományban nem szabad idegengyűlöletté fajulnia. A „*pensée Freudique*” — mondják tovább — (túlhajtásaitól eltekintve) „nem minden nagyság nélkül való”, van benne „néhány alapvető, termékeny gondolat, amely a pszichológia és pszichiátria legklasszikusabb törekvéseire emlékeztet”, ezért remélik, hogy a pszichoanalízis Franciaországban „méltó fogadtatásra talál és az őt megillető lelkiismeretes megvizsgálás tárgya lesz”.

Már a szerzőknek az a bátorsága is, amellyel a tudományos sovinizmust elítélik, szimpatikusan érintett minket; ez utóbbi szavak pedig jogossá tették azt a várákozásunkat, hogy egyebekben is szabadgondolkodóknak fognak bizonyulni, szabadoknak nemcsak nemzeti, de tudományos előítéletektől is.

A második előszóban rámutatnak a pszichoanalízis irodalmának

*) *E. Régis*, Professeur, et *A. Hésnard*, Assistant de clinique psychiatrique a l'université de Bordeaux: *La Psychoanalyse des Névroses et des Psychoses*, ses applications médicales et extramédicales Paris, Librairie F. Alcan, 1914. 384 lap.

óriási felhalmozódására és arra a hiányra, hogy annak a különböző művekben elszórt elvei sehol sincsenek rendszeres összefüggésben elénk tárva. Szerintük ez nagy akadálya ez új lélektan elterjedésének különösen Franciaországban, „melynek szelleme, bármily kíváncsi is minden új hipotézisre, megkívánja a megismerésre váró elmélettől, hogy szintetikus és világos legyen”*) Csak ilyen és ehhez hasonló módszertani megfontolások tudják — *Régis* és *Hésnard* szerint — a franciákat valamely tudományos tétel tanulmányozásától Éleve visszatartani, soha sem érzelmi, pl. erkölcsi vagy vallási motívumok; a francia szellem a szerzők szerint ehhez túlságosan tág horizontú és minden disszimulációtól irtózó.

A szerzők tehát, alkalmazkodni akarván a francia szellemhez, feladatukká teszik, hogy a „zseniális, de összefüggés nélkül tárgyalt hipotézisek ezen össze-visszaságába belevigyenek valamit az ő latin világosságukból és harmóniájukból”. Nem törődve a tan fejlődéstörténetével sem azzal az aránnyal, amelyben e módszer alkotója és az ő tanítványai a tan egyes részeit feldolgozták, ők most azt az „abstrakt szintézist igyekeznek visszaadni, amely minden franciában kialakul, ha elmerül e tan tanulmányozásába”.**)

Nem mulaszthatjuk el, hogy a bírálók ezen munkatervével szemben már itt ki el mondjuk egy kifogásunkat. Mi úgy hisszük, hogy a pszichoanalízis, ez a fejlődésben levő tudomány, amelynek medrét új, váratlanul feltáruló csatornák egyre tágítják, jól teszi, ha még sokáig beéri a tények összefoglalásával és az egymás mellett fekvők összekapcsolásával és tartózkodik minden merev elvonástól és meghatározástól. A túlkorai rendszerbefoglalás, amit *Régis* és *Hésnard* szerint a latin szellem megkíván (hiszen szerintük ennek a szellemnek egy nem világosan megfogalmazott tannal való foglalkozás egyáltalán ellenére van), véleményünk szerint csak látszólagos exaktság és a tények meghamisítását rejt magában. Ez az exaktság csak látszólagos, mert nem számol a valóban meglevő nehézségekkel és homályosságokkal, s meghamisítja a tényeket, mert úgy tesz, mintha kezdettől fogva ismeretesek lettek volna a világos alapelvek, amelyekből az egyes tények szükségképen következnek. A valóságban, ha egy tudományos elmélet fejlődését in statu nascendi követjük, oly sok meglepetés ér bennünket, annyiszor kell új és új definíciókat

*) „... surtout en France, ou les esprits, quoique curieux de toutes les nouvelles hypotheses, exigent, pour accepter de connaitre une théorie, qu'elle soit synthétiquement et clairement exprimée.”

**) „... la synthèse abstraite qu'évoque dans tout esprit français l'étude approfondie de la doctrine.”

csinálnunk, hogy végül is leteszünk arról, hogy minden fejlődésnek ezzel a Prokrustes-ágyával egyáltalán törődjünk és legfeljebb csak kivételesen és rövid használatra szánjuk rá magunkat ilyen nagyon általános és épen ezért kevesetmondó megformulázásokra. De ne legyen a mi elutasításunk se elhamarkodott; várjunk, hátha sikerül a szerzőknek előzetes benyomásunkat megváltoztatni. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a pszichoanalízis nem vállalhatja a felelősséget ezért a reglamábaszedésért; e megformulázásokért minden dicséret és minden gáncs a szerzőket illeti meg.

A testes könyv két, nagyon egyenlőtlen részre oszlik, az első 300 oldal az elmélet igen beható ismertetését és a pszichoanalízis alkalmazását, az utolsó 100 oldal a szerzők tulajdonképeni kritikai állásfoglalását foglalja magában.

Megfelelően a mű előre megjelölt módszerességének, az ismeretetés a pszichoanalízis *definíciójával* kezdődik; tény, hogy ezt eddig még senki sem kísérelte meg. Szól pedig ez szószerint a következőképen: „A pszichoanalízis a pszichoneurózisok egy lelki vizsgáló- és gyógyítómódszere, amely az emberi lélek legtöbb egészséges és kóros működési-formájának széleskörű *magyarázó* rendszeréből van levezetve (inspirée) és amelynek jellegét az affektív törekvések és azok hatásainak analízise adja meg; e törekvések legnagyobb része a szexuális ösztönből folyónak tekintetik.”

Jó definíciót — ismétlem — mi is aligha tudnánk javasolni, de hogy ez a leírás hiányos, az első pillantásra észrevehető. A pszichoanalízis fogalmának meghatározásából például semmiesetre se hiányozhat a *tudattalannak* a hangsúlyozára, mint ami az egész tan integráló alkatrésze. A szerzőknek ezt a hibáját azonban meg tudjuk bocsátani, a tapasztalatok ilyen nagy tömegét egyetlenegy, ha még oly hosszú körmondatba beleszorítani, valóságos bűvészmutatvány volna.

A másik kifogást az ellen az állítás ellen emeljük, hogy a pszichoanalízis az affektív törekvések legnagyobb részét a szexuális ösztönből vezeti le. A pszichoanalízis sohase merészelte eldönteni azt, hogy a lelki vágyak közül mennyi a szexuális és mennyi az, ami más — pl. egoisztikus — eredetű. Csak azt állítja, hogy a szexuális-ösztönerő *sokkal nagyobb* és változatosabb szerepet visz a lelki életben, mint eddig hitték, hogy szexuális momentumok valószínűleg csaknem minden cselekvésbe *belejártszanak*, gyakran *példaképpen szolgálnak* e között és azon állítás között, hogy a pszichoanalízis csaknem mindent a szexualitásból vezet le, olyan nagy a különbség, hogy azt a kritikusoknak nem lett volna szabad

elhanyagolniuk. Ez a súlyos tévedés különben az egész könyvön végigvonul, úgy hogy még majd vissza kell rá térnünk.

A pszichoanalízis történetének és elterjedésének rövid ismeretése után a szerzők újból rátérnek a pszichoanalízisről szóló kevés francia dolgozatra. Majd röviden megemlékeznek e módszer klinikai alkalmazásáról, ahogy vele a szerzők megpróbálkoztak és aminek eredményét másutt közölték volt. (Encéphale, 1913.) Ehhez a közleményhez most — sajnos — nem férhetünk hozzá, ezért le kell mondanunk arról is, hogy éppen azoknak a tapasztalatoknak, amelyekre R. és H. nézeteiket felépítették, megállapítsuk a teherbíróképességét. Kár, hogy a szerzők tapasztalataikat, ha még oly röviden is, nem közölték itt is és nagyon is elméleti téren mozgó munkájukat nem élénkítették fel némi kézzelfogható realitással. Ebben a formájában művük csupa elmélet és kritika és az olvasó kíváncsisága a szerzők saját tapasztalatai iránt kielégítetlen marad.

Bárki fogja is egyszer a pszichoanalízis első tankönyvét megírni, feltétlenül példát kell vennie e mű szerzőitől. Érdekes látni azt az odaadást, amellyel a pszichoanalízis ismertetése közben bele tudnak mélyedni előttük idegen, olykor ellenszenves gondolatsorokba, milyen gondosan felkutatják *Freudnak* száz helyen elrejtett elvi kijelentéseit, milyen ügyesen tudnak a szétszórt szálakból kerek elméletet szőni. A szerzőknek ebben bizonyára segítségükre van a franciáknak — általuk méltán dicsért — hajlama a világosságra és rendre.

A „Le psychodynamisme” című fejezet *Freudnak* a lelki folyamatokról való, lényegében dinamikus felfogását igyekszik rendszeresen ismertetni. (A „pszichodinamizmus” sikerült kifejezés; a szerzőktől ered, eddig inkább „dinamikus pszichológiáról” szölvünk. Hálásak vagyunk a szerzőknek ezért az új szóért, de megjegyezzük, hogy ugyanők más helyen szemére vetik *Freudnak* kedvtelését „a tudományos szókincs heterogeneitásában és az összetett pszichológiai műkifejezések mértéktelen használatában”). *Freud* pszichodinamizmusát szembeállítják *Janet pszichostatikus* felfogásával és joggal emelik ki a pszichoanalízis egyik leglényegesebb jellemzőjeként azt, hogy ez „a lelki életet antagonisztikus, egyenként vagy eredővel ható elemi erők állandó fejlődésben levő rendszerének” fogja fel.

Freud tudattalanjának az értelmezését kevesen fogták fel még olyan helyesen, mint a szerzők. A tudattalan valóban nemcsak a tudatosnak ellentéte, mint *Lipps* gondolja, nem azonos a filozófusok tudatalattijával sem, hanem maga a belső valóság, „le réel psychique”, amit a belső észlelés ép oly nehezen és tökéletlenül tud fel-

fogni, mint az érzéki észlelés a külvilágot. Kevésbé sikerült a „tudatelőttes”-nek (préconscient) a definíciója. Ez szerintük egy közbenső zóna a tudatos és tudattalan között és „magában foglalja az álmodozás, szórakozottság, inspiráció, éjszakai álm minden tünetét, amik számunkra az ismeretlen belső realitás szubjektív lelepleződését jelentik, mintegy követői a belső reálisnak, az ő reflexei, az ő visszhangjai.” Ez az eléggé homályos leírás elfelejti hangsúlyozni, hogy a „nagy cenzúra” — és a nagy lelki különbség — nem a tudatelőttes és a tudatos, hanem a tudattalan és tudatelőttes között keresendő és hogy a tudatelőttes lélektani jellemvonásai — kivéve magát a tudatqualitást — teljesen egyeznek a tudatéival. A tudatelőttes tehát nemcsak az álmodozásnál és hasonló féltudatos lelki működéseknél szerepel, hanem a lélek legmagasabb és legrendezettebb teljesítményeinél is.

A cenzúra fogalmának helyes ismertetése után következik *Freud* tanainak a visszaadása a lélekműködés módjáról, a komplexumokról és ezeknek tudatalatti jelentőségéről. Az indulatokról — egész logikusan — azonnal a pszichoanalízistől különösen hangsúlyozott szexuális érzésekre és folyamatokra térnek át. Amikor azonban a szerzők, ismét legyőzve averziójukat a pszichológiai keverékszavak ellen, az analitikusok szexuálpszichológiáját „pánszexualizmusnak” nevezik és ezt a szót „expression ingénieuse”-nek tartják, akkor újabb bizonyítékát adják ebbéli teljes félreértésüknek. „A szexualitás fogalma *Freud*nál a legkülönbözőbb képzetek óriási tömegét foglalja magában — mondják a 29. lapon — és csaknem eléri az ösztönnek általában, vagy az „énergie affective cinétique”-nek a jelentését. Pedig *Freud* ehhez hasonlót sohasem állított, ellenkezőleg gyakran hangsúlyozta, hogy a szexualitás egyéb ösztönmegnyilvánulásoktól — különösen az egoisztikustól — alapjában megkülönböztetendő; ezért a meg nem engedett általánosításért tehát a szerzők ne őt, hanem magukat tegyék felelőssé, legfeljebb még *Freud* egynéhány régebbi tanítványát, (pl. *Jungot*) akik épen azért, mert *Freud* vonakodott belemenni a libidó fogalmának ezen energetikus általánosításába, lettek hozzá hűtlenek. *R.* és *H.* elég jól ismerik a pszichoanalízis irodalmát, semhogy ez az ő figyelmüket elkerülhette volna, úgy hogy ebben a dologban — az igéit objektivitásuk ellenére — a szofizmus vádjával kell őket illetnünk; olyasmiről vitatkoznak, amit senki sem állított. Az is csak a szerzők saját állítása, amihez hasonlót *Freud* sohasem mondott, hogy a pszichoanalízis szerint „jelenleg a szexuális és fajfentartó ösztön a mi normális és patológias szellemi működésünk dinamikus alapja,

mert az ember többi alapösztöne, a táplálkozási és önfentartó ösztön manapság képtelen volna arra, hogy a lelki organizmusra lényeges hatást fejtsen ki, minthogy a társadalmi környezet és a civilizáció behatása folytán veleszületett csökevényülést (atrófiát) szenvedett.”

Ha a szerzők a pszichoanalízis kifejtésénél nem hagyták volna el a csillogóbb, de hamis dedukció kedvéért az őszinte történelmi utat, akkor ennek az állításuknak a helytelensége világossá vált volna előttük és könyvük olvasói előtt. Az önfentartó ösztön atrófiájáról *Freud* műveiben *sehol egy szó sem található*, ezért a képtelen fantáziáért egyesegyedül *R.* és *H.* a felelősek. Ép ily helytelen az az állítás, hogy *Freud* a priori a szexualitásra vetette magát és nem a tények súlya alatt és hosszú küzdelem után jutott el e tárgyú megismeréseire.

A következő 30 oldalon a szerzők nagyon jó áttekintést adnak a szexualitás fejlődéséről, ahogy azt *Freud* „Három értekezés”-ében megrajzolta, majd elmagyarázzák az elfojtást és részletesen megbeszélik a neurózis és perverzió közötti vonatkozásokat.

A pszichoanalitikus *módszer* tárgyalásánál ezt mondják: „A pszichoanalízis, mely eredetileg arra szolgált, hogy megtalálja minden pszichoneurózis patogén formuláját, lassankint feltárta a tudatalan mélységeit. Ettől kezdve önállóan fejlődött tovább és — sokoldalú segédeszközeiből újabb erősítéseket nyerve — egy nagy reményekre jogosító pszichiátriai vizsgáló módszerévé lett”.

A pszichoanalitikus technikának találó jellemzését szívesen kívánjuk visszaadni.

„A pszichoanalitikus vizsgáló módszer abban áll, hogy a vizsgálendő lélek legmélyébe merülünk bele, egy pillanatra mintegy egybeforrasztjuk a magunk személyét a megvizsgálandóéval és magunkhoz intézzük a kérdést: ehhez vagy ahhoz a gondolathoz vagy képzethez miért asszociálódik — a szabad asszociáció folyamán — éppen ez vagy az a másik gondolat vagy képzet, mi ennek a kapcsolódásnak tisztán lélektani keletkezési módja és milyen ősforrásig lehet azt követni. Az orvosi pszichológiai vizsgálat itt mintegy rövid lejáratú kölcsönért fordul az individuális pszichológiához. Például, ahelyett, hogy az általános patológiában megszokott módon a tárgyszerűen adott tényeket vizsgálná (ennek vagy a működésnek ilyen vagy olyan agyi elváltozás következtében való csökkenését vagy megváltozását) és ezekből a tényekből magyarázná a vizsgálendő lelki faktum jelenlétét a beteg tudatában, és ahelyett, hogy azután ennek a ténynek objektív klinikai karak-

adatnak megfelelhetnek; — mint ahogy a botanikus is konyhakertésszé lesz, ha, mint Robinsonnak, egy puszta szigeten kell élnie és meg van fosztva a munkamegosztás előnyeitől.

A pszichoanalízis orvosi alkalmazása (a neurózisok és pszichózisok gyógyítása) természetesen a legnagyobb teret foglalja el a műben. Az idevonatkozó irodalom ismertetése és csoportosítása helyes és szemléltető. A könyv olvasásánál azonban mindinkább feltűnik a szerzők erőltetett semlegessége, teljes tartózkodásuk minden véleménynyilvánítástól, (bár itt-ott — mint láttuk — a tendencia mégis villámszerűen áttöri az előadás szenttelen előkelőségét). Ez a nyugalom a vihar előtti szélcsendre emlékeztet és semmi jóval sem biztat. (A neurózis tanának kifejtéséből csak keveset kell kiemelnünk, így pl. *Freud* és *Janet* nézeteinek nagyon sikerült szembeállítását.)

A neurózisok pszichoanalíziséről szóló fejezet a következő mondatnál végződik: „A pszichoanalízis szerint — amely minden neurózisnak ugyanazt a végső etiológiáját állapítja meg — azok a kórforma-megállapítások, amelyek által a klasszikus szerzők válaszfalakat vontak a különböző ideges megbetegedések között, elvesztették a fontosságukat. Pedig a tényállásnak ilyen meg nem engedett leegyszerűsítésétől a pszichoanalízis mindig óva intette egyes nagyon is türelmetlen követőit. Elég ha rámutatok arra a szívóságra, amivel *Freud* a neurózis megválasztásnak és a különböző mechanizmusoknak *magyarázatán* dolgozott, hogy megértsük, mennyire távol állt tőle az a gondolat, hogy ledöntse a betegségformák közötti válaszfalakat. Éppen a tünetképzés tipikus különbségei jelentették *számára* a leggazdagabb megismerésforrásokat. Ha pedig *Freud* osztályozása el is tér a szokásostól, ez önmagában még nem jelent különválást a „klasszikus” módszerektől, amelyeknek képviselői tudvalevőleg egymás között sincsenek egy véleményen, és a legkülönbözőbb osztályozási terveket pártolják. Azt azonban nem akarom tagadni, hogy *Freud* tényleg sok lényeges pontban eltér — véleményem szerint nagyon előnyösen — a pszichiátria klasszikusaitól.

A pszichózisok pszichoanalízisének kifejtésénél újból érvényesül a szerzők didaktikai tehetsége. Csak azt a tévedésüket kell helyreigazítanom, hogy az *introjekciót* összecserélik az *inroverzióval*, viszont készséggel elismerem, hogy jobb volna, ha e két gyökeresen különböző jelentésű fogalomnak megnevezése hangzásban is kevésbé hasonlítana egymáshoz.

Sokkal komolyabb félreértés az, amikor a szerzők a pszichoanalízis gyógyító hatásának megbeszélésénél a céltalan vágyakozások *elitélését* is a terápiái segédeszközök között említik. Ez, valamint a *szublimálás* nem gyógyeszközök, hanem már eredményei a kezelésnek, és az analízis folyamán és annak következtében spontán, az orvos szuggesztíója nélkül kell létrejönniök, ha nem akarjuk, hogy azok a beteg lelkivilágába becsempészett idegen testek, hanem a beteg saját önálló leld szerzeményei legyenek.

Ezt a fejezetet az indulatáttétel rövid, de a lényegeset összefoglaló leírása fejezi be; ez végzi egyúttal a könyv leíró részét.

A munkának ezt követő bíráló részét igen figyelemreméltó kis tanulmány, „La psychoanalyse et les critiques”, vezeti be. A pszichoanalízisről szóló eddigi kritikák legnagyobb részét „már eleve nyugodtan visszautasíthatjuk” — mondják többek között. „Ezekhez tartoznak azok, amelyek *érzelmi*: morális, etikai, vallási stb. szempontokat juttatnak érvényre. Ezek *Freudéi* vagy félreismert és mellőzött apostolnak állítják oda és inkább misztikus és túlzó rajongóknak, mint meggyőződött tanítványoknak a művei. Avagy mint valami tévelygőről és álmodozóról, vagy éppen mint veszélyes gonosz szellemről beszélnek róla, aki a híveit valóságos tébollyal inficiálja. E kritikusok között felismerhetjük a moralistát, akit a pszichoanalízis megzavar a nemi folyamatok felőli célzatos tudatlanságában, a túlbuzgó vallásost, aki az elveit védi és a megrémült pedagógust, aki borzad az ilyen gondolatszabadságtól”. „Ilyfajta támadásokat, amilyeneket különösen *Hoche*, *Förster*, *K. Mendel* stb. indítottak, azon a téren, ahol mi állunk, vagyis tudományos téren, nem szabad figyelembe venni. Mellőzzük azokat a kritikákat is, amelyek a jókedvre apellálnak és *Freud* gondolatait nevetségessé igyekeznek tenni. A tudományos kritika aligha fér össze a vicceléssel — Elképzelhető, mily kínos lehet egy olyan nagy szellemnek, mint a pszichoanalízis megalapítója, ha látja, hogy az a mű, amelynek életét szentelte, könnyelmű viccek tárgyául szolgált”. A szerzőknek ezeket az ellenbíráló megjegyzéseit csaknem mindenben megerősíthetjük, csak azt sajnáljuk, hogy nem nevezik meg azokat a szerzőket is, akik *Freudéi* vallási, etikai, morális stb. szempontokból *védik*. Előttünk u. i. ilyen — a szerzőktől joggal visszautasított — kritikák nem ismeretesek. Ha azonban valamelyik ifjú pszichoanalitikus hálájának nyilvánításában itt-ott túlbuzgóvá lesz, talán megbocsátható, ha csak *in merito* megőrzi a tárgyilagosságát. Mindenesetre ilyen tanítványra túlszigorú büntetés, ha ezen inkább csak stílus béli hibákért *Hocheval*, *Mendellel* stb. állítják egy sorba.

Kevésbé érthető, sőt kissé lehangolóan hat, hogy a szerzők Freud komoly bírálói között a *Janet, Ladame, Dubois, Bleuler* általánosan tisztelt nevei mellett az itt jobban ismert *Friedlándert* is felemlítik! Ebben a műben különben megismerkedünk a nálunk eddig ismeretlen *Kostyleffel* is, aki szerint a pszichoanalízis bizonyítékokat szolgáltat a „cerebrális reflexek” pszichológiai elméletének a helyességéhez. *Kostyleff*, úgy látszik, már sokat közölt a pszichoanalízisről francia nyelven. — Joggal hangsúlyozzák végül a szerzők, hogy a „bírálók legnagyobb része elmulasztotta a *Freud-tól* ajánlott technikát huzamosabban és néni türelemmel alkalmazni.” „Egynéhányuk, mint *Isserlin*, még attól is vonakodik, hogy egyáltalán kísérletet tegyenek vele, minthogy az neki már eleve logikailag elfogadhatatlannak tűnik.”

A szerzők ígérik, hogy a maguk részéről a pszichoanalízist elfogultság nélkül fogják megítélni. Minthogy helytelennek tartanak, hogy a tant teljes egészében elfogadják vagy visszautasítják, az elméletet általában és részleteiben újból meg akarják beszélni és minden egyes faktumról külön akarnak nyilatkozni.

Már a leíró részben található félreértések után el voltunk rá készülve, hogy a szerzők ítéletét meg fogja zavarni a pszichoanalízis fontos részeinek téves értelmezése; ez azonban oly nagy mértékben történik, hogy — ismerve a szerzőknek az elmélet és a technika bizonyos finomságaival szemben való szokatlan megértését és hallva körülményes fogadkozásukat a tárgyilagosság és pártatlanság betartására —: kissé megdöbbenhetünk. Csak egy kissé, mondom, mert gyakran tapasztaltuk már, hogy a pszichoanalízisnek kiváló megértése a meggyőződésre való képtelenséggel párosul. Hadd soroljuk fel már most a szerzők legfontosabb ellenvetéseit és azt hisszük, hogy az olvasók maguk is megítélik majd, vajjon valóban a tan és a módszer, és nem inkább a bírálók maguk-e hibásak benne, ha végül azt legfontosabb pontjaiban visszautasítani kénytelenek.

„Azon voltunk — így kezdik kritikájuk általános részét, — hogy ebben a munkánkban a pszichoanalitikus munkának rendszeres áttekintését adjuk. Ebből a szempontból tekintve, ez nem hasonlítható „össze semmiféle más orvosi művel, és oly kifejezett filozofikus allűrökkel lep meg, hogy joggal hasonlították össze a pszichológiának bizonyos metafizikai rendszereivel. *Vagyis magán viseli egy rendszer minden kiválóságát és tökéletlenségét*; elméleti előnyei: a világosság, egység, harmónia, amik a műkedvelőt kielégítik és megkímélik az önálló vizsgálódás fáradságától, az egyes

tények azon türelmes gyűjtésétől, ami eddig az, orvostudományban az értékmérő volt; megvan azonban az a praktikus hátránya, hogy — az elmélet hipotetikus természeténél fogva egészében teljesen bebizonyíthatatlan.”

Hogy fér össze mármost ez a vád, a szerzőknek előbb idézett ama szemrehányásával, amely szerint a pszichoanalízis „zseniális hipotézisek össze-visszasága, amibe csak a bírálók „vittek bele szintézist és rendszert”, hogy eleget tegyenek az olvasóik rendszerkedvelésének? Amíg a szerzők vagy a rendszertelenségnek, vagy a megokolatlan rendszerbeszedésnek a vádját vissza nem vonják, addig egyik szemrehányást sem vehetjük komolyan.

És ha „az egyes tények türelmes összegyűjtése” jellemzi a nemdilettánst, akkor a pszichoanalitikus, aki gyakran évekig foglalkozik egy esettel és csak több alaposan megvizsgált esetből mer következtetést vonni, immúnisnak érezheti magát a dilettantizmus vádjával szemben.

Viszont szívesen elfogadjuk a pszichoanalízisnek *Kraepelin* gúny szavával való elnevezését, a „*metapszichiaria*” szót, (ami különben csak a *Freud*tól régebben alkotott *metapszichológiának* egy variánsa.) Elismerjük, hogy a *tudattalan*, mint ilyen, bebizonyíthatatlan, hogy csak feltételezést, interpolációt jelent a fiziológikus és a tudatos lelki folyamatok között eddig tátongó szakadékba. De nem kevésbé megokolt, mint más tudományok hasonló fajtájú alapulvévesei, pl. a fizikában az anyag fogalmának a hipotézise. A kérdés mindig csak az, hogy az ilyen feltételezésnek van-e célszerűsége, vajjon közelebb hoz-e minket eddig meg nem magyarázott folyamatoknak a megértéséhez; mi azt hisszük, hogy a „tudattalan” fogalma ebben a tekintetben értékes és ezért fentartandó. Semmiesetre sem elégséges azonban egy ilyen hipotézis ténye ahhoz, hogy a pszichoanalízist a misztikummal vonjuk párhuzamba, amint ezt a szerzők szeretnék.

Itt bátorkodunk rámutatni arra, hogy ugyanazok a szerzők, akik a pszichoanalízist „misztikusnak” tartják, mert a tudattalant „nem tudja kísérletileg kimutatni és mértékegységekkel mérni” nagy becsüléssel szólnak az ú. n. klasszikus pszichiátriáról, amely — mint fent idéztük — nagyzási téves eszméket és egyéb pszichikus zavarokat határozott agyi elváltozásokkal hoz összefüggésbe. — Pedig nem sikerült eddig senkinek ezt az összefüggést objektíve és kísérleti úton kimutatni, pl. egy nagyzási téves eszmét egy agyi elváltozáson mérni; e feltevést tehát a szerzők legalább oly misztikusnak ítélték, mint a tudattalant.

A pszichoanalízis sokkal liberálisabb; neki nincs semmi ellenvetése azon feltevés ellen, hogy bizonyos agyi elváltozások bizonyos lelki folyamatokkal esnek egybe. De megköveteli a maga számára azt a jogot, hogy új úton fürkéssze az igazságot és megkísérelje a tisztán pszichológiai mechanizmusok vizsgálatával hozni mozgalmat a pszichológia és pszichiátria stagnáló vizeibe. Minthogy az igazság végre is csak egy, a fiziológiai igazságnak egybe kell majd esnie a pszichológiai igazsággal. Egyelőre azonban az eddig súlyosan elhanyagolt pszichológiai módszert önállóan, a fiziológia befolyásától mentesen kell kiépítenünk. Az anatómiai pszichiátria teljes csődjé egyébként minden kísérletet, még egy sokkal gyengébben indokoltat is, mint a *Freud-féle* „metapszichiátria”, megbocsáthatóvá tenne; a „klasszikus” irány sterilítése pedig indokolná, hogy követői a másokkal szemben formált igényekben mérsékeltebbek, kritikájukban szerényebbek legyenek.

A szerzőknek az a szemrehányása, hogy a pszichoanalízis az ő kórformáit *merev „betegséglényegüléseknek”* (entitás morbides) tekinti, először is ismét ellentmond annak a fent idézett másik szemrehányásuknak, hogy a pszichoanalízisben az egyes *betegégi formáknak semmi fontosságuk nincsen*, mert végeredményben mindent a szexuálisra vezet vissza; másrészt meghamisítása a tényeknek, mert hisz a pszichoanalízis a betegségformákat soha sem írta le mint végső, tovább nem analizálható tünetmennyiséget, hanem ellenkezőleg, mint további analízist igénylő, végső sorban elemi folyamatokon nyugvó, az ontó- és filogén fejlődés folyamán mindenestre bizonyos mértékig megmerevült működési módokat. Érdekes volna megtudni, hogy a szerzők a tan melyik részét értették annyira félre, hogy azután a pszichoanalízist ilyen, neki teljesen idegen tendenciákért teszik felelőssé. A szerzőknek nem sikerülne egyetlen olyan helyet sem idézni *Freud* műveiből, ahol ő egy neurózist mint „többé szét nem bontható” valamit tüntet fel. Az ígért igazságosság tehát, úgy látszik, a pszichoanalízis tényeinek leírásában kimerült, a bírálati részre már nem jutott belőle.

Következik a teleológia vádja. A tudattalan, a cenzúra, a szexuális ösztön, a pszichoneurózis, az álom stb. a pszichoanalízisben „a végokok ősrégi doktrínájától befolyásoltatik”. „Az emberi természetben valamiféle előrelátást tételeznek fel, amely a lelki lénynek a legkülönbözőbb és legszemélyesebb eszközöket bocsátja a rendelkezésére, hogy ez rendeltetésének (destinée) megfelelhesen és betölthesse a végső céljait.” A neurózis itt „nem egy életműködés zavarának eredménye, mint pl. valamely vegyület szétbomlása kémiai

reakció folytán, hanem eszköz arra, hogy a nagyon kínos realitástól megszabaduljon*.

Erre a következőt válaszolhatjuk: A pszichoanalízis egész sor *célszerű* lelki védekező mechanizmust fedezett fel és őket a neurózisoknál is működésben találta. Ez a felfedezése azonban nem mond ellent az eddig ösmert tudományos felfogásnak, hiszen tudvalevő, hogy a szerzőktől joggal nagyrabecsült biológiai kutatás terén is, a fiziológiában és pathológiában, ilyen védekező folyamatoknak nagy a jelentőségük. A tífusz tüneteit manapság már nemcsak a „*perturbation vitale*” egyszerű jeleiként, hanem a kiesési tünetek és védekező tendenciák keveréke gyanánt fogják fel. A pszichoanalízis sem gondolja ezt máskép.

Az az állítás azonban, hogy *Freud* ezt a célszerűséget abban az értelemben gondolja, hogy ez valamely „rendeltetés” utáni misztikus vágyakozás és nem biogenetikailag magyarázandó alkalmazkodási tünetmennyiség, egészen téves és, sajnos, arról a megbocsáthatatlan felületességről tanúskodik, amellyel a szerzők — úgy látszik — *Freud* számos gondolatának önkényes magyarázása, helyesebben: eltorzítása miatt joggal vádolhatók. A pszichoanalitikus tényeknek *Jüing* által való teleologikus magyarázatát *Freud* erélyesen visszautasította s ez lett az oka annak, hogy *Jung* a Freud-féle körből ki kellett hogy váljon.

„A pszichoanalízist úgy kell megítélni, mint egyikét azoknak a művészeti termékeknek, amiket ő megmagyarázni próbál; ő maga is csak szimbólum.” Lehet! A pszichoanalitikusnak kell olyan konzekvensnek lennie, hogy beismerje, hogy — mint más alkotáshoz — úgy a pszichoanalitikus munkához is fontos adalékot szolgáltatnak sajátos tudattalan és analitikusan kimutatandó meghatározó tényezők. Az igazi pszichoanalitikus ezt oly biztosan tudja, hogy épen ezért soha sem szűnik meg önmagát analizálni és az önanalízis segítségével javítani az eredményeit. De úgy találja, hogy a pszichoanalízis az egyéni momentumok levonása után is helyt áll és igényt tarthat a realitásának elismerésére. Az ellenkezőjének a bebizonyításával a szerzők adósok maradtak. Ez alkalommal szívesen konstatáljuk különben, hogy a szerzők, mikor egy szimbólumot (a pszichoanalízist) tudattalan mechanizmusokkal (önprojekcióval) magyaráznak, e „tisztán tudományos” kritikájukban tanúságot tesznek a pszichoanalitikus felfogási mód és technika alkalmazhatóságáról.

A „pszichodinamizmus” kritikájánál — miután nyomatékosan rámutatnak *Freud* francia elődeire — némi dicsérettel adóznak *Freud*nak az „elfojtás” folyamatának gondos feldolgozásáért. „*Freud-*

nak és tanítványainak igen reális érdeme az, hogy az elfojtást, mint a pszichológia nagy törvényét megismertették.” Elismerik azután, hogy a pszichoanalízis segítségével sikerülhet egy pathológikus tünet ideogenezisét (megint egy jó, hálával nyugtatható görög műkifejezés) kinyomozni. Ezzel azonban *Freud* szerintük csak a tünet *genezisét* magyarázta meg, de az *okát* nem! A nélkül, hogy mélyebb filozófiai vitákba bocsátkoznánk, meg kell jegyeznünk, hogy egy folyamat genezisének, vagyis egész fejlődéstörténetének feltárása, feleslegessé teszi a további „okok” után való kutatást, minthogy ez már magában foglalja az összes feltételek ismeretét, az „ok” nem lévén egyéb, mint az összes keletkezési feltételek összege. E feltételek között azonban *Freud* mindig vallotta a biológiai feltételek alapvető jelentőségét, amiért is feleslegessé válik a szerzőknek az a hevesége, amivel a pszichopátiák keletkezésében a toxikus elméletet szegzik ellenünk. Nyilván elfelejtik azt, amit a pszichoanalízis elméletének lelkiismeretes ismertetésénél ők maguk mondtak: „A pszichoanalízis, végső elemzésben, minden neurózist és minden súlyos szellemi zavart kémiai okok következményeként, az idegrendszernek endogén toxinok által való meg mérgezéseként fog fel.” Igaz viszont, hogy a neurózisok pszichogenezisének kimutatásával *Freud* a problémának más és új oldalát világította meg, ami az agy anatómiája és kémiája felől soha sem vált volna hozzáférhetővé és amiből — nézetünk szerint — még maga a biológia is sokat tanulhat.

Halljuk már most, hogy a bordeaux-i pszichiátriai iskola, melyet e mű szerzői méltón képviselnek, a neurózisok pszichoanalitikus felfogásával szemben mit állít a saját véleményeként? „Részünkről” — mondják — „a pszichoneurózisok okát a lelki működés elégtelenségében, megváltozásában látjuk, amely az agy fiziológiai, anyagi elváltozásaitól az ingerület cerebrális tüneteinek és az indulat-zavaroknak ingadozásától függ.”

Úgy találjuk, hogy ebben a definícióban a cerebralitás hangsúlyozása nem jelent ellentétet a pszichoanalízissel szemben; azok a szavak azonban, amelyekkel a probléma pszichikus oldalát érintik, olyan maguktól értetődők, de ép oly semmitmondók is, mint a pszichoanalízis előtti pszichiátria hasonló kísérletei. Az olyan magyarázatok, amelyek a cerebralitástól egyenesen a tudatos lelki világhoz akarnak vezetni, elpuffognak, mint az elektromos rövidzárlat; tartós világot vetni pszichikus problémákra semmi esetre sem képesek. Egyébként azt a dicséretet, amivel a szerzők az „ideogén” vizsgáló módszernek adóznak jórészt megint visszavonják azzal az állítással, hogy az ötletek asszociációs kapcsolata nem jelenti egyúttal az egymás

után való következés megokoltságát, mert hogy ennek az elismerése példa volna a hírhedt „post hoc, ergo propter hoc” elvére.

Mi azt hisszük, hogy a „post hoc”, mint az összefüggés megokoltságának a bizonyítéka, egyáltalán nem megvetendő; igen kiváló fizikusoknak el kellett ismerniük, hogy az oki összefüggésekre tulajdonképpen alig van más bizonyítékunk, mint egy tüneménynek bizonyos más tünemények után való elmaradhatatlan bekövetkezése, és nem hiába mondja a német a hatást „Folge”-nek és a francia consequence nak, a magyar következményinek. A szerzők, azzal, hogy az asszociációs egymásrakövetkezés kauzális jelentőségét tagadják, lemondanak az egyetlen lehetőségéről a lelki determinizmus bebizonyítására.

A könyv egyetlen helye, ahol a szerzők a saját pszichoanalitikus vizsgálataikra hivatkoznak, a *Traumdeutung* kritikája. A szerzők, mint a legtöbb álommagyarázó, aki Freudot rosszul értette meg, úgy találják, hogy az álomban nem épen csak „vágyteljesülést”, hanem a legkülönbözőbb indulatok realizálását lehet felismerni. Elfelejtik, hogy *Freud* mindig hangsúlyozta, hogy a nyilvánvaló álom, sőt a lappangó álomanyag is, a legkülönbözőbb indulatoknak, gyűlöletnek, félelemnek, gondnak és önkínzásnak is tud kifejezést adni; az álom egyes részei, külön-külön tekintve, nem is jelentenek vágyteljesülést. Ő csak azt állította, hogy az álomnak egészben véve — az analízis végrehajtása után — értelme van és hogy ez az értelem nem más, mint egy (vagy több) az előző napon megrezdült lappangó gondolatnak, a mindig beteljesületlen, tudattalan infantilis vágyakozási tendenciák segítségével való vágyteljesítő ábrázolása. Nem az, hogy a *Freud* álommagyarázatát nem fogadják el szívesen, hanem hogy az ő világos és egyértelmű tételeit oly következetesen félreértik, bizonyítja, hogy a pszichoanalízis megítélésénél egyéb és nem pusztán intellektuális momentumok szerepelnek. Ez egyúttal felelet arra a többször hangoztatott vádra is, hogy a pszichoanalízis nagyon kényelmes, amikor elleneseinek az „ellenállását* teszi felelőssé a tan el nem fogadásáért.

A szerzők azt is elfogadhatatlannak minősítik, hogy az álom és a neurózis *asszociációi* ugyanazok, mint az éber életéi; két oldallal utóbb már azt állítják, hogy az álom az *affektivitas* ugyanazon elemi törvényeinek hódol, mint az éber élet; azok az okok, amiket ők utóbbi állításuk bizonyítására felhoznak, semmivel sem alaposabbak, mint amikkel a pszichoanalízis az ő véleményét támogatja; ám az analízis siet rámutatni arra a sok *különbségre* is, ami a tudatos és tudattalan asszociációs módokat egymástól elválasztja. — Egy

kritikus sem mulasztja el, hogy rámutasson arra, hogy a lelki betegségi tünetek nem állíthatók egy sorba a normális lelki élet tüneteivel, pedig az általános patológia arra tanít minket, hogy a „betegség” nem egyéb, mint „élet megváltozott feltételek mellett”. Megokolatlan volna, ha ez általános érvényességű törvény hatálya alól a pszichopatológiai kivonnók.

A szerzők úgy találják, hogy valamely betegségi tünetnek „Ideogén” magyarázása túlmerész vállalkozás. „A patogén emlékképek egymásutánjának a vizsgálása kétségkívül nagy érdekességű, néha azonban ez a kapcsolódás itt különösen komplikált, összehasonlításra egyáltalán nem alkalmas tényeknek (szójátékoknak, felületes analógiáknak, *ex contrario* szimbólumoknak) oly meglepő összeegyeztetésében áll, hogy joggal kérdezhetjük: mint lehetséges az, hogy egy tendencia, amely elég erős volt az organizmus súlyos megbetegítéséhez, ily gyenge és törekeny hídon át kapcsolódjék a szimptomához? Nagyon nehéz például elképzelni, hogy egy megrögzött kontrakúra és ennek oka: az erős, tudattalanba szorult komplexum közé szükségképpen olyan anyagtan és finom középtagot kelljen beiktatni, mint pl. az ötleteknek, képeknek és érzéseknek egy sorát, amik találomra, talán csak szójátékok által vannak összekapcsolva.”

Meg kell adnunk, hogy ez a tényállás valószínűtlen és még azt is meglepte, aki később elismerte az igazságát. A kritikának azonban nem lett volna szabad megelégednie a valószínűtlenség megállapításával, hanem pontos vizsgálatokkal annak a megállapítására kellett volna törekednie, vajjon — minden valószínűtlensége mellett — végeredményben nem igaz-e mégis. A kívánt *magyarázat* különben könnyen megadható. Elfojtani annyit tesz, mint egy érzésnek a forrását tudattalanul hagyni, vagy azzá tenni; ennek jó eszköze: az érzést valami hasonlóra, de *látszólag jelentéktelenre* áttolni. Tehát éppen a *jelentéktelenség, a valószínűtlenség teszi* a szójátékokat, távoli analógiákat stb.-t az elfojtás legkedveltebb és legbiztosabb asszociációs hídjává. Bármily finomak, bármily törekenyek tehát ezek a hidak, a feladatukat mégis tökéletesen teljesítették, ha csak a tudatot az elfojtandóról valami ártalmatlanra terelték. Ők nem végeznek valami „erőmutatványt”, az ő munkájuk inkábbba váltoállítóéhoz hasonlít, aki csekély erőfeszítéssel más sínre vezeti a tovaszáguldo mozdonyt. Hogy a gondolatkapcsolódásnak ezt a módját a kritikusok is „váratlanának, „valószínűtlen”-nek, sőt „lehetetlennek” vélik, csak azt mutatja, hogy az elfojtási folyamat nehezen leplezhető, jól elrejtett — mert senkitől sem sejtett vagy gondolt — asszociációs hidakat vett igénybe.

Amit a szerzők „Critique du pansexualisme” cím alatt előadnak, az egyenes következése a már megbeszélte félreértésüknek Freudnak a szexualitás lelki szerepéről tanított felfogását illetően. A szexualitásnak Freud értelmében felfogott fejlődéstörténetét néhány elismerő szóval mégis megjutalmazták. Minthogy ilyen elismerés még ma is ritkaságszámba megy, egész terjedelmében idézzük: „A szexualitás fejlődésének pszichoanalitikus lélektanát igen érdekesnek találjuk, különösen mivel megvan az a nagy tudományos érdeme, hogy egy egészen ismeretlen világot kutat fel, bár egyes részleteit, véleményünk szerint, inkább a szerzőnek a-priorisztikus vágya diktálja, hogy fellelje bennük a pszichopátiák okait, mintsem a jogos megismerési vágy (souci legitime de connaissance). A szexuális perverziók pszichológiája — bizonyos megszorításokkal — elég racionálisnak látszik, sokszoros tapasztalatra és csak kevés feltételezésre van alapítva, egyszóval igen zseniális és kielégítőbb, mint a szexuális ösztön anomáliáiról szóló sok más teória.” Azonban egészen hipotetikusnak tartja R. és H. azt a freudi tételt, hogy a neurózis a perverzió negatívuma. Pedig ha csak kissé analizálnának egy globosus és hányingeres hisztériát, megváltoznék e véleményük és e szimptomákat az oralerotikus részösztön negatív megnyilvánulásaként könnyen felismernék. De itt már nem ellentétes véleményekről, hanem ténybeli ellentétekről van szó. Ezeket pedig vitatkozás nem, csak tapasztalatok dönthetik el.

A neurózisoknak Adler-téle *Mindéi Wertigkeit*-teóriáját másolják a szerzők azzal a felfogásukkal, hogy bizonyos neurotikusok a szexualitást csak előtérbe tolják, hogy másfajta gyöngéiket motiválhassák. A Minderwertigkeit-teória elleni — másutt és gyakran kifejtett — ellenvetések ezzel az állítással szemben is érvényesek.

„Il est imprudent d'admettre au point de vue sociale que nous sommes tous des incestueux ou des homosexuels en puissance” — jelentik ki később és nem tudják elismerni, hogy „a gyengédség csak megzabolozott kegyetlenség és a kegyetlenség csak erkölcs nélküli gyengédség.” Utóbbi természetesen soha egy pszichoanalitikus sem állította; a kegyetlenségnek, mint olyannak, semmi köze a gyengéd érzéshez, sem az erkölchöz. Ebben a mondatban, úgy látszik, a hatásos, aforisztikus stilizálás győzött az objektivitás felett.

Nem tiszta esetek tudvalevőleg sohasem alkalmas tárgyai a vitatkozásnak, de kapóra jönnek annak, aki veszekedni akar; olyan esetek például, amelyekben neurózis és perverzió együtt fordulnak elő, a szerzők szerint érvek volnának e két állapot ellentétessége ellen. A valóságban azonban a lelki fejlődés egysége sohasem olyan

tökéletes, hogy ugyanabban az egyénben az egyik perverzió ne lehetne pozitíve adva, egy másik pedig negatíve, neurózissá kifejlődve.

E fejezetnek egyik végső konklúziójából különben kiviláglik, hogy a szerzőknek különösen a pszichoanalízis terminológiája a visszatetsző. Ezek a kifejezések: libidó, szexualitás, stb. a mostani alkalmazásukban mindenütt az „indulat” szóval helyettesítendők. A pszichoneurózisoknak ilyen, a pszichoanalízistől kölcsönzött, de tágabb értelemben felfogott affektív pszichogenezise, a szerzők szerint „talán nem is lehetetlen”. A pszichoanalízis számára azonban sacrificium intellectus volna, ha belemenne ebbe az általánosításba mindaddig, míg a tények nem kényszerítik arra, hogy a pszichoneurózisoknak mindig szexuális alapjáról mert tapasztalatait korrigálja.

A szerzők ismételten — és most még részletesebben — visszatérnek arra, hogy a pszichoanalízist *a Freud-előtti* modern, különösen a francia pszichológia továbbfejlődéseként állítsák oda. *Charcot*, *Bernheim* és *Janet* befolyását *Freudra*, ő maga hangsúlyozta gyakran és nyomatékosan. *Bergson* gondolatai azonban, amiket a szerzők hasonló példaként említenek, csak helyenkint és egyes pszichológiai részletekben mutatnak hasonlatosságot a pszichoanalízissel. Elvben inkább ellentét állapítható meg a kettő között, semmint a kritikusoktól hangsúlyozott analógia. „Érdekes volna számunkra és hízelgő a pszichoanalízis megalapítójára nézve, ha mi mindebből arra a következtetésre jutunk, hogy az ő pszichoanalízise egy többé kevésbé tudattalan kísérlet arra, hogy a francia *pszichológiai analízis* eredményeit rendszerbe foglalja.” Kérdéses, hogy a pszichoanalízisnek ez a leszámaztatása — *azután a* sok gáncs és sovány dicséret után, amiben a szerzők részesítik — olyan-e, hogy azt azok a francia tudósok is hízelgőnek találják. A pszichoanalízis ezt az osztályozást semmiképpen sem ismerheti el helyesnek. Igényt tart rá, hogy ő a francia tudósok művéhez *új tényeket* fűzött hozzá és csak ezekből az általa képviselt *új gondolatanyagból* fejlődött tovább. A mag, amiből a pszichoanalízis kinőtt, egészen független a francia irodalomtól. Nem *Charcot*, még kevésbé *Janet*, hanem *Breuer* adta az első lendületet az új tan képződéséhez, amely iránt különben *Charcot* egyáltalán nem érdeklődött és amit *Janet* meg sem értett.

A pszichoanalízis orvostudományi kritikája azzal a szemrehányással kezdődik, hogy a pszichoanalízis az ő fékezhetetlen hódítás-vágyával az egész neuropszichiátriát maga alá *akarja* vetni.

Tegnap még csak a pszichoneurózissal foglalkozott, ma már a dementia praecox pszichiátriai kórképét is a birodalmához csatolta, holnap talán bejelenti az igényét a paralízis progresszívára is. — Vitathatatlan tény, hogy az az orvostudományi terület, amelyen a pszichoanalízis hasznosítható, óriási módon megnövekedett. De hiszen a szerzők maguk is elismerik, hogy *Freudnak* sikerült, például az elfojtást, a pszichopatológia új általános törvényeként érvényesítenie. A mi véleményünk szerint a pszichoanalízis egyéb új-donságokat is szolgáltatott a pszichológiához és patológiához. Ezeknek a felfedezéseknek a birtokában azonban formális kötelessége volt revideálni a pszichózisok és pszichoneurózisok egész területét. És ha azután tényleg több helyütt sikerül neki a lelki kórképeket közelebb vinni az orvostudományi megértéshez, — sajnos nem mindig a gyógyuláshoz is —, ezért semmiesetre sem érdemli meg a telhetetlenségnek a tudományban soha helyt nem álló vádját. Mert az igazság keresésében „szerénynek” lenni egyáltalán nem valami erény. Természetes, hogy a pszichoanalízis új és értékes felvilágosításokat tud majd szolgáltatni az organikus pszichózisokhoz is, ezt a munkát előbb-utóbb el is kell végeznie. Ebből távolról sem következik, hogy ezeket az állapotokat alapjukban is pszichogéneknek, vagy pszichoterapeutikusan gyógyítandó betegségeknek kelljen nyilvánítani. Ez az elhamarkodott következtetés is ellentmond némileg annak a „pártatlanságának, amivel a szerzők dicsekedtek és amit könyvük másik részében valóban meg is őriztek.

A szerzők azután — a pszichoanalitikus nozológiának a kritikájában — kifejezik a kételyüket az aktuálneurózisoknak a testi szexuálhigiénével való *Freud* szerinti összefüggését illetően, továbbá úgy találják, hogy a beteges lelki állapotok pszichogenezisének pszichoanalitikus rekonstrukciója, bár alapjában helyes, de nagyon is szubjektív metódus; szerintük túlzás, abszurd pszichotikus lelki tartalmak mögött rejtett értelmet keresni, stb. Könyvet kellene írunk, vagy legalább ennek a megbeszélésnek amúgy is már tág határait mértéken túl kiterjesztenünk, ha válaszolni kívánnánk minden állítására. Ezeket az ellenvetéseket különben már több helyütt kifejtettük és már akkor megcáfolhattuk őket. Itt csak egyet: ha a szerzők egyáltalán elgondolhatóan tartják, hogy az analízis egy pszichoneurótikus szimptomának a rejtett tartalmához hozzáférhet, vagyis egy látszólagos „képtelenségben” észszerűséget, megfeythetőt ismerhet fel: miért riadnak vissza egy másik fajta képtelenségnek, a pszichózisnak a magyarázásától? Úgy látszik, a

szerzők a pszichoneurózisok és funkcionális pszichózisok között alapvető különbséget látnak, holott közöttük csupán a mechanizmusban és — mindenesetre — a terápiás befolyásolhatóságban van különbség. Valósággal a pszichoneurózisok a pszichiátriának teljesen egyenjogú fejezetét alkotják és ugyanabból a szempontból ítélendők meg, mint a többi pszichózisok. Egy pszichológiai vizsgálómetódus, amely a neuropszichózisnál megállja a helyét, miért ne volna alkalmazható más pszichózisokra is?

A kritika a pszichoanalitikus terápiát a következő gondolatmenettel vezeti be: „Feltéve, hogy valamely egyén elfojtott komplexum folytán szenved, nem volna-e célravezetőbb, ha azt még mélyebb elfojtással egészen elnémítanék, ahelyett, hogy a napvilágra hozzuk? . . . *Freuddal* szólva: a szexuális komplexumok akkor vannak normális állapotban, amikor morális erők a tudattalanban tartják őket, nem pedig akkor, amikor tudatosokká lesznek.”

A szerzőknek nem lett volna szabad föltételezni *Freudról*, aki *Bernheim* tanítványa, hogy előtti ismeretlen azoknak a módszereknek a hatékonysága, amelyek az elfojtás fokozásával (hipnózissal, szuggesztióval) dolgoznak. *Freudnak* nincs is semmi kifogása ennek a gyógyítómetódusnak alkalomadtán való terápiás alkalmazása ellen. Csak azt állítja, hogy 1. ezek a metódusok nem radikálisak, mert a betegség-gócot csak elfedik, 2. hogy sok, — sőt a legtöbb páciensnél felmondják a szolgálatot. Épen sikerükkel való elégedetlenség ösztönözte *Breuert* és *Freudot* a pszichoanalízis megalkotására. A „*Freuddal* szólva” pedig a legkevésbé sem jogosult, amikor azt mondják, hogy a szexuális komplexumoknak normálisan elfojtottaknak kell lenniök. Hisz tudatos ismeretük jól összefér a szellemi egészséggel és az „elfojtás” nem az egyetlen és nem a mindig legcélszerűbb eszköz az elintézésükre.

A pszichoanalitikus technikának, elismerjük, tényleges nehézsége szintén nem komoly érv az alkalmazása ellen. E nehézségek között nagy szerepet visz az orvos szubjektivitása, ez azonban nem olyan túlnyomó, mint e könyv szerzői hiszik. Hibás magyarázatok és tévesen alkalmazott technikák u. i. önmaguk bosszulják meg magukat *azáltal*, hogy az analízis haladásában *zavart*, illetőleg teljes fennakadást okoznak. A páciensek „docilitása” távolról sem oly nagy, mint a szerzők gondolják. A szerzőknek az az ajánlata azonban, hogy ezeket a betegeket kísérletképpen több analitikussal vizsgáltsuk meg, hogy az eredményeket azután egybevevessük, azt mutatja, hogy sejtelmük sincs róla, hogy történik egy pszichoanalízis. Mert különben tudniok kellene, hogy

ez az ajánlat kivihetetlen, minthogy a pácienseknek a második analízisben is valóban *mindent* el kellene mondania, ami az eszébe jut, még az első analízis magyarázatait is; ha pedig ezt nem teszik és elhallgatják a legcsekélyebbet is, akkor vetkeznek a pszichoanalízis alapvető törvénye ellen és meghamisítják azt az eredményt, amit az analízis ezen eltitkolás nélkül eredményezett volna. Ez a képtelen ajánlat mindenesetre megdönti a szerzőknek azt az állítását, hogy a pszichoanalízis elméletének és gyakorlatának megtanulására „aránylag rövid idő” elegendő; az az idő legalább, amit erre a munkára ők fordítottak, nem volt elegendő.

Ezek után ki kell jelentenünk, hogy a szerzőknek a pszichoanalitikus tünetkutatásnak gyógyító hatásáról személyes tapasztalat alapján mondott kedvezőtlen véleménye keveset nyom a latban. Még csak két elméleti ellenvetésükre szeretnénk itt válaszolni. Az első az, hogy az analízisnél talán nem is a módszer, hanem csak az indulatáttétel, (a szeretetteljes bánásmód a páciensekkel) az, ami gyógyít. Ennek a helytelenségét többek között azoknak a sikereknek az ideiglenessége is bizonyítja, amiket szanatóriumokban érnek el, ahol pedig sokat, nagyon is sokat foglalkoznak a betegekkel szeretettel — de rendszertelenül. Ezek a sikerek azonnal eltűnnek az „indulatáttételes környezetből való távozás után. A helyes analízis azonban (ezt elfelejtik hangsúlyozni a szerzők) lassankint feloldja az indulatáttételt, a páciens függetleníti az orvostól és olyan lelki önkontroll birtokába juttatja, amely megvédi őt a recidiváktól és idejében figyelmezteti azoknak a veszélyére.”

A szerzők másik elméleti ellenvetése az, hogy hiszen idegbetegeket, különösen kényszerneurótikusokat, ahhoz kell hozzászoktatni, hogy ne foglalkozzanak a beteges tüneteikkel és ne vájkáljanak bennük. Félő, hogy a pszichoanalízis, ahelyett hogy meggyógyítaná, még tenyésztí a kényszer- és tébolyodottsági téveszméket. — Vajjon mit tartanának a szerzők arról, aki a sebészeknek megtiltaná az operáló kés használatát, mert a szűrővágó eszköz könnyen válhat veszélyessé. Pedig ők ilyesvalamit kívannak í A kés csak a gyakorlatlan kézben veszedelmes; ilyen annak a neurotikusnak az önkínzása is, akit *hozzáértő* orvos nem támogat. A páciens lelkében való „vájkálás” azonban szintén gyógyeszközzé lesz, mihelyt tapasztalt kéz vezet a baj rejtett góciához, hová a páciens az ő meddő töprengésével sohasem jutott volna el.

Ha fáradságosan is, de íme keresztüldolgoztuk magunkat a mű bíráló részén is és végső benyomásunkat abban foglalhatjuk össze, hogy a szerzők a pszichoanalízis leglényegesebb pontjai közül oly sokat találnak elfogadhatatlannak, hogy ezzel azoknak a részletkérdéseknek a dicsérő elismerése is elveszti az értékét, amelyek épen ezeknek a visszautasított szempontoknak és módszereknek köszönhetik a felfedeztetésüket. Arra törekedtünk, hogy szembe-tűnővé tegyük a szerzők és a pszichoanalízis felfogása közötti csaknem áthidalhatatlan ellentétet, de természetesen le kellett mondanunk arról a reménytelen kísérletről, hogy ezeket az ellentéteket dialektikával simítsuk el. Figyelmünket inkább azokra a pontokra irányítottuk, amelyekben az ő ellentétes felfogásuk a „freudi gondolat” félreértéséből és önkényes felfogásából keletkezett.

Azok a következtelenségek, amiket a szerzők elkövettek, különösen pedig a túlnagy különbség az előadó és a bíráló rész között, azt a benyomást kelti, hogy semmiesetre se származhatott a kettő ugyanattól a személytől,— úgy hogy annak a gyanúnknak kell kifejezést adnunk, hogy a kritika talán *Régis-t*, az előadó rész *Hesnord-i* vallja a szerzőjének és a vélemények egységesítése épen a kettős szerzőség miatt néni sikerült.

Hogy a kritika elkedvetlenítő benyomását enyhítsük, megszerztük magunknak azt az élvezetet, hogy még egyszer átlapozzuk a könyvnek első, nagyobb és sikerültebb részét és ismét gyönyörködhattünk a szerzők finom megértésében, mesteri dialektikájában és szép stílusában.*)

*) A könyv függelékül gondos és tartalmas irodalom-ismertetést közöl. A szerzőket figyelmeztetjük, hogy *Frankot*, *Freudnak* egy későbbi követőjét, tévesen említik az elődei között (5. L). A magam legtöbb munkáját valami *H. Feltmann* név alatt említik a jegyzék; — sajtóhiba lesz.

Az impotencia coeundi analitikus gyógyítása. (Steiner*)

Az emberek inkább megkövetelhetik a szervi betegségek speciálistájától, hogy megértse és kezelni tudja az ő szakterület-tiek ideges zavarait, mint az idegorvostól, hogy mindazon szervek általános specialistájává *képezze* ki magát, ahol ideges zavarok tüneket okozhatnak. *Freudnak ezen* szavai, amelyek *Steiner* munkáját bevezetik, egyúttal megokolttá teszik ezt a kísérletet is, amely először igyekszik a férfi pszichoszexuális impotenciájáról gyűjtött pszichoanalitikus tapasztalatokat urológusok számára is hozzáférhetővé tenni. Bevezető felvilágosításaiban a szerző a lelki megokolású impotenciának nozologiai helyzetével foglalkozik és ennek — a szexualitás „példányképes” volta miatt — az egyén egész individuális és szociális létére való lényeges hatásával. Az „anamnézis és szimptomatológia” c. fejezet leírja e bajnak különböző megjelenési formáit és pedig úgy a (mindig csak másodlagos) szervi kísérő tüneteket, mint a lelki jellemvonásokat. Majd igen ügyesen, nem neurológusok számára is érthető módon, összefoglalja az aetiológiás mozzanatokat (a neurotikus diszpozíciót és a lelki befolyásokat). Legbehatóbban tárgyalja *Steiner* a betegség prognózisát és terápiáját. — Meglepő az a pesszimiztikus felfogás, amelyet a születéstől fogva neurózisra diszponált egyének lelki impotenciájának gyógyíthatósága felől; annál örvedetesebbek azok a kedvező eredmények, amelyeket e baj többi kategóriájánál a pszichoanalitikus kezeléssel elért. A munka végét gazdag kazuisztika teszi (20 eset), amely azonban, sajnos, igen röviden van leírva, úgy hogy az olvasó nem nyer teljes benyomást a pszichológiai problémáknak arról a nehézségéről, amellyel az analitikusnak minden egyes esetben meg kell küzdenie. De bizonyára megtanulja *Steiner* könyvének az olvasásából becsülni a lelki momentumokat e betegség keletkezésében és gyógyításában és látni fogja, mily sokat érhet el egy pszichoanalitikusan iskolázott urológus is ennél a különben oly makacs betegségnél.

*) *Dr. Maxim Steiner*, az urológia szakorvosa. Über Störungen der männlichen Potenz. (*Freud* prof. előszavával.) Wien, Deuticke.

A zürichi iskola dolgozatairól*)

„A pszichológia mai állása úgylátszik ajánlatossá teszi, hogy a különböző iskoláknak és irányoknak külön orgánumaik legyenek* ... „a felfogásmód egy formása az egy helyen való közlés által megfelelő kifejezést nyerhet.” Ezzel a feltétlenül helyes megjegyzéssel okolja meg a kiadó az új orgánum megindítását, melyet az olvasó annál nagyobb érdeklődéssel vett kézbe, mert azt remélhette, hogy egyszer végre világos és félre nem érthető felvilágosításokat fog kapni annak az iskolának vagy iránynak a felfogásáról és munkatervéről, amely *Jung* vezetése alatt szakadt el a pszichoanalizistól. Hogy az olvasónak a reménye egyelőre nem teljesül, annak oka talán az a körülmény, hogy ez az első kötet nem *tartalmazza* a csoport tulajdonképeni vezetőinek munkáit és hogy a közlemények a vitás pontokban éppen nem, vagy nem elég határozottan foglalnak állást.

Dr. Josef B. Langnak a munkája: „*A pszichoanalitikus ellenállás meghatározásáról*” az asszociációról való, részben nagyérdemű vizsgálatoknak abba a sorába tartozik, amelyet *Bleuler, Jung, Riklin*, stb. végeztek. De már a munka első sorának is ellent kell mondanunk, amely azt mondja, hogy a *zürichi iskola* alkotta meg az asszociációs tudományt. A zürichiek mindenesetre érdekes diagnosztikus-asszociációs tanulmányokat végeztek, amik értékes megerősítést adtak a tudattalan *Freud* szerinti pszichológiájának és lehetővé tették a pszichoanalízis alkalmazását olyan elmebetegeknél is, kik a többi vizsgálómódszerek számára hozzáférhetetlenek voltak. Az asszociációs tan azonban, amely e módszer segítségével adódott, nem volt új, hanem csak „en miniature” bizonyítása ugyanazoknak az asszociációs szabályoknak, amelyek már a *Breuer-Freud*-féle kathartikus-hipnótikus eljárásánál és később *Freud* szabad

*) *Psychologische Abhandlungen*. Kiadta *dr. C. G. Jung*. I. kötet. Leipzig de Wien, Franz Deuticke, 1914.

asszociációjánál „en gros” érvényeseknek találtattak. Ezzel nem akarjuk elvitatni az érdemét annak, hogy a tudattalanból ható lelki tartalomnak „komplexum” szóval való megjelölése a zürichiek kezdeményezésére történt, bár ez érdemük az által, hogy e szót tudatos és tudattalan lelki tartalmakra megkülönböztetés nélkül alkalmazták, később csorbát szenvedett.

Amily nagy értéket kell különben tulajdonítanunk néhány már nyilvánosságra került komplex-pszichológiai munkának, ép oly kevéssé tudunk megbarátkozni ez iskola egynéhány újabb kiágazódásával, amely matematikai spekulációkban tévelyeg. Ezekhez tartozik *J. B. Langnak* ez a munkája is. Ha az olvasót a könyv tartalmáról tájékoztatni akarjuk, elég messzire kell kitérnünk. *Jung* tudvalevőleg az ő asszociációs vizsgálatainál száz megfelelően variált szót alkalmaz, amikre a kísérleti személynek lehető gyorsan a legközvetlenebb ötlettel kell reagálnia. A kísérletet végző azután — a tartalmi és formai jellemzőkön kívül — a reakciók időbeli viszonyait is regisztrálja. A reakciós idők — kifejezve a másodperc törtrészei által — összeadatnak, az összeg elosztatik a reakciók számával, az így nyert hányados adja a reakciók *számtani középárányosat*. Másrészt ha a reakciós idők a legkisebttől felfelé a legnagyobbig, sorban feliratnak, ennek a sornak a középső tagja lesz a reakciós idők *valószínűségi középárányosa*. Idáig az eljárás a statisztikában általánosan érvényes szabályok értelmében teljesen megokolt, a segítségével valóban meg lehet állapítani a vizsgált személy bizonyos patológiás és karakterisztikus sajátosságait. *Jung* azonban nem elégedett meg ezzel, hanem tovább játszott a számokkal. Kiszámította a számtani és a valószínűségi közép közötti differenciát és (elég gyenge megokolás alapján) azt állította, hogy ebből a számból következtetni lehet a kísérleti személy érzéseinek intenzitására; el is nevezte ezt a számot „*érzési koefficiensnek*.” *Biswangernek* a közlése egy olyan esetről, ahol ez az „érzési koefficiens” negatív mennyiséget mutatott, az experimentátort egy kissé zavarba hozta. *J. B. Langnak* erre eszébe jutott, hogy a reakciós idők számtani és valószínűségi közepének az osztalékát (tehát nem a differenciáját) vegye figyelembe, vagyis a számtani közepet *elossza* a valószínűségi középpel. Ez a szám (amit *Lang* érzési osztaléknak nevez) *nem lehet negatív mennyiség többé*. Anélkül, hogy matematikus volnék, azt állítom, hogy a számkezelésnek ilyen önkényes megváltoztatása csak azért, hogy az ember a zavarból meneküljön, megengedhetetlen; de ebből az is kitűnik, mily ingatag talajon állnak az ehhez a művelethez kap-

csolódó pszichológiai megfontolások és hogy ez az egész az exaktságnak csak a látszatával bír. *Lang* azután azt állítja, — és egy csomó kórtörténettel igyekszik igazolni —, hogy az a kvóciens adja talán „a kísérleti személy és az experimentátor közötti ellenállás nagyságának a mértékét”.

A közölt matematikai megfontolásoktól eltekintve, ezek a kórtörténetek is oly hiányosak és felületesek, hogy a tétel valószínűségben általuk se nyer. A görbék különben, amelyek az egyes eseteket illusztrálják, már azért is hamis és megtévesztő benyomást tesznek, mert egyazon görbének az abscissa-tengelyén ugyanaz a hosszúság majd heteket, majd meg hónapokat ábrázol.

Láng aritmetikájánál még elképesztőbben hat a biologizáló „exaktsága.” Képzeld: a szerző ezután a matematikai kitérés után hirtelen salto mortalékat csinál és felteszi azt a kérdést, vajjon a pszichoterápiái kúra előrehaladása nem tükröződik-e vissza a vér viscositásának a megváltozásában. Erre a kérdésre azonnal igenel válaszol és azt állítja, hogy a vér viscositásának a normálison aluli nagysága az orvossal szemben való ellenállás megszűnése után közeledik a normális értékhez. A vizsgálat eredményeinek grafikus ábrázolása azután (amely szintén a már említett hiányokban szenved), minden megvizsgált esetben két ellentétes irányú görbét mutat: a kezelés sikeres meneténél az ellenállási kvóciensek görbéje süllyed, míg a vérviscositásé emelkedik; a kúra sikertelensége esetén fordítva viselkednek.

Elteltekintve attól, hogy az orvosra való indulatáttétel nem mindig jelenti az állapot javulását, — mint ezt a szerző gondolni látszik, ha nem is hangsúlyozza kifejezetten —, ezt az egymásra vonatkoztatását két olyan össze nem mérhető dolognak, mint amilyen a vérviscositás és a lelki ellenállás, már eleve vissza kell utasítanunk. Senki sem vitathatja el azt a tényt, hogy a vér fizikáliskémiai (toxikus) változásai a pszichére, a pszichikus folyamatok viszont a vérre hatással lehetnek. *Freud* követői ezt nem tagadják, hiszen maguk is hasonló elméleti alapon állnak. De míg *Freud* joggal arra törekszik, hogy a lelki folyamatokat — *amíg csak lehetséges* — lelki okokra vezesse vissza s a pszichikus történésnek csak az alapelemeit engedi fiziológiai folyamatokra visszavezetni, addig *Lang* azt a hibát követi el, hogy komplikált, többszörösen összetett lelki képződményeket egyszerűen a testnedvek durva elváltozásaival hozza kapcsolatba. Hogy a szerző munkájának ezzel a felfogásával szemben nem vagyok igazságtalan, bizonyítja a munkája végén felhozott az a tétel, amely szerint a „predicatív”

beállítottságának az elváltozásai is (ami a *Jung-féle* terminológia szerint az önmagára vonatkoztatásra való hajlamot jelenti), visszatükröződik a vér viscositásának a magasságában! Egy oly komplikált lelki tény, mint amilyen a kóros hiúság, egyszerűen összefüggésbe hozni a vérnek valamely fizikális tulajdonságával, annyi, mint visszatérni a primitív humorai-patológiához és visszaesni a pszichológiának abba az állapotába, amikor az emberi jellemféséségek alapját a vérben, epében, nyálkában és ezeknek kevert-ségi állapotában látták.

A mondottak után már nem meglepő felületességgel szövi a szerző tovább az ő fantáziáit. Egyrészt elég okot lát ezekben a vizsgálatukban annak a feltevésére, hogy bizonyos neuropszichózisok hozzáférhetőek lehetnek egy diétás — méregellenes — terápia számára, másrészt úgy találja, hogy az ő megfigyelései megerősítik *Jung*-nak 1906 és 1908-ban közrebocsátott toxikus teóriáját a dementiáról. De közben elfelejtkezik összhangba jutni *Jung*nak a dementiáról való újabb, libidó-teóriájával, amely egészen más, tisztán energetikus és filogenetikus feltevéseken nyugszik. Pedig, úgy látszik, nem idegenek előtte a legmodernebb zürichi felfogások sem, amint ez kiderül egy helyen, ahol egy nőpáciense életében a férfi az „életakarás szimbólumát” jelentette.

Mindezek szerint ez a munka intő példaként állhat előttünk; megmutatja, hogy nemcsak a filozofikus, hanem az exaktság álhitében ringatózó matematikai és fiziológikus spekuláció is tévútra vezetheti a pszichológiát. J. B. *Lang*nak második munkája: *Hipotézis az üldöztetési téveszme pszichológiai jelentőségéről* igen fáradságos asszociációs-statisztikus úton jut el egy hipotézishez, amelynek lényegesebb pontjait már megállapította ő előtte *Freud*, persze ő megfigyelések és meggondolások alapján. Az üldözők, mint *Lang* mondja (és amint *Freud* már régen megállapította), csak „a családi típus tárgyiafjulásai”. -Míg azonban *Freud* szerint az üldözők többnyire a pácienssel egyenlő nemű tekintélyes személyeket képviseli, addig *Lang* szerint az üldözőül választott személynek semmi köze sincs a nemhez, amelyhez ő tartozik. Az üldöztetési téveszme végső elemzésben magának az egyénnek egy része ellen irányul. (Lásd *Freud*nak a „paranoiáról szóló és a „Bevezetés a narcizmusba” című munkáját) Az egyéniségnek ez a része *Lang* szerint nem más, mint a „családi típushoz való igen erős kapcsolódás” (*Freud* azt így mondaná: a családi téren érvényesülő erotikus infantilizmus). Az üldöztetési téveszme gyógyulási kísérlet (ez szó szériát *Freud* után), amely azért nem sikerül, mert a

szubjektív fok helyett még az objektív (projekciós) fejlődési fokra terelődik. — Úgy találom, hogy ez a pótlás, amely hipotézis akar lenni, nem más, mint a megismétlése (de semmiesetre sem a magyarázata) annak az ismert ténynek, hogy a paranoiás egyes érzéseket a sajátjaként nem tud elviselni, hanem azok tárgyásítására kényszerül.

Mint ahogy az előbb említett dolgozatban a férfi egy nőpáciensnél „az életakarás szimbóluma” volt, úgy a paranoiás számára *Lang* szerint az apa „a valósághoz való alkalmazkodás követelményének” a szimbóluma. Itt mégis meg kell kérdeznünk, vajjon az új iskola felfogása szerint az apa és az ő hasonlóképpen apai helyettesítői (a tanítók, előljárók stb.) egyúttal nem realitások-e? Avagy talán mindannyian csak egy platói ideának, a realitáshoz való alkalmazkodásnak testnélküli, szimbolikus képviselői: Ha a szerző így gondolja, akkor mi könnyű szívvel viseljük el az ő kissé udvariatlan szemrehányását, amely szerint a mi neurózis- és álommagyarázásaink megrekednek az infantilis tárgyszeretet fejlődési fokán, vagyis hogy nem vagyunk hajlandók arra, hogy az egész, realitást autoszimbólumokban oldjuk fel.

Prof. J. *Vodoz* (Zürich) Napóleonnak: „Le masque-prophète” című novelláját beszéli meg, amelyben az akkor 19 éves Napóleon már elárulja a későbbi hódító markáns jellemvonásait. Az előadott tények elég érdekesek ahhoz, hogy a bizonyítás nem nagy valószínűségről a figyelmet eltereljék. *Vodoz* azt állítja, hogy ennek az írásműnek az alkotása (Napóleon uralomravágyó anyjának reávaló nagy hatása ellenére, melyet maga, *Vodoz* is hangsúlyoz) nem annyira az infantilis tapasztalások által determinálódott, hanem inkább a belső (örökölt) vágyakozásnak sikerült megformulázása lehetett az. *Freudnak* az a követelése tehát, hogy az örökölt és tapasztalt dolgokat ne alternatívaként, hanem együtttható erőkként tekintsük, úgylátszik még mindig nem talál meghallgatásra. Az új iskola misztikus hajlamainak inkább megfelel, hogy az infantilis momentumot, amely a vizsgálat számára hozzáférhetőbb, elhanyagolják, a távolabbi és homályosabb filogén okot pedig előtérbe állítsák és lelki determinálás helyett mindenütt prospektív tendenciákat és funkciókat keressenek. Az ifjú Napóleon analízise — ahogy azt *Jekels* megpróbálta (Imago III. évf.) — vagy legalább a szóbanforgó tanulmány szerzőjének analízise felszínre hozhatna valamit az alapul szolgáló analitikus determináltságból.

Dr. Hans *Schmied* baseli orvos százoldalas tanulmányt ír „A gyűjtogatók pszichológiájáról”, amelynek tartalma dr. *Pfister*

kritikájában „A gyújtogatás mint szublimálási kísérlet” Int. Zeitschrift für ärztliche Psych. III. 3.) eléggé jellemezve van, úgy hogy az olvasót ahhoz utalhatjuk. *Schmied* az új zürichi irány legmerevebb és legharciasabb követői közül való, fejtegetéseit az objektivitás teljes hiánya jellemzi.

A sorozatban az utolsó munka dr. C. *Schneitet* közleménye: „*Archaikus elemek egy paranoiás téveszméiben*”. — Az individuálpszichológia és a népszichológia némely termékének összehasonlítását *Freudnak* és *Ábrahámnak* köszönhetjük eredetileg. De csak *Honeggernek* és *Jungnak* meglepő eredményei, akik a demenciások és paranoiások produkcióiban a legmesszebbmenő analógiát tudták kimutatni a mítoszokban és mesékben megőrzött archaisztikus képzettartalmakkal és gondolkodási formákkal, csak ezek képesítettek bennünket arra, hogy a lelki ontó- és filogéniának a részletekig követhető parallelizmusát megdönthetetlen tényként fogadjuk el.

Honegger, Jung, Nelken, Itten és *Spielrein* érdemes munkáihoz *Schneiter* műve méltóan csatlakozik, bár ujat nem, csak megerősítéseket ad. Sajnos, a közlemény olvasását és a tartalmának méltatását megnehezíti az, hogy a szerző nem elégszik meg a tények konstatálásával, hanem minden egyes megállapítását *Jung* libidó-szimbolikájának Prokrustes-ágyába igyekszik beléerőszakolni.

A lélektani típusokról. (Jung*)

Dr. Jung a hisztériát, mint *áttételes neurózist* elvileg meg akarja különböztetni a paraphreniától, mint *introverziós pszichózis-tól* és azt hiszi, hogy a realitástól való elfordulás csak a demenciát jellemzi, a hisztériát nem. Ezzel a felfogással már más alkalommal szembeszálltunk és kifejeztük azt a véleményünket, hogy a hisztériások túlságos érdeklődésfecsérlése is eltolásnak, a realitástól való menekülésnek köszönheti a keletkezését és a kellemetlen valóság fantáziás pótlásaként fogható fel. Ez az elvi ellentét azonban nem akadályoz bennünket abban, hogy elismerjük annak a (tulajdonképen Freud és Abraham által felállított, viszont Jungtól annakidején tagadott) ténynek az igazságát, hogy a hisztériások, akik a libidójukat a külvilág más tárgyaira áttolják, lényegesen kevésbé magukbaszálltak, mint a paraphrenikusok, kiknek szere-tése egészen az „én”-jükbe húzódik vissza, úgy, hogy ők a világ dolgait érzéktelenül nézik, — A hisztéria és paraphrenia tünetinát Jung ebben a munkájában jellemezte rajzilag igyekszik értékesíteni. Az e maréket egyáltalán két csoportba gondolja oszthatni: az *indulatattévők* (a *Freudféle indulatáttétel* helyett Jung az *extraversio* fogalmát szeretné bevezetni) és a *magukbaszállottak* csoportjába. Az indulatáttételi típusokhoz számítja Jung a *pozitivistá-*kat (a „tough-minded”-eket, — ahogy Jones nyomán nevezi őket), akik „a miteriális dolgokat objektív realitásoknak hiszik”, csak az enpíriára támaszkodnak, „a tüneményeknek örökké változó felületén lebegnek”, s szenzulisztikusok, psszimisztikusok, materialisztikusok és vallástalanok, a rendszerképzésig eljutni nem képesek. Az *introcerziósokhoz* számítja Jung az ideológusokat (*James* szerint *tender-minded*), akik csak „a befelé-élés, a szellemi dolgok* iránt

*) Dr. C. O. Jung Contribution a l'étude des types psychologiques. Communication présentée au Congrès Psychoanalytique de Munich, 1913 (Archives de Psychologie, T. XIII, Nr. 52. Déc 1913.)

érdeklődnek, racionalisztikusok, mindent szisztematizálni akarnak, hajlanak az abstrakcióhoz, idealizáláshoz, vallásossághoz. Az áttevő típushoz tartozik továbbá *Jung* szerint a romantikus, a naiv, a „dionysosi szellem”, a felületes, de tág szellemi látókörű ember; az introverziósokhoz: a klasszikusok, az absztraktok, a szentimentálisok, az „apollói” szellemek és a mélyen, de szűk határok között gondolkodók. — Ez az osztályozás bizonyára sok érdekeset mond; csak a cikk utolsó szakasza hargzik aggasztóan, amelyben *Jung az ő* — mint a bevezetésben kifejtettük: — helytelen — felosztását magára a pszichológiára is ki akarja terjeszteni. Itt u. i. *Freud* pszichoanalízisét mint tisztán „visszanéző”, pluralisztikus (?), kauzális és szenzualisztikus gondolkodási módot, szembeállítja *Adler*nek alapján intellektualisztikus és finalisztikus elméletével (és előbbi áttételes, utóbbit introverziós pszichológiának tartja). „A jövő nehéz feladata — *Jung* szerint —, hogy olyan pszichológiát teremtsen, amely a mentalitás két típusával egyenlő mértékben számol”.

Azt hisszük, hogy *Jung* abban a törekvésében, hogy osztályozásának minél tágabbkörű érvényt szerezzen, túlságosan komplikált, pszichologizáló magyarázatra ragadtatta magát. A dolgok sokkal egyszerűbbek. *Freud* munkái a tudattalan pszichológiáján épülnek fel és túlnyomóan ezzel, a lelki életnek az ösztönülethez közelebb álló, eddig ismeretlen oldalával foglalkoznak. *Freud* ezt nem azért teszi, mert ő a „tough-minded”-ek közül való, hanem mert ezt a munkát előtte és helyette senki se végezte el. És — művei után ítélve — *Adler*nek se kell feltétlenül épen finomlátású gondolkodónak lenni; ő csak egy darab tudatpszichológiát — a pszichoanalitikus tudásának alkalmazása és ahol lehet leplezése mellett — újra és részben célszerűen dolgozott fel. *Freud* nagyon jól tudja, hogy a tudat pszichológiája (összes logikus, etikai és esztétikai kategóriáival együtt) még megalkotásra vár, de nem akarja elhamarkodni a dolgot, amíg a pszichológiai alapja nincs megvetve.

Persze mindkét feladat igen nehéz, — sokkal nehezebb, mint amit *Jung* akar: dolgoztatni a „tough”- és „tender-minded”-et és azután a munkájuk eredményét „összekapcsolni”.

Bleuler újabb kritikája a pszichoanalízisről.*)

Bleuler tanár újabb kritikai referátumában a pszichoanalízis legfontosabb eredményeinek olyan felfogásával lep meg minket, mely e tárgyról való előbbi kritikai nyilatkozataival nem hozható összhangba. Érezhette a szerző ezt maga is, mert a tulajdonképeni megbeszélést ezzel a megjegyzéssel vezeti be: „Az előbbi megbeszélésem (Die Psychoanalyse* *Freuds*, Verteidigung und kritische Besprechung. Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen. II. k.**)) inkább a pozitívumokat emelte ki. Ez a munka az előbbinek kiegészítését képezi, tehát természetesen inkább kell hangsúlyoznia a negatívumokat. Ehhez az eljáráshoz az a körülmény is adott módot, hogy a közbenső időben azoknak a felfogásoknak, amiket én lehetségeseknek, de be nem bizonyítottaknak láttam, egyike sem alapotatott meg jobban, de hangsúlyoznom kell azt is, hogy nincs semmi okom arra sem, hogy az akkor mondottakat a legkevésbé is módosítsam; a későbbi tapasztalataim ellentmondást nem, csak megerősítéseket adtak; újabb ellenvetéseket másoktól sem hallottam.”

Ezek az érvek nézetem szerint nem a szerző „taktikája” mellett, hanem ellene szólnak. Ha u. i. az első, védelmező írásának megjelenése óta semmit se tapasztalt a pszichoanalízis dolgában, ami az ő véleményét e módszerről jó vagy rossz irányban megváltoztathatta volna, akkor logikusan az lett volna a kötelessége, hogy egyszerűen megismételje az előbbi kritikáját. Minthogy azonban ezt nem teszi, hanem a protegáló megbeszélés után most meg elutasítván lép fel, és minthogy az egyes érveiben sem találunk magya-

*) *Prof. E. P. Bleuler*: Kritik der Freudschen Theorien. Referat in der Sitzung des deutschen Vereines für Psychiatrie in Breslau, 13. Mai 1913. (Sonderabdruck aus der „Allgemeinen Zeitschrift für Psychiatrie”, Bd. 70.)

**) Ebben a terjedelmes kritikában *Bleuler* a legnagyobb lelkesedés hangján a pszichoanalízisről.

rázatot az ő eljárására, ennél fogva kénytelenek vagyunk magunk kutatni a magyarázat után.

Ilyen magyarázat volna az, hogy *Bleuler* tanár előbbi védő írását nem meggyőződésből, hanem *abban a reményben* írta, hogy *Freud*nak még be nem bizonyított állításai később jobb megalapozást fognak nyerni. Ilyen eljárást azonban nem tételezhetünk fel épen *Bleulerről*, aki egyike a leglelkismeretesebb és legbecsületesebb tudósoknak. Az se lehetett a szándéka, hogy az első tanulmány olvasói előtt a pszichoanalízisről érdemetlenül kedvezően, a másodiké előtt pedig megokolatlanul lesújtóan nyilatkozzék. Nem marad tehát más hátra, mint feltenni, hogy az „ambivalencia” fogalmának a megalkotója a pszichoanalízissel szemben maga is ambivalensen van beállítva, mintegy két ellenkező meggyőződése van, amiket egy munka helyett két egymás után következő munkában — egy pozitívban és egy negatívban — kellett kifejtenie.

A két kritika közötti meglepő és el nem simított ellentmondás természetesen nem riaszthatott vissza attól, hogy a mostan előtérbe helyezett negatívumot objektíve megvizsgáljuk, sőt azt remélhettük, hogy ezekből a bár egyoldalúan csoportosított feltevésekből sikerülni fog ismereteinket bővíteni. Hogy ebben a reményünkben erősen csalódtunk, ezt részben a referátum szűk terjedelme okozza, ami *Bleulert arra* kényszerítette, hogy mélyreható jelentőségű problémákat egyszerű kategorikus kijelentésekkel intézzon el. „A tudatelőttés fogalmát szükségtelennek tartom.” „Hogy a gyermekkor vágyakozásai a hisztéria keletkezésének jelentős ösztönző erejeként szerepelnek, ez még nincs bebizonyítva „*Ferenczinek* a felfogása az alkoholizmusról és szexualitásról a tények súlyos ignorálásából származik.” *Bleuler* kritikája nyüzsg ilyen és hasonló kijelentésektől.

Nem bocsátkozhatunk itt bele ez írás tartalmának részletes visszaadásába; ez azt jelentené, hogy összefoglaljuk a pszichoanalízis egész eddigi irodalmát; ha *Bleuler tanár* megállapításaival egyenként akarnánk vitatkozni, akkor a mi referátumunk túlnőne magának a munkának a terjedelmén. A részletek iránt érdeklődőket magához az eredeti tanulmányhoz kell utasítanunk, mi csak néhány példa méltatására szorítkozhatunk.

Freud általános pszichológiai felfogásának kritikájában *Bleuler* az ellen a rendszer ellen foglal állást, amely „az ingerület vezetését az érzékeléstől a tudatossá válásig egy lelki reflex-folyamattal *identifikálja*. Identifikálásról azonban *Freud*nál szó nincsen, ő csak *igen messzemenő analógiáról* beszél, amely ezeket a komplikált

folyamatokat közelebb hozza a megértéshez.”***) „Minthogy az érzékelés épen olyan tudatos lehet, mint a cselekvés, úgy állna a dolog, hogy a rendszernek úgy az elején, mint a végén tudatos kvalitás van, nem pedig a tudat felé való előhaladás.” Ez a mondat azt bizonyítja hogy *Bleuler* Freudnak ideiglenes (bár nagyon használható) rendszerét a lelki apparátus felépítéséről alaposan félreértette. Hiszen a tudatoshoz való progressziót *Freud* nem úgy gondolja, hogy az ingerületnek feltétlenül a tudatos cselekvésig kell előrehaladnia; ellenkezőleg, világosan azt mondta, hogy a tudatos észrehevés a cselekvés gátlását jelenti, míg a cselekvés *kivitelét* (a deliberáció után) újra egy tudattalanul működő apparátus (a neuromusculáris) végzi. „Ha az álomban a lelki folyamat megfordul (regrediái) — mondja tovább — és a cenzúra szűrőjén fennakadva az észrehevésig jut, akkor ismét a rendes irányban kell visszatérnie a tudattalanon és a tudatelőtesen át, tehát áthaladva a szűrőn, amely őt az előbb visszautasította, — ami elég különös jelenség.* Csak annak különös, aki nem ismeri a tudattalan pszichológiáját, vagy nem akarja elismerni és ezért nem veszi tekintetbe, hogy a regressziónál a cenzúra által visszautasított tartalmak egy a „Lustprinzip”-nek megfelelő elferdítést szenvednek, és már nem az eredeti, hanem elviselhetőbb és az álom nyugalmát kevésbé zavaró formában jutnak a tudatba.

„A másik (lelki) rendszer (*Freud* szerint) tapasztalatilag csak akkor tud egy képzetet megszállni, ha az abból kiinduló kénérzetet gátolni tudja. Ez utóbbi mondatról nem tudok magamnak világos fogalmat alkotni. Ebben is a bíráló és nem *Freud* a hibás, akinek a fejtegetéseit homályossággal igazán nem lehet vádolni. *Freud*nak ez a mondata egyáltalán nem érthető nehezen; ha nem szakítjuk ki az összefüggéseitől, rögtön világossá kell válnia mindenki előtt. *Freud* nyilván azt érti ezen, hogy az emlékezeti nyomokkal (az E.-rendszerrel) való asszociációs kapcsolatok *gátolják* az olyan indulatkítörés létrejöttét, amelyre egy kellemetlen képzet alkalmas nyújtana, amennyiben olyan lehetőségeket is megjelenítené amelyek közt a legkellemetlenebb dolog is elviselhetővé válik. A halál fogalma például, ha annak kényszerűségére, elkerülhetetlenségére és általános érvényességére gondolunk, valamint arra, hogy hiszen a halál előtt még soká és boldogan lehet élni, elviselhetőbbé, tehát realizálhatóvá válik. A gondolkodás vigasztaló fantáziákat nyújt, ezzel enyhíti a

*) NB. Később épen magam próbáltam meg ennek az *identifikálásnak* tényleges keresztülvitelét. L. *Hisztéria* c. kötetemet. F.

szenvédést és elképzelhetővé teszi a kellemetlent. Ily módon a halál gondolatának elfojtása helyébe annak elképzelése és a róla való ítéletalkotás lép.

Freud „másutt szembeállítja a *kéj mechanizmusokat az én-ösztönnel*. „Én azonban nem találok rá okot, hogy az „én-ösztönt” szembeállítsuk a kéjmechanizmussal.” „Nem hiszem, hogy valami, amit „én”-nek nevezhetünk, visszautasítaná a nemi vágyakat és szorongással felelne rájuk. A szexuális és egyéb vágyak jól megférnek egyazon „én”-ben.” *Freud*nak azonban soha sem jutott az eszébe, hogy két olyan különmű dolgot, mint amilyen egy *ösztön* és egy *mechanizmus*, szembeállítson egymással. Ő mindig csak két ösztönnel, a nemi és az egoisztikus ösztönnel a konfliktusáról beszél. E két ösztön mindegyike fejlődésen esik át a primitív kéjfázistól a valóság stádiumáig.

*Bleuler*nek a tévedése (amibe Jung is beleesett) abban áll itt, hogy ő azt hiszi, hogy *Freud* mindenfajta örömet (pl. az egoisztikusait is) szexuálisnak tart (holott *Freud* ez ellen a felfogás ellen mindig nyomatékosan felszólalt). E megkülönböztetés figyelembe nem vétele vezette *Bleuler* az „autizmus” fogalmának a felállításához, amely a két ösztönnyilvánulás közötti nehezen megvont határt újra eltöri és ez által csak zavart okoz.

Téves *Bleuler*nek az a véleménye is, hogy *Freud* szerint a tudattalan gondolkodásban *csak* a kéj-princípium, a tudatosban *csak* a valóság-princípium uralkodik. *Freud* éppen olyan jól tudja, mint a kritikussai, hogy „azok az eltérések, amelyeket *Freud* a tudattalannak és ezzel együtt az álomgondolkodásnak is tulajdonít, a tudatos, fantasztikus gondolkodásban is” megtalálhatók. Tudomása van a realitáshoz alkalmazkodó olyan lelki folyamatokról is, amelyek a tudattalan egy rétegében (t. i. a tudatelőtesben) folynak le. *Freud* csak azt mondja, hogy a tudattalanban a kéj-princípiumé, a tudatosban a valóság-princípiumé a vezető hatalom, de létrejöhetnek a két mechanizmus keverődési és kompromisszumos képződményei. *Freud* azonban ezektől a tipikus esetektől nem hagyta magát félrevezettni és nem mondott le miattuk a típusok éles elkülönítéséről, amint azt — sajnos — *Bleuler* teszi az autizmus fogalmának a meghatározásában.

„A cenzúra, amely állítólag a tudatelőtes és a tudatos között fekszik, az én véleményem szerint az affektivitás általános működésétől határoztatik meg.” *Freud* se fogta fel a dolgot másképp; a cenzúra szerinte nem egy megfogható valami, hanem csak két lelki rendszer közötti dinamizmus kifejeződése. Persze a *Freud* felvétele a két

rétegről (munkamódról), amelyek között a konfliktus lejátsszódik, sokkal kifejezőbb, mint *Bleuer* tág fogalma, az „affektivitás”.

Bleulernek a gondolatmenetéből — amely pedig mindig az indulatfolyamatok elsőbbségét hangsúlyozza — még mindig a régi tudat-pszichológia beszél, amikor azt mondja, hogy *Freudnek* azt a felfogását, hogy a tudat „a lelki kvalitásokat érzékelő szerv”, ismeretelméleti okokból vissza kell utasítania. Még mindig túlbecsülése a tudatqualitásnak, ha valaki nem tudja magát rászánni arra, hogy a tudatot a testi és lelki szervezet egyszerű géprészének fogja fel, hanem valami sajátos, megmagyarázhatatlan és misztikus szerepet akar neki tulajdonítani. A pszichológia különben azt a *Bleulertől* felesleges módon ismét felhozott metafizikai kérdést, vajjon a tudattalan emlékképek fizikaiak-e vagy lelkiek, mint megfejthetlent elutasítani kénytelen, bár jogot formál annak a megkísérlésére, hogy ezeket a fizikai oldalról megközelíthetetlen folyamatokat a *saját* * segédeszközeivel igyekezzék megmagyarázni.

Az az állítás, hogy az emlékképek csak akkor lelki természetűek, „ha ekforáltatnak”, és hogy egy *inaktív tudattalannak* a felvétele elképzelhetetlen, senkit nem fog meggyőzni, aki a biológiában megismerkedett a diszpozíció fogalmával; diszpozíciós mechanizmusokról egész jól elképzehető, hogy azok időnkint vagy tartósan működésen kívül helyeztetnek. *Bleulernek* idevonatkozó megjegyzései különben egészen zavarosakká lesznek a *Semon-féle* „mneme” terminológia (helyesebben: frazeológia) belevegyítése által.

A „*mindennapi élet pszichopathológiája*”-hoz a szerző azt a felesleges, mert senkitől kétségbe nem vont korrekturát fűzi, hogy nem az összes „véletlenek” magyarázhatók lélektanilag. A *vicc-teóriát* nem fogadja el egészen, mert a részleteibe nem tudja magát beleélni.

Freud szexuál-teóriájának a kritikájában *Bleuler* mindenekelőtt a gyermekkori amnéziának a geneziséről szóló nézetet támadja; azt mondja, hogy az első életévek emlékeit nem az inkompatibilis szexuális benyomások „rántják magukkal” az elfojtásba (mint *Freud* mondja), hanem csak azért tűnnek el a tudatból, mert a felnőttek „pszichizmái” nincsenek rokonságban (!) az első gyermekkoriéival. Ezzel természetesen lemond a kritikus azokról az előnyökről, amelyeket *Freudnak* ez a magyarázata a fedőemlékeknek és a felnőttek perverzitásainak megértéséhez szolgáltat; minthogy pedig a gyermekkori dolgok elfojtását nem tudja elfogadni, ezeknek az álomban és viccbe való felbukkanása is újra csak olyan megmagyarázhatatlan bizarrsággá lesz, mint amilyen az a *Freud magyarázata előtt* volt.

Soha sem állította *Freud*, hogy „nincsenek olyan kultúrtörekvések, amelyeknek gyökere ne eredne a szexualitásban”, ellenkezőleg, ő minden haladás okát a külső szükségben, tehát az egoisztikus és libidinózus érdekek megzavartatásában látja, amikor is az elfojtott libidó a szociális törekvések szolgálatába állítva, *szublimálódhatik*; természetesen *Freud* a társadalom főmozgatóját az egoisztikus érdekekben látja. A szublimálódási folyamat ellen *Bleuler* szerint az szól, hogy vannak perverz emberek, „akik mindamelllett élénk részt vesznek a kultúrtörekvésekben”; ugyanily jogon azt is lehetne állítani, hogy lehetetlen, hogy egy gőzgép, amelyből némi gőz elillan, egyszersmind munkát is végezzen.

A legelszomorítóbban hat a pszichoanalitikusra *Bleuler* véleménye az álom pszichológiájáról. *Freud* elméleteit itt „megokolatlanoknak és valószínűtleneknek* tartja. „Mindeddig híjján vagyunk minden indoknak, amely azon feltevés mellett szólna, hogy az álom fontos működést fejt ki.” „Ha pedig az álomnak nincs célja, valamely tudatos vagy tudattalan szándéka, akkor az ábrázolás is elveszti a fontosságát.” „Az álom mit se mutat a tudattalan pszichológiájából, hanem csak az alvási agyműködést mutatja* stb.

Ami ezekben az állításokban helyes, az magától *Freudtól származik*; ő volt az, aki az álom karakterét az alvási állapotból vezette le, ő volt az, aki úgy találta, hogy az álom egyedüli rendeltetése az alvás nyugalmának külső és belső zavarok ellen való biztosításában áll. *Bleuler tanár* azonban jól tudja, hogy *Freud* egyedül az „álomgondolkodás”-ból sohase vezette volna le a tudattalan gondolkodási folyamatokat, ha az *élces és neurotikus gondolkodásnak, az elmebetegek tévgondolatanak, a művészi és fantáziás gondolkodásnak, a gyermek és vadember gondolkodásának* hasonló törvényszerűségei nem ötlöttek volna minduntalan a szemébe. Ám az álom volt az, ami a legkifejezöbben mutatta neki azt, ami számos más lelki képződményből is kiviláglik: a tudattalan pszichológiáját. Az ehhez összehordott tudást egyszerűen elintézni az „álomgondolkodás” jelszavával, annyi, mint a pszichoanalízissel való teljes szakítás. Kisebb részletdolgokban való jóakaró vállvergetései minket tévedésbe nem ejtenek s a többiért nem kárpótolnak: *ennyi* elismerést a pszichoanalízistől az ellenesei sem tagadtak meg soha.

Miután *Bleulert* meghallgattuk a pszichoanalízis általános pszichológiai jelentőségét illetőleg, nem kell soká időznünk pszichológiai alkalmazhatóságáról szóló véleményénél. Csak azt a feltűnő dolgot kell kiemelnünk, hogy míg a *Freud* hisztéria-elmélete mellett szóló bizonyítékokat, amik pedig számtalan tényleges pszichológiai tapasztalás-

talatból származnak, aranymérlegben méri, hogy végül könnyűnek találja őket, addig a schizophreniát (amelynél eddig *biztosan* csak lelki zavarokat lehet kimutatni), ő a pszichogeneitástól való merev elpártolással „anatómiai vagy kémiai rendellenességének, „agy-mérgezésnek vagy agyi elváltozás”-nak fogja fel. Az a nagy bizonytalanság, amit ezzel az alternatívával elárul, *Freud* kritikását a pszichológiai elméletek és bizonyítékaikat illetőleg elnézőbbé kellett volna hangolnia. Tudjuk különben, hogy *Freud* neurózistanában biológiai és pszichológiai magyarázatok nem hogy kizárnák, de sőt kiegészítik egymást.

Elgondolható, hogy *Bleuler* tanár minden jóakarata ellenére *Freud* alaptételeinek a helyességéről csak azért nem tudott meggyőződést szerezni, mert ő, mint pszichiáter, keveset foglalkozik neurózisok analízisével; hiszen ő maga mondja a kritikájának egy helyén, hogy „a kényszerneurózisok felől kevés egyéni tapasztalata van”. Pedig éppen a neurózis-pszichológia az, aminek tanulmányozásával meggyőződést szerezhetünk *Freud* felfogásainak a helyességéről. Azt a reményt táplálhatjuk tehát, hogy több tapasztalat *Bleuler* is teljesen meg fogja győzni ezen a téren, mint ahogy az análerotikának egynéhány jellemvonással való összefüggését már kezdi hinni, miután „három esetben” megfigyelte”.

Hogy mf ebben az ismertetésünkben a negatív elemeket emeltük ki, az jól megfelel a *Bleuler* kritikájában megjelölt negatív iránynak. Ezzel megvédjük *Bleuler* tanárt az ellen a sérelem ellen, amely az ő schizophrenia-elméletét érte akkor, mikor azt a kritika (az ő saját kifejezése szerint) „túlságosan *Freud-izűnek* találta”.

Bevezető a pszichoanalízisbe — pszichológusok számára. (Maeder.*)

Maeder rendkívül ügyes és világos bevezetést nyújt a pszichoanalízis problémáiba, különös tekintettel az általános pszichológiában értékesíthető analitikus ismeretekre. Arra törekszik, hogy hidat verjen az analízis és a *Freud* előtti (különösen a francia) pszichológia között. Megmutatja nekünk analitikusoknak, mily sokat köszönhetünk mi pl. *Janet* tanításának az *én* disszociájáról, (amit különben maga *Freud* mindig elismert), másrészt érdeklődést akar kelteni a franciákban a pszichoanalízis új és meglepő szempontjai iránt. Az az ismételten hangsúlyozandó világosság és a rendkívüli tapintat, amellyel a legkényesebb problémákat is hozzá igyekszik alkalmazni fejtegetésében az analízistől idegen gondolkodáshoz, azt a reményt kelti bennünk, hogy *Maeder* fáradozását siker fogja koronázni és közeledés fog létrejönni a két egymástól csak mesterségesen elváasztott pszichológiai iskola között.

Maeder különben nem szorítkozik csupán a *Freud-féle* tanok összefoglalására: önálló kísérletet is tesz, új felfogást nyújt az álom funkciójáról. Ő az álmot *a játékoságnak* az infantilis perióduson túl való folytatásaként fogja fel és ezt a felfogást „théorie ludique des rêves”-nek nevezi.**)

*) *Dr. A. Maeder* (Zürich): *Su rle mouvement psychoanalytique. Un point de vue nouveau en psychologie. L'Année Psychologique.* (Tome XVIII pag. 319—414.)

**) Ez az elmélet később alkalmul szolgált *Maeder*nek arra, hogy a pszichoanalízishez félig meddig hűtlenné legyen.

Az Adler-féle irányzat kritikája.*)

A tudattalannak figyelmen kívül hagyása és a szexualitás alábecsülése az *Adler-féle* pszichológiai iskolát a pszichoanalitikus érdeklődés körén kívül helyezte. Mindamellett ennek a terjedelmes (400 oldalas) könyvnek fáradságos elolvasása számunkra is nyújt tanulságot; nyomon követhetjük u. i. rajta, miként lesz egy empirikus tudományos munkairányból és módszerből bűvészi gyorsasággal egy erősen filozofikus színezetű dogma-rendszer.

Az előszóban dr. *Furtmüller* „az eddigi pszichológia” és az *Adler-féle* felfogás közötti különbséget úgy jellemzi, hogy az előbbi „főleg azokkal a lelki eseményekkel foglalkozott, amelyek az egyéniség perifériáján fekszenek és csak félős vonakodóan próbálkozott a centrum felé közeledni, míg *Adlernél* methodikus alapelvevé lett az, hogy először az egyéniség magvát kell hatalmunkba ejteni és csak azután lehet a perifériás megnyilvánulásokat megérteni és helyesen megítélni.” Már ebből a mondatból is látható, hogy az új irány egyszerűen feladja a lelki apparátusnak a tapasztalatból nehezen leszűrt topikus felosztását s helyébe a „centrum”-nak és „perifériának, bizonyára az anatómiából kölcsönzött fogalmát vezeti be. Hogy mit értsünk az „egyéniesség magva” alatt, azt nem mondja meg, de valami olyasfélét kell jelentenie, amit a pedagógus, aki mindig „a tanítványainak élő egyéniségével áll szemben,” ért ezen. Ha ez az előszó az „individuális pszichológiának” az alapelveit helyesen adja vissza, — amiben nincs okunk kételkedni, — akkor ez egy tisztán intuitív, a pszichológiai analízis számára hozzáférhetetlen elemet tartalmaz; ezzel azután az új irány kívül helyezi magát a tisztán pszichológiai törekvéseken és filozófiává bélyegzi magát. A filozófiai rendszerek azonban nem

* *Heilen und Bilden* A „Verein für Individualpsychologie“ orvosi és paedagógiai munkái. Kiadta dr. Alfred Adler és dr. Karl Furtmüller.

egyebek, mint annak a türelmetlenségnek a kifejezői, hogy valóban létező bizonytalanságokat nem vagyunk képesek elviselni; a rendszer-alkotás a kételyek legyőzésének a kényszere; egy varázs-ütésre nyugalmat szerez a filozófusnak és felmenti azon kötelesség alól, hogy félős, vonakodó próbálgatásokkal kelljen kísérleteznie« Akármilyen boldog a filozófus lélekállapota, mi nem irigyeljük érte, hanem a belső harmóniáról egyelőre lemondva, megelégszünk azokkal a valóságos értékekkel, amiket a pszichoanalízis nyújt nekünk.

A kötet tizennégy tanulmánya Alfred *Adler* tollából származik. Nagyrészüket már más helyütt is közölte; a mostani összeállításban tanító képét adják az „individuálszichológia” keletkezésének.

Az új tan kiindulási pontját *Adler*nek a „szervi „alacsonyabbrendűségről” szóló biológiailag jelentős munkája alkotta. Ez még a szerző pszichoanalitikus idejéből való és akkor többünkben azt a reményt ébresztette, hogy az éleseszű szerzőnek sikerülni fog megtalálni *Freud* pszichoanalitikus megismeréseinek biológiai párhuzamait. Az „alacsonyabbrendűség” szónak többértelműsége azután lehetővé tette a szerzőnek azt, hogy az „érték” egészen antropocentrikus fogalmát becsempéssze a természettudományos nézőpontok közé. Néhány (*Freud* értelmében nem végiganalizált) eset egyoldalú hangsúlyozásával, amelyekben — *Adler* véleménye szerint — a neurotikus szimptomák „szervi alacsonyabbrendűséget” kompenzálnak, továbbá támaszkodva normális és genialis egyénen tett hasonló megfigyelésekre*), eljutott magának a pszichének „szerv-elégtelenségi teóriájához” amely szerint a pszichének az a működése, hogy azon szervek működését kompenzálja, amelyeknek „fölebe van építve.” E közben *Adlernél* elkallódik egy másik és pedig jelentős pszichoanalitikus disztinkció: az önzési és szexuális vágyakozások közötti. Az utóbbiról szó sincs többé, a psziché tisztán hasznossági szervvé lett.

Adler szerint a primitív szervműködés (ösztön) különösen az alacsonyabbrendű szerveknél kapcsolódik kéjjel. Ebből azt kell következtetnünk, hogy *Adler* a genitáliákat, amelyek funkciója mindig kéjjel kapcsolt, alacsonyrendű szerveknek tartja. *Adler* valamely ösztönműködés különös *erősségét* is alacsonyrendűségnek nevezi (többértékűség helyett). Azt állítja, hogy a lelki alacsonyrendűség mindig valamely tényleg fennálló szervi alacsonyrendűségen (egy szerv

*) Az előítéletnélküli statisztika bizonyára megállapítaná, hogy sokkal több jógégéjű szónok, jónevű festő és jóhallású muzsikos van, mint a genialis emberek szerveinek alacsonyrendűségéről szóló teória gondolja.

fejlődési gátlásán) alapul, de bizonyítani nem tudja ezt. E két fogalom feltétlen azonosítása tehát, amely *Adler* teóriájának igen inyére van, megokolatlan.

Adlernek csak konzekvenciáját bizonyítja, amikor azután az önérvényesítő ösztönnek, az *agressziós-ösztönnek* túl nagy fontosságot tulajdonít. Végül odáig jut, hogy mondhatni *minden* ösztönt az agressziós ösztön fogalma alá rendel, csak azért, mert minden ösztönnek van mozgató komponense. Az agressziós ösztön gátlásából származik azután a neurózis és a genialitásra szerzőnek a pszichoanalízistől való eltávolodása még erősebb lesz itt azért, hogy elejti a szervi erotizmusok feltételezését és visszatér a a szexualitás és genitalitás azonosításának régi felfogásához. A szexuális szervi funkcióknak egyéb szervi funkciókkal való kapcsolódását csak mint utólagos lehetőséget ismeri el (így a szadizmusnál a szexualitás kapcsolódását az agressziós ösztönhöz).

El kell ismerni, hogy *Adler* pszichológiai tudásunknak egy hézagát igyekezett kitölteni akkor* amikor az agressziós ösztönről szóló fejezetben az én-pszichológiának olyan részét dolgozta fel, amivel akkor a pszichoanalízis még nem foglalkozhatott. De hogy ezek az ő állításai igazak-e és mennyiben azok, azt a pszichoanalízis csak akkor tudja majd eldönteni, amikor a nárcisztikus neurózisok (az én-betegségek) tanulmányozása révén meg tudja majd vetni a valóságos alapját az én-pszichológiának.

Olyan színezete van tehát a dolognak, mintha *Adler* a szexualitást mint valami mellékeset akarná elintézni. Meglepően csak az hat, hogy később a nemiség óriási hatalomhoz jut az ő pszichológiájában; az ember csaknem minden célkitűzése szerinte a *lelki hermafroditizmas* elől való menekülés kifejezése.

Ez pedig nem jelent kevebbet, mint hogy minden lelki dologban, minden pszichikai fejlődésnél és elkorcsosulásnál, a betegségben és álomban alaptényezőként hat közre a szexualitás. Emellett az előbbi alapelveit (szerv-elégtelenség, agressziós ösztön) sem adja fel, hanem az új tannal — igen erőszakolt — kapcsolatba hozza őket.

Hogy a zavart, ha lehet még tetézzé, végül bevezeti az „individuái-pszichológiába” a „finalitás” szempontját és a *Waihinger*-féle „Als-ob”-filozófiát, utóbbit kifejezetten azzal a szándékkal, hogy a pszichoanalízistől betegeknél és egészségeseknél felfedezett szexuális érzéseknek és akarásoknak irraelitását, csak „Als-ob”-existenciáját kimutassa. Ilymódon felfegyverkezve, *Adler* támadást

intéz — *Freudnak az infantilis szexualitásról szóló elméletét kritizálva*, — különösen az incesztus-motívum ellen, majd a neurotikusoknak a pszichoanalízistől felderített mértéktelen szexualitása ellen és kideríti ezekről, hogy egyszerű biztosító tendenciák, megegyezések, a felkorbácsolt férfiú protestálás „Als-ob”-képződményei ezek, amely protestálás mindig (vélt vagy valóságos ?) elégtelenségből ered. „A neurotikusnak és a kultúrembernek szexuális ingereit lehetetlen valódiaknak elfogadnunk” — mondja befejezésül.

Mint látjuk: *Adler* biológusnak indult el és mint filozófus tért vissza, aki a szerves világban kivétel nélkül uralkodó szexualitást a „kultúrembernél” nem akarja valódinak elismerni (mintha ez valami egészen más, állat-fölötti lény volna).

Még egyszer hangsúlyoznunk kell, hogy *Adler*-nak egészében téves munkáiban egész tömege van szétszórva a helyes megjegyzéseknek, a szellemes biológiai és jellemrajzi gondolatoknak, amelyeknek értékét a pszichoanalízis sohase vonta kétségbe. *Adler*-nek dialektikus „ügyvéd-stílusa” mindenesetre súlyos munkát ad az olvasónak és rendkívül megnehezíti a gondolatai megértését.

Adler törekvéseinek sokkal világosabb és áttekinthetőbb kifejtése található dr. *C. Furtmüller*-nek ebben a kötetben található munkájában. („A pszichoanalízis pszichológiai jelentősége.”) Miután igen helyesen és objektíven méltatja azt a fejlődést, amelyet a pszichológia *Breuer*-nak és *Freud*-nak köszönhet, a következőképpen jellemzi a *Freud* és *Adler* közötti különbséget: „*Freud* felfogása szerint a neurotikus „emlékezések”-ben szenved, amelyek az egyénre célszerűtlenül és zavarólag, mintegy a „múlt ballasztjaként” tapadnak és őt „tulajdonképeni feladata”, jövője biztosítására képtelenné teszik.” Ez a felfogás azonban csak addig lehetséges, amíg „tudattalan képzeteknek már a jelenlétét is beteges zavarnak fogták fel”, de tarthatatlanná vált „abban a pillanatban, amikor a tudattalannak a szerepét a normális pszichében is felismerték.” Nem lehet elgondolni, hogy a lelkileg egészséges ember is befelé néző szemmel járjon a világban. Ez a feltevés ellene szól az asszociáció elvitathatatlan céltudatosságának, a „gondolatok előnyomulásának”, ami *Freud* pszichoanalízisének is előfeltétele. *Adler* szerint az aktuális életben a lelki múlton kívül „tudattalan életcél” is működik, egy tudattalan nézet arról a szerepről, amit az ember az életben vinni akar.” A múlt *anyaga* csak *eszköze* és nem *célja* a mi törekvéseinknek. — Szerinte a pszichoanalízis fejlődésmenetének belső logikája ellen cselekednek akkor, amikor a tökéletesen *Freud*-re támaszkodó szerzők *Adler* leleteit, bár egyes

részleteiben, gyakran hallgatólagosan, átveszik, kutatásainak nagy összefüggéseit azonban visszautasítják.

Fartmüller világos megfogalmazásában a pszichoanalízis és az „individuál-pszichológia” közötti különbség jól van jellemezve. A pszichoanalízis a jelenvalót és a jövő törekvéseket csak a múlt alapján magyarázza, tehát kauzálisán. *Adler* azonban a pszichológiai magyarázatba egy misztikus, „finális” elemet vezet be, valamit, ami független a múlttól. Más szóval: *Adler* feladja a lelki *determinizmust* és visszatér valamely, a múlttól függetlenül feltörekvő tendenciának és akaratszabadságnak a felvételéhez.

Adler-nek használható gondolatait a pszichoanalízis mindig nyíltan elismerte, de ezzel még nem kötelezi magát arra, hogy a következtetéseit is elismerje. Ezt a követelményt különben nem annyira velünk, mint inkább a pszichoanalízisnek u. n. „zürichi iskolájával szemben támasztja, amellyel szemben *Adler* prioritását nyomatékosan hangsúlyozza. Tagadhatatlan, hogy ez a két irány legalább is a psziché deszexualizálásában és a finalizmusban megegyezik. Hogy kit illet meg ennek az elsősége, ki volt az első, aki a pszichoanalízis fejlődésmenetét megzavarni igyekezett ezekkel a tendenciákkal, az számunkra eléggé közönyös. Az egyetlen, ami ellen tiltakoznunk kell — ahogy azt *Jung*gal szemben is tettük — a tények meghamisítása. Nem igaz, hogy *Freud* valaha is „minden lelki történést a szexualitásra vezetett volna vissza”, hogy a libidót azonosította volna az affektivitással, vagy a lelki energiával. Ezek az állítások (amiket különben *Furtmüller* ugyanazon a lapon félig visszavon) *Freud* műveinek egy helyével sem erősítik meg.

Érdekes Leopold Erwin *Wechsberg* dolgozata: „Rousseau és az etika”. Élethűen *ábrázolja* egy paranoiás élettörténetének tipikus jellegét és azt, hogy a patológiás vonás hogy nyer kifejezést az irodalmi munkában. Nem lehetetlen, hogy *Adler* rendszerére, amely kizárólag az Én sorsával törődik és a libidóét elhanyagolja, a narcisztikus neurózisok megmagyarázásában még jövő vár.

Ottó *Kaus* a „gyermeki hazudozást” egyoldalúan abból a tendenciából magyarázza, hogy a gyermek a környezetét a maga szolgálatába akarja hajtani.

Alfréd *Appelt* iskolaigazgató a dadogás kezelésének haladását beszéli meg, F. *Asnourow* tanár pedig a szadizmus szerepéről szól az iskolában és nevelésben *Adler* szempontjából. *Wechsberg*-nek egy másik munkáját: „Szorongós gyermekek”, legjobban a következő hely jellemzi: „Egy kis hétéves lány hosszú idő óta gyakran

felriad éjszakai álmából igen heves szorongással, amit a következő álmom idéz elő: A játszótéren van, a padokon köröskörül ülnek az anyák és a felügyelők, ő a közepén játszik más gyermekekkel. Hirtelen feltekint és az asszonyok között keresi az anyját. Egyiktől a másikhöz megy, mindegyiket az anyjának gondolja és csak utoljára veszi észre, hogy egyik sem az. Fokozódó szorongással felébred, — a szorongás tovább tart; végül is felébreszti anyját, aki vele egy szobában alszik, azzal az ürüggyel, hogy ki kell mennie. Ezt a többször vizsatérő álmat éber továbbfolytatódása fejt meg. Csak egy értelme lehet: mi volna, ha nem lenne anyám, aki örködik, hogy semmi bajom se essék. Ahelyett azonban, hogy megelégednek ezzel a megfejtéssel, ezt mondja a szerző: *Ez az álmom a jövőbe mutat. A szorongás az álomban intésül szolgál: »Hatalmas ösztönzésül arra, hogy a gyermek nagy és önálló legyen, hogy úgy tegyen, mintha nem is volna anyja.»* Szándékosan se lehetett volna groteszkebbül beállítani azt a tendenciát, amely minden lelki dolgot az „érvényesülési ösztön” és az „Als-ob” elve Prokrustes-ágyába akar bekényszeríteni.

Dr. Johs. *Duck* szerint a nevelés célja az, hogy erősítse azokat a központokat, amelyek közreműködnek az észnek az érzékenységgel való harcában. — Az „idegerő elhasználásának elmélete alapján többek között azt követeli, hogy a túlterhelt emberek ne akarjanak gyermeket nemzeni, hanem a fajfentartást engedjék át felhasználatlan erőknél. Érdekes még a következő jegyzet is: „Miért látni oly ritkán a magasabb iskolák és egyetemek tanárait a nyilvános fürdőkben, torna- és sporttelepeken? Bizonyára nem csak idő híjján! Ott persze felnek a konkurenciától!”

A kötet *tartalmazza* azonkívül *Máday*, *Friedrich Thalberg*, dr. *Josef Kramer*, dr. *H. E Oppenheim*, dr. *Karl Molitor*, dr. *Fried. Lint*, dr. *Vera Eppelbaum* és dr. *Chariot Straasser* munkáit, valamint egy „egykor ideges ember gyermekkori emlékei”-t is.

Putnam professzor bírálata Adlerről.*)

Ez az előadás, melyet a szerzője a new-yorki pszichoanalitikusok gyűlésén tartott, nemcsak tartalmánál fogva, de mint emberi dokumentum is értékes. Az előadás olyan tudós vallomásait tartalmazza, aki nehéz belső küzdelem után szegődött *Freud* pszichoanalíziséhez és most azt kell tapasztalnia, hogy a tant a régi tanítványok némelyike hátba támadja. *Adler*nek, egy korábbi *Freud*-tanítványnak új elméleteit, *Stanley Hall*, *Freud* tudományának régi híve, szószerint elfogadta és előítélettől való megszabadulásként ünnepelte; számos fiatal orvos az Óceánon innen és túl, evangéliumként hirdette az új tant és úgy gondolták, hogy *Freud* ó-testamentuma immár túlhaladott és mellőzhető. *Putnam* az új áramlattól nem engedte magát érzelmileg befolyásoltatni, hanem vállalta azt a fáradságot, hogy lelkiismeretesen áttanulmányozza *Adler* valamennyi művét, mielőtt arra határozná magát, hogy ezek alapján a *Freud*hoz való viszonyán valamit is változtasson. Feltette a kérdést, vajjon *Adler* munkáiban van-e új dolog és mennyi új van, és vajjon megholtta teszi-e, hogy *Freud* munkásságát új elbírálás tárgyává tegyék.

Ezen vizsgálatok eredményét *Putnam* előre közli. Az ítélet — bár teljességgel elismeri *Adler* némely munkájának érdekes és vonzó voltát — kedvezőtlenül nyilatkozik theóriáinak lényege felől. Miután becsületesen azon volt, hogy *Adler* irányzata elfogulatlanul hathasson reá, újra csak arra kényszerül, hogy *Adler* elméletéről való előbbi, lényegében elutasító felfogását megismételje és tartózkodás nélkül *Freud*hoz csatlakozzék.

Egy referátum keretében lehetetlen a szerző érdekes kritikai fejtegetéseit részleteiben visszaadni. A kedvező véleményt, melyet

*) *Prof. James J. Putnam* (Boston). The work of Alfred Adler, considered with especial reference to that of Freud. („The Psychoanalytic Review”, Vol. ill. April 1916, Nr. 2)

az analízisről mond, annál többre kell becsülnünk, mert *Putnam* a pszichoanalízis iránt való teljes elismerése mellett, mind g nyomatékosan hangsúlyozta az ő külön filozófiai meggyőződését.

Elég, ha a dolgot jellemző pontjait idézzük.

Mindjárt a bevezetésben sajnálkozását fejezi ki *Putnam* afölött, hogy *Adler* elmulasztotta azt, hogy sok tekintetben értékes biológiai gondolataival a pszichoanalízis épületét támassza alá. „Ahelyett, hogy azt támogatta volna, sajnos, inkább arra gondolt, hogy helyéből kiszorítsa azt”. Hogy ezt elérhesse, *Adler* elfogultan nézi a saját eredményeit. Úgy viselkedik, mint az ügyvéd, aki nem az igazságot, hanem a fél érdekét képviseli.

Az a szabadelvűség, amellyel *Freud* a szexualitást kezeli, „az emberi teimészet számos lelkiismeretes kutatójában is megerősítette azt a vágyat, hogy kivonják magukat a *Freud* következtetései alól, anélkül, hogy azért a tudományos becsületességükben valami kár essék”. Ilyen egyéneknek *Adler* műve igen kapóra jött.

„Bizonyára igaz — kifogásolja *Putnam* —, hogy nehéz feladat úgy az orvosi, mint a laikus közönséget meggyőzni és talán érthető, ha a *Freud-féle* elmélet képviselője* elmulasztja, hogy minden egyes alkalommal kimondja kereken azt, amit a szexuális élet jelentőségéül igaznak tart. . . De más dolog az, egy s más okból tartózkodni valamitől, mint egy magyarázatot az igazság tökéletes kifejezéseként állítani oda csak azért, mert ez a kifejezés „more palatable” — vagyis kellemesebb.”

Elismeri *Putnam* a „szervi alacsonyabbrendűségről” szóló *Adler-féle* elmélet tudományos értékét is. „Ez a monográfia jelentékeny mű, de nincs híján a hibáknak sem a főhibája, hogy nem eléggé alapos premissákra építi a következtetéseit. Nem akarja vizsgálni, hogy ebből az elméletből mennyi az *Adler* szellemi tulajdona, csak egyoldalúsága ellen foglal állást és végül arra a konklúzióra jut, hogy amit *Adler* itt mond: „jelentős ugyan, de ingatag alapra épült”.

A „nervózus karakterről” írt *Adler-féle* munkával *Pút nöm* az ő egyén-filozófiai felfogását állítja szembe. E szerint az „inferioritás”, illetve annak érzete, nem lehet az egyedüli mozgató ereje a fejlődésnek és felfelé törekvésnek; ő (*Bergsonnal* és másokkal egyetemben) feltételezi, hogy vannak törekvéseink, melyek már eleve a „jó”-ra irányulnak. (Mi pszichoanalitikusok persze nem követhetjük *Putnam* professzort erre a teljesen bölceleti térre, s csak abban értünk vele egyet, hogy *Adler* „túlkompenzációs el-

méletét” — amely szerint a kiválás mindig valamely gyengeség leküzdése, mi is megengedhetetlen általánosításnak tartjuk.)

„Igen súlyos hibája e könyvnek” — mondja *Putnam* — „hogy a szerző nem méltányolja *Freudnak* és követőinek munkásságát, nemcsak általában, hanem a saját különleges irányzatának szempontjából sem.” „Nemcsak annak a bizonyításával maradt adós, hogy a *Freud* elméletei megérthetőbbekké válnak” ha az ő (*Adler*) szempontjait alkalmazzuk rájuk, de úgy látszik arról is megfeledeznek, hogy az ő saját javaslatainak a javarésze már benn foglaltatik jeles mesterének megfigyeléseiben és formulázásaiban”.

Az *Adler*-féle „fiktív vezér-fonal” és „férfiúi protestálás” ötletéhez *Putnam* a következő megjegyzést fűzi: „*Adler* oly ügyesnek és találékonynak mutatkozik ezen elv kidolgozásában, s maga a remény, hogy végre megtalálták minden emberi törekvés egységes okát: annyira csábító, hogy sokan szinte elfelejtenek utánanézni, mely alapokon nyugszik ez a jelentős állítás, — és miért ne volna lehetséges a haladásnak és lelkiállapotoknak más elvekre építése is?”

Azt, hogy a lelkiéletben a szexualitás mellett egyéb hatalmak is érvényesülnek, nem kellett *Adler*-től tanulnunk, „ezt *Freud* mindig figyelembe vette és hangsúlyozta, s ezt műveinek minden gondos olvasója bizonyíthatja; csak ellenséges indulat vagy megbízhatatlanság tagadhatja itt *Freud* prioritását”.

Egyébként a „fiktív vezérfonal”, mely csak a „fantázia” szó felesleges szinonimája, távolról sem kárpótolhat a *Freud* libidóteóriájáért. A szexualitás — *Adler* szerint — csupán az önérvényesülésnek egy „jargon”-ja; ámde ez a „jargon” a lelkiéletben a „hatalom akarásával” legalább is felérő irányzatot képvisel, különben is „a nemiség nyelve univerzális és elsődleges, mert hiszen a fajfentartás az életnek egy alaptörvénye*.

Stanley Hall-al szemben hangsúlyozza *Putnam*, hogy ő (*Hall*) nagyon is egyoldalúan csak a tudatos — és tényleg inkább egoisztikus — motívumokat méltányolja a *szorongás* létrejötténél, ellenben annak tudattalan, szexuális gyökereit mellözi.

Kárhóztatja *Putnam* azt a nem nagyon illő reklámozást is, amellyel egyesek (pl. dr. *Salomon Mayer*) az *Adler*-féle irányzatot beharangozzák.

Összefoglaló véleményében a szerző így nyilatkozik: „Mikor valamely nagy mester műveiért való első lelkesedés lángja ellobbant s mögötte kisebb epigonok kezdenek tülekedni: nem nehéz

dolog szörszálhasogató bírálgatással és eredetieskedő, de tényleg csak visszfényszerű állításokkal úgy forgatni a dolgot, hogy az érdem, mely a mestert illeti meg, valamelyik utódjára háramoljon.” „Szóval: *Freud* az ő pontosan körülírt, de széles munkaterületén rendkívül becsületes és tisztánlátó megfigyelő; *Adlert* ellenben, bár éleselméjű, a saját komplexumai korlátozzák a szabad kutatásban”.*)

*) Épen e sorok sajtó alá rendezése közben kapom a hírt J. J. *Putnam* professor haláláról. Benne nemcsak az egyetem, amelyen tanított: a híres bostoni *Harvard*-iskola, hanem a neurológiai tudomány és a pszichoanalízis is egyik legkiválóbb művelőjét veszttette el. F.

Ostwald a pszichoanalízisről.

Az „Annalen der Natur- und Kulturphilosophie” c. természet-bölcseleti folyóirat egy nemrég megjelent „individuálszichológiai” munka-gyűjteményt megbeszélve, többek között említést tesz a *Freud-féle* pszichoanalízisről is, de olyan formában, amely a tényeknek nem egészen, vagy egyáltalán nem felel meg,

A pszichoanalízist ez a kritika olyan elméletnek írja le, amely szerint „az idegbajok általában onnan erednek, hogy régebben . . . a páciens erős pszichikai sérüléseket szenvedett, amiket nem tudott lereagálni”. Ennek megfelelően a neurózisoknak *Freud-féle* gyógy-módja abban öli, hogy „az akkor szenvedett sérüléseket felderíti, tudatossá teszi és lereagáltatás útján ártalmatlanítja”.

Valóban, ez volt az első konstrukció, amivel *Breuer* és *Freud több mint 20 év előtt*, a neurózisnak addig érthetetlen és „értelmetlen” tüneteit megismerésünkhöz közelebb igyekezett hozni. Azóta azonban, fáradhatatlanul kutatva, *Freud ezt* az előzetes meg-gondolást oly lényegesen kiegészítette és újabb kutatások alapján olymódon alakította át, hogy a kritikától kifejtett megformulázást túlhaladottnak, a tényeknek már régen meg nem felelőnek kell tartanunk, noha a régi megfogalmazásból sok ment át a tan új fejlődésébe is. Hogy vehetné azonban komolyan a pszichoanalízis a kritikusnak azt a megjegyzését, hogy a *Freud-féle* tan (bár alap-jában „kétségtelenül helyes”) „egyoldalúságánál és célszerűtlenségénél fogva átalakításra szorul”, amikor azt kell konstatálnia, hogy a kritikus a két évtized óta megszakítás nélkül folyó „átala-kításokat”, vagyis a pszichoanalízis fejlődését egyáltalán nem ismeri?

Más helyen az új pszichológiai irányzat azt a jóindulatú és bizonyára igen jó tanácsot adja, hogy ne hagyja kihasználatlanul azt az előnyt, amit a *Haeckel-féle biogenetikai alaptörvény* elfogadása a pszichológiára is jelent.

Amit azonban a kritikus az individuálpiszichológiában nélkülöz, azt bőven megtalálhatta volna a pszichoanalízisben. Hiszen a pszichoanalitikus kutatás már sok év óta épen *Haeckel* geniális természettörvényének jegyében halad és elfogadván az onto- és filogenetikus parallelizmust, mély betekintést nyújt a gyermekek és elmebetegek lelkivilágába. Utalok a „Jahrbuch für Psychoanalyse” utolsó évfolyamaira (Deuticke, Wien u. Leipzig) és különösen *Freud* „Totem és Tabu”-jára. (Magyarul Dick M.-nál, Budapest).

A pszichológia munkásának nem minden sajnálkozás nélkül kell rámutatni arra a mostoha elbánásra, amiben az ő tudományát még egy oly pártatlan lap is, mint Ostwald évkönyvei, részesítik. Az bizonyosan nem fordult még elő, hogy az „Annalen” egy kiváló kémikus életmunkáját a legelső munkája alapján, tekintet nélkül a későbbi fejlődésre, ítélte volna meg. Még valószínűtlenebb, hogy a kritika azt tanácsolta volna az illetőnek, hogy a kémiának azzal az irányával foglalkozzék, — aminek már évek munkáját szenteli.

Pszichoanalitikus problémák. (Kaplan*)

Ez az elolvasásra igen méltó tanulmány-gyűjtemény mintegy pótlása a szerzőtől 1914-ben nyilvánosságra hozott munkának („Grundzüge der Psychoanalyse”), amelyben először kísérelte meg a pszichoanalitikus megismerések rendszeres összefoglalását. Ez az új könyve elolvasás után kevesebbnek bizonyul, mint amit a címe ígér. Nem tartalmazza pszichoanalitikus problémák tárgyalását, inkább mondható az általános pszichológia fontos fejezetei kritikai tárgyalásának, persze a pszichoanalízis szempontjából tekintve. Ez a felfogásmód *Kaplan*-nál is rendkívül termékenynek bizonyul. Jó egynehányra azoknak a legsúlyosabb pszichológiai problémáknak, amik az embereket oly régóta foglalkoztatják, közelebb jut itt a megoldáshoz. Minthogy végre is csak egy igazság van, végeredményben a pszichoanalitikus igazságnak egybe kell esnie mindennel, ami az általános pszichológiában igaz. Hogy ez valóban így van, ennek- a bebizonyítása a szerzőnek tökéletesen sikerült.

E tanulmányok elolvasása számos, a pszichoanalízistől távolállónak is megkönnyítheti a *Freudi* tanokkal való foglalkozást, másrészt az analitikusnak is örvendetes perspektívát nyújt rokon tudás-területek felé.

A könyvet alkotó mind a tizenkét munka említést érdemel.

„Az elfojtás és a lelki polaritás” című dolgozat ezen, először *Pikler* Gyulától használt fogalmat hozza a pszichoanalitikus ambivalenciával összefüggésbe. Amidőn az ambivalens ösztönérzéseknél az egyik törekvés csak az ellenkezőnek az elfojtása után jut érvényre, akkor (*Kaplan* szerint) ugyanaz történik, amit *Pikler* Gyula a lelki tartalmakról egyáltalán mond: *Pikler* szerint egy képzet se gondolható el a vele ellentétes képzet egyidejű jelenléte nél-

*) *Psychoanalytische Probleme* von Dr. L. *Kaplan* (Leipzig und Wien, Franz Deuticke, 1916).

kül; tény, hogy egy képzet-egyed mindig korlátozások, minden ellentététől való abstrakció útján jön létre. A „korlátozás”-nak ezt a folyamatát *Kaplan* a pszichoanalízisből ismert elfojtási folyamattal identifikálja. A két folyamatnak az analógiája egész biztosan fennáll, csak épen az „elfojtás” szónak többértelmű alkalmazása ellen kell kifogást emelnünk. Minthogy ez a szó már le van foglalva a tudatelőttes („Vbw.”) és a tudattalan („Ubw.”) közötti dinamikus folyamat jelölésére, ennél fogva a tudatelőttes („Vbw.”) körén belül történő energiaeltolódások megnevezésére más kifejezést kellene keresnünk.*)

A „kazuálisról és a teleológiáról” szóló tanulmányban min-taszerű didaktikával bizonyítja, hogy a teleológiában egyáltalán, az *Adler-* és *Jung-féle* konstrukciókban pedig különösen egy „hys-teron-proteron” rejtőzik, amelynek valódi motívumait ő „tudományonkívüli” nek nevezi. Ugyanezt a gondolkodási hibát fedezi fel a szerző az álomnak *Maeder-tól* feltételezett „teleológikus funkció”-jában. (Az álom „prospektivitása” tudvalevőleg csak az analízis után lesz világossá, tehát voltaképpen — „retrospektivitás” F.).

A „bűnkomplexum és a büntetés” c. értekezés, mely a büntetés célszerűségi momentumát egy oksorozat következményének akarja kimutatni — az antiteleológikus megfontolások között az utolsó. A büntetés megváltó erejét *Kaplan* abból magyarázza, hogy a figyelmi leköttetés a lelki konfliktusról a testi szenvedésre lesz áttolva, mintegy a hisztériás konverzió analógiája szerint; ugyanez volna a helyzet az aszkéták önbüntetésénél. A szerző itt úgy látszik kissé elhanyagolja a tudatos és tudattalan lelki tevékenység közötti élenálló nagy különbséget. Vannak olyan bűnkomplexumok is, amikben a büntetés semmit se „fojt el” és semmit sem „értékel át”, hanem az én-mag (lelkiismeret) és a nárcisztikus „én” közötti feszültség egyenlítődik ki bennük. Az én-mag a többi (bűnös) ént mint valamely idegen személyt bünteti meg. — Igen jó a *Hiób*-legendának fenti értelemben való megfejtése, valamint sok igaz abból, amit a szerző a „szorongásról mint büntetésről” mond. Hogy azonban „a szorongásos hisztéria a konverziós hisztériával *ellentétben* a lelki konfliktusokat dramatizálja”, az ebben az értelemben nem helyes. Hiszen a konverziós hisztériás a legsajátabb személyében játsza le a maga lelki konfliktusait.

A „pszichikai folyamatok megfordításáról” szóló munka az egész sorozatban a legeredetibb. I. *Onanoff*, a *Salpêtrière* orvosa, hipnotizáltakon tett kísérletekkel régebben kimutatta, hogy a tudat-

*) Ezt a hibát egyébként egy helyütt magam is elkövettem már. F.

talán érzékeléshez szükséges idő sokkal kisebb, mint ami a tudatos percepcióhoz kell. Ez nekünk kapóra jön, minthogy *Freuddal* felvesszük, hogy a tudattalan működési formáját (az elfojtást, sűrítést) az intenzitások könnyű átáramlása teszi lehetővé. *Kaplan* mármost azt hiszi, hogy ez a körülmény, valamint a *regressziós tendencia* is, bizonyos körülmények között előidézhetheti az okozati összefüggés megfordulását és átalakulását egy teleológiai összefüggéssé, továbbá a pszichikai időrend megfordítását is. Azok a példák azonban, amelyek ezt bizonyítani akarja, nem mind jók. „Az egészséges gyermeknél rendszeren minden szorongásos szituáció (valamely reális veszedelem) a szeretett személy utáni vágyakozást ébreszti fel (hogy nála védelmet keressen); a neurózisban ezzel szemben a szorongás a szerelmi vágyakozásnak következménye. Az egészséges gyermek azért vágyakozik a szeretett személy után, mert szorongást érez; a neurotikus szorongást érez, hogy a szeretett személynél védelmet kereshessen” — mondja *Kaplan*. Valósággal azonban analízis után a neurotikus szorongása *megokoltnak*, elfojtott vágyakozástól létrehozottnak bizonyul. A neurózis tendenciózus értékesítése és felhasználása már szekundär jelenség. Ebben a „szekundär-funkció”-ban azután valóban része lehet „az okozat összefüggés megfordításának”. De a neurózisra magára nem karakterisztikus. Ugyanez mondható az időrend megfordításáról. Minthogy a tudattalan „idő-nélkül-való”, ezért az anyaga minden lehető időviszonylatba elhelyezhető (esetleg meg is fordítható, úgy az álomban, mint a fantáziában). Ez a megfordítás azonban valószínűleg nem a tudattalan asszociáció kisebb sebességének a következménye, hanem a tudattalan és tudatos közötti cenzúra műve. — 59 1.: „Valaki álmodik, (miután előbb felijedt vagy vizionált): letesz egy üveget, amely aztán ledől (megijed és felébred) ...” A szerző erre ezt mondja: „Az álmodó azért ijed meg, mert egy üveg valósággal leesett; éber állapotban többnyire akkor ejt ki az ember a kezéből egy tárgyat, amikor megijed”. Csakhogy éber állapotban is előfordul, hogy az ember megijed, mert egy üveg leesett. A bizonyítás itt nem kielégítő.

Igen érdekes az az adalék, amit a szerző a „déja vu” magyarázatához szolgáltat: „A közönséges felismerésnél a régebbi átételesek emlékképei hozzájárulnak az új átéléshez és meghatározzák ismertségi jellegét; a déja vu-nél ellenben a régebbi átételesek nyomai már előre aktualizálva vannak és az új átélés a regressziós folyamatnak csak a végét alkotja”.

A tudattalan fokozott reakció-sebességével igyekszik magya-

rázni *Kaplan* a felébresztési-inger-álmokat (Weckreizträume) is, amelyekben az inger álommá szövődik, s annak *α végén* bukkan fel, — pl. azt a *Freud*tól elbeszélte álmod, amelyben egy apa, miközben a fiának a ravatala valóban ég a szomszéd szobában, azt álmodja, hogy a fia azt súgja neki: „Apám, nem látod, hogy elégek?”

Kaplan azt hiszi mármost, hogy „mielőtt az éles fénysugár hatást fejthetne ki a tudatos meggondolásra, a tudattalan már befejezte (a tudattalan gyors reakciójánál fogva) a maga szemfényvesztő játékát”.

Azt hisszük, hogy ez a példa sem bizonyító; itt alvó tudattal van dolgunk, amely az ébresztő ingerek elől minél tovább elzárkózik és a felébredése előtt elég időt hagy az álmokképzésre. Különben is az álmok színtere nemcsak a tudattalan, hanem részben a *tudat* is, amelynek *Kaplan* (*joggal*) nem tulajdonít fokozott reakciósebességet.

Az értékes kötet az itt megbeszélteken kívül még a következő, rövid kivonatolásra nem alkalmas tanulmányokat *tartalmazza*: „A tudattalan és a külvilág problémája”, „A pszichikum” (a pszichikumnak ebben a világos definíciójában csupán a „szimbolikus inger” szót szeretnék egy mással (pl. „asszociációs inger”-rel) helyettesíteni. A „szimbólum” szó a pszichoanalízisben már más alkalmazást talált), „A tudatosság”, „Az asszociációs pszichológia”, „A neurózisok pszichológiájához”, „Az ismeret pszichológiájához”, „A hit pszichológiájáról”, „Az áru u. n. fétiskaraktere”.

Organikus állapotok pszichoanalízise (Groddeck*).

Aki pszichoanalitikai műveket már tanulmányozott, annak figyelmét nem kerülhette ki, hogy mi a *tudattalant* mindig a léleknek a fizikumhoz közelebb álló rétege gyanánt fogtuk fel, amely a szervezetnek olyan ösztönerői felett rendelkezik, amelyek a *tudat* által vagy egyáltalában nem, Vagy csak jóval korlátozottabb mértékben befolyásolhatók. A pszichoanalitikai kórrajzokban bélműködési zavarokról, gégehurutokról, innervációs rendellenességekről hallunk, amelyek elfojtott vágyakra való visszahatásként keletkeztek, vagy az ilyen vágyakat eltorzítottan, s a tudat számára meg nem érthetően ábrázolják. Jóllehet az e jelenségektől az élet- és kórtanhoz vezető utakat mindenkor nyitva hagytuk, (e tekintetben csak a hisztériás és az indulatkifejező mechanizmusok azonosságát illető felfogásunkra utalok), mégis a pszichoanalízis e ponton leginkább csak arra szorítkozott, hogy a hisztériánál fellépő bizonyos lelki eredésű testi elváltozásokat méltasson.

Dr. Groddeck az első, aki e füzetében bátor kísérletet tett arra, hogy *Freud* tanainak eredményeit az organikus orvoslástanra alkalmazza. És már ez az első lépése is olyan meglepő eredményekhez, új nézetekhez és tág perspektívákhoz vezet, hogy ezeknek legalább is heurisztikus értéke minden kétségen felülállónak látszik. Nincs rá okunk, hogy *Groddeck* állításai közül bármit is a limine visszautasítsunk, még azt sem, ami eleinte megütözést kelthet. Állítása szerint tisztán organikus megbetegedések — gyulladások, daganatok, konstitucionális rendellenességek — számos esetben sikerült kimutatnia, hogy a betegség tudattalan érzékenységek” ellen való biztosítás gyanánt keletkezett, vagy más

*) *Dr. Georg Groddeck* (Baden-Baden;: Die psychische Bedingtheit und psychoanalytische Behandlung organischer Leiden. (Verlag von S. Hirzel, Berlin, 1917).

egyéb tendencia szolgálatában áll. Sőt, pszichoanalitikus munkával, e tendenciák tudatosá tételével sikerült neki a legsúlyosabb fajta organikus elváltozások eseteiben (így pl. golyvánál, sklerodermiánál, köszvénynél, tüdőbajoknál stb.) lényeges javulást, illetőleg még gyógyulást is előidézni. *Groddeck* azonban épen nem kívánja a varázsló szerepét bitorolni, s szerényen csupán annyit állít, hogy a pszichoanalízis által kedvezőbb feltételeket létesít „für das Es von dem man gelebt wird”. Ezt az „Es”-t a *Freud* értelmében vett *tudattalannal* azonosítja.

Az ilyen tényeket, de tényeket egyáltalában nem lehet semmiféle megfontolások alapján eleve elutasítani, érvényességük kizárólag csak attól függ, vajjon — azonos körülmények között utánavizsgálva — igazaknak bizonyulnak-e vagy sem. Egyébként nincsen oly elméleti ok sem, melynek alapján az ilyen folyamatokat lehetetlennek kellene tartanunk.

Dr. Groddeck gyakorló orvos, aki nem a pszichoanalízisből indult ki, hanem organikus bántalmak sikeres gyógykezelésére való törekvése közben bukkant rá a mi pszichoterápiánkra. Ez magyarázza meg *azokat* a mélyreható különbségeket, amelyek közte és közöttünk a szóbanforgó jelenségek és lelki mechanizmusok felfogása és különösen elnevezése tekintetében mutatkoznak. Azonban sokkalta több közöttünk a megegyezés, semhogy fel kellene adnunk a reményt, hogy át fogják hidalni a szakadékot e két egymást kiegészítő megfigyelési sorozat között. Máris közölnek tisztán pszichoanalitikai oldalról megfigyeléseket és szempontokat, amelyek figyelemreméltóan közel járnak *Groddeck* megállapításaihoz.

Ki kell emelnünk azt a minden „finalisztikus” filozófiától mentes módot, ahogyan *Groddeck* az organikus téren is kimutatható (noha kauzálisán feltételezett) teleológiai *alkalmazza*, így szerencsésen kikerüli azokat a sziklazátonyokat, amelyeken az *Adler-féle* kutatási irány oly sokatígérő kezdetek után hajótörést szenvedett.

De tiszteletet parancsoló az az igazságszeretet is, amellyel szerző a tudományos cél érdekében saját testi és szellemi organizációjának gyöngéit feltárja. Feszülten várjuk *Groddeck* további közleményeit és különösen a beható kór- és gyógyulástörténeteket.

Nem hallgathatjuk el végül azt az aggodalmunkat, hogy a szerzőnek igen eredeti, de sokszor fantasztikus gondolatmenete sok olvasót el fog riasztani attól a komoly magtól is, melyet ez a füzet tartalmaz.

Pszichikum és fizikum a patológiában*). -

Ez a tartalmas dolgozat, mely épen új gondolatokkal és ösztönzésekkel való túltömöttsége miatt nem alkalmas részletes bírálatra, a legmelegebben ajánlható elolvasásra minden pszichoanalitikusnak. Utánzásra méltó az a konzekvencia, amellyel a szerző kitér az elől a kísértés elől, hogy a fizikum és pszichikum nehéz kérdésébe bölcsészeti és ismerettani szempontokat keverjen. Ő a patológiában egyszerűen azonosítja a fizikait az organikusak és a lelket a funkcionálissal és a normális és pathológiás állapotok egész sorában kimutatja a kettőnek együttműködését, anélkül, hogy a tisztán „pszichogén”, vagy tisztán „organikus” állapotok létezését kétségbe vonná.

A szerzőt e munka megírására nem annyira fiziológiai és patológiai ismeretei képezték — bár organikus dolgokban való jártassága meglepően nagy —, hanem mindenekelőtt a pszichoanalízissel, különösen a tudattalannal és a *Freud-féle* mechanizmusokkal való ismeretsége. Csak ezek segítségével volt képes *Bleuler* „pszichikuskapcsolásokat” feltételezni olyan folyamatokban, amelyeket *azelőtt* mint tisztán organikusokat írtak le. Pszichoanalitikus szempontból a szerző fejtegetéseinek egyes részleteivel szemben sok mindent lehetne ellene vetni. Mindent összevetve azonban e munka olvasása egy boldogabb időt varázsol az ember elé, amelyben a pszichológiával szemben való esztelen negativizmus már túlhaladott álláspontra lesz és a pszichiáter és patológus egyesült erővel fognak dolgozni azokon a problémákon, amelyeket sem a lelki, sem az organikus oldalról nem lehet maradék nélkül megfejteni.

*) *E. Bleuler* (Burghölzli): *Physisch und Psychisch in der Pathologie* (Zeitschrift f. d. ges. Neurologie und Psychiatrie, Bd. XXV, Heft 4-5, 1916.)

„A hipnózis lényege” (Bjerre*).

Bjerre a hipnózis jelenségeinek *magyarázatát* a pszichének foetalis stádiumba való regressziójában találja. Ennek a regresszióknak gondolatát először én magam vettem fel nem annyira a *hipnózisra*, mint inkább az *alvási állapotra* vonatkozólag. A hipnózis — amennyiben ez valamely lelki állapotnak egy más személy által való előidézését jelenti — csak az extrauterinálisan átélt vonatkozások reprodukciója lehet; in utero u. i. hipnótikus befolyásoltatásról szó sem lehet. A hipnotizálhatóságot Freud és én *extrauterin, infantilis* átélésekre, a szülők és gyermekek közötti erotikus vonatkozásokra vezettük vissza.

Amennyiben tehát *Bjerre* a hipnótikus *alvási* állapotot fogja fel a foetalis állapotra való regresszióknak, ebben igaza van, de újat nem mond vele, minthogy az alvás foetalis teóriája az alvási állapot különböző fajaira egyaránt alkalmazható. Amennyiben azonban a más személytől való hipnótikus befolyásolást akarná „foetalisan” magyarázni, alaposan téved. Mindenesetre érdekes és megoldásra váró feladat volna a rendes és hipnótikus alvási állapotokat visszavezetni a foetalis állapot közös alapjára. A pszichoanalízis már szolgáltatott némi anyagot e probléma megoldásához és — véleményem szerint — belátható időn belül valóban el is fogja azt intézni; *Bjerre* munkája is szolgáltat hozzá némi adalékot.

Csodálatos, hogy *Bjerre* az ő és az én elméletem közötti hasonlatosságot — mondhatnám identitást — annyira félreismeri, hogy utóbbit „balfogás”-nak nevezi.

*) *Paul Bjerre* Das Wesen der Hypnose. (Zeitschrift für Psychotherapie und medizinische Psychologie, IV. B, 1. Heft, April 1914)

Egy tudományos tévedésről (E. Partos*) -

Dr. Partos idézett dolgozatában elmondja az *Abderhalden-féle* szerum-reakció történetét. Ezt a reakciót a felfedezője csak a terhesség diagnosztikai jeleként írta le, de tapasztalatlan és lelkes hívei (akik az ismert kutató presztízse folytán a módszert bírálat nélkül elfogadták) mihamar csalhatatlan diagnosztikai eszköznek kiáltották ki. Megrészegetve ettől a sikertől, azután állítólag maga *Abderhalden* is mellőzte a tudományban elengedhetetlen kritikát, nagyon is ékes-szólóvá lett s csakhamar az egész diagnosztikát, sőt a biológiát is új alapokra akarta vele fektetni stb.

Exakt utánvizsgálat alapján (többek között *Partos* részéről is) kiderült azután a módszer és az erre alapított elméletek helytelensége és ezzel új, szomorú, de tanulságos példa statuálódott a presztízsz egészségtelen hatásáról tudományos téren, (így mondja *Partos*).

Tudomásunk szerint az *Abderhalden-módszer* helyességének kérdése még vitás; legalább is elhamarkodott volt tehát ennek sorsából tömegpszichológiai következtetéseket vonni. A mi külön szempontunkból azonban tanulságos rámutatni arra a tényre, hogy mennyire siettek a pszichiáterek azzal, hogy ezt a semmiképen sem befejezett diagnosztikus módszert bevezessék a pszichiátriába, sőt elméleteik bizonyítékául alkalmazzák, míg ugyanezek a pszichiáterek a pszichózisok sokkal jobban megalapozott pszichoanalitikus *magyarázatát* már eleve elutasították. Úgy látszik, a pszichoanalízist még sokáig nem fogják a biológiai eredmények nagyon zavarni abban, hogy önállóan foglalkozzék a lélek patológiájával.

*) *Dr. E. Partos*: Analyse d'une erreur scientifique. Contribution a la Psychologie du prestige, l'Archives de Psychologie, Mai 1914 .)

Az álomnyelvről (Berguer*).

A szerző elalvás előtt egy csepp vízre gondolt, amely meleg felülettel való érintkezés folytán elpárolog; azután egy hypnagóg hallucinációja következett egy szürke gomolyos gőzfelhőről, végül az elalvás pillanatában egy rövid álom, amely a képet az álmodó számára világossá tette, a rögtöni felébredés után azonban értelmetlen szósernak bizonyult. A szavak így hangzottak: „*Un feu toit de petite claire*”. Az álmodót félrevezette a szavak értelmetlensége, de mégis megpróbálta (egészen Freud álomfejtő módszere értelmében) utánagondolni annak, vajjon nem lehetne-e asszociációs hidat építeni az álomképző felhőkép és az álmodott szavak között. És valóban: tűzhez eszébe jut a forró felület, tetőhöz a tetőszerűen gomolygó gőzfelhő, a *kicsiny* szó visszaadja az egész kép kicsinységét, *világos* (claire) volt a felhő szürke színe.

A helyett, hogy inkább az analízist folytatná, a szerző azonmód egy új álomelméletet kezd építeni, amit közzé is tesz. A nagy felfedezés, amit tett, abban áll, hogy a látszólag értelmetlen álmoknak és glossolaliás szósoroknak is van értelmük, csak vissza kell őket vezetni a keletkezésükre. Ezen megállapítás és ilyen álomanalízisnek alapján érezte magát a szerző feljogosítva arra, hogy „Freud vágyteljesülési elméletét legalább részben korrigálja”. Olyan esetekben, mint a leírt, a vágyteória szerinte felesleges, elég elfogadni annyit, hogy ilyen álmokban az álomszavak minden intenció és minden logikus rend nélkül véletlenül kapcsolódnak az elalvás előtti gondoltakhoz.

Ezt a rövid közleményt csak azért ismertettem behatóbban, hogy tipikus példáját adjam annak a módnak, ahogy a pszichoanalízist újra felfedezni és azoknak a tényeknek, amelyek alapján azt támadni szokás.

*) G. Bergner Notes sur le langage du reve (Archives de Psychologie, Mai 1914.)

„Mindennapi pszickopathológia”. (Kollarits*) -

A szerző nevét e könyv néhány olvasója talán már ismeri, mint a pszichoanalitikus irányt ügybuzgóan támadgató aesthetáét, kinek a pszichoanalízisről korábban közölt felfogása tulajdonképen megsemmisítő ítélet, amely megokolásában inkább az olvasó indulataira, mint a belátására appellál. Vajjon a szerző újabb tapasztalatok szerzésével módosította-e a véleményét, vagy talán a francia nyelv teszi őt nyájásabbá, (hisz ő mondja egy helyütt hogy a franciák vitatkozáskor udvariasabban bánnak az ellenféllel, mint a rokonfelfogásával): de tény, hogy Kollarits ebben a nem érdektelen tanulmányban sokkal hozzáférhetőbbnek mutatkozik a pszichoanalízissel szemben. Eltekintve attól, hogy ezúttal kerül ki régebbi munkáinak abstrúz fiziologizáló terminológiáját, amely nyüzsög a „tropizmusok”-tól és „agy funkciók”-tól, és megelékszik most a pszichológiai műkifejezésekkel; belebocsátkozik abba is, hogy a Freud-féle vizsgáló metódust gyakorlatilag *alkalmazza*, sőt használhatónak is nyilvánítsa olyan esetekben, amikor egy látszólag determinálatlan ötlet tudattalan gyökereinek felkutatásáról van szó. A módszerét a pszichoanalízis egy fajtájának („une sorte de psychoanalyse”) nevezi, amiben valóban igaza is van, minthogy ő a pszichoanalitikus vizsgálat — a szabad asszociáció — módszerét alkalmazza ugyan, azonban csak az első ötletet veszi figyelembe, a túldetermináltsággal pedig nem igen számol.

Így persze nem sikerülhetett neki elfojtott érzési és gondolatkomplexumoknak jönni a nyomára; amit ő talál, csak tudatelőttes, vagyis időlegesen félretolt, de a tudat *számára* mindig *hozzátérhető*, többnyire érzelmileg se nagyon hangsúlyozott anyag.

*) *Dr. Kollarits J.*: Observations de Psychologie quotidienne. Archives de Psychologie, XIV. Aug. 1914.)

Az első kérdés, melyet a szerző feltett: mi a forrása azoknak a látási képeknek, amelyek egy, a kísérleti személy előtt ismeretlen embernek, egy még sohasem látott helyiségnek, egy regényalaknak stb. elképzelésénél azzal kapcsolatosan önként felmerülnek. Bennünket a legkevésbé sem lep meg, hogy a szerző végeredményben úgy találja, hogy az összes fantáziaképek a korábbi tapasztalatból származnak és hogy a képeknek a régi eseményekhez való kapcsolata szabad, gyakran felületes hangzási asszociációval helyreállítható. Kollarits is elismeri az álomnak és a fantáziának gondolatkapcsolódásbeli messzemenő egybehangzását, különösen az álom átdolgozó teljesítményeit találja meg gyakran a fantasztikus ötletek analízisének. Közben egy és ugyanazon fantasztikus ötletnek többszörös determináltságára nem igen gondol; ha az anyagát pontosabban átvizsgálta volna, különösen ha tekintetbe vette volna a kísérleti személyeknek (de mindenekelőtt saját magának) álmait, tévcselekményeit, stb., akkor meggyőződhetett volna arról, hogy ezek a dolgok sokkal komplikáltabbak, mint ahogy azok első, felületes vizsgálatnál mutatkoznak.

A tárgyba való mélyebb behatolás után *Kollarits* rá fog jönni arra, hogy azokat az „images visuelles”-eket, amelyek a mi fantáziánkat kísérik, nemcsak a legközelebbi múlt eseményei, hanem részben a kora gyermekkor tapasztalatai határozzák meg, amelyek mint képek (images) a tudattalanunkba örökre bevésődtek. A szerzőtől idézett azon eset, amelyben egy író maga (*Borrie*) beszéli el nekünk, hogy a regényeinek összes hősnői az anyjához hasonlítanak, — a kivételek közé tartozik*); a legtöbb embernél ezek az összefüggések sokkal rejtettebbek és egyszerű kikérdezéssel nem fedhetők fel. *Kollarits* kitérései a művészi produkció pszichológiájára hasonlóképpen sok igazságot tartalmaznak, de régen ismert dolgok a pszichoanalízisben.

„Mouvements automatiques et involontaires” c. alatt *K.* néhány tévcselekményt közöl és magyarázni is próbálja őket. Egy nap *K.* járkálás közben egy álom analizálásába mélyedt, amelynek megfejtése sehogysem akart neki sikerülni; amint belépett a lift kabinjába, nagy csodálkozására két ügyetlen mozdulatot tett a jól ismert eszközön, amelynek kezelése már automatikusan ment nála

*) Hasonló kijelentést találtam nemrég *Hermann Bongnál*: „Mint ahogy a víznyomás elrejtőzik a papír felülete alá és csak fény felé tartva tűnik ki mint a papír titkos pecsétje, úgy él szép anyám szép képe minden lap mögött, amit leírtam. Az ő nevetése hallik ki a többiek nevetéséből. Ha szólt — köny jelent meg mindannyiok szemében”. („Aus der Mappe” S. 30.)

máskor; először — felszállás helyett — meg akarta nyomni azt a gombot, amely a liftet lefelé indítja, azután egy vezeték felé nyúlt, amely elektromos ütést mért rá. K. azt hiszi mármint, hogy ezekben az esetekben tudattalan szándék akadályozta meg abban, hogy a gombot és a vezetéket valóban megérintse. Én azonban azt hiszem, hogy az ő tudattalanjának világosan az volt a szándéka, hogy elvégezze a céltalan mozgásokat, míg a gátlás a felszállás tudatos szándékának a maradéka. A tévcelegmény úgy hiszem nem volt egyéb, mint az álomfejtés nem-sikerülése fölötti gondolatok közvetlen folytatása; az ügyetlenség, amivel a szerző magát vádolja, valószínűleg az eszköz ügyetlen kezelésében nyert kifejezést. Vajjon nem voltak-e jelen egyéb, akkor tudattalan motívumok arra, (hogy felszállás helyett inkább lemaradjon), erről csak a szerző maga adhatna felvilágosítást; valószínű különben, hogy a tévcelegmény mélyebb analízis után már önszemrehányást és ön-elégületlenséget is fejez ki; rámutatok a szerző azon elégikusan hangzó kijelentésére, amelyben egy férfinak, aki ifjú tudományos ideálját nem tudta elérni, rá gyakorolt hatását „impression profonde ét mélancholique”-nak mondja. A „felszállás” szexuális és a „leszállás” halálszimbóluma valószínűleg szintén szerepet visz a dologban. K. ezzel szemben azt hiszi, hogy az ügyetlenségének csak a megelőző „ingerültség” volt az oka.

Egy úrnak K. jobb meggyőződése ellenére azt akarta írni hogy magaslati helyeken a tuberkulotikusok láztalanok lesznek, ehelyett tévedésből aztán azt írta, hogy *lázások* lesznek. Ahelyett hogy velünk együtt azt mondaná, hogy ebben a tévcelegményben az elfojtott vélemény ütközik ki, ezt mondja: „Le ton affectif . . . était cause de cetté erreur graphique, produite par des mouvements inconscients”.

Igen érdekes esetet beszél el a szerző ez alatt a cím alatt: „Maladies comme presages”. Gyermekkorában jelen volt egy esküvőn, ahol a fiatal férj a feleségét az oltárnál „ottfelejtve” egyedül sietett a kijáráshoz; ezt rossz előjelenként fogták fel és valóban a férj öt nap múlva öngyilkosságot követett el. Azt is megtudjuk, hogy az illető meggyőződése ellenére nősült. — Az eset átlátszósága dacára K. még mindig nem hajlandó itt elismerni egy tudattalan vagy félretolt „ellenakarát” hatását, aminek folytán, a férj egyedül, tehát párja nélkül távozik a templomból, mintegy letagadva az esküvő megtörténtét. Az illető úr „izgatott állapota” K. szerint elégséges a tévcelegmény megmagyarázásához.

Hogy ezek az „izgalmi állapotok” miért juttatják kifejezésre az ezernyi lehetséges automatizmus közül épen azt, amely megfelel a „szórakozott” ember titkos vágyának, ez a probléma a szerzőnek egyáltalán nem okoz gondot. *)

Nem nagyon világosan nyilatkozik *K.* affelől, hogy miért nem akarja elismerni a tudattalant és nevezi inkább „automatizmus”-nak: Les mots „inconscients” ou „subconscients” ne me semblent pas être à l'abri de toute reproche, par ce qu'une représentation peut être plus on moiis consciente, plus on moins distincte. Je prefere appeler ça de l'automatisme.” Ezzel egyrészt azt kell szembevetnünk, hogy a pszichoanalitikus megfigyelés (mint különben a hipnótikus is) *egészen* (tehát nem többé-kevésbé) tudattalan képzeteknek és a legkomplikáltabb tudattalan képzetkomplexumoknak a felvételére kényszerít.

Különben is a *Freud* értelmében vett tudattalan oly fontos és különálló „automatizmus”, hogy ép úgy megérdemel egy külön nevet, mint a tudat (amely végeredményben szintén automatizmus). *Freud* elfojtási tanával szemben *K.* a következő ellentétet állítja fel: Míg *Freud* egy aktív hatalmat vesz fel, amely a kellemetlent a tudatból elfojtja, addig ő azt hiszi, hogy az érdektelen képzetek spontán eltűnnek, elhalványodnak a tudatból. (Csak az érzelmileg igen erősen hangsúlyozott és mégis elfojtott képzettartalmakra kell ezzel szemben rámutatnunk.) Pedig az, hogy vannak a kínosnak olyan fokai, amelyeken az elfojtási tendencia megtörik és olyan kellemetlenségek, amiket sohase felejt el az ember; ez a természetes tény egyáltalán nincs ellentétben az elfojtás tanával.

Végezetül *K.* idéz egy helyet a „Chanson de Roland”-ból: „L'Empereur lui (à Gamelon) tend le gant de sa main droite, mais le comte Gamelon voudrait être bien loin. Il veut prendre le gant et le laisse tomber à terre. Les Français: „Dieu, quel est ce presage? Il nous adviendra de grands malheurs de cette ambassade”. „Seigneur”, dit Gamelon, „vous en etentendrez parler . . .”

K. „mintha valami hajlandóságot érezne arra” (je suis tente),

*) Valaki, aki nemrég özvegyé lett barátját felkeresi, hogy előtte részvétet kifejezze, a szobalánnyal lepi őt meg: „Hogy felejtkezhetél el magadról ennyire, hiszen még alig temetted el a feleséged”, — kérdi a rendég. „Ne csodálkozz kérlek, — feleli az szomorúan, — olyan kétségbeesett vagyok hogy igazán nem tudom, mit cselekszem!” — Azt hiszem, ebben az élcben teljesen le van leplezve a „kétségbeesés”-nek, „izgatottság”-nak, „fáradtságnak stb.-nek, mint magyarázó oknak a valódi értéke.

hogy Gamelonnak ezt a tévcselekményét *Freud* elfojtási tanának értelmében magyarázza: Gamelon azért ejti a keztyűt a földre, mert nem szívesen veszi át a követséget, amiről meg volt mondva: „Qui va la, ne preut revenir”.

Nem tudjuk meg, vajjon *K.* a kísértésnek valóban engedett-e, de reméljük, hogy analitikus tapasztalatainak elmélyítése után aggályai meg fognak szűnni.

„Adalék az álomtanhoz”. (Kollarits*)

Kollarits „Charakter u. Nervorsität” című könyvének megjelenése óta szemellátható pszichológiai fejlődést mutat. Az a könyv még abban a lélektanilag egészen hasznavehetetlen állításban kulminált, hogy „a gondolkodás az agy funkciója”, hogy „annak tanulmányozása az emberi idegrendszer fiziológiájához tartozik” hogy a „jellem általában fiziko-kémiai sajátosság”; „az álom és (a páciens) nervozitása között nincs semmi összefüggés*. Ebben a tanulmányban a szerző már *kizárólag* pszichológiai fogalmakkal dolgozik és az álmokat fiziko-kémiai módszerek helyett *Freud* pszichoanalízisével vizsgálja, az álmokat a lelki élet jelentős és jellemző teljesítményének ismeri el.

K. munkája egyébként *Freud* tanainak ugyanolyan félreértéseitől hemzseg, amilyenek a régebbi bírálókat is jellemzik.

Az álomról szóló két tanulmány elseje ezt a címet viseli: „Sur la participation des craintes de la veille dans la rêve.” Itt a szerző arra a felesleges munkára vállalkozik, hogy bebizonyítsa, hogy félelemérzésnek is lehet része az álomképzésben. Ez az állítás magától *Freud*tól származik, ki arra az „Álomfejtés”-ben sok példát idéz. *Freud* nem fárad bele annak az ismétlésébe, hogy a *lappangó álomgondolatokhoz*, amelyeket az álommunka vágy teljesüléssé torzít és amelyek *az analízis után* a manifeszt álom, mögött rejtőzött gondolatkomplexumoknak mutatkoznak, kapcsolódhat minden lehetséges értelem; lehet a tartalmuk félelem, intelem, gyávaság, szorongó várakozás, vagy bármi egyéb. Csak a manifeszt álomról állította *Freud*, hogy az az álomgondolat vágyteljesítő elferdítése.

Tehát az a tény, hogy az analízis folyamán kellemetlen kép-

*) *J. Kollarits: Contribution à l'étude des rêves.* (Archives de Psychologie: Tome XIV. No. 55, sout 1914.)

zettartalmak is kerülnek felszínre, egyáltalán nincs ellentétben az álom vágyteljesítő elméletével.

Freud azt is nyomatékosan hangsúlyozta műi­dig, hogy a ma­mieszt álom is tartalmazhat kellemetlen elemeket, de ezek sem kivételek a szabály alól, mert analízis után kiderül, hogy a látszólag oly kellemetlen álom a sokkal kellemetlenebb álomgondolathoz viszonyítva, amely mögötte rejtőzik, relatív vágyteljesülést jelenthet. Más esetekben az álomban egy vagy nem teljesülése mögött egy másik vágy teljesülése rejtőzik („Gegenwunschntraum”); nem felejtendő el az az igen gyakori eset sem, amikor az álmodó az álmaiban egyszerűen mazochisztikus, önkínzó hajlamát érvényesíti, amikor a kín tulajdonképpen kéjt jelent az álmodó számára.

A látszólag kellemetlen álmoknak többségéről az analízis után kiderül, hogy nem egyebek, mint egy, a tudattól távoleső primitív lelki rendszernek, a tudattalannak vágyteljesülései. Az álomfejtés bírálói, akik ennek a rendszernek létezéséről és milyenségéről meggyőződést nem szereztek és nem ismerik a tendenciáit, akik tehát az ítéletüket egyoldalúan logikus, morális és esztetikus szempontból állítják fel, nem érthetik meg, hogy azok a logikátlan, erkölcs­telen és mesztetikus dolgok, amelyek az álmainkban oly nagy teret foglalnak el, lelkünk egy mélyebb rétege számára vágyteljesülést jelentenek.

Végül rá kell mutatnunk a neurotikus fóbiákra és kényszer­félelmekre, amelyek tapasztalatunk szerint szinte „en bloc” bejut­hatnak az álomba s annak kellemetlen színezetet kölcsönöznek, valamint a tisztán szomatikus, kellemetlen szenzációkra alvás közben, végül a szexuális szorongás-forrásokra, amelyek ugyancsak kellemetlen álmokat vonhatnak maguk után.

Freud nagyon jól tudja, hogy az álomnak mindig meglevő vágyteljesítő munkája nem funkcionál mindig egyforma tökéletes­séggel, igen nagy Unlust-hangsúly esetében az álom funkciója tel­jesen felmondhatja a szolgálatot, nagy gondok gyakran félbesza­kítják az alvást és az álmot.

K. egyrészt azért nem találhatta meg az álom vágyfejlesztő karakterét, mert az analízisekben nem tartja magát *Freud* mód­szeréhez, másrészt pedig, mert *Freud* vagy teljesítő teóriáját leli e­értette. Annyit megtesz, hogy előveszi az álom szövegének minden mondatot és az álomfejtés szabályai szerint helyesen asszociál, (többnyire önanalízisekről van szó. Mégis nélkülözzük nála azt a tendenciát, hogy a látszólag szétfolyó anyagot, amely így nap­világra kerül, egységes szempontból fogja meg. Tévedés azt hinni,

hogy *Freud* szerint egy álom végnélküli szétfejtése egyéb szellemi munka nélkül hozzávezethet az értelmének megoldásához. Kivételként ez is előfordulhat, többnyire azonban az analitikus munkát szintetikus munkának is kísélnie kell; e nélkül a munka felületes asszociációk értelmetlen keveréke marad. Más ember álmának az analízisekor az analizált „szabadjára bocsáthatja” az ötleteit; a munka többi részét az analizáló végzi. Az önanalízisnél azonban az automatikus asszociációs munkát időnként fel kell váltania megfontoló gondolkodásnak, amely a felszínre került anyagot egészében tekinti át és kutatja, vajjon az asszociációs sorok egymásra vonatkoztatása nem járulhatna-e hozzá az álom megértéséhez. A munkának ezt a részét — mint mondtuk — teljesen nélkülözzük a szerzőnél. Ehhez járul még az a határozott benyomásunk, hogy az asszociációs sorok is túlhamar szakadnak meg, valószínűleg épen azokon a pontokon, amelyekben valami lényeges (elfojtott) anyag napvilágra jött fenyegetett. Nem hallgathatjuk el végül a szerzővel szemben azt a szemrehányásunkat sem, hogy ott, ahol valami megbotránkoztató ötlet kerül szóba, megelégszik célzásokkal, holott ez már az asszociációknak nyelvi és hangzási jelentősége miatt is tilos.

Szószerint idézem *K.* egyik példáját.

„Pour garder à nos repas le caractère d'intimité nous les prenons dans notre chambre, ce qui est contraire au règlement du sanatorium. Le médecin voudrait pourtant nous faire comprendre qu'il serait plus agréable de descendre dans la salle à manger. Nous sommes des clients exigeants: nous voulons presque tous les jours des changements au menu. Nous commettons aussi parfois la faute de ne pas faire, selon la prescription, la cure de repos. Je me dis: „On va nous mettre à la porte, si nous nous montrons aussi indisciplines.” Alors je fais le rêve suivant: Nous sommes descendus dans la salle à manger. A une table se trouve un jeune homme et quatre docteurs dont trois directeurs. Le jeune homme me semble faire aux docteurs une remarque sur un plat qui ne lui convient pas, mais je ne suis pas sûr de ce détail. Le docteur se lève brusquement et lui donne un vigoureux soufflet. Les trois autres médecins en font autant. Le malheureux est battu et mis à la porte. Je me réveille alors.*

Ehhez az álomhoz *K.* a következő „megfejtést” fűzi: „Ez az egész álom kis félelmekből származik” (provient), amelyeknek az ébrenlét alatt semmi jelentőségük nincsen. Egyik közülök egész egyszerűen megvalósítatik benne. A másik feles túlságba van vive és egy másik személyen megy végbe. Tudjuk jól — *Freud* idéz reá példákat —, hogy az álomban gyakran viszünk át olyan dolgokat,

amik minket érdekelnek, más személyekre. Az épen közölt esetben ezt a kissé önző megfajtást szívesen elfogadom. Az ember persze szívesebben látja, ha a kellemetlen procedúrák másokon történnek. Ez az álom e személycsere nélkül talán létre sem jött volna.”

Úgy látszik, ebben az esetben a szerző elismeri bizonyos fokig az álom vágyteljesítő tendenciáját. Vajjon nem egy „kissé egoisztikus” vágy teljesülése-e az, ha én helyettem valaki mást pofoznak fel? (Mellesleg megjegyezve, csak Freud óta ismeretes, hogy az állomban kellemetlen folyamatokat más személyekre tolunk át.) De nemcsak ebben az eltolásban van ennek az álomnak vágyteljesülése. Analízis nélkül nem lehet pontosan kimutatni, mennyi rejtett vágyteljesülést jelent az álmodó tudattalanja számára az intézeti orvos urak bosszankodása, sőt a kidobtatás is (egy szanatóriumból!), de sejthető ez már az álom előzményeiből is. Ki tudja, mennyi dac, ellentállás és bosszú (megannyi vágyteljesülés) a „felettesek”-kel szemben, rejtőzik itt a bűnbánó önbüntetés álarca mögött?

Hogy az álom felesekből származik, az nem mond egyebet, mint hogy az alapvető rejtett álmogondolatok többek között felesek is tartalmazzanak. *Freud* soha sem állította, hogy az álmok — részben vagy egészben — nem *származhatnak* félelekből, csak azt mondta, hogy nem *fejeznek ki* féleleket. *K.*-nak az az elég felületesen odavetett nyilatkozata u. i.: „Il n'est pas aisé de séparer nettement l'un de l'autre, le contenu latent et le contenu manifeste⁰ egészen helytelen. A manifeszt álom — mint a neve is mutatja — az álom szó szerinti szövege, a latens álmogondolat az, ami csak analízis- vagy utángondoláskor kapcsolódik az álomhoz; élesebben már igazán nem lehet két dolgot egymástól elkülöníteni.

„Un jeune homme neurasthénique a des rêves dans lesquels il est atteint de blénorrhagie” — szól egy másik álom, amelyet a szerző arra hoz fel bizonyítékul, hogy vannak „egészen egyszerű félelési álmok is” (des rêves de crainte purs et francs).

Ez valóban a legkirívóbb példa arra, mily hiába fáradt *Freud* azon, hogy a könyve olvasóinak fejébe beleverje a manifeszt és latens álmotartalom közötti különbséget. Analízis nélkül persze ez az álom — mint annyi más — igen kellemetlennek látszik; ha azonban *K.* azt a neuraszténias urat a Traumdeutung szabályai szerint kihallgatta volna és tekintetbe vette volna az álom mögött rejtőzködő latens lelki anyagot, akkor kitűnt volna, hogy itt — a büntetés köpenye alatt — az álmodónak kéjjel telített vágyai valósulnak meg. Utalok itt egy *Starcketől* analizált hasonló esetre, amelyben valaki egy szifilitikus primár fekélyt szerzett.

A szerző alkalomszerűen idézi egy régi francia költőnek (Jean Bertaut, 1552—1611) versét, mint amely bizonyosság arra, hogy az álmok félésekből származhatnak:

„Si jee fais quelque songé,
J'en suis épouvanté,
Car même son mensonge
Exprime de mes maux la triste vérité.”

A költő azonban *csodálkozik* (és joggal) az álmának Unlust-természetén, vagyis ellentétesnek találja az álomkarakterrel, míg *K.* számára vágy és félelem egyenértékű álomtényezőket jelentenek.

Még egy példa: „Une femme nerveuse rêve que sen mari est'en voyage deux ou trois mois et eile est très malheureuse de son absence. Elle se reveille effrayée, tâte le lit voisin et est très contente d'y trouever son mari.*

Az analízisben való kevés tapasztalás dacára sem szabadna a szerzőnek olyan naivnak lennie, hogy az asszony biztosítását (amely tudatosan egész őszinte lehet) készpénznek vegye; el kellene viselnie azt a tényt, hogy sok minden, amitől a tudat visszariad, a tudattalan számára vágyteljesülést jelenthet.

A szerző több, behatóbban megvizsgált álmot is közöl, amelyeket hosszasságuk miatt nem reprodukálhatok és nem kritizálhatok. A már kifejtett félreértéseket ezekben sem tudta elkerülni, bár ezek a példák — mint egyáltalán az egész munka — a szerzőnek az igazságra való őszinte törekvését igazolják.

A leghevesebben védekezik *K.* az álom szexuálszimbólikája ellen; annyira megy, hogy a szexuálszimbólika védelmezői ellen *Anatole France* egy mondatát szegzi: „Les symbolistes écrivent dans un état particulier des sens.” Közben az a kis tévedés esik meg vele, hogy ő minket pszichoanalitikusokat tart szimbolistáknak^ holott mi, egészen józanul dolgozunk az álmok szimbólumainak a szétszedésén. Az álom azonban — mint a költői hangulat is — valóban „az érzékek egy rendkívüli állapota”, amely a közönséges fogalomnyelvvel nem tud megelégedni és amelyben az ember archaisztikus kifejező eszközökhöz — a szimbólumokhoz — nyúl.

Anatole Francenak, az esztétikusnak, szabad elfordulnia a szimbolisták műveitől, mint neki nem tetsző jelenségektől; a tudomány azonban nem vezettetheti magát esztétikai szempontoktól és a pszichológiának elfogulatlanul és orrfintorítás nélkül kell foglalkoznia a lelki világ minden állapotával, tehát azokkal a rendkívüli állapotokkal is, amelyekben a szimbolizmus jut szóhoz.

Az elkényeztetett „egyetlen gyermek” lélektana. (Brill.*)

Igen világosan ábrázolja *Brill* azokat az abnormális jellemvonásokat, amelyek számos család egyetlen és kedvenc gyermekénél a szociális nevelés hiánya folytán létrejönnek és elhatározók lesznek annak egész későbbi életében. *Freud*, *Jung* és *Sadger* idevonatkozó megállapításait a jól megfigyelt esetek egész sora igazolja és egészíti ki. *Brill* 1908. óta négyszáz „egyetlen vagy kedvenc” gyermeket vizsgált felnőtt korában és megállapította, hogy gyermekkorukban többnyire neveletlenek, a kizárólag felnőttekkel való érintkezés miatt koraérettek, egyidősek között unatkozó gyermekek voltak, később határtalan egoizmust és túlságos érzékenységet tanúsítottak, ami szociálisan lehetetlenné tette őket. Hiúságuk megsértésére mély és tartós depresszióval reagáltak. Az esetek 36%-ában a szexuális élet manifeszt abnormitásai voltak kimutathatók, mint köve kezmenyei az infantilis kielégülési módokhoz való fixálódásnak; kedvenc, egyetlen gyermekek 18%-a paraphréniás, a többiek kivétel nélkül többé-kevésbé pszichoneurótikusok. A 400 páciens közül (18 évestől 68 évesig) össze-vissza 93 házasodott meg.

Különösen szembeötlő annak a *Brill*-tól megfigyelt agglegénynek az esete, aki 41 éves koráig együtt aludt az anyjával; csak a halál szakíthatta el az anyát gyermekétől.

Brill szerint, ha a gyermekek száma valamely oknál fogva nem szaporítható —, gyermekkertek és nyilvános iskolák látogatása nélkülözhetetlen.

Igen érdekesek *Brill* fejtegetései a zsidók bizonyos jellemvonásairól, amiket ő onnan vezet le, hogy ők magukat Jehova egyetlen igazi, vagy legkedvesebb fiainak tartják. Ez volna a forrása a fantáziájuk csapongásának, érzékenységüknek és összeférhetlenségüknek.

*) *A. A. Brill*. The only or favourite child in adult life A. “Med. Society of the State of New-York in Albany” évi gyűlésén tartott előadás. (New-York State Journal of Medicine. August 1912.)

Tartalomjegyzék.

	Oldal
Előszó	3
I. A neurózisok pszichoanalitikus tanának haladása	5
II. A hit, a hitetlenség és a meggyőződés az orvosi lélektan világitásában	16
III. A mechanika lelki fejlődéstörténete	28
IV. A mindennapi élet pszichopathológiájából	37
V. Vélt tévcelekmények	44
VI. Avatatlanok álmai	49
VII. Indulatcsere az álomban	52
VIII. Egy szexuálszimbólikus álom	53
IX. Pollúció orgasztikus álom nélkül és álombéli orgasmus pollúció nélkül	59
X. A hangképző pszichogén anomáliái	65
XI. Erotikus és jellembeli vonások keveredése	69
XII. Gyermekkori „kasztráció” lelki következményei	71
XIII. A genitális tájék anesztéziája impotenciánál	76
XIV. Vasárnapi neurózisok	77
XV. Cornelia, a Gracchusok anyja	78
XVI. Gondolkodás és izombeidegzés	86
XVII. Kellemes érzetek hatása a lélekezésre	89
XVIII. Pecunia — olet	93
XIX. Hallgatni — arany	96
XX. A páciens elalvása analízis közben	98
XXI. A pszichoanalízis technikájából	101
1. Visszaélés az asszociáció szabadságával. — 2. A páciens kérdései. Elhatározások a kúra folyamán. — 3. A „példának okáért” szerepe az analízisben. — 4. Az indulatáttétel legyőzése.	
XXII. Hasonlatok analízise	112
XXIII. Frakcionált analízisek	121
XXIV. Szédülés érzete az analízis-óra végén	123
XXV. Pszichoanalízis és kriminológia	126

XXVI.	Rövid feljegyzések az analitikai gyakorlatból.....	129
	1. Két tipikus kopro- és paedoszimbólum, — 2. Spektrofóbia. — 3. Fecsegés. — 4. Pompadour-fantáziák. — 5. A legyező, mint genitál-szimbólum. — 6. Polykratizmue. — 7. A vagina cipőszimbólumának variánsa. — 8. A test szimmetrikus érintésének kényszere. — 9. Ha a páciens analízis közben elalszik. — 10. Szégyenlős kezek. — 11. Szemdörzsölés — onánia. — 12. Élősködők, mint terhességi szimbólumok. — 13. Félelem a szivarozástól. — 14. Egy tünet „elfelejtése”. — 15. Múló tünetképződés: a beteg pozitívurája a kúra közben. — 16. Ágynemű-szimbolika. — 17. A sárkány, mint erekciós-szimbólum. — 18. A flatus a felnőttek priviligiuma. — 19. Infantilis felfogás a női nemi szervekről. — 20. Gyermek felfogása az emésztésről. — 21. Undorodás a reggelitől. — 22. Egy gyermek zárkózottságának oka. — 23. Kinek meséljük el álmunkat. — 24. A jus primae noctis geneziséhez. — 25. Tudattalan incesztus-fantáziák megfajtása egy tévcselekmény alapján.	
XXVII.	Jones professzor pszichoanalitikai dolgozatai.....	140
XXVIII.	A bordeaux-i pszichiátriai iskola a lélekelemzésről ..	142
XXIX.	Az impotencia coeundi analitikus gyógyítása (Steiner).	165
XXX.	A zürichi iskola dolgozatairól.....	166
XXXI.	A lélektani típusokról (Jung)	172
XXXII.	Bleuler újabb kritikája a pszichoanalízisről	174
XXXIII.	Bevezető a pszichoanalízisbe (Maeder)	181
XXXIV.	Az Adler-féle irányzat kritikája	182
XXXV.	Putnam professzor bírálata Adlerről	188
XXXVI.	Ostwald a pszichoanalízisről.....	192
XXXVII.	Pszichoanalitikus problémák (Kaplan).....	194
XXXVIII.	Organikus állapotok pszichoanalízise (Groddeck).....	198
XXXIX.	Pszichikum és fizikum a pathológiában (Bleuler)	200
XL.	„A hipnózis lényege” (Bjerre).....	201
XLI.	Egy tudományos tévedés (Partos).....	202
XLII.	Az álomnyelvről (Berguer).....	203
XLIII.	„Mindennapi pszichopathológia” (Kollarits).....	204
XLIV.	„Adalék az álomtanhoz” (Kollarits)	209
XLV.	Az elkényeztetett gyermek pszichológiája (Brill).....	214